

**A BÉKÉS VÁRMEGYEI OKTATÁSÜGY TÖRTÉNETE A KÉT
VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében

a Neveléstudomány tudományágban

Írta: Lipcsei Imre okleveles pedagógiai szakértő

Készült a Debreceni Egyetem Interdiszciplináris: Társadalomtudományok
(Neveléstudományok, Pszichológiatudományok) és Bölcsészettudományok
(Filozófiatudományok) doktori iskolája

(Nevelés- és Művelődéstudományi programja) keretében

Témavezető:

Dr. Vaskó László

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200... .

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200... .

Én, Lipcsei Imre teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

Szarvas, 2005. május 17.

Lipcsei Imre

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	6.o.
1.1.	A dolgozat tárgya, a témaválasztás indoklása	6.o.
1.2.	A dolgozat célja, struktúrája, a kutatás forrásai	10.o.
1.3.	A magyarországi oktatáspolitikai a trianoni sokk utáni években	17.o.
1.4.	Békés vármegye az 1920-30-as években	23.o.
2.	Az elemi oktatás története a két világháború közötti időszakban Békés vármegyében	27.o.
2.1.	Tankötelesség és az elemi oktatás Békés vármegyében	27.o.
2.2.	Az elemi népiskolai hálózat fejlesztése	32.o.
2.3.	Az elemi népiskolák fenntartó szerinti megoszlása	34.o.
2.4.	Az elemi népiskolák tanító személyzete	37.o.
2.5.	Tantervek és módszerek az elemi népiskolában	40.o.
2.6.	A tanyai iskolák az elemi népiskolák rendszerében	43.o.
2.7.	A nyolcosztályos népiskola kísérlete Békés vármegyében	47.o.
2.8.	A tanítás nyelve, az evangélikus nemzetiségi iskolák elterjedése	50.o.
2.9.	Összegzés	57.o.
3.	A polgári iskolák kialakulása Magyarországon	60.o.
3.1.	A polgári iskolahálózat kialakulása Békés vármegyében	62.o.
3.2.	A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozásuk szerint	65.o.
3.3.	A növendékek szociális háttere	68.o.
3.4.	A polgári iskolákban tanító tanárok iskolai és közéleti tevékenysége	71.o.
3.5.	Tanterv a polgári iskolákban	75.o.
3.6.	A békés vármegyei polgári iskolák felügyeleti szervei	77.o.
3.7.	A polgári iskolák és a nemzetiségi képzés kapcsolata	80.o.
3.8.	Összegzés	83.o.
4.	A tanítóképzés kialakulása	85.o.
4.1.	A békés vármegyei tanítóképzés kezdetei	85.o.
4.2.	A tanulólétszám alakulása az Evangélikus Tanítónőképzőben	87.o.
4.3.	A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozás és lakóhely szerint	89.o.
4.4.	Tantervek a tanítónőképzőben a vizsgált időszakban	93.o.

4.5.	A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint az 1920-30-as években	96.o.
4.6.	A tanulók gyakorlati kiképzése	99.o.
4.7.	A Szarvasi Ev. Tanítónőképző és a nemzetiségi képzés kapcsolata	100.o.
4.8.	Összegzés	101.o.
5.	A magyar középszintű oktatás kialakulása	103.o.
5.1.	A békés vármegyei középiskolai képzés megjelenése és elterjedése	105.o.
5.2.	A tanulólétszám alakulása a békés vármegyei középiskolákban	107.o.
5.3.	Tanulók vizsgálata lakóhelyük szerint a békés vármegyei középiskolákban	109.o.
5.4.	A tanulók felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása a békés vármegyei középiskolákban	112.o.
5.5.	Tantervek változásai a vármegye középfokú iskoláiban az 1920-30-as években	114.o.
5.6.	A tantestületek tevékenysége	121.o.
5.7.	A diákok értékelése	124.o.
5.8.	A középiskolák és a nemzetiség	130.o.
5.9.	Összegzés	132.o.
6.	A békés vármegyei szakirányú oktatás az 1920-30-as években	134.o.
6.1.	A mezőgazdasági képzés kialakulása, a felső mezőgazdasági iskolahálózat megjelenése Békés vármegyében	134.o.
6.1.1.	A békés vármegyei mezőgazdasági képzésben résztvevő tanulók létszámadatai	137.o.
6.1.2.	A növendékek szociális háttere	139.o.
6.1.3.	A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozásuk szerint	145.o.
6.1.4.	Tanterv a békés vármegyei középfokú mezőgazdasági képzésben	146.o.
6.1.5.	Az elméleti oktatást kiegészítő gyakorlati képzés szinterei	150.o.
6.1.6.	Az intézmények és a tanárok iskolán kívüli tevékenysége	152.o.
6.2.1.	A kereskedelmi szakoktatás kialakulása és megjelenése Békés vármegyében	154.o.

6.2.2.	A Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola létszámadatai	156.o.
6.2.3.	A fiú felső kereskedelmi iskola tanulóinak szociális háttere	158.o.
6.2.4.	A tanulók felekezeti megoszlása a felső kereskedelmi iskolában	162.o.
6.2.5.	A diákok tanulmányi munkája	163.o.
6.3.	Összegzés	165.o.
7.	A középszintű iskoláztatás hasonló intézményei	167.o.
7.1.	Könyvtárak	167.o.
7.2.	Tanszerek a közép és középfokú iskolákban	172.o.
7.3.	Szertárak	175.o.
7.4.	Ifjúsági szervezetek	176.o.
8.	Az iskolán kívüli népművelés kialakulása és elterjedése Békés vármegyében	186.o.
8.1.	Az „Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok” tevékenysége	187.o.
9.	A tanítói egyesületek	194.o.
10.	Összefoglalás	197.o.
	Summary	203.o.
	Táblázatok jegyzéke	208.o.
	Diagramok jegyzéke	213.o.
	Felhasznált irodalom	214.o.
	Mellékletek	226.o.

1. Bevezetés

1.1. A dolgozat tárgya, a témaválasztás indoklása

A dolgozat a trianoni sokkot követő időszak békés vármegyei közoktatásügyének történetét tárja fel az 1940-41-es tanévig. Ez a két évtized érdekes korszaka a magyar történelemnek, hiszen jelentős változásokat hozott az országban. A vesztes háború okozta letargia, majd útkeresés, az ország elfogadtatására való törekvés és a revans igénye áthatotta politikánkat, mely az élet minden területén éreztette hatását. Természetesen az országos politikai irányvonalától a vármegyék sem tudták magukat függetleníteni, így a politikai, gazdasági és társadalmi szférában is érződött a központi ideológia. Békés vármegye a nagyobb vesztesek közé tartozott. Az új határok megrajzolása előtt az „ország közepe” volt (Szarvason ma is jelzi ezt egy kis emlékmű), Trianon után azonban határ menti régióvá vált, az addig sem túl kedvező helyzetből még inkább perifériára került.

Féja Géza szerint „a déli Tiszavidék Békés, Csanád-Arad-Torontál és Csongrád vármegyéket foglalja magában. Gazdasági s társadalmi szempontból is egységes területtel van dolgunk.”¹ Ennek ellenére vizsgálatunkban csak Békés vármegyére fókuszálunk. Egyrészt a statisztikában, az ország törvényhatóságokként történő felosztásakor Csongrád vármegye a Duna-Tisza köze, Csanád-Arad-Torontál a Tisza-Maros szöge, míg Békés vármegye a Tisza bal partja országrészbe soroltatott. Másrészt a kutatás kezdetekor két alternatíva merült fel. Vagy egy tágabb régió egyes iskolatípusait vesszük górcső alá, vagy egy vármegye oktatásügyének szélesebb vertikumát tárjuk fel. Az utóbbit választottuk, természetesen nem kizárva azt a lehetőséget, hogy a későbbiekben, a Féja Géza által megjelölt terület összehasonlító elemzésére is sor kerüljön. A későbbi kutatáshoz jó kiindulási alapot nyújthatnak a jelen dolgozat eredményei.

A témakifejtés fő vonulatát az elemi népiskolák, az elemi négy osztályát követő középfokú képzést adó polgári, a tanítónőképző és a középiskolák, valamint a polgári vagy bármely középiskola alsó négy osztályára épülő „gyakorlatias jellegű középiskolák”, a felső kereskedelmi és a felső mezőgazdasági oktatás vizsgálata jelenti, mely iskolatípusokra jellemző adatokat önálló fejezetekben dolgozzuk fel.

¹ Féja Géza: 1957. Viharsarok. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 29.p.

A feltáró munka során azért ezek az intézménytípusok kaptak prioritást, mert a kötelező elemi népiskola mellett ezek a közép és középfokú iskolák voltak a legelterjedtebb mindennapi iskolák, így - hipotézisünk szerint - az oda járó tanulók adataiból megfelelő következtetéseket lehet levonni a különböző társadalmi rétegekhez tartozó lakosság oktatáshoz fűződő viszonyáról és a vármegye iskoláztatási törekvéseiről.

A tanítónőképző vizsgálata két aspektusból is fontos. Egyrészt gyökerei a szarvasi gimnáziumhoz vezetnek, hiszen a XIX. század közepén a középiskola keretein belül megnyílt képzőbe, a gimnázium felsős tanulói jártak. A kötődés az anyaintézethez a vizsgált időszak végéig megmaradt ugyan, – tanárok áttanítása, közös fenntartó – de 1907-ben elszakadva a gimnáziumtól önálló intézménnyé vált, ami indokolja feldolgozását. Másrészt, mint az ország egyetlen evangélikus tanítónőképzője, - melynek növendékei több mint fele vármegyén kívülről rekrutálódott - lehetőséget ad a szélesebb körű elemzésre.

A vizsgálatból kizárt iskolatípusok – ismétlő és gazdasági népiskolák, inasiskolák, női kereskedelmi szaktanfolyam, iparostanonc és kereskedelmi tanonc iskolák - a fenti elvárásoknak nem felelnek meg. Vagy nem rendelkeznek jelentős tradíciókkal, vagy elvégzésük nem adott lehetőséget a társadalmi mobilitásra, így növendékei csak egy adott társadalmi rétegből kerültek ki, melyből nem lehet levonni különösebb következtetéseket.

Egy régió jelentős ismérve, hogy milyen vallású, milyen nemzetiségű a populációja, ezek az emberek miből élnek, gyermekük érvényesülését milyen iskolai végzettséggel próbálják megalapozni, mit tesznek annak érdekében, hogy ne önmagukat reprodukálják, hanem lehetőséget biztosítsanak utódaik számára, az adott társadalmi közegből történő kitörésre.

Magyarországon az újonnan kialakult határokon belül maradt népesség vallási struktúrájában az egyes felekezetek összlakossághoz viszonyított arányszáma megváltozott.

1.számú táblázat

A lakosság összetétele vallási megoszlás szerint Magyarországon

	katolikus	református	evangélikus	izraelita	gör.kat.	görög k.	egyéb	össz.
1910	52,1%	12,6%	6,4%	4,5%	9,7%	14,3%	0,4	100%
1920	63,9%	21%	6,2%	5,9%	2,2%	0,6%	0,2	100%

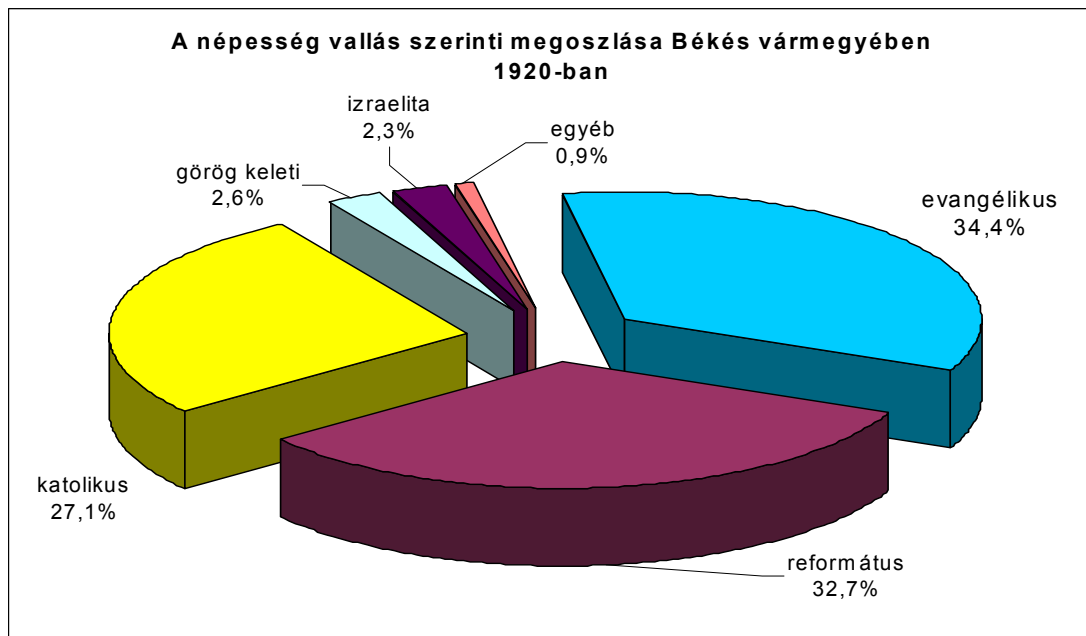
Forrás: Karner Károly: 1931. Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában.
 Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület
 Könyvnyomda Vállalata, Debrecen. 5-6.p.

Az eredeti nagyságú Magyarországhoz képest a megmaradt területeken emelkedett a katolikus, a református és az izraelita hívők aránya, az evangélikusok száma lényegében nem változott. Az adatok alapján megállapítható, hogy az ország megcsonkítása a legdrasztikusabban a görög katolikus és a görögkeleti egyházakat sújtotta. A határmódosítás azért érintette az utóbbi két egyházat érzékenyen, mert a többiektől eltérően híveik nem elszórtan éltek az ország területén, hanem kizárólag a keleti régióban laktak, így Erdély elvesztése minimálisra csökkentette arányukat. Az a tény, hogy Magyarország területének kétharmadát elcsatolták a politikai, gazdasági és felekezeti veszteségek mellett az oktatásügyet is érzékenyen érintette. Az elemi népiskoláktól az egyetemekig számtalan iskolai objektum maradt „külföldön”. A megmaradt országban a jelentős katolikus dominancia az intézmények számában is megmutatkozott. A húszas évek közepén, az 1927-28-as tanévben például az egyházak által fenntartott elemi népiskolák közül „a katolikusok 62,3%-ot, a reformátusok 23,9%-ot, az evangélikusok 8,8%-ot működtettek. A fennmaradó 5% a többi egyházhoz tartozott. A polgári iskolák közül a katolikusok 73 fiú, illetve leány iskolát tartottak fenn, míg a protestánsok összesen 15-öt. A gimnáziumok esetében a római katolikusokra a felekezeti jellegű tanintézetekből 52,3%, a reformátusokra 31,6%, az evangélikusokra 12,3% és az izraelitákra 3,8% esik.”² Az adatokból kitűnik, hogy ha elvonatkoztatunk az abszolút értékektől, a protestáns egyházak egyes iskolatípusok fenntartásánál (elemi népiskola és a gimnázium) súlyuknál nagyobb mértékben vállaltak szerepet.

² Karner Károly: 1931. Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában.
 Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda
 Vállalata, Debrecen. 89.p.

Békés vármegye a felekezeti megoszlás szerint relevánsan eltért az országos helyzettől, hiszen a XVIII. századi újratelepítést követően erőteljes protestáns dominancia volt rá jellemző, mely a XX. században is megmaradt.

1.számú diagram

Forrás: Karner Károly: 1931. Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, Debrecen. IV. számú táblázat

Az 1. számú diagram adataiból kiolvasható, hogy a protestánsok mintegy 2/3-ad részben részesültek a vármegye összlakosságából. Ennek megfelelően egyes iskolatípusok működtetésében, - az országos állapotoktól jelentősen eltérő mértékben - a protestáns egyházak meghatározó szerepet játszottak a vármegyében. Ez a megállapítás az elemi mindennapi népiskolákra, a középiskolákra és természetesen a tanítónőképzőre vonatkozik. A polgári, a felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági képzésben a protestánsok nem vállaltak szerepet, ami megegyezett az országos helyzettel, hiszen a protestáns egyházak a jelölt iskolák esetében háttérben maradtak.

A korabeli helyzetet bonyolította még az a tény, hogy Békés vármegyében több nemzetiség élt együtt. A szlovák, német, román nemzetiségű lakosság közül frekvenciánként a szlovákok iskoláztatási szokásait vizsgáljuk. Azért őket emeljük ki, mert lélekszámuk sokszorosa volt a többi nemzetiségnek a vármegyében és országos

viszonylatban is jelentős volt az arányuk. Békés vármegyében ugyanis több szlovák élt, mint az országban összesen.

Fontos feladata a dolgozatnak az 1920-30-as évek asszimilációs szorításában élő nemzetiségek oktatáshoz fűződő viszonyának vizsgálata. Egy kisebbség fennmaradását ugyanis a hagyományok és a nyelv ápolása segítheti. Az anyanyelvi iskoláztatás nyelvmegtartásban játszott szerepe döntően befolyásolja az identitás megőrzését, ez azonban a mindenkor állami kultúrpolitika függvénye. Az iskolák, még a viszonylagos autonómiával rendelkező felekezeti intézmények sem tudták magukat függetleníteni a központi törekvésektől, melyeknek preferált célja a magyarosítás volt.

Napjainkban a nemzetiségek helyzete, a feléjük irányuló oktatáspolitikája megváltozott. Az asszimilációs törekvések eltűntek, az oktatásban megjelenő pozitív megkülönböztetés a nemzetiségi lét vállalását sugallja. Ahhoz azonban, hogy megfelelő oktatási program valósulhasson meg számukra, retrospektív kutatással meg kell ismerni a történelmi tapasztalatokat, melyek lehetővé teszik, hogy elkerüljük azon csapdákat, melyek következtében a vizsgált időszak elején a még viszonylag nagyszámú nemzetiség, töredékére olvadt a XX. század közepére.

1.2. A dolgozat célja, struktúrája, a kutatás forrásai

A dolgozat célja a korabeli primer források, vármegyei tanügyi iratok, statisztikák felhasználásával, az oktatás intézményes kereteinek, mennyiségi és minőségi változásainak elemzésével feltárni Békés vármegye két világháború közötti időszakának oktatástörténetét. Arra törekszünk, hogy a vármegye példáján keresztül úgy mutassuk be a közoktatásügy fejlődésének történeti vonulatát, hogy az egész országra vonatkozó állami és egyházi tendenciák mellett tükröződjön vissza a regionális értékek sajátossága is.

A kutatás fontos összetevője a felekezetek szerepvállalása a különböző iskolatípusok működtetésében és a nemzetiségre vonatkozó statisztikák, központi dokumentumok, vármegyei tanügyi iratok feldolgozásával a szlovákság identitásáért folytatott küzdelmének feltárása.

Annak ellenére, hogy a kutatás 80-90 évvel ezelőtti időszak történéseit vizsgálja, a téma feldolgozása rendelkezik aktualitással. Véleményünk szerint ugyanis nehéz sikeres oktatáspolitikai koncepciót kidolgozni, ha csak a jövő kihívásaira fókuszálunk és elmegyünk elődeink értékes tapasztalatai mellett. A jövő kérdéseire csak akkor tudunk megfelelő választ adni, ha a jelen ismereteit ötvözzük a múlt értékeivel, nem követjük el a régmúlt hibáit és nem próbáljuk újra felfedezni mindazt, amit évtizedekkel ezelőtt már alkalmaztak a magyar iskolákban. Bátran kijelenthetjük, hogy a hazai oktatástörténet számos olyan értékkel rendelkezik, melyekre lehet támaszkodni napjaink iskolaügyében is.

A rendszerváltás után például visszaállították a szocialista rendszerben megváltoztatott oktatásügy egyes szegmenseit az államosítás előtti időszaknak megfelelően (8 osztályos gimnázium, egyházi iskolák megnyitása) és olyan intézkedések történtek, (történnek), melyek létjogosultságát már az 1920-30-as években felismerték. Így az idegen nyelv kiemelt tanulása, külföldi ösztöndíjak kiszélesítése, külföldi magyar intézetek megnyitása mellett nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy bizonyos intézmények (klinikák, kutatóintézetek, főiskolák, stb.) az általunk vizsgált korban kezdték meg működésüket. A korszak nagy kultuszminisztere Klebelsberg Kunó megelőzte korát. Beszédeit olvasva olyan gondolatokkal találkozunk, melyek napjainkban is aktuális problémát jelentenek. Munkásságának jelentőségét talán közeli munkatársa, Kornis Gyula foglalta össze legmarkánsabban emlékbeszédében.

“Klebelsberg nem a pillanatnak, hanem a messze jövőnek dolgozott. Művei messze túléltek ennek a nemzedéknek történeti epizódját: iskoláiban századok múlva is tanulnak, klinikáin akkor is gyógyítanak, laboratóriumaiban akkor is kísérleteznek, amikor ez a nemzedék, amely a kritikának annyi mérges nyilát lőtte rá, már régen elporladt.”³

³ Mann Miklós: 1997. Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. OPKM. Budapest. 72.p.

A dolgozat bevezető fejezetében a kutatás módszereinek bemutatását, a témával foglalkozó szakirodalom áttekintését, a békés vármegyei iskoláztatás előzményeinek feldolgozása követi, melyhez kapcsolódik a szlovák nemzetiség vármegyében történő megjelenésének és oktatási lehetőségeinek feltárása.

A második fejezetben az elemi iskoláztatás kialakulásával, majd expanzióját követő, Békés vármegyére jellemző sajátosságaival foglalkozunk. A harmadik, negyedik és ötödik fejezetben az elemire épülő polgári iskola, tanítónőképző és a békés vármegyei középiskolák, majd a hatodik fejezetben a „gyakorlatias képzést” adó középfokú iskolák tartalmi munkájának, az iskolákban tanító pedagógusok iskolai és közéleti tevékenységének, a növendékek statisztikai adatainak elemzésére kerül sor. Minden témánál külön alfejezetben tárgyaljuk az adott iskolatípus és a nemzetiségi képzés kapcsolatát, jelezve azt, hogy a szlovákság nem elszigetelten élt a vármegyében, hanem élete minden területén, így az iskoláztatásban is szervesen kapcsolódott a magyar oktatáspolitikához.

A hetedik fejezetben a redundancia elkerülése érdekében a könyvtárak, szertárak felszereltségének, az ifjúsági szervezetek tevékenységének együttes értékelése történik, hiszen ezen tényezők a tanulók iskolai és iskolán kívüli munkáját hasonló módon egészítették ki az eleminél magasabb képzést nyújtó intézményekben.

A nyolcadik fejezetben az iskolán kívüli népművelés kialakulásának, elterjedésének körülményeit és munkásságának területeit vázoljuk fel, melynek feldolgozását az oktatásügyhöz való szoros kapcsolata motiválta. A Népművelési Bizottságok által szervezett programok zömét ugyanis az elemi, közép- és középfokú iskolákban bonyolították le, az előadások megtartásában, a tanfolyamok vezetésében pedig a vármegye pedagógus társadalma aktív szerepet vállalt.

A kilencedik fejezet a tanítói egyesületek tevékenységével foglalkozik, míg a tizedik fejezetben összegzőképpen kutatásainkkal kapcsolatos következtetéseinket fogalmazzuk meg.

A téma feldolgozásánál a leíró jelleg mellett elméleti-elemző módszert alkalmazva, helyenként az összehasonlító metodika segítségével nem csak az intézetek egymással való összevetésére, de olykor országos kitekintésre is vállalkozunk.

Az anyagot korabeli dokumentumokra támaszkodva könyvtári és levéltári kutatómunkával tártuk fel. A Békés Megyei Levéltárban meglévő alispáni jelentések, Békés Vármegye Közigazgatási Bizottságához benyújtott tanfelügyelői jelentések, iskolaszéki jegyzőkönyvek, polgári, gimnáziumi, felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák és a tanítónőképző anyakönyvei, közös értesítői, évkönyvei, statisztikai által nyert információkat a Csongrád Megyei Levéltárban található középiskolai, valamint polgári iskolai Tankerületi Főigazgatóság iratai megfelelően egészítették ki. Az Országos Evangélikus Levéltárban, a békéscsabai, valamint a szarvasi evangélikus egyházközségek helyi levéltáraiban fellelt dokumentumok, az egyház iskolaügyébe és a szlovák nyelvű nemzetiségi oktatással kapcsolatos törekvéseibe engedtek betekintést.

A törvények, tantervek, utasítások a korszak oktatáspolitikájának fő irányvonalát idézik fel, míg a korszak iskoláztatásra vonatkozó gondolkodását jól reprezentálják az időszak pedagógiai folyóiratai, melyek közül kiemeljük az Evangélikus Népiskolát, a Protestáns Szemlét és a Szegeden megjelent Nevelésügyi Szemlét. Ezekben a sajtóorgánumban rendszeresen publikáltak a békés vármegyei pedagógusok, így az írásokban felvillantak azok a problémák, javaslatok, módszertani útmutatások, tantervi viták, melyek a vármegye elemi népiskoláiban, polgári iskoláiban, tanítónőképzőjében és középiskoláiban az 1920-30-as években foglalkoztatták a pedagógusokat és a tanügyi elöljárókat.

Az 1920-30-as évek országos oktatáspolitikai korrajzát neveléstörténeti jegyzetek, Pukánszky Béla (1997), Mészáros István (1988,1996) Németh András (2002) Tőkéczi László (1989,1995), Nagy Péter Tibor (1996) munkái, valamint Glatz Ferenc (1990) által összegyűjtött Klebelsberg Kunó írásainak, Kornis Gyula (1927) és Hóman Bálint (1938) könyveinek áttanulmányozása adta meg. A népoktatás gondolkörébe Kelemen Elemér (1994,1999) és Pornói Imre (1995, 2001) tanulmányai nyújtanak betekintést, békés vármegyei vonulatait Sebők László (1974) tárta fel. Sebők László könyvében érződik bizonyos anyagok hiánya, amely a levéltári dokumentumok hiátusára vezethető vissza. A második világháború idején az anyagok átszállítása közben találat érte az egyik szerelvényt, így az 1930-as évek utáni jelentések nagy része elveszett. Nehezíti a korrekt feltárást az államosítás utáni káosz okozta probléma is, hiszen a felekezeti elemi népiskolák dokumentumaival senki nem foglalkozott. Mivel konkrét utasítás nem született elhelyezésükről, nagy

részük eltűnt a zavaros években. A vármegyei népoktatás legrészletesebb elemzése Szentkereszty Tivadar (1931) könyvében lelhető fel, aki hosszú évek tanfelügyelői munkásságát felhasználva mutatja be az 1920-as évek békés vármegyei elemi népiskoláit, a tanítás feltételrendszerét és a helységekben működő intézményeket. Egyes települések történetével foglalkozó monográfiák szerzői felvillantanak néhány részletet az oktatásügy helyi eseményeiből, melyek jó lehetőséget adnak a Közigazgatási Bizottság számára írt havi tanfelügyelői jelentések és az iskolaszéki jegyzőkönyvekből származó információk kiegészítésére.

A vármegyei polgári iskolák történetével kevesebb szerző foglalkozik. A nagy múltú iskolák rendszerint epizódszerepet kapnak egyes települések történetének bemutatásában. Simon Gyula (1979), valamint Horánszky Nándor(1999) munkái kiválóan tárják fel az országos helyzetet, megfelelő alapot biztosítva a vármegyei viszonyokkal történő összevetésre. Könyvében Simon Gyula is utal arra a problémára, miszerint a polgári iskolai iratok nagy része nehezen fellelhető, illetőleg valószínűleg megsemmisült. A nyolcosztályos általános iskolák megjelenésével 1948-ra megszűnt a polgári iskola. Iratanyagának kezelésére megjelent ugyan egy rendelet, de végrehajtását nem mindenütt ellenőrizték. „A polgári iskolák anyakönyveit és irattárát annak az általános iskolának igazgatója köteles őrizni, amelyik általános iskola a megszűnt iskola épületében működik. Ha ilyen nincs, akkor a tankerületi főigazgató jelöli ki azt az iskolát, amelynek igazgatója a polgári iskola anyakönyveit és irattárát megőrzi.”⁴

Békés vármegye középiskoláiról összegző írások nem találhatók. Iskolatörténeti monográfiák mindegyik gimnázium történetét feldolgozzák ugyan, de e jeles munkákban általános ismértéként az általunk vizsgált - két világháború közötti - időszak bemutatása csak nagyvonalakban jelentkezik. Szabó Ferenc szerint a középiskolák féloldalas bemutatásának oka az, „hogyminden hosszabb múltú intézménynek általában egyházi kötődése, gyökere volt, s azt valahogy ki kellett egyensúlyozni az államosítás utáni évtizedek rózsaszínűbb bemutatásával.”⁵ A nagyobb intézményi jubileumok lehetőséget adtak az intézmények átfogóbb

⁴ Simon Gyula: 1979. A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest. 147.p.

⁵ Szabó Ferenc: 1996. Az iskola- és a neveléstörténeti kutatások mérlege Békés megyében. In: Kelemen Elemér (szerk.): Adatok Dél-Magyarország iskolaügyének történetéből. OPKM Budapest. 11.p.

bemutatására, azonban ezen kiadványokban is ritkán vállalkoztak a szerzők az intézmény belső életének és a régióban betöltött szerepének vizsgálatára. Kivételként a Békéscsabai Gimnázium 125 éves és a Szeghalmi Gimnázium 50 éves jubileumi évkönyveit említhetjük, melyeket több szerző munkáiból állítottak össze. Az itt feltárt adatokat, információkat jól egészítik ki a Csongrád Megyei Levéltárban fellelhető Tankerületi Főigazgatóság részletes jelentései, jegyzőkönyvei. A Békés Megyei Levéltárban megtalálható középiskolai közös értesítők, a középiskolákban őrzött anyakönyvek lehetővé teszik a pontos statisztikai adatokkal történő elemzést.

A felső kereskedelmi iskoláról a jogutód intézmény jubileumi évkönyveiben emlékeznek meg. A Piller Sándor (1976) és Csepelényi Attila (2001) által szerkesztett könyvekben a kezdetekig visszanyúlva tárják fel az iskolában folyó munkát. A személyi és tárgyi feltételek változásait, a tanárok és a tanulók munkáját, a tanórai és tanórán kívüli tevékenységét bemutató írásokhoz eredményesen kapcsolható az értesítőkben található statisztika.

A középfokú mezőgazdasági iskolák közös értesítőiben nagyobb terjedelemben foglalkoztak az intézmények belső életével. Minden évben részletesen bemutatták a gyakorlati képzést segítő tan gazdaságok állattenyésztési és növénytermesztési tevékenységét, valamint a meteorológiai állomásokon végzett mérések eredményeit. A tanulókra vonatkozó adatokból levont következtetéseket alátámasztották az iskolákkal foglalkozó írások. Vincze Ferenc (1964) és Köhler-Molnár (2001) a szarvasi intézmény történetét tárták fel, munkáikban kitérnek a gazdaság hagyományokra is, melyek jellemzőek voltak a további két békés vármegyei mezőgazdasági iskolában is.

Az egyes települések iskoláztatási kérdéseiről az alábbi művek nyújtottak ismereteket. Orosházáról Elek László (1965), Vésztőről Mike Jánosné (1973), Szarvasról Lelkes Pál (1978), Mezőberényről Nagy Ferenc (1973), Gyomárról Darvas Tibor (1977), Békéscsabáról Sebő László (1974) publikálta kutatómunkája eredményeit.

A szlovákság ügyét többen kutatták, kutatják az utóbbi időben is. Gyivicsán Anna (1986, 1997), Polányi Imre (1984) és Szarka László (1993) a nemzetiségi értékrend változásainak, a magyarországi szlovákok nemzeti tudatát befolyásoló kultúra alakulásának országos vonulatait mutatják be történeti relációban.

A szlovák nemzetiség régmúltját Dedinszky Gyula (1987) írásaiból ismerhetjük meg, míg napjainkban a főként néprajzi tanulmányok mellett Tóth István (1994, 1995) és Gombos János (1995) történeti írásai tárják fel a békés vármegyei szlovákság életét, kultúráját. A korszak szlovák ügyekkel foglalkozó kormánybiztosának, Pechány Adolfnak jelentéseit Tilkovszky Lóránt (1989) adta közre. Ezek közül több foglalkozott a békés vármegyei állapotokkal, így közvetlenül szembesülhetünk az asszimiláció központosított mozgalmával.

A felhasznált forrásanyagok adatait esetenként kritikával kezeltük és más dokumentumokkal történt ütköztetés után a bizonyított tényeket használtuk fel munkánkban. Így jártunk el Mészáros István, A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája című könyvében megjelent feljegyzéssel is. A szerző azt írja, hogy „1917 őszétől mint evangélikus óvónőképző intézet működött tovább Szarvason a korábbi evangélikus tanítónőképző intézet”.⁶ Ezzel szemben Tóth Lajos, a Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története című munkájában kifejti, hogy „Több éves huzavona és több módosító javaslat után 1916. január 7-én az egyházkerületi közgyűlés elhatározta a képző, tanítóképzővé történő átszervezését s ennek 1917. szeptember 1-én való megnyitását.”⁷ Tóth Lajos állítását támasztja alá az intézmény 1918-19. iskolai évről kiadott értesítője, melynek címe, A Bányai Ág. Hitv. Evangélikus Egyházkerület Szarvasi Tanítónőképző Intézetének Értesítője.

A közép- és középfokú iskolák értesítőiben és évkönyveiben az intézmény adott tanévének korrekt, tényszerű, pontos statisztikára épülő értékelése mellett esetenként megjelentek szubjektív vélemények is, melyeket az elfogultság számlájára írtunk és ennek megfelelően kezeltünk.

⁶ Mészáros István: 1996. A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 75.p.

⁷ Tóth Lajos: 1964. Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története. Szarvas. 370.p.

1.3. A magyarországi oktatáspolitikai a trianoni sokk utáni években

Az I. világháborút lezáró békeszerződés átrajzolta a Kárpát-medencét. Az Osztrák-Magyar Monarchia helyén új államokat hoztak létre, így létrejött Csehszlovákia, Jugoszlávia és jelentős mértékben megnövekedett a Román Királyság is. Ez az új övezet csak úgy jöhetett létre, hogy Magyarország kétharmad részét elcsatolták, így egy fejlett országból, gazdaságilag, politikailag jelentéktelenebb, alig 93.000 négyzetkilométer területű közép-európai állammá vált. Az újonnan meghúzott határok fájó veszteséget okoztak Magyarországnak. Elvesztettük az alapvető nyersanyag- és energiaforrásaink nagy részét, két egyetemünk, számos patinás középiskolánk és a népiskolák kétharmada a “másik” oldalon maradt. Az utódállamokban megjelent egy több milliós magyar kisebbség, tulajdonképpen olyan országgá váltunk, amely önmagával határos.

Az ország oktatáspolitikája természetesen a bel- és külpolitikai irányvonalat tükrözte. Ekkor „nem volt olyan társadalmi osztály, réteg vagy csoport, amely a trianoni határokba belenyugodott volna, s nem volt olyan politikai párt, amely ne követelte volna a revíziót.”⁸ A Horthy-korszak hivatalos politikai eszméjeként megjelent a kereszténynemzeti ideológia. Ennek sarokpontjaként kiadták a Védő Ligák Szövetségének imáját, a Hiszekegyet, melyet a tanulók mindennap a tanítás kezdetén és végén elmondtak, ezzel is erősítve hitüket, hogy Magyarország visszaszerzi az elcsatolt területeket és régi nagyságával tér vissza Európába.⁹

1920-ban napvilágot látott a hírhedt „*numerus clausus*” törvény, mely szerint az 1920-21-es tanévtől csak nemzethűségi és erkölcsi tekintetben megbízható egyének iratkozhattak be a tudományegyetemre, műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra. A beiratkozásnál arra is figyelemmel kellett lenni, hogy „az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilencztized

⁸ Balogh-Izsák-Gergely-Föglein: 1986. Magyarország története 1918-1975. Tankönyvkiadó, Budapest. 54.p.

⁹ Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában. Ámen

részét.”¹⁰ A törvény főként a nemzetiségek körébe sorolt zsidó hallgatók létszámát csökkentette drasztikusan, hiszen ezt megelőzően a zsidó hallgatók jóval nagyobb számban tanultak a felsőoktatásban, mint a népesség körében képviselt arányszámuk.

Az évtized elején Haller István volt a kultuszminiszter, 1919. november 24. - 1920. december 16-ig töltötte be ezt a posztot. Őt Vass József váltotta fel, aki Bethlen István első kormányában is szerepet vállalt 1922. június 16-ig.

A miniszterelnök népszövetségi kölcsönnel valósította meg az ország gazdasági stabilitását, amely lehetőséget adott egy átfogó iskolapolitikai koncepció kidolgozásához és a régen várt iskolai reformok megindításához. Közoktatás politikáját úgy próbálta irányítani, hogy azzal a rendszer fő bázisát képező középréteg társadalmi, politikai egzisztenciáját igyekezett biztosítani, emellett azonban felismerte, hogy a nemzet felemelkedése csak akkor valósítható meg, ha a munkások és a parasztok is megismerkednek a műveltség alapjaival. Ezért olyan kultúrpolitikusra volt szüksége, aki nemcsak ki tudja dolgozni ezt a koncepciót, hanem megvalósítását is képes irányítani. Így került a tárca élére gróf Klebelsberg Kunó, aki 1922. június 16-án vette át az irányítást.

A miniszteri kinevezés nem állította váratlan feladat elé Klebelsbergeret. Már több mint egy évtizede foglalkozott a nevelésügy problémáival, a kultúra helyzetével. Az 1910-es években, irányításával programot dolgoztak ki az állami és nem állami oktatás fejlesztéséről. Felül akarta vizsgálni az egyes iskolatípusok tevékenységét, de az I. világháború idején ezt az elképzelését nem tudta megvalósítani.

Hivatalba lépésekor a kultusztárca szerepe megerősödött, a vesztes háború utáni években a kultúrfölény kormányprogrammá vált. Klebelsberg többször hangoztatta, hogy „a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá.”¹¹ A tárca növekvő súlya a költségvetés elemzésekor is érződik. Az évtized első éveiben a VKM részesedése az összköltségvetésben jelentéktelen volt, míg Klebelsberg kultuszminisztersége idején a 10%-os határ körül mozgott. (2.számú táblázat)

¹⁰ Az 1920. évi Törvények Gyűjteménye. XXV. Törvénycikk. Kiadja: M. Kir. Belügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda-RT. Budapest. 1920. 277.p.

¹¹ Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932). Európa Kiadó, Budapest. 542.p.

2.számú táblázat

A kultusztárca részesedése az összköltségvetésben Klebelsberg minisztersége idején

Költségvetési év 1	Összköltségvetés (arany) 2	VKM költségvetés (arany) 3	3. a 2. %-ban
1924/25	756.582.030 K	68.875.640 K	9,1%
1925/26	12.064.854.549 K	1.217.775.023 K	10,0%
1926/27	1.143.554.386 P	111.615.934 P	9,8%
1927/28	1.192.255.320 P	121.251.110 P	10,2%
1928/29	1.357.804.290 P	142.676.300 P	10,5%
1929/30	1.428.671.400 P	148.275.000 P	10,4%
1930/31	1.398.130.000 P	142.635.178 P	10,2%
1931/32	1.364.893.000 P	125.241.000 P	9,2%

Forrás: Simon Gyula: 1979. A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest. 38.p.

Klebelsberg a kedvező anyagi feltételek mellett megkezdte az oktatásügy újjászervezését. Támogatta az első világháború előtt megindult egyetemi építkezéseket, 1924-ben megreformálta a középiskolát, 1926-ban a leány középiskolát, majd 1927-ben a polgári iskolát. Ezen intézkedések főként a középosztály érdekeit szolgálták, hiszen Klebelsberg konzervatív reformot kívánt megvalósítani. Mindenképpen változtatni akart az 1918 előtti állapotokhoz képest, de úgy kívánta megszervezni, hogy ezzel a művelt középosztály lehetőségeit javítsa.

A kultúrfölény programjához szervesen kapcsolódott a neonacionalizmus ideológiája. A miniszter több fórumon is hangoztatta, hogy politikai megfontolásból mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy „lefegyverzetten is az Árpád szerezte földön megmaradhassunk és egyszer, megengedett eszközökkel, az elveszítettet visszaszerezzük”.¹² Klebelsberg tudta, hogy a neonacionalizmus eszméje csak akkor érheti el eredményét, ha széles tömegek sorakoznak fel mögötte. Ehhez a középosztály mellé meg kellett nyerni a „népet” is, éppen ezért a kultúrpolitika szerves része volt a népoktatást fejlesztő intézkedések sora, melyet legjobban

¹² Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932). Európa Kiadó, Budapest. 542.p.

demonstrál az 1926. évi „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” szóló VII. törvénycikk. Eszerint az országot 5 km sugarú körökre osztották, és törvénnyel kötelezték a törvényhatóságokat vagy a földbirtokosokat, hogy népiskolát állítsanak. Három év alatt a legmodernebb típustervek szerint ötezer népiskolai tanterem és tanítólakás épült Magyarországon. Azokon az elhanyagolt területeken, ahol a házak több mint fele nádtetős, vályogfalú építmény volt, nagyablakos, téglából épült palatetős iskolák nyíltak.

Az 1930-as évek elején Magyarországot is elérte a pénzügyi válság, amely miatt Klebelsberg nem tudta befejezni további terveit. 1931. augusztus 24-én megbukott a Bethlen-kormány és az új miniszterelnök Károlyi Gyula, Ernst Sándort nevezte ki a tárca élére. Őt még az év december 19-én Karafiáth Jenő váltotta fel, akinek szintén nem sok idő adatott meg a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban. Az évek óta tartó válsággal Károlyi sem tudott megbirkózni, lemondása után a kormányzó 1932. szeptember 28-án Gömbös Gyulát bízta meg kormányalakítással. Az új miniszterelnök Hóman Bálintot hívta kabinetjébe, aki kilenc hónapos megszakítással egy teljes évtizedig állt a VKM élén.¹³

Hóman Bálint, Klebelsberghez hasonlóan az oktatást, a tudományt és a kultúrát privilegizálta, s mivel a kormányban is „erős” pozícióban volt kiemelt támogatást igyekezett elérni. Egyik legfontosabb feladatának a népiskolai oktatást tartotta. Az 1940. évi 20. törvénycikk a 8 osztályos népiskolák felállításáról rendelkezett, melynek gyakorlati megvalósítását a II. világháború akadályozta meg. A középiskolai képzésben egységes középiskolát hozott létre, 1938-ban életre hívta a líceumokat és újjászervezte a szakirányú középszintű oktatást.

A tehetséges gyermekek támogatásában Klebelsberggel szemben nem a középosztály érdekeit helyezte előtérbe, hanem a nép közül emelt ki nagy talentummal megáldott ifjakat. A Horthy Miklós ösztöndíjjal a szegény sorsú, szorgalmas és nemzethű egyetemistákat, felső tagozatos középiskolásokat és gyakornokokat támogatta.

Művelődéspolitikájának központi gondolata a nemzeti erők koncentrációjában jelentkezett. Kijelentette, a nemzet érdeke megköveteli, hogy „minden magyar ember

¹³ 1938. május 14 -1939. február 16-ig az Imrédy-kormányban Teleki Pál volt a kultuszminiszter.

párkülönbség nélkül álljon a mögé a kormány mögé, amely a nemzeti erők egyetemes összefogását és egyesítését, harmonikus működésük előmozdítását tűzte lobogójára.”¹⁴

A nemzetiségi oktatás szerepe változatos utat járt be az 1868-as I. Népiskolai törvényt követően. Ekkor az európai törekvéseknek megfelelően deklarálták hogy minden növendék anyanyelvén tanulhat, sőt a vegyes ajkú községekben ezért csak olyan tanító volt alkalmazható, aki a községben beszélt nyelveken képes volt tanítani. A törvény tehát feltételként szabta meg a tanító alkalmazásánál a nemzetiségi nyelv tudását. Az 1879-es törvény azonban már Eötvös törekvéseitől eltávolodott. A tanítóképzésben kötelezővé tették a magyar nyelv oktatását, hiszen nem kaphatott tanítói, de még segédtanítói állást sem, aki nem tudott magyar nyelven tanítani, sőt az iskolaszékbe is csak azokat választották be, akik beszéltek magyarul.

Ez a rendelkezés sem hozta meg a kívánt eredményt. A nemzetiségi körében a magyarul tudás nem emelkedett az akkori elvárásoknak megfelelően, ezért konkrétabb lépések következtek. Az állami iskolákban már meglévő fizetési minimumot a felekezeti iskolákban is kötelezővé tették. Eszerint a tanító 300, a segédtanító 200 forint fizetésben kellett, hogy részesüljön. Ennek a tanítók természetesen örültek, de a felekezeti és az ehhez szorosan kapcsolódó nemzetiségi iskoláztatás nagy árat fizetett. Ez az összeg ugyanis meghaladta az addigi béreket és így éves szinten olyan terhet rótt az iskolafenntartók vállára, amit nem tudtak vállalni. Az állam azonban „megmentette” a rászoruló iskolákat. Államsegéllyel biztosította a megszűnés szélére sodródott intézmények működését, mely segítség természetesen kiszélesítette a VKM jogkörét. A tanítók kinevezésénél, fegyelmi vétségeknél felügyeletet gyakorolhatott, valamint eljárhatott a tanítókkal szemben államellenes cselekedetek esetében is. Ide sorolták már azt a „bünt” is, amikor a tanító a magyar nyelv tanítását nem vette komolyan. A magyarosítás érdekében előfordult, hogy a felekezeti iskola nem kapott államsegélyt. Az így megszűnt iskola helyén állami iskolát nyitottak, melynek tannyelve természetesen attól kezdve magyar lett.

¹⁴ Hóman Bálint: 1938. Művelődéspolitikai. Magyar Történeti Társulat, Budapest. 18.p.

Trianon után az iskolák életében még élesebben megjelent a nagypolitika. 1922-ben megszüntették az önálló nemzetiségügyi minisztériumot, helyette a nemzetiségi ügyosztály foglalkozott a kérdéssel, kormánybiztosok munkájára támaszkodva. A szlovákok számára Pechány Adolfot jelölték ki, aki tevékenységét egészen 1941-ig folytatta. A kormánybiztosok a nemzetiségi iskolák által lakott településeket rendszeresen látogatták, tapasztalataikról jelentéseket kellett írniuk. Feladatuk nem a nemzetiségi iskolák védelme, hanem épp ellenkezőleg, a magyarosítás elősegítése, az asszimilációs folyamat gyorsítása volt. A magyarosítás legfőbb eszközei az elemi népiskolák voltak.

A nemzetiségi nyelven történő oktatással kapcsolatban 1923-ban egy új rendeletet adtak ki, melynek megjelentetését az 1923-25-ös Magyarország közállapotairól szóló statisztikai kiadványban azzal indokolták, hogy a „nyelvi kisebbségek jogai a tanítási nyelv megállapításánál már a 209.494/1919.B.II.számú rendeletben biztosítottak. Minthogy azonban ez a rendelet a legkülönbözőbb és pedagógiai szempontból sokszor teljesen hibás kombinációkra vezetett, szükség volt a kisebbségi nyelv tannyelvi érvényesítését három típusra szorítani.”¹⁵ A 110.478/1923.VIII./a. számú rendelet értelmében három iskolatípus létesült.

A típus: Kisebbségi tanítási nyelvű iskola. A magyar rendes tantárgy volt, az oktatás anyanyelven folyt.

B típus: Vegyes tanítási nyelvű iskola.

C típus: Magyar tanítási nyelvű iskola, csak az írás és az olvasás történt a nemzetiségi anyanyelven.

Ez a rendelet lehetővé tette a kisebbségi tanítási terv kidolgozását is, amely a 62.800/1925. VIII/a. számú rendelettel valósult meg.

A kisebbségek taníttatására vonatkozó rendelet, így a három iskolatípus választási lehetősége, azonban nem volt hosszú életű. Az 1935-ben a 11.000/1935. hozott miniszterelnöki rendelet megszüntette a különleges rendszert vezetett be, ami pedig az előbb említett "B." típusra épített.

¹⁵ A M. Kir. Kormány 1923-25. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Könyvnyomdája, Budapest 1928. 178.p.

1.4. Békés vármegye az 1920-30-as években

Az országot sújtó trianoni diktátum következményei erőteljesen megváltoztatták az alföldi vármegyék életét is. Békés vármegyének az „új országhatár egyszerre hozott fenyegetést és bizonyos lehetőségeket. A kiépített határőrizet irányításának egyik területi központja Gyulára került. Békéscsaba katonai szerepe nőtt, s Orosházára is állandó egységek települtek, új laktanyába.”¹⁶ Gyula vonzaskörzetét az új határ nagymértékben elvágta, Orosháza helyzete azonban jobbá vált, hiszen a szomszédos Csanád vármegye agrár termelésének nagy részét az orosházi üzemek dolgozták fel és a helyi kereskedők bonyolították le az üzletet. Békés vármegye Szeged vonzaskörzetébe került, melyet a kormányzat is preferált, hiszen a régióban a nagyobb állami beruházások Szegeden valósultak meg.

A határmódosítások következtében azonban az alföldi megyék, így Békés vármegye stratégiai szerepe nőtt, ezért a megyeszékhelyek mellett néhány nagyobb város is részesült az állami támogatásból.

Békéscsabát a határok újra rajzolása regionális előnyökhöz jutatta. Mivel Arad és Nagyvárad a határ másik oldalára került a korábbi jól kitaposott gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok is megszűntek. Azon területek, amelyek korábban e két város felé orientálódtak, Békéscsabán találták meg az új gazdasági központot. „A megváltozott országterületen a város fontossága oly mértékben megnőtt, hogy az ország első 15 városa közé került, bár csak 1918-ban sikerült megkapnia a városi jogállást.”¹⁷ A húszas évek konjunkturális fellendülésének eredményeként, a világgazdasági válság előtt Békéscsabán épült a legtöbb lakóház és középület a vármegyében, vasúti személyforgalma meg felülmúlta Szegedét, Győret és Szombathelyét is.

A vármegyében a kezdeti nehézségek után a fellendülés 1925 után indult el, azonban az évtized végén kibontakozó gazdasági válság a harmincas évek közepéig visszavetette ezt a folyamatot. Az állandó munkalehetőség szűkös volt, azonban a mezőgazdaságban és az arra épülő iparban idényjelleggel megjelenő munkaerő igény lehetőséget adott az anyagi létalap megteremtésére. 1936-tól a vármegyét súlyosan

¹⁶ Kassa Sándor (szerk.): 1999. Békés Megye Kézikönyve. CEBA-kiadó, Szeged. 37.p.

¹⁷ Csepelényi Attila (szerk.): 2001. A Széchenyi István Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola Évkönyve 1926-2001. Békéscsaba. 19.p.

érintő szociális problémák enyhülni kezdtek, hiszen a gazdaság lassan újraéledt. Ezt elősegítette az 1921-től elhúzódó földreform, melynek következtében az 1930-as évek második felében egyre inkább megerősödött a paraszti réteg. A háborús felkészülés Békés és Csanád vármegyékben jelentős állami támogatást hozott, ami főként az élelmiszer és az ipari nyersanyagok termelésének és feldolgozásának modernizálását jelentette.

A vármegye lakosságának közel egyharmada élt tanyákon, majorokban, külterületeken. Az itt élő lakosság gyermekeinek taníttatása eleinte az iskolák kevés száma miatt nehézségekbe ütközött, azonban a mindennapi elemi népiskolák száma az 1920-21-es tanévtől ha nem is nagy számban, de emelkedett. Nagyban javította a helyzetet, hogy a meglévő iskolák mellé a fent említett Klebelsberg-program keretében 107 tanterem épült, melyek segítségével az általunk vizsgált időszak végére, – 1941-re – az analfabéták arányát sikerült 8% alá szorítani. A fenntartók arányában nem jelentkezett különösebb változás az előző évekhez képest, 70% körüli arányban a felekezetek működtették a mindennapi elemi népiskolákat, míg a megmaradt 30%-ot az állami, a községi és kis számban a magán és társulati iskolák tették ki. Az évtized elején az elszakított területekről hazamenekült tanítók száma erőteljesen nőtt, az 1921-22-es tanévben már elérte az 18.328 főt. A központi létszámcsökkentés következtében az 1924-25-ös tanévre már csak 16.556 főre apadt a számuk, amely mégsem rontotta az egy tanerőre eső tanulók arányát, hiszen az I. világháború okozta születési apály miatt ezen pár évben jóval kevesebb gyerek iratkozott be az első osztályokba.

A magasabb szintű képzést a polgári iskolák, - melyek száma a megszűnések, újraindítások következtében változott, de általában megközelítette a 15-öt – a tanítónőképző, a középiskolák – az időszak végére hét működött – és a húszas években nyílt mezőgazdasági és kereskedelmi iskolák folytatták. A lakosság iskolai végzettsége ennek ellenére nem volt magas, „a középiskolát végzettek száma 1941-ben mintegy hétezer, a főiskolát vagy egyetemet végzetteké pedig 2.352 volt. A szellemi munkából élők aránya a kereső népességben 1941-ben egyedül Gyulán haladta meg a tíz százalékot.”¹⁸

¹⁸ Kassa Sándor (szerk.): 1999. Békés Megye Kézikönyve. CEBA-kiadó, Szeged. 39.p.

A művelődés főként az önszerveződés talaján bontakozott ki. Megindult a műkedvelő színjátszás, kialakult a polgári zenei élet. Több egyesületnek volt önálló könyvtára, Békéscsabán és Gyulán városi könyvtárak nyíltak, míg a falvakban, az iskolákban vagy egyházközségek kezelésében működtek népkönyvtárak.

Békés vármegye volt a magyarországi szlovákság legfőbb szellemi központja. A XVIII. századi betelepítéskor sokféle tájegységről költöztek ide telepesek és ez a változatosság egy jelentős sajátosságot alakított ki. „A csabai szlovákságba sok magyar elem is beolvadt, kétszáz esztendő folyamán egy érdekes hibrid nyelv alakult ki a „csabánszki dialektus”: ősi szlovák szavak, magyar szavak, szláv minta szerint ragozott magyar szavak s vegyes szavakból álló kifejezések keveréke.”¹⁹ A szlovákság nemzeti identitását nagyban segítette a főként evangélikus szlovákokra jellemző erőteljes vallásosság, melyet erősített az evangélikus egyház és az iskola kapcsolata is. Az evangélikus egyház iskoláiban ugyanis nem csak tanították a szlovák nyelvet, az írást és az olvasást, hanem a hittan oktatása is szlovák nyelven folyt. Az állami tankönyvek mellett helyi kiadású könyveket is használtak, melyeket az egyház papjai írtak meg.

A vármegyében több településen volt jellemző a szlovákság magas aránya, öt olyan nagyobb város és község volt, ahol a szlovákság dominált a XX. század elején, de a magyarosítási törekvések következtében a két világháború közötti időszakra ez a helyzet erőteljesen megváltozott. (3. számú táblázat)

3. számú táblázat

A szlovákság száma és aránya Békés vármegyében

		Békéscsaba	Kondoros	Mezőberény	Szarvas	Tótkomlós
1910	össz.lakos	42 599	5 225	13 285	25 879	10 502
	szlovák	28 682	2 188	4 919	16 262	9 307
	%	67.3%	41.9%	37%	62.8%	88.6%
1920	össz.lakos	46 633	6 090	13 477	25 224	10 420
	szlovák	24 710	476	3 919	10 260	9 008
	%	52.9%	7.8%	29.1%	40.7%	86.4%
1930	össz.lakos	49 374	7 178	14 410	25 561	11 143
	szlovák	18 931	187	3 809	7 247	8 954
	%	38.3%	2.6%	26.4%	28.4%	80.4%

Forrás : Békés vármegyei királyi tanfelügyelői jelentés Békés Megyei Levéltár 23145/1935

¹⁹ Féja Géza: 1957. Viharsarok. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 206.p.

A szlovákság az evangélikus egyházzal karöltve a lehetőségekhez mérten minden eszközt mozgósított a magyarosítási törekvések semlegesítésére. Segítette ezt a próbálkozásukat az is, hogy a vármegyében nem érvényesült az ország más vidékein nemegyszer tapasztalt magyar sovinizmus. Már csak azért sem, mert a szlovákság a települések értelmiségét is a maga köréből termelte ki. Az evangélikus egyház iskoláiban a tanítók több mint 80%-a szlovák származású volt. Békéscsabán 1938-ban például az egyház 39 tanítójából 33 csabai, de a többi hat is környékbeli származású, s kivétel nélkül mind szlovákul beszélő volt.

Az evangélikus egyház vezetői eleinte mindent megtettek a szlovákság identitásának megőrzéséért, azonban az országos politikai törekvésektől nem tudták magukat függetleníteni, így az 1930-as évekre lassan felörlődött energiájuk. Az egyház anyagi ereje nem volt elég a lehetőségeihez mérten túlméretezett iskolahálózat működtetéséhez, államsegélyért kellett folyamodniuk. Ez viszont azt jelentette, hogy az asszimilációs folyamatot ettől kezdve megállítani nem tudták, csak lassították.

2. Az elemi oktatás története a két világháború közötti időszakban Békés vármegyében

2.1 Tankötelesség és az elemi népoktatás Békés vármegyében

Klebelsberg Kunó az 1925. június 25-én megjelent Nemzeti Újságban a falusi népiskolák kiépítésének szükségességéről polemizált. Kifejtette, hogy Nagy Magyarországnak, mint nemzetiségi államnak, majdnem fele idegen ajkú honpolgárokból állt. „Ezeknek magyarosítása nem volt a magyar hivatalos kultúrpolitika célja, de az a törekvés igenis teljesen jogosnak látszott, hogy nem magyar ajkú honfitársaiknak alkalom adassék az állam nyelvének elsajátítására. Így nemzetiségi vidékeken az állami iskolák egész hálózata épült fel, a színmagyar nyelvterületet ellenben meglehetősen elhanyagolták. A trianoni béke következtében a nemzetiségi vidékekkel állami iskoláink nagy részét is elvesztettük, s most itt állunk a népiskolai tekintetben elhanyagolt szintiszta magyar területekkel.”²⁰

Klebelsberg Kunó szerint a népiskolák ügyének kellő megszervezését még az is nehezítette, hogy az 1920-as évek Magyarországaiban kevés volt a gazdaságilag teherbíró, nagylélekszámú község, amely képes lett volna elemi népiskolát létesíteni és fenntartani. Az Alföld népessége tanyákon szétszórta, a dunántúli latifundiumok majorjaiban is decentralizáltan lakott a gazdasági cselédség. Ennek következtében nem volt kivitelezhető a tankötelezettség, hiszen az iskolahálózat ebben az időszakban olyan hiányos volt, hogy sok szülő számára lehetetlen volt gyermekét iskolába küldeni.

“Az 1920-ban megtartott népszámlálás 1.109.639 mindennapi tankötelest mutatott ki, ugyanakkor a tankötelesek jelentős hányada be sem fért volna az elemi népiskolákba. Mintegy 200.000 fő 6-11 éves korú gyermek beiskolázása vált lehetetlenné tanterem és iskolahiány miatt.”²¹ A fenti idézet csak akkor igaz, ha kiegészítjük az ország közállapotáról szóló jelentéssel, miszerint:

²⁰ Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932) Budapest, Európa Könyvkiadó 256.p.

²¹ Sárközi István: 1980. Az ellenforradalmi rendszer népiskola politikája Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó 51.p.

“A be nem írt tankötelesek évente szokásos általános összeírása a háború alatt az akkor fennálló nehezebb viszonyok miatt csak két ízben, a háború után pedig az átmeneti s talán még sokkal nehezebb viszonyok miatt csak egy ízben, az 1921. év végén hajtattott végre. A korábbi jelentésekben is állandóan figyelmeztettek arra, hogy a tankötelesek összeírásának eredményei az összeírás alig kiküszöbölhető nehézségei miatt állandóan igen kétesek voltak.”²²

A háború előtti években szakértők szerint is a tankötelesek több mint 10%-a maradt ki az összeírásból, a háború alatt legalább egynegyed részük került el a számbavétel. A főváros esetében pedig tényként kezelték, hogy egyáltalán nem történt összeírás.

A későbbiek során az iskoláztatási kötelezettség teljesítését törvénybe foglalták. Az 1921. évi XXX. törvénycikk kimondta: „Minden gyermek gondviselője (szülő, gyám, gazda) - amennyiben ezen törvény kivételt nem tesz – köteles a gondviselése alatt álló gyermeket a gyermek hatodik életévének betöltését követő kilenc tanéven át nyilvános iskolai oktatásban, mégpedig

1. hat tanéven át elemi népiskolai,
 2. továbbá három tanéven át továbbképző
- (ismétlő) népiskolai oktatásban részesíteni.

Az iskoláztatás kötelezettsége magában foglalja a vásár- és ünnepnap iistentisztelet látogatásának kötelezettségét is.²³

A törvényben igyekeztek a kiskapukat bezárni, ezért a gondviselő által be nem írt gyermekeket az illetékes iskolai hatóság hivatalból beírta az iskolába, és amennyiben a gyermek ezek után sem látogatta az iskolát, a hatóság a gondviselőt egyre súlyosbodó pénzbüntetéssel, ezek után pedig elzárással sújthatta.

A be nem írt tankötelesek összeírását a központi statisztikai hivatal szükségesnek tartotta, ezért mindig igyekezett pótolni ezt a hiányt. Ennek megfelelően az 1920-as népszámlálás és az 1920/21-es tanév tanügyi statisztikai adataiból kiszámították az iskolába nem járó tankötelesek számát.

²² A M. Kir. Kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés. Athenaeum Nyomdai RT. Könyvnyomdája, Budapest. 1926. 340.p.

²³ 1921. évi Országos Törvénytár XXX.tc. Kiadja: M. Kir. Belügyminiszter. Pesti Könyvnyomda RT. Budapest. 1921. 261.p.

4.számú táblázat

A tankötelesek országos adatai az 1920. évi népszámlálás adatai alapján

	tankötelesek			iskolába járt			iskolába nem járt		
	fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.	fiú %	lány %	össz.%
6-11 évesek	555.697	553.942	1.109.639	467.246	451.121	918.367	15.9 %	18.6%	17.2%
12-14 évesek	272.068	270.977	543.045	123.137	103.127	226.164	54.8%	62.0%	58.3%

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest 1925. 160-161.p.

A táblázat adataiból kiolvasható átlag elég magas arányt jelöl, azonban egyes vármegyék esetében sokkal rosszabb volt a helyzet. A törvényhatóságok szerinti megoszlásnál a legjobb érték a Duna jobb partján lévő vármegyékben volt (8.6 %), ami amellett, hogy kevesebb az országos átlag felénél azért is számottevő, mert a legtöbb vármegye és törvényhatósági jogú város ehhez a régióhoz volt rendelve. A legrosszabb arány a Tisza bal partjához tartozó vármegyéket jellemezte. Az ide sorolt Békés, Bihar, Hajdú, Szabolcs, Szatmár vármegyék közül Békés vármegyében volt a legkedvezőbb a helyzet, de az összesített 20.6%-os eredmény 3.4%-kal több az országos átlagnál.

5.számú táblázat

A tankötelesek adatai Békés vármegyében az 1920. évi népszámlálás adatai alapján

	tankötelesek			iskolába járt			iskolába nem járt		
	fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.	fiú %	lány %	össz.%
6-11 évesek	23.971	23.833	47.804	19.269	18.692	37.961	19,60%	21,60%	20,6%
12-14 évesek	11.384	11.268	22.652	3.073	1.935	5.008	73.6%	82.80	77.9%

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest 1925. 160-161.p.

A fenti táblázatok adatait elemezve látható, hogy Békés vármegyében is érvényesült az országos tendencia az 1920/21-es tanévben. Magas az iskolába nem járó tankötelesek száma, és jelentős a különbség a két korosztály között is. A 12-14 évesek közel 20%-kal nagyobb arányban nem jártak iskolába, mint az ország hasonló korosztályhoz tartozó fiataljai. Az országosan is kirívóan magas 77.9% annak tudható be, hogy a lakosság nagy része a földművelésből élt és ez a korosztály jelentős segítséget jelentett a munkában. A fiú-lány relációban a 6-11 évesek között nincs számottevő eltérés, de az ismétlő iskolai beiratkozásoknál közel 10%-kal kevesebb lány látogatta a minimális kötelezettséget jelentő iskolatípust. Ők a házi, illetve a házkörüli munkából vették ki a részüket, ráadásul a mezőgazdasági munkát végző családok nem tartották fontosnak lányuk számára az elemi népiskolánál magasabb képzettséget.

A rosszabb beiskolázás mellett az országos helyzethez hasonlóan Békés vármegyében is alacsonyabb volt a tankötelesek száma az 1910-es évekhez viszonyítva. Ez a háború rovására írható, hiszen az évtized közepén a hadkötelesek bevonulásával sok család felbomlott és a harcok során jelentős veszteségeket szenvedett az ország. A gyermekszületések száma visszaesett, ezért relevánsan kevesebben iratkoztak be az alsóbb osztályokba az 1920-as évek elején.

6.számú táblázat

Az elemi népiskolába beiratkozott tanulók száma Békés vármegyében

	1.o.	2.o.	3.o.	4.o.	5.o.	6.o.
1921-22	12.006	9.777	8.061	6.100	3.088	1.220
1922-23	6.461	8.924	8.532	6.268	3.156	1.288
1923-24	5.790	5.942	8.168	7.152	3.656	1.523
1924-25	4.952	5.007	5.673	6.757	4.128	1.807

Forrás: Királyi tanfelügyelői jelentés. Békés Megyei Levéltár 22793/1924.

A beiratkozás adatai tehát Békés vármegyében is erőteljesen csökkentek, négy év alatt közel 44%-ra esett vissza az iskolába belépők száma. A magasabb osztályokban azonban a fent említett 1921.évi XXX. tc. hatására az beiskolázás nagymértékben javult. A törzskönyv-vezetés beindulása egyre inkább bezárta a

kiskapukat, így a kényszerbeíratások hatására folyamatosan szűkült az iskolába nem járó tankötelesek száma.

A fentieknek az 5-6. osztály alacsonyabb létszámadatai csak látszatra mondanak ellent. A felső két osztály viszonylagos elnéptelenedésében ugyanis az játszott közre, hogy a 4. osztályt elvégzett tanulók nagy része más iskolákba jelentkezett. Az 1925-26-os tanévben például „a mindennapi és ismétlő tankötelesek közül az elemi népiskolába beiratkozott 38.098 gyermek, a továbbképző ismétlő iskolába 7.062, a kisebb fokozatú gazdasági ismétlő iskolába 1.047 az önálló gazdasági ismétlő iskolába 1.925, a polgári iskolákba és felsőbb leányiskolába 3.047, a főgimnáziumokba 1.889, a békéscsabai leányiskolába 148, a szarvasi ev. Tanítónőképzőbe 9, az iparos és kereskedő tanonciskolákba 1.862, a békési kosárfonó iskolába 29. Női kereskedelmi tanfolyamra beiratkozott 9 fő.”²⁴

Az 1920-as évek második felében fokozatosan nőtt a tankötelesek száma, köszönhetően a háború utáni növekvő népszaporulatnak. Az 1931/32-ik tanévre már 5.184 gyermekkel iratkozott be több, mint az 1922/23-ban. Ez több okra vezethető vissza. Egyrészt jelzi a családok kiegészülését a '20-as évek elején, másrészt javult a beiskolázás, és végül az évek alatt olyan helyeken is létesültek iskolák, ahol az évtized elején még nem voltak.

Természetesen nem mindenütt jártak el egyforma szigorral a hatóságok, ezért a húszas évek közepén még 1.000-re becsülték azon mindennapi tankötelesek számát, akik még nem voltak beírva. Békés vármegye Közigazgatási Bizottságához írt tanfelügyelői jelentésből kitűnik, hogy a települések vezetői nem egyformán álltak a kérdéshez. „A beiskolázás lelkiismeretesen van végre hajtva Csorváson, Dobozon, Gádoroson, Gyulaváriban, Kétegyházán és Tótkomlóson, elég jól Békéscsabán, Körösladányban, Köröstarcsán, Gyulán, Mezőberényben, Szentetornyán, Pusztaföldváron és Szarvason.”²⁵

²⁴ Békés vármegyei királyi tanfelügyelői jelentés Békés Megyei Levéltár 22793/1926.

²⁵ Békés vármegyei királyi tanfelügyelői jelentés Békés Megyei Levéltár 22793/1926.

7.számú táblázat

A tankötelesek adatai Békés vármegyében az 1930. évi népszámlálás adatai alapján

	tankötelesek			iskolába járt			iskolába nem járt		
	fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.	fiú %	lány %	össz.%
6-11 évesek	20.742	20.035	40.777	19.592	18.484	38.076	5.5%	7.7%	6.6%
12-14 évesek	5.088	4.864	9.952	4.468	4.156	8.624	12.8%	14.6%	13.7%

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest 1932. 251-252.p.

Ha az 5. számú táblázat adataival összevetjük a fenti számokat láthatjuk, hogy a tíz évi létszámadatokhoz viszonyítva több mint 7.000 fővel kevesebben voltak a 6-11 éves tankötelesek az 1930-as népszámlálás idején Békés vármegyében. A 12-14 évesek körében a különbség közel 13.000 fő, ami jól érzékelteti a világháború éveiben visszaesett születésszámot.

A tíz évvel korábbi arányokhoz képest viszont lényegesen csökkent az iskolát nem látogató tankötelesek száma Békés vármegyében is. Az országos átlaghoz viszonyítva még mindig nagyobb az arány, de a 6,6% jó eredménynek tekinthető főleg annak az ismeretében, hogy a klebelsberg-program keretében még ezután nyíltak iskolák a vármegyében.

2.2. Az elemi népiskolai hálózat fejlesztése

Magyarországon a két világháború közötti időszakban a kultuskormányzat égető feladata volt a beiskolázási arányok javítása. Ennek egyik objektív akadályát az iskolák és a tantermek nem elegendő száma jelentette. 1922-ben Szentkereszty Tivadar Békés vármegye királyi tanfelügyelője jelentésében előre vetítette a megoldást. „Megállapításom szerint kb. 3.000-re tehető azoknak a száma, kik az iskolába nem jártak. Ezeknek beiskolázása azonban legnagyobb részben csak úgy volna lehetséges ha a tanyákon elegendő iskolát lehetne építeni, mitől most

- tekintettel a magas építkezési árakra - úgy a politikai községek, mint a felekezeti iskolafenntartók idegenkednek.”²⁶

Iskolákra azonban nem csak a tanyákon, hanem a vármegye egész területén szükség volt. A tantermek jelentős számszerű növelésének lehetőséget csak az 1926-ban megjelent “A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” szóló VII. törvénycikk adott. Ennek értelmében, a magyarországi iskolarendszer feltérképezése után Klebelsberg Kunó jelentős összeget harcolt ki iskolák építtetésére. Az államsegély - melyből mintegy 5.000 iskolai objektum épült - felosztásának elveit három lépcsőben határozta meg:

- Először azok a települések kaptak pénzt, ahol nem voltak iskolák.
- Másodsorban a balesetveszélyes, egészségtelen iskolák helyére épültek új épületek.
- Harmadrészen a zsúfoltság megszüntetése volt a cél.

A '20-as évek második felében Békés vármegyében is több ún. Klebelsberg iskola épült, melyekre a zsúfoltság megszüntetése érdekében nagy szükség volt. Több helyen a helyzet kezelhetetlennek minősült, hiszen életveszélyes, egészségtelen épületekben olykor 100-nál is több gyerek oktatása várt a tanítóra.

Az 1921-22-es tanévben a mezőberényi református iskolába 125, az evangélikus iskolába 114, az endrődi r. katolikus iskolába 140, míg az öregkúti II. számú iskolába 200 tanuló iratkozott be. Több iskolában úgy próbálták kezelni a lehetetlen helyzetet, hogy délelőtt-délután váltakozva folyt az oktatás, megosztva a diáksereget. Előfordult azonban, hogy a felekezeti iskolákban a zsúfoltság nem volt mindig indokolt. A szülők a vallási identitásuk miatt annak ellenére írták felekezeti intézménybe gyerekeiket, hogy az állami iskolában jóval kevesebb volt a létszám. A VKM 1922. július 20-án kiadott 69825/922. szám alatt megjelent rendelete próbálta rendezni ezt az áldatlan állapotot. Deklarálták, hogy a 80-as tanulói létszám túllépése csak ott engedhető meg ritka kivétalként, ahol a zsúfolt felekezeti iskolán kívül állami, községi, vagy más keresztény felekezetű elemi népiskola nem működik. Ennek a rendeletnek a tanfelügyelő igyekezett érvényt szerezni. Jó néhány esetben figyelmeztette az iskolákat, a tanítókat, hogy ne lépják túl az előírt kereteket és ne

²⁶ Békés vármegyei királyi tanfelügyelői jelentés. Békés Megyei Levéltár 4593/1922.

írjanak be több gyereket a megengedettnél. Ez néhány településen okozott egy kis enyhülést a zsúfoltság tekintetében, de az igazi megoldást az iskolaépítések jelentették. Az iskolafenntartók Békés vármegyében is éltek a lehetőséggel és alig több, mint egy év alatt jelentősen megnövekedett a tantermek száma. 1926. május 1-től 1927. július 1-ig 36 új tanterem épült és 29 állt építés alatt. 25 tanterem építésére megérkezett az engedély, míg újabb 20 építésének engedélyeztetése tárgyalás alatt volt.

A fejlesztés ezután sem állt meg, így Szentkereszty Tivadar királyi tanfelügyelő büszkén jelentette, hogy „1932. évi január hó 1-ig 134 új tanterem és 58 új tanítói lakás épült fel Békés vármegyében. Átlagosan véve az építkezési költségek 60%-át az ONÉ Alapból az államkincstár, 40%-át pedig az iskolafenntartók és politikai községek fedezték, de ennek legnagyobb részét is csekély kamatra ugyanezen alapból kölcsönképpen kapták. Ebből az alapból a Békés vármegyében létesített építkezésekre a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1,302.335 P segélyt és 469.719 P kölcsönt folyósított.”²⁷

A fejlesztések következtében a '30-as évek elején a szeghalmi járás, Békésszentandrás és Gyoma határának kivételével három kilométeren belül a vármegyében mindenütt találhattak a tankötelesek elemi népiskolát.

2.3. Az elemi népiskolák fenntartó szerinti megoszlása

Békés vármegyében az elemi népiskolák fenntartó szerinti megoszlásában az országos helyzethez hasonlóan szintén a nagyobb felekezetek dominanciája érvényesült. Az arányok azonban a vármegye sajátos vallási berendezkedése következtében eltérnek a nemzeti trendtől.

Az állami és községi iskolák az országos alig 30%-os aránynál erőteljesebben jelentek meg a vármegyében. A 40% körüli részesedés az egész vizsgált időszakban megmaradt, pedig az állami iskolák nem rendelkeztek olyan tradíciókkal a térségben, mint a felekezeti intézmények. Az első állami elemi népiskola ugyanis csak a XIX.

²⁷ Szentkereszty Tivadar: 1933. Békés vármegye népoktatásának története. Körösvidék RT. Békéscsaba. 30.p.

század végén kezdte meg működését a vármegyében. Békéscsabán az 1899-ben megnyitott Irányi utcai fiúiskolát követően még abban az évben a nagyszénási belterületi állami elemi népiskolában indult el a tanítás. Ezután folyamatos volt az állami iskolák expanziója, amit az I. világháború tört meg. Tíz évig az állami elemi népiskolák szervezése szünetelt a vármegyében. A hosszú kihagyás után 1926-ban öt új állami népiskola nyílt. „Békéscsaba határában a Beliczey-major környéki és a Kocziszky-tanya melletti, Mezőberényben az ókerti, a tarcsai-úti és keleti sori.”²⁸

A felekezetek szerepvállalása az elemi népiskolák működtetése során jelentősen eltér az országos standardtól. Ebben természetesen közre játszott a XVIII. századi betelepítés óta Békés vármegyére vallási szempontból jellemző protestáns dominancia.

8.számú táblázat

Elemi népiskolák száma a fenntartó szerint Békés vármegyében

	20/21	25/26	30/31	35/36	40/41
Állami	45	45	50	52	56
Községi	40	38	50	53	52
R.katolikus	50	52	59	60	60
Református	24	24	25	25	25
Evangélikus	43	42	42	43	45
Gör.keleti	2	2	3	2	1
Unitárius	1	1	1	1	1
Izraelita	6	7	7	6	5
Társasági	0	1	0	0	0
Magán	6	5	4	5	2
Érdekeltségi	0	0	1	2	2
Összes iskola	217	217	242	249	249

Forrás: Magyar Statisztikai évkönyvek (lásd. 1. számú melléklet)

²⁸ Szentkereszty Tivadar: 1933. Békés Vármegye Népoktatásának története. Körösvidék RT. Békéscsaba. 35.p.

Országos szinten a mindennapi népiskolák közül az 1925-26-os tanévben 16.7% volt állami iskola, 11.2% községi. Az elemi népiskolák 7.5%-át kisebb felekezetek, vármegyék, társulatok és magánosok tartották fenn. A legnagyobb részt, 68.9%-t a nagy felekezetek működtették. A katolikusok az iskolák 41.6%-át, a reformátusok 16.8%-át, míg az evangélikusok 6.2%-át.

Az országos viszonyokat jellemző arányok másképpen rajzolódtak meg Békés vármegyében. A reformátusok még az országos arányokhoz hasonlóan vették ki részüket az elemi népiskolák fenntartásából, azonban a katolikusok esetében jelentős a különbség. A 25% körüli arány mintegy 3/5-e az országos helyzetnek. A fennmaradó részt a vármegyében legnagyobb lélekszámú evangélikus egyház vállalta fel. Az országos 6%-os arányhoz viszonyítva az elemi népiskolák közel 20%-át működtették Békés vármegyében. Ez a jelentős eltérés hasonló helyzetet vázol, mint Karády Viktor (1997) országos szintű kutatási eredményei. Karády kifejti, hogy a zsidókon kívül az evangélikusok azok, akik nagy jelentőséget tulajdonítanak az oktatásnak, amit többek között az iskoláztatásban való részvételi arányokkal támaszt alá. Az evangélikusoknál jelen esetben az iskolák számában mutatkozik meg az oktatás prioritása.

9.számú táblázat

Az elemi népiskolák beíratási eredményei Békés vármegyében

	R. kat.	G. kat.	Ref.	Ev.	Gör.kel.	Izr.	Egyéb	Össz.
1922/23	10.131	40	10.661	12.464	635	535	163	34.629
1923/24	9.714	59	8.881	11.405	532	445	95	32.131
1924/25	8.491	46	8.706	9.971	597	402	111	28.324
1925/26	8.160	51	8.078	8.881	506	389	127	26.192
1926/27	8.262	60	8.162	8.657	494	392	129	26.156
1927/28	9.257	55	9.086	9.430	560	394	148	29.053
1928/29	10.414	38	10.356	10.670	609	462	172	32.730
1929/30	11.300	52	11.422	11.846	647	486	171	35.922
1930/31	12.006	53	12.262	12.798	656	488	204	38.467
1931/32	12.499	62	12.709	13.182	678	487	196	39.813

Forrás : Szentkereszt Tivadar: 1933. Békés vármegye népoktatásának története
Körösvidék RT. Békéscsaba. 38.p.

A beíratási arányok nem változtak a vizsgált időszak második felében sem. A tanulók közel azonos számban oszlottak meg a három nagy történeti egyház között, de a beíratkozásra a protestánsok esetében a homogenitás volt jellemző. Főként azokon a településeken működtek iskolát, ahol kisebb szigeteket alkottak, míg a katolikusok iskoláikkal az egész vármegyét lefedték. Ennek következtében a zsúfoltság inkább a református és az evangélikus iskolákra volt jellemző.

A Magyarországon kevésbé reprezentált egyházak a vármegyében minimális számban működtek iskolát, igaz azok megtartására vigyáztak. Példa az unitárius iskola, amely kiállva a történelmi viharokat a vizsgált időszakban végig színesítette az elemi népiskolák palettáját.

2.4. Az elemi népiskolák tanító személyzete

Az elemi népiskoláknál az állásokat pályázat útján töltötték be. Az állami népiskolák esetében először helyettes tanítóként alkalmazták a pedagógusokat, akiket szolgálati idő szerint időrendbe soroltak és amikor üresedés történt egymás után nevezték ki őket segédtanítónak, majd rendes tanítónak.

Nem állami iskolákba helyettes tanítót csak a tanév közben megüresedett állásokra alkalmaztak, majd a vallás- és közoktatásügyi miniszter 865-1-70-1931. szám alatt kiadott rendelete szerint 1931. január 1-től ezekben az intézményekben is, az állami iskolákhoz hasonlóan a megüresedett állásokat először segédtanítókkal töltötték be. A segédtanítói alkalmazás háromévi időtartamú és ideiglenes jellegű volt. Az államsegéllyel egybekötött községi vagy felekezeti elemi népiskolai állásoknál az iskolaszék, illetve az egyházi főhatóság – fél évvel a kötelező segédtanítói szolgálati idő letelte előtt – a véglegesítés érdekében kérvényt volt köteles benyújtani a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. A jóváhagyás után a közigazgatási bizottság a rendes tanítói véglegesítési okmányt kiszolgáltatta és a rendes tanítót az 1907. évi XXVII. Tc. 32 §-ban meghatározott eskü letételére utasította.

Az államsegélyt nem igénylő iskolafenntartó önmaga adta ki a segédtanító véglegesítését tartalmazó okiratot, amit köteles volt bemutatni a királyi

tanfelügyelőnek. A tanfelügyelő intézkedett a hivatali eskü letételének megszervezéséről.

Az elemi népiskolák pedagógus létszáma 1918/19-ben (hitoktatók nélkül) 14.442 fő volt. 1921/22-re ez a szám az iskolák újbóli megnyitásával, valamint a tanítók frontról való visszatérésével folyamatosan nőtt, 18.328-ra emelkedett. Ez azt jelentette, hogy az újonnan meghúzott trianoni határok között arányaiban nagyobb tanítói személyzet dolgozott, mint a háború előtt. Ezt a körülményt a tanítók elcsatolt területekről történő jelentős mértékű visszaköltözése okozta. Így az 1921/22-es tanévben egy iskolára több tanító jutott és egy tanítónak kevesebb gyerekkel kellett foglalkoznia, mint a háború előtt.

10.számú táblázat

A tanítószemélyzet arányszámai

	Magyarország mai területén			
	Mindennapi iskoláknál		Mindennapi és ismétlő iskolák együtt	
	1913/14	1921/22	1913/14	1921/22
Egy iskolára jutó tanító	2.5	2.9	1.4	1.6
Egy tanítóra jutó tanuló	53.6	49.4	68.5	61.5

Forrás: A M. Kir. Kormány 1923-25. évi Működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Könyvnyomdája, Budapest 1928. 374.p.

A jobb tanítói ellátottságot alátámasztja a következő táblázat is, miszerint a csak egy tanítóval rendelkező iskolák száma csökkent, míg a nagyobb tantestülettel rendelkező elemi népiskolák aránya nőtt országos szinten.

11.számú táblázat

Iskolák tanerői ellátottsága

Iskola	1913/14	1921/22
Csak egy tanítóval	55.9%	48.5%
Több mint hat tanítóval	5.8%	9.3%

Forrás: A M. Kir. Kormány 1919-22. évi Működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Könyvnyomdája, Budapest 1928. 352.p.

Ezzel szemben Békés vármegyében az egy tanerős iskolák száma emelkedett a vizsgált időszakban. Ennek oka a tanyasi iskolahálózat kiterjedésében keresendő, hiszen az 1926. évi VIII. tc. után 134 új tanterem és 58 új tanítói lakás épült főként a külső területeken.

Az állami iskolákban általában több tanító oktatott és ott a tanító-tanuló arány jobb volt, átlagban 40-50 gyerek jutott egy tanítóra. A községi és a felekezeti iskolákban oktató pedagógusok száma közel duplája volt, mint az állami intézményben dolgozó kollégáiké, de a tanulók tömege három, három és félszer nagyobb volt. Az oktatás megszervezése ezért jóval nehezebb feladatot jelentett, hiszen átlagosan 60-70 gyerekkel kellett elvégezni a feladatokat.

12.számú táblázat

Tanítók száma Békés vármegyében az 1920-as években

	T a n í t ó k s z á m a				
	férfi	nő	rendes	helyettes	összesen
1922/23	426	176	602	0	602
1923/24	440	176	616	0	616
1924/25	419	177	596	0	596
1925/26	412	175	577	10	587
1926/27	406	174	572	8	580
1927/28	415	188	587	16	603
1928/29	421	201	605	17	622
1929/30	423	215	624	14	638
1930/31	435	222	638	19	657
1931/32	438	229	639	31	667

Forrás: Szentkereszty Tivadar: 1933. Békés vármegye népoktatásának története.
Körösvidék RT. Békéscsaba. 39.p.

A tanítók és tanítónők száma az országos viszonyoknak megfelelően Békés vármegyében is a férfiak javára billent. A tanerők számának növekedése azonban eltérő volt, hiszen a férfiak létszáma alig emelkedett, a tanítónők ezzel szemben 30%-kal többen lettek a '30-as évek kezdetére.

2.5. Tantervek és módszerek az elemi népiskolában

„Az 1868. évi XXXVIII. Tc. 55 %-ban felsorolt 13 tantárgyat az 1877. évi 21.678. sz. rendelettel kiadott tanterv két tárggyal, a méréstannal és rajzzal egészítette ki és hét tárgykörre vonta össze. Az 1905. évi 2202. elnöki sz. rendelettel kibocsátott tanterv még a kézimunkát is felvette a tanítandó tárgyak sorába és a beszéd- és értelemgyakorlatok és a gazdasági és háztartási ismeretek önállósításával a tantárgyakat 10 csoportban sorolja fel. Azóta húsz év telt el. Hivatali elődeim az 1917. évi 168.411. számú rendelettel az egészségügyi -, anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi ismeretek behatóbb tanítását, az 1919. évi 182.311. számú rendelettel pedig a nemzetnevelési szempontok határozottabb érvényesítését rendelték el.”²⁹

Klebelsberg Kunó 1925-ös Tantervhez írt nyitó gondolataiban a felvázolt változtatások mellett élő problémát is felvetett. Az osztott, a részben osztott és az osztatlan iskolákban tanítók eltérő lehetőségeit figyelembe véve külön tantervet készített a három népiskola típus számára.

A tantervkészítők figyelembe vették a feltételek közötti lényeges különbséget, de a nehézségek ellenére megállapítják, hogy az osztatlan iskolának, ahol egy tanteremben a tanító mind a hat osztályt együtt tanítja, nem csak hátrányai, de előnyei is vannak.

Hátrányok:

- nagy a tanulók közötti korkülönbség
- kevesebb idő jut a közvetlen tanításra
- rövidebb a szorgalmi idő
- a tanítónak fárasztó a megosztott figyelem

Előnyök:

- a különböző korú gyerekek egymásra kedvező hatással lehetnek (jó példa, egymás segítése)

²⁹ Klebelsberg Kunó: 1925. Tanterv az elemi népiskola számára. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 3.p.

- a gyerekek ugyanazt az anyagot többször hallják, így adott a folytonos ismétlés
- a tanító hat év alatt jobban megismerheti a gyerekeket

Az előnyök természetesen nem tudták a hátrányokat kompenzálni, ezért készült az egyszerűbb tanterv, melynek anyagát a turnusrendszerrel, az együtt tanítással, a csendes foglalkozások megfelelő váltakoztatásával, illetve a tananyag helyi viszonyokhoz való alkalmazásával lehetett feldolgozni.

A turnusrendszer főleg az V-VI. osztályban volt alkalmazható, de a gazdasági és a természeti ismeretek tanításában a III-IV. osztályban is segítséget nyújtott. A módszer szerint „az anyagot úgy kell megosztani a két évre, hogy akár az „A” akár a „B” év anyagával kezdi a tanuló, ez nehézségekbe ne ütközzék, és akár csak az „A”, akár csak a „B” osztályt végezze, befejezett ismereteket kapjon.”³⁰

Az együtt tanulás esetén a tanító magyarázata a szomszédos osztályok tanulói számára is fontos információkat hordozhatott.

A csendes foglalkozás azt jelentette, hogy míg a tanító az egyik osztállyal foglalkozott, új anyagot dolgozott fel, ismételt, vagy számon kért, addig a többiek írásbeli feladatot végezve az előzőekben átvett anyagot csendben gyakorolták. A csendes foglalkozás jó lehetőséget biztosított a differenciált munkavégzésre.

Az 1925-ös tanterv nagyban támaszkodott az 1905-ben kiadott dokumentumokra. Deklarálták, hogy az új tanterv a régi továbbfejlesztése, ezért a végrehajtási utasítást is csak némileg módosították.

Az új tantervben a magyar nyelv tárgykörébe visszakerültek a beszéd- és értelemgyakorlatok, valamint a fogalmazást különválasztották az írástól.

A természeti és gazdasági ismeretek körében az egészségtan mint új tárgy lép fel, mely lépést a nemzet jövője szempontjából tartották fontosnak.

Újdonságként jelentkezett, hogy az addig művészeti tárgyként szerepelt éneklést és rajzolást különválasztották.

³⁰ Klebelsberg Kunó: 1925. Tanterv az elemi népiskola számára. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 60.p.

Az óraszámot, amely az 1905-ös tantervtől folyamatosan emelkedett és végül már 162-re nőtt, leszállították 152-re. Ezzel a gyermekek terhelését csökkentették, vigyáztak azonban arra, hogy a magyar nyelv, a számolás, a mérés, a testgyakorlás és a nemzeti tárgyak régi óraszámára megmaradjon.

„Látván a protestánsok ellenállását a kötelező állami tantervvel (a Ratio-val) szemben, II. József már 1789-ben felhívta a felekezeteket, hogy készítsenek maguknak tanterveket, természetesen kellő alkalmazkodással a kormány tanterveihez.”³¹ A protestáns autonómia után az 1868-as törvényt követően jelentek meg a református és az evangélikus népiskolák „fenntartói tantervei”, de az 1870-es években megjelent a Magyar Katolikus Püspöki Kar népiskolai tanterve is. Meg kell jegyezni azonban, hogy az állami és a fenntartói tantervek nem sokban különböztek egymástól. Általában a tananyagot az adott vallásos jellegnek megfelelő módosításokkal egészítették ki.

Az 1925. május 14-én kelt 1467. számú rendelettel megjelent új népiskolai tantervvel kapcsolatban is hasonló volt a fogadtatás. A felekezeti népiskolai hatóságok szinte változtatás nélkül átvették az állami dokumentumot.

A katolikus elemi népiskolák új tanterve 1926-ban, a reformátusoké 1932-ben, míg az evangélikusoké 1938-ban jelent meg.

Az 1920-as évektől a tantervekből az iskolaszékek, illetve a többtanítós iskolák módszertani értekezletükön a testület számára állandó tanmenetet készítettek, melyekből a pedagógusok egyéni tanmenetet dolgoztak ki.

A rendelkezés értelmében az egyéni tanmeneteket a királyi tanfelügyelőhöz kellett felterjeszteni, kinek jóváhagyása után az esetleges módosítások is csak külön procedura után történhettek meg.

A békés vármegyei iskolaügy fejlődését mind didaktikai, mind metodikai szempontból fellendítette az I. világháború után bevezetett iskolakörzeti szakfelügyelet.

³¹ Tóth Gábor: A művelődéspolitikai és a tantervelméleti felfogások hatása a tanítóképző intézeti tantervre (1923, 1925.) In: Ballér-Horánszky (szerk.) A tantervelmélet forrásai. 21.sz. A művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben 1868-1945. 52.p.

Ettől kezdve mindennap vázlatot kellett készítenie a tanítóknak.

A vázlat tartalmazta:

- a tanítási egységet
- a tanítás célját
- a nevelési momentumokat
- a szükséges szemléltető eszközöket
- a forrásmunkákat
- a tanítás menetét.

Fontos volt, hogy az egyéni tanmenetet a tanító saját egyéniségére szabta, ezért más nem használhatta.

2.6. A tanyai iskolák az elemi népiskolák rendszerében

Békés vármegye azon régiók közé tartozott, melyek kiterjedt tanyavilággal rendelkeztek. Ennek oka abban rejlik, hogy a lakosság nagy része a földművelésből élt és a 19. században a könnyebb megélhetés kedvéért egyre többen költöztek ki a szállásföldjeikre. Ez egyes helyeken olyan nagy méreteket öltött, hogy volt olyan település, melynek külterületén annyian éltek, mint a faluban maradt lakosság.

Az egyházak vagy az állam által segélyezett iskolákban a tanítók feladata hasonló volt, az ország más területén tanító sorstársaikéval. Ahogy Kühn János az Evangélikus Népiskola című folyóiratban 1931-ben leírta a tanító a nemzet napszámosaként "a napi 5 órai tanításon kívül ismétlőt tart, leventéket oktat, könyvel, jegyzőkönyveket ír, a lelkészi irodában segít, legényegyletet vezet, énekkart szervez, orgonál, temet, gazdálkodik, ismeretterjesztő előadásokat tart s mindezekben felül gyötrik az anyagi gondok."³²

A felkészülés mellett a pedagógusoknak meg kellett küzdeniük a körülmények adta nehézségekkel. A kisméretű tantermekben a berendezés elhasznált, korszerűtlen,

³² Kühn János: 1931. A bányakerületi tanítóegyesület által kiírt pályázaton első díjat nyert munka. Evangélikus Népiskola. 10.sz. 267.p.

a felszerelés hiányos volt. " A régi rossz rendszerű padokban a nagy létszám miatt olykor 8-10 gyereket kellett ültetni, ami nemcsak a tanulók munkáját nehezítette meg, hanem az ellenőrzést is. A kényelmetlen ülőkékről a gyermekek lába nem ért le és az írólap olyan keskeny volt, hogy a füzet nem fért rá merőlegesen."³³ A padlózat kopott, korhadt volt, egyes helyeken téglá. A portalanítás a tanító gondja volt, melyet olajozással oldott meg, míg a takarítást a gyerekek végezték. A kiselejtezésre váró kályhákban tőzeggel, kukoricacsutkával fűtöttek, ami szintén a gyerekek feladatai közé tartozott.

Az iskola berendezéséhez hasonlóan a gyerekek felszerelése is szegényes volt. „A legolcsóbb, legsilányabb ceruzának csak a felét hozták el, a másik részét csak akkor kapták meg, amikor az előző úgy elkopott, hogy nem tudta ujjai közé fogni.”³⁴ Öltözközü kopottas, nem mindig az időjárásnak megfelelő volt. Télvíz idején gyakran előfordult, hogy többen azért nem jártak iskolába, mert a szülők nem tudtak minden gyereknek megfelelő lábbelit biztosítani.

Az 1920-as évek elejére utaló helyzetkép a vizsgált időszak végére sem változott. A Dél-magyarországi Nevelők Egyesületének hivatalos lapjában közölt cikkben hasonló problémákat vetett fel az írás szerzője. „Az iskolaköteles gyermekeknek ennivaló, ruha, cipő, írószer, könyvekkel való ellátással iskolaképessé tévése társadalmi kedvezményekre maradt és nagyrészt könyöradomány jellegűvé vált. Az iskola munkájától várt eredményekben figyelmet érdemel az a statisztikai tény, hogy az ország lakosságának 60 százaléka kimondottan szegény ember és ebben 30 százalék koldusszegény.”³⁵ A születési arányokat figyelembe véve tulajdonképpen ezek a gyermekek töltötték meg elsősorban az iskolák padjait.

A meglévő társadalmi, szociális nehézségek miatt örömmel fogadták a pedagógusok a Tanterv és Utasításban megengedett tanítói szabadságot. A tanítói továbbképzéseken többször felmerült, hogy a tudást nemcsak szélesíteni, hanem mélyíteni is kell. Inkább rendelkezzenek kevesebb, de biztos tudással a tanulók, mert a felszínes tudásnak nem tudják hasznát venni a gyakorlati életben. Többször

³³ Lelkes Pál: 1978. A szarvasi tanyai iskolák államosítás előtti története. Szarvasi Evangélikus Ó-Templomi Egyházközség Levéltára. 61/14. 73.p.

³⁴ Lelkes Pál: 1978. A szarvasi tanyai iskolák államosítás előtti története. Szarvasi Evangélikus Ó-Templomi Egyházközség Levéltára. 61/14. 74.p.

³⁵ Nyizsnyánszky Béla: 1939. A Tanterv és Utasítások szabadsága. In: Nevelésügyi Szemle. 7.sz. 368.p.

felvetették a differenciálás lehetőségét, hiszen érezték, hogy egyes esetekben lassítani kellett a tempót, míg voltak olyan tanulók, akiknek kevés volt a feldolgozott tananyag. Ezért a tanítók minden osztályban kiválasztottak egy-két tehetséges tanulót, akik segítették a munkájukat. Ezek a gyerekek több, vagy más jellegű feladatot kaptak és a többletmunka elvégzése után esetenként "segédtanítói" szerepkört is elláttak. Ellenőrizték a többiek feladatait, kijavították a hibákat, szükség esetén rávezették a gyengébbeket a megoldásra. Az ilyen feladatot vállaló gyerekek sokkal többet profitáltak az iskolai foglalkozásokból, mintha csak tanultak volna. Ez a tevékenység mellett, hogy nagy segítséget jelentett a tanító számára, a tehetségnevelés szolgálatában is állott.

A tanító munkája tervezése közben nagy szerepet szánt az érdeklődés felkeltésére. Erre a továbbképzéseken, a szakfelügyelői látogatások során is felhívták a figyelmüket, de a szakirodalom tanulmányozása során is számtalan utalást találtak erre vonatkozóan. Az Evangélikus Tanító című folyóiratban 1938-ban Sátory Vilmos a következőket írta: "Az érdeklődés maga után vonja a figyelmet. A figyelem a lélek ajtajának kitérője. Figyelem nélkül nincs appercepció, nincs tanítás. A figyelem azonban nem mindig önkéntelen, tehát érdeklődésen alapuló. [...] Minthogy azonban a tanítás anyagát nem a gyerek érdeklődése szerint választhatjuk, mert az meg van állapítva, a gyereket kell úgy vezetnünk, hogy a meghatározott tananyag iránt felébreszteni az érdeklődését. Ez a tanítás első s legfőbb művészi feladata".³⁶

Sok gyerek nem volt képes a többiekkel együtt haladni. Lemaradásuk hátterében többek között szociális hatások is szerepet játszottak. A gyerekek általában olyan családban nőttek fel, ahol a kultúra befogadásához sem készítték, sem konkrét segítséget nem kaptak. Ezért is volt fontos a felnőtt társadalom művelődési lehetőségeinek kialakítása.

A tanítók ebből is kivették részüket. Az iskolán kívüli Népművelési Helyi Bizottság munkájába bekapcsolódva különböző témájú előadásokat tartottak. Ezek az előadások minden tanévben rendszeresen folytak, és egyes helyeken tanfolyamokká alakultak át.

³⁶Sátory Vilmos: 1938. Az érdeklődésről. Evangélikus Népiskola. 11.sz. 383.p.

A népművelődési tervet közösen készítették a Népművelődési Bizottsággal. A Bizottság irányító céljának, elsődleges feladatának a következőket tekintette: "Az iskolán kívüli népművelés útján kell megtanítani a falu népét a mai életben nélkülözhetetlen ismeretekre. Meg kell tanítani gazdasági, világnézeti, technikai, kémiai és minden olyan tudásra, amely az ő egyéni hivatásához, foglalkozásához szükséges, hogy a létért való küzdelemben alul ne maradjon."³⁷

Az előadások, a tanfolyamok sokrétű lehetőséget biztosítottak a tanyai embereknek. A tájékoztató jellegű népművelési előadások címének kiválasztásánál a tanítók figyelembe vették a község problémáit, így aktuális ismereteket nyújtottak. Az alapismereti tanfolyamon az ismeretek felújítására, a hiányok pótlására fektettek nagy hangsúlyt.

A gazdasági, kertészeti, gyümölcstermelési, méhészeti, kézimunka tanfolyamokon hasznos gyakorlati, technikai ismereteket szerezhettek az érdeklődők. A gondtalan kikapcsolódást a művészeti és kedélyképző tanfolyam jelentette. Itt énekek, nóták, versek, irodalmi művek ismertetésére és előadására került sor. (A Népművelési Bizottság munkájáról bővebben lásd a 9. fejezetet.)

A művelődésnek ezenkívül lehetőséget biztosított az olvasókör, melyek közül az első Jánovszky György szervezte meg a szarvasi tanyavilágban. A tanítók követték példáját, így rövid időn belül szinte mindegyik tanyasi iskolában hozzájuthattak könyvekhez a földművelésből élő emberek. Az olvasókörök a belügyminiszter által is jóváhagyott alapszabály alapján működtek. Az alapszabályban megállapított rend szerint választották meg évenként vezetőségüket és hozták meg határozataikat.

³⁷Antalfia Antal: 1933. A magyar népművelés története, szervezete, célkitűzései. In: Tantó József (szerk): Viharsarok Napsütésben. Körösvidék Rt. nyomdája, Békéscsaba. 41.p.

2.7. A nyolcosztályos népiskola kísérlete Békés vármegyében

Az 1920-as évek közepén a magyar pedagógus társadalomban felerősödött a nyolcosztályos elemi népiskolai képzés gondolata. A budapesti, a vármegyei, a felekezeti tanító egyesületek értekezleteiken különböző indokokkal próbálták alátámasztani az elemi képzés idejének felemelését. Politikailag megerősített érvként a kultúrfőlény és a nemzetnevelés jelent meg, de a magasabb általános műveltség képzete a gazdasági hatékonyság növelését is előrevetítette. A vélemények szerint az elemi népiskola befejezése és a gyermekek munkavállalása közötti űrt is kitölthette volna a hetedik, nyolcadik osztály. A munkába állás alsó korhatára ugyanis 14 év volt, ami a falvakban nem okozott különösebb gondot, hiszen a családoknak nagy segítséget jelentettek a mezőgazdasági munkában a gyerekek, azonban a városokban az ipartörvény 73. §-a miatt - amely a gyermek fogalmát a befejezett 14. évig terjesztette ki - nem tudtak munkába állni az elemi népiskola 6. osztályát befejező tanulók.

Klebelsberg Kunó átértékelte a nyolcosztályos népiskola jelentőségét, azonban azon a véleményen volt, hogy a feltételek hiánya miatt nem lehet elkapkodni a döntést. Először a hatosztályos népiskolarendszer égető problémáit próbálta rendezni, hiszen „itt a magyar népművelésnek oly rákfenéjéről van szó, amelyen nem lehet sem törvénnyel, sem rendelettel, sem frázissal segíteni, hanem igenis téglával és malterrel: népiskolák tömeges építésével, és pedig ott, ahol helyszűke miatt beiskolázatlan gyermekek vannak.”³⁸ Úgy gondolta, ha felépül legalább 8.000 népiskolai objektum, akkor lehet majd megkezdeni a plusz két osztály szervezését.

A politikai és pedagógiai közhangulat hatására azonban a kormányzó leiratot intézett a kultuszminiszterhez, melyben felszólította „a települési, népesedési, közgazdasági és közművelődési helyzet gondos mérlegelésével készítsen törvényjavaslatot a 8 osztályos népiskola 10 év alatti megvalósításáról.”³⁹ Klebelsberg az Országos Köznevelési Tanáccsal kidolgoztatta a tervet. A miniszter kiemelte, annak ellenére, hogy a szomszédos államok már végrehajtották a népiskolai oktatás idejének megemelését, nem tartja helyesnek az azonnali struktúraváltást.

³⁸ Klebelsberg Kunó: 1926. A nyolcosztályú népiskola. Újság, március 21. 364.p.

³⁹ Tóth Gábor (szerk.): 1990. A nevelés története. III. kötet. Egységes jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest. 658.p.

Ennek értelmében négy szakaszban jelölte meg a nyolcosztályos népiskolai oktatás bevezetését.

I. szakasz: 1928. december 31-től 1930. szeptember 1-ig.

Ezalatt a két új osztály életbe léptethető (de nem kötelező) ott, ahol a kedvező feltételek ehhez kialakultak.

II. szakasz: 1930. szeptember 1-től 1935. szeptember 1-ig.

A VKM jóváhagyásával, alulról jövő kezdeményezés keretében a községi iskolák megfelelő feltételek kialakítása mellett nyithatnak VII. és VIII. osztályt.

III. szakasz: 1935. szeptember 1-től 1940. szeptember 1-ig.

A nyolcosztályos népiskola felállítása kötelező, de a VKM a „gyengébb” községek kérelmére felmentést adhat.

IV. szakasz: 1940. szeptember 1-től

Kötelező a nyolcosztályos népiskola.

Annak ellenére, hogy a '20-as évek végén már több helyen, - Nyugat-Magyarországon, Ózdon, Diósgyőrben, Pécsen, Újpesten, Pesthidegkúton stb. – működött nyolcosztályos népiskola, Békés vármegyében csak a gondolata merült fel, azonban a feltételek hiánya miatt nem valósult meg a két felső osztály beindítása. Itt az elsődleges cél az iskolahiány és a zsúfoltság megszüntetése volt, amit a Népiskolai Építési Alapból megépített iskolaépületek csak enyhítettek, de nem oldották meg a problémát.

A nyolcosztályos népiskola elterjedésének a gazdasági helyzet sem kedvezett. A válság következtében csökkentették a tárcák költségvetését, így a Vallás- és Közoktatási Minisztérium is kevesebb pénzből gazdálkodhatott. A népoktatás a Minisztérium számára, a tanítók illetményével, a dologi kiadásokkal, amúgy is nagy kiadásokat jelentett, újabb terheket már nem tudott vállalni. Klebelsberg az 1931-32-es költségvetés tárgyalásán hangsúlyozta, hogy a nyolcosztályos népiskola megszervezése „változatlanul elérendő cél, s a kultusztárca főelvéként továbbra is a

kulturális fölényt és vezető szerepet határozta meg, azonban a gazdasági helyzetben nem látta lehetségesnek nagy kiadásokat igénylő programok végrehajtását.”⁴⁰

Az 1930-as években Békés vármegyében, főként Békéscsabán a társadalmi igény felszínén tartotta a nyolcosztályos népiskola tervét. Ennek megfelelően „Békéscsabán a Szent László utcai evangélikus iskolában az 1935/36-os tanévben, a Révay utcai államiban 1938-39-es tanévben, az Orosházi úti államiban pedig 1939-40-ben nyitották meg az elemi iskola 7. osztályát.”⁴¹ A tanítók munkáját nehezítette, hogy nem készült tanterv a 7-8. osztály számára. Ezt a hiányt 1937-ben pótolta a minisztérium, amikor egy átmeneti jellegű tantervet és utasítást adott ki, azzal a kitételrel, hogy a tanítók a helyi körülményeknek megfelelően alakítsák át, majd tapasztalataikat felhasználva segítsék a nyolcosztályos intézmény végleges kialakítását.

Az 1930-as évek végén a nyolcosztályos népiskola mozgalmának döntő lökést adott a Felvidék, főleg magyar lakta területeinek visszacsatolása. A csehszlovák iskolarendszer alsó fokán ugyanis a nyolcosztályos elemi iskola állt, ami gyors lépést indukált. Az 1940. XX. tc. elrendelte a nyolcosztályos elemi népiskola felállítását, melynek hatására a korábban nyolcosztályossá átalakított iskolák mellett, a hatosztályos iskolák nagy része is megszervezte a 7-8. osztályt. A rendszer kiépítése nagyobb léptekkel haladt, azonban a tanítók száma nem követte az új elvárásokat, így az iskolák jelentős részében egy vagy két pedagógus tanított, tehát osztatlan iskolák maradtak. A nyolcosztályos iskolák töredéke volt csak teljesen osztott intézmény, ahol mind a nyolc osztály élén külön tanító állt.

A törvényt most is, miként tíz évvel azelőtt másképp fogadták a városokban és vidéken is. „Az hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a súlyos gazdasági viszonyok miatt a földműveléssel foglalkozó lakosság nem tudta nélkülözni 13-14 éves gyermekeinek segítségét, így az agrárjellegű helységekből a VII-VIII osztályos népiskolákba járók száma alig haladta meg a 40 ezret, az ipari jellegű városokban viszont 111 ezer volt.”⁴²

⁴⁰ Pornói Imre: 1995. Az 1920-as évek népoktatása és a nyolcosztályos népiskola Magyarországon. Magyar Pedagógia. 3-4. szám 329.p.

⁴¹ Sebő László: 1974. Békéscsaba közoktatásának története. Békéscsaba. 129.p.

⁴² Pornói Imre: 2001. A népiskola a két világháború közötti magyar kultúrpolitikában. In: Radnainé Szendrei Julianna (szerk.): Ezredforduló, műveltségkép, kisgyermekkor nevelés. Trezor K. Bp. 164.p.

Békés vármegye azon régiók közé tartozott, ahol a fenti idézet első része volt igaz. A nagyobb településeken is, mint Vésztőn, Szarvason, Orosházán, Gyulán, Békésen az általunk vizsgált időszak után, az 1941-42-es tanévben kezdték megszervezni a hetedik osztályt, míg a külterületen a szülők zöme a hatodik osztály után befejezettnek tekintette gyermeke iskoláztatását. A Békéscsabához tartozó külterületen is a 7. osztályba beíratott tanulók száma jóval kevesebb volt, mint a hatodikát végzettké. Így „Fényesen 5, Nagyréten 5, Fürjesen 11, Kisgerendáson 7, Nagygerendáson 3 tanuló jelentkezett.”⁴³

Az állami iskolák mellett a felekezeti intézmények is próbáltak megfelelni a törvény rendelkezésének. A két osztály indítása azonban az eddigi terhek mellett szinte megoldhatatlan feladat elé állította őket. Vésztőn például a református egyház képviselői azzal a kéréssel fordultak a képviselőtestülethez, hogy „a 13 tanítói állás után járó évi 2121 P 60 fillér tanítói nyugdíjjárulékot a község vállalja át, mivel az egyház már évek óta nem tudja fizetni, és már 25.000 P hátraléka van.”⁴⁴

Az anyagi nehézségek és a szűkös lehetőségek – tanterem és tanító hiány - ellenére, az 1942-43-as tanévtől több nyolcosztályos népiskola nyílt Békés vármegyében is. A tanyai iskoláknál is jellemző volt az expanzió. Amikorra azonban kezdett volna kiépülni a rendszer egyre inkább érezhetővé vált a háborús hangulat, több nevelőt behívtak katonai szolgálatra, ami miatt kisebb településeken a hatosztályos iskola működése is kérdésessé vált.

2.8. A tanítás nyelve, az evangélikus nemzetiségi iskolák elterjedése

A magyar oktatáspolitikai vezetők ha nem is erőltették a nemzetiségi nyelven történő oktatást, de a feltételeket megadták ehhez. Az 1925. évi 62.800-VIII. a. számú rendeletben a teljesen osztott kisebbségi tanítási nyelvű elemi népiskolák a),b),c) típusainak általános óratervét, illetve az anyanyelv és a magyar nyelv tanítási anyagát határozták meg. Két évvel később megjelent a 61.784/927. VIII. a. számú rendelet, amely a részben osztott és az osztatlan a),b),c) típusú elemi népiskolák tantervét tartalmazta. Ebben deklarálták, hogy a nemzetiségi tanulóknak is meg kell

⁴³ Sebő László: 1974. Békéscsaba közoktatásának története. Békéscsaba. 154.p.

⁴⁴ Képviselő testületi jegyzőkönyvek. Békés Megyei Levéltár 13/1941.

ismerniük Magyarország földrajzát, történelmét, a polgári jogokat és kötelességeket. A biztosabb megértés érdekében ezeket az ismereteket nemzetiségi nyelven is fel kellett dolgozni, azonban elvárás volt a magyar nyelv megfelelő szintű elsajátítása. A b) típusú, két tannyelvű iskolában a rendelet felhívta a tanítók figyelmét, hogy „a beszéd- és értelemgyakorlatokban és a tanulókkal való érintkezésben a tanító mindazon ismereteket, amelyeket anyanyelven tanít, a magyar nyelv gyakorlására is használja fel, azokat a tárgyköröket pedig, amelyeket magyar nyelven tanít, az anyanyelv segítségével készítse elő olyan mértékben, hogy a tanulók anyanyelvükön is összefüggően be tudjanak számolni a tanultakról.”⁴⁵ A kettősség fenntartása a csendes foglalkozások esetében is szabályozva volt. Elrendelték, hogy az elsajátításra szánt anyagot részben anyanyelven adják meg a könnyebb megértés, részben magyar nyelven, a nyelvgyakorlás érdekében.

13.számú táblázat

Eltérések az osztatlan elemi és kisebbségi tanítási nyelvű népiskolák óratervében

	Iskolatípus	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Magyar nyelv	Magyar	3	3	3	3	2	2
	a),b),c)	2	2	2	2	2	2
Anyanyelv	Magyar	0	0	0	0	0	0
	a),b),c)	2	2	2	2	2	2
Számítan	Magyar	1 ^{1/2}	1	1 ^{1/2}	1	1	1
	a),b),c)	1	1	1	1	1	1
Rajzolás	Magyar		1/2	1/2	1/2		
	a),b),c)			1/2	1/2		
Ének	Magyar	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2
	a),b),c)				1		
Kézimunka	Magyar		1/2	1/2	1/2		
	a),b),c)				1		

Forrás: Klebelsberg Kunó: 1925. Tanterv az elemi népiskola számára. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest,
és Hivatalos Közlöny. 1927. 17.sz. 61.784/927.VIII. a. számú rendelet

⁴⁵ Hivatalos Közlöny. 1927. 17.sz. 61.784/927.VIII. a. számú rendelet.

A fenti táblázatban jól látható, hogy az óratervben alig volt eltérés. Az osztatlan iskolák esetében a magyar nyelv óraszámát heti egy órával kevesebb az első négy osztályban (heti 2.) Heti 2 órát kapott a nemzetiségi nyelv, az így megjelölt heti 1 óra pluszt más tárgyak esetében kompenzálták.

Az állami elemi népiskolák tanítási nyelve a magyar nyelv volt. Békés vármegyében azonban három állami iskolában a vallástant a kisebbség nyelvén is tanították. „A kétegyházi állami elemi iskolában a gör. keleti vallású oláh anyanyelvű tanulók vallás oktatása oláh nyelven folyik. Ugyanott az oláh nyelvű baptista vallású tanulók a hittant szintén oláh nyelven tanulják, de nem kötelezően.”⁴⁶ Tótkomlóson a szlovák lakosság nagy száma miatt az állami iskolákban is a nemzetiségi volt a túlsúlyban, ezért a tót anyanyelvű evangélikus vallású tanulók hitoktatásánál fakultatív módon a tót nyelvet is használták.

A vallás és közoktatásügyi miniszter 110.478/923 számú rendelete lehetőséget biztosított a nemzetiségi számára, hogy az általuk fenntartott elemi népiskolák tannyelvét megállapíthassák. E rendelet szerint három iskolatípus létezett. (részletesen tárgyalva az 1.3. fejezetben)

A típusok megválasztása az iskolafenntartók, illetve a szülők jogát képezte. Igényeiket az alispáni hivatalon keresztül lehetett felterjeszteni a VKM-be. Ilyen kérést azonban nem nyújtottak be az alispánnak Békés vármegyében a két világháború közötti időszakban, pedig a rendelet megjelenése előtt a nemzetiségi kisebbségek által lakott községekben egyes hitfelekezetek anyanyelvükön is tanították a tanulókat. Ez az állapot megmaradt a rendelet deklarálása után is. Jelentésében az alispán maga sorolta be az iskolákat a fenti típusokba.

„Megállapításom szerint a német tannyelvet is használó mezőberényi I. ker. ág.h. evangélikus és a gyomai ág.h. evangélikus elemi népiskola a „B” típushoz tartozik. Az előbbiben – a bejelentés szerint – a németajkú tanulók a létszámnak 93%-át, az utóbbiban 43%-át alkotják. Ez azonban a helyszínen szerzett tapasztalatom szerint a valóságot nem fedi, mert ezeknél az iskoláknál sok olyan tanulót írtak be német anyanyelvűnek, akik németül egy szót sem tudnak. A tótok

⁴⁶ Alispáni jelentés. Békés Megyei Levéltár 6278/1924.

által is lakott községekben az evangélikus iskolák nagy részben a „C” típusoz tartoznak.”⁴⁷

A római katolikus, a református, a községi, az uradalmi, az unitárius és az izraelita iskolák magyar nyelven tanítottak. Megállapítható tehát, hogy a vármegyében három állami elemi népiskolán kívül csak az evangélikusok által működtetett elemi népiskolákban jelent meg a nemzetiségi nyelv tanításának lehetősége.

A zömében ágostai hitvallású evangélikusok erős, jól szervezett egyházuk révén egyházi iskolákat állítottak. Ennek megfelelően „a régióban a 19. század elején 12 szlovák, illetve szlovákok által jelentős számban lakott településen - Békéscsabán, Szarvason, Mezőberényben, Kondoroson, Tótkomlóson, Nagybánhegyesen, Medgyesegyházán, Csanádalbartin, Nagylakon, Ambrózfalván, Pitvaroson Pusztatölgkán - működött egyházi iskola.”⁴⁸

A szlovák települések zömére jellemző volt a nagy kiterjedésű határ. Mivel a gazdák egyre többen költöztek ki szállásföldjeikre sok pusztán és külterületen tanyai iskolák alakultak. Az első világháborúig létrejött egy olyan kiépített iskolahálózat, ahol a változó gyermeklétszámot nemzetiségi nyelven is oktatásban tudták részesíteni. A szlovák nemzetiségi iskolahálózat kialakulását azonban nem segítették központilag. Sőt, az 1879. XVIII. tc. rendelkezését, mely a magyar nyelv kötelező tanítását írta elő, a századfordulón keményen betartatták és az oktatás eredményességét is számon kérték. „Így a csabai szőlőbeli és a tótkomlósi tanítókat elmarasztalták, amiért nem tanúsítottak kellő buzgalmat a magyar nyelv tanításában, s nem értek el így megfelelő eredményt sem. Ennek eredménye különböző szankcionálás - korpótlék megvonás, államsegély megtagadása - volt.”⁴⁹ A törekvés az egységes nemzetállam megvalósítására visszavetette a szlovák iskolahálózat kiszélesedését.

A trianoni békediktátum után, a kisebbségi iskolarendszert létrehozó törvényt követően is érződött, hogy a nemzetiségi képzés megmaradásának csak az

⁴⁷ Alispáni jelentés. Békés Megyei Levéltár 6278/1924.

⁴⁸ Tóth István: 1996. Békés és Csanád megyék szlovák iskolaügyének alakulása. (1967-1944). In: Balogh László (szerk.) Adatok Dél-Magyarország iskolaügyének törekvéseiből. OPKM. Budapest. 79.p.

⁴⁹ Tóth István: 1995. Szlovákok a 20. századi Magyarországon. In: Micheller Magdolna (szerk.) Fejezetek a magyarországi románok és szlovákok történetéből. Békéscsaba. 114.p.

evangélikus iskolák adhatnak lehetőséget. Azt, hogy milyen jelentős volt a szerepük ezen a területen jelzi a mezőkovácsházi járás főszolgabírájának jelentése is, melyet a főispánnak tett.

"Abban, hogy a tót anyanyelvű lakosság tekintélyes részében, a tót tudat és a sajátos tót kultúrához való ragaszkodás erőteljesen él, az evangélikus vallás mellett, az evangélikus egyház kezén lévő iskolák játszá a döntő szerepet. A tót nyelvű egyház, s a tót nyelvű iskola bástyái a tót szellemnek, s mindaddig, amíg ezen változás nem lesz kezdeményezhető, illetőleg amíg az iskolák nem államosítatnak, a tót kérdésnek magyar nemzeti szempontból kedvező fejlődéséről beszélni nem lehet."⁵⁰

Az evangélikus egyház iskoláiban ugyanis nemcsak tanították a szlovák írást és olvasást, hanem a vallás oktatása is nemzetiségi nyelven folyt. „A hittan során szentírási mondatokat, kedély és szívnemesítő verseket, énekeket és imákat tanultak a gyerekek tót nyelven.”⁵¹ Az állami tankönyvek mellett helyi kiadású szlovák nyelvű könyveket is használtak, melyek megírásában az egyház papjai vagy maguk a tanítók segédkeztek. Így Szarvason az Opauszky - Molnár, míg Békéscsabán a Szeberényi Lajos által írt tót nyelvű olvasókönyvekből tanultak a tanulók.

Békéscsabán az evangélikus iskolák legtöbbszörében, belterületen és tanyán egyaránt egyformán tanították a szlovák írást, olvasást és a hittant is szlovákul tartották. 1926-ban a Raffay Sándor püspök által meglátogatott 16 csabai evangélikus iskolából csak kettő volt tisztán magyar tanítási nyelvű, a többiben az előbbieket szerint tanították a szlovákot. Az 1931/32-es tanévben a belterületi evangélikus iskolákba járó 1.815 tanulóból 460-at tisztán magyarul tanított hét tanító, míg 1.435 tanuló pedig húsz tanítótól magyarul és szlovákul szerezte az ismereteket.

Szarvason és külterületén az iskolák zömében a tót nyelv használata a szülők elvárásának megfelelően történt, hiszen a gyerekek meghatározó aránya szlovák volt, igaz akadt néhány iskola, ahol a nemzetiségiek voltak kisebbségben. (14. számú táblázat)

Ott, ahol a szlovákság volt többségben eleinte az iskolai rendezvényeken, sőt még a hivatalos ünnepségeken is a nemzetiségi nyelv dominált. A Szarvasi

⁵⁰ Csanád vármegye főispáni iratok 39/1928. Csongrád Megyei Levéltár.

⁵¹ Tanügyi iratok. 47/1927. Szarvasi Evangélikus Ó-Templomi Egyházközség Levéltára.

Naplóban egy hosszabb cikkben számoltak be a Mótyói iskola megnyitásáról: "Kelló Gusztáv igazgató lelkész alkalmi tót énekkel nyitotta meg az ünnepséget, majd tót nyelvű emlékbeszéd következett. A magyar nyelvű beszéd után az iskola tanítója a vendégek jelenlétében megtartotta az első órát."⁵²

14. számú táblázat

A szarvasi és külterületi iskolák tanulói az 1927/28-as tanévben.

Iskolák	Tanulók		
	összesen	evangélikus	szlovák
Damjanich úti	54	50	17
Központi	41	36	10
Kossuth téri	51	41	-
Betlehem úti	48	42	31
Ó-templomi	39	36	-
Morgói	37	36	36
Jánovszki tanyai	50	46	38
Órhalmi	73	50	30
Sírató tanyai	40	36	35
Inkei-Kákai	40	34	8
Furugyi	66	53	53
Skorka tanyai	68	67	67
Csabai úti	59	54	53
Sápszki tanyai	49	48	34
Ezüstszőlői	90	84	22
Maginyecz tanyai	42	19	19
Ószőlői	74	68	68

Forrás: Szarvasi Evangélikus Ó-Templomi Egyházközség Levéltára 253/1928.

Az egyes településeken túlnyomó számban lévő szlovák nemzetiségiek a továbbiakban sem éltek a lehetőséggel, hogy „A” típusú iskolát kérvényezzenek. Ez nem csak Békés vármegyében volt így, hanem országos szinten sem jelent meg

⁵² A Mótyói iskola megnyitása. Szarvasi Napló XXVII.évf.45.sz.

egyetlen elemi népiskolában sem a szlovák tannyelvként. Az elemi iskolák közül a harmincas évek közepén összesen 50 volt, melyben szlovákul is tanítottak. Ezek közül csak három volt „B” típusú és 47 „C” típusú. Fontos megjegyezni, hogy a „B” típusú iskolák közül egy sem Békés vármegyében működött.

15.számú táblázat

Békés vármegye elemi népiskoláinak tanítási nyelve az 1932/33. tanévben

Tanítási Nyelv	Állami	Köz-ségi	R. kat.	Ref.	Ev.	Unit.	G. kel.	Érd.	Izr.	Urad.	Ma-gán	Össz.
Magyar	49	53	58	22	6	1	-	2	6	4	3	204
Magyar-német	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Magyar-tót	1	-	-	-	34	-	-	-	-	-	-	35
Magyar-román	2	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	5

Forrás: Szentkereszty Tivadar: 1933. Békés vármegye népoktatásának története.

Körösvidék RT. Békéscsaba. 38.p.

A statisztikai adatok alátámasztják a fent leírtakat. Békés vármegyében az adott tanévben csak egy állami elemi népiskolában jelent meg a tót nyelv, az összes többi olyan elemi, ahol valamely tantárgyat tótul is tanítottak az evangélikus egyház tartotta fenn. Fontos az arányokra is figyelmet fordítani. Az 1930-31-es tanévben az evangélikus egyház békés vármegyei 42 elemi népiskolájának 81%-ában megjelent a tót nyelv. Ezeket az adatokat tallózva érthetővé válik a főszolgabíró fent idézett jelentése.

Kovács Alajos statisztikai munkájából kiderül, hogy Békés vármegyében jobb volt a helyzet a tót nyelvű iskoláztatás viszonylatában, mint az országos szint. Ezek szerint „Magyarországon az 1933-34-es tanévben az összes elemi mindennapi iskolákba 13.808 tót anyanyelvű tanuló járt, akik közül 6.721 fő részesült valamilyen szinten saját anyanyelvén oktatásban. Ez közel 50%-os lefedettséget takar, ezzel szemben Békés vármegyében a tót anyanyelvű tanulók 75,4%-a részesült tót nyelvű oktatásban. Ebben a tekintetben még Csanád, Arad és Torontál egyesített vármegye ért el jó eredményt, ott 63%-os a fenti arány. A többi jelentékenyebb tótsággal bíró

vármegyékben, - Komárom és Esztergom, illetve Pest – 30% fölött részesültek tót nyelvű oktatásban is a nemzetiségi tanulók.⁵³

Az akkori hivatalos álláspont szerint azért volt nehéz megoldani a tótok anyanyelvi taníttatását, mert a magyarsággal nagymértékben összekeveredve éltek, így a külön nyelven történő iskoláztatásuk nehezen lett volna megszervezhető. Kicsit ironikusnak tűnő indoklásul még megemlítik, hogy a két nyelven beszélő szülők arra törekedtek, hogy „a műveltség elemeit gyermekeik magyar nyelven sajátítsák el.”⁵⁴

A kincstári vélemény mint mindig torzít, azonban ez esetben van igazságtartalma. Békés vármegyében a nemzetiségi lakosság is érezte, hogy a magyar nyelvre a gyerekeinek szükségük lesz. A békéscsabai tót anyanyelvű lakosok azzal érveltek, hogy a közvetlen szomszédságukban levő községekben: Békésen, Dobozon, Gyulán a lakosság egyáltalán nem tud tótul. Pedig ha ezekkel a községekkel a piaci és egyéb érintkezést fenn akarták tartani, amit gazdasági érdekeik is feltétlenül megköveteltek, ahhoz gyermekeiknek jól kellett érteniük magyarul.

2.9. Összegzés

A trianoni békeszerződés újrarajzolta a határokat, melynek következtében az elemi népiskolák csupán 36,3%-a maradt az ország területén. Az iskolák számának drasztikus csökkenése nem érintette ilyen súlyosan a személyi állományt. A tanítók 42,8%-a működött tovább, ráadásul csatlakoztak hozzájuk azok a pedagógusok, akik az elcsatolt területek, főként állami iskoláiból menekültek vissza az anyaországba. Szükség is volt rájuk, hiszen főként a személyi feltételek hiánya miatt 1920-21-es tanévben az elemi népiskolák 50,1%-a osztatlanként működött, ami természetesen az oktatás színvonalára negatívan hatott. „Ugyanakkor az 1920-as népszámlálás még mindig 1.093.187, hat éven felüli magyar állampolgárt talált, akik nem tudtak írni-olvasni.”⁵⁵ Nehezítette a helyzetet a tankötelezettség szabadossága, minek

⁵³ Kovács Alajos: 1936. Tótok Magyarországon a statisztika tükrében. Hornyánszky Viktor RT. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest.9.p.

⁵⁴ Kovács Alajos: 1936. Tótok Magyarországon a statisztika tükrében. Hornyánszky Viktor RT. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest.19.p.

⁵⁵ Benisch Artur: 1933. Az analfabétizmus az 1930. évi népszámlálás útján. Néptanítók Lapja, 66. 10.sz. 341.p.

következtében 1920-ban a mindennapi tankötelesek 17,2%-a nem járt iskolába. Békés vármegyében ez az arány 20,6% volt. Klebelsberg Kunó a húszas évek közepén a tankötelezettség be nem tartását nem egyértelműen a lakosság hibájának tartotta. A Nemzeti Újságban megjelent írásában kifejtette, „Iskolahálózatunk ma még oly hiányos, hogy számos szülő részére fizikai lehetetlenség, hogy gyermekét iskolába küldje. Ennek két oka van, az egyik korábbi népoktatási politikánk, a másik a magyar nemzet sajátos települési hajlama.”⁵⁶

A népoktatás feltételrendszerét mind tárgyi, mind tartalmi oldalról fejlesztették. Az 1926-ban megjelent „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” szóló VII. tc. következményeként Békés vármegyében is elindult az iskolai hálózat kiszélesítése. Az újonnan felépített 134 tanterem és 58 tanítói lakás következtében alig maradt olyan terület, ahol három kilométeres körzetben a tankötelesek ne találtak volna iskolát.

A tartalmi fejlesztést az 1925-ben kiadott elemi népiskolák számára összeállított tanterv jelentette, melyben Ballér Endre szerint az értékközpontú tantervfelfogás érvényesült.⁵⁷ A tanterv külön felosztotta a tananyagot és megjelölte az óraszámokat a teljesen osztott, részben osztott, valamint az osztatlan iskolák számára. A tantervkészítők következőképpen fogalmazták meg az iskolatípus célját:

„A népiskola célja a hazának vallásos, erkölcsös, értelmes és öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, kik az általános műveltség alapelemeit bírják és képesek arra, hogy ismereteiket a gyakorlati életben értékesítsék.”⁵⁸

A húszas évek közepén egyre erőteljesebben jelentkező nyolcosztályos népiskolai program csak megérintette Békés vármegyét, de ekkor még nem került közel a megvalósításhoz. A nagy távolságok miatt több gyerek nem tudott iskolába járni, illetve a zsúfoltság is nehezen kezelhetővé tette a tankötelezettség betartatását még a hatosztályos népiskola esetén is. Az Országos Népiskolai Építési Alap segítségével megépített iskolák enyhítettek a nehézségeken, de nem oldották meg a

⁵⁶ Klebelsberg Kunó: 1925. Falusi népiskoláink kiépítése. Nemzeti Újság 1925. június 25.350.p.

⁵⁷ Ballér Endre: 1999. Tantervelméletek Magyarországon a XIX- XX. században. Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben, 1868-1945 Tanulmányok. Ballér-Horánszky (szerk.) OKI, Budapest 125-162. p.

⁵⁸ Klebelsberg Kunó: 1925. Tanterv az elemi népiskolák számára. Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest. 9.p.

vármegye gondjait végérvényesen. Az 1930-as évek közepén Békéscsabán megindult a felső két osztály is, majd az 1940. évi 20. törvény hatására először a nagyobb településeken, majd a falvakban és a külterületeken is megkezdődött a nyolcosztályos népiskolai képzés. A személyi és tárgyi feltételek hiánya azonban megakadályozta a teljes körű kibontakozást, ráadásul az iskolák döntő hányada nem tudta a tanítók számát növelni, így az oktatás színvonala, a pedagógusok terheinek emelkedésével, fokozatosan romlott.

A lakosság protestáns dominanciája egyenetlenné tette az iskolák fenntartó szerinti megoszlását. A reformátusok és az evangélikusok kissé elszigetelődtek egymástól, valójában csak a kisebbségben lévő katolikusok iskolái fedték le a vármegye területét. A nemzeti kisebbségek szintén kisebb-nagyobb szigeteket alkottak. A németek Mezőberényben, a románok Gyulán és vonzáskörzetében, míg a szlovákok a vármegye tengelyében a Békéscsaba, Tótkomlós, Szarvas háromszögben telepedtek le. Az ország szlovákságának többségét tömörítő Békés vármegye az identitás megőrzését segítő iskoláiban használta a szlovák (tót) nyelvet, de az esetenként 80-90%-os nemzetiségi tanulói arány ellenére sem jelent meg „A” típusú, szlovák tannyelvű elemi népiskola.

A központi rendelkezések betartását a királyi tanfelügyelők kívül a felekezetek külön is szigorúan ellenőrizték, így Békés vármegyében a kor elvárásainak, kultúrpolitikai törekvéseinek megfelelő mederben folyt az elemi népiskolákban az oktató munka.

3. A polgári iskolák kialakulása Magyarországon

A XVIII. században a polgári társadalom felülkerekedése az egész közoktatásra kihatott. Egyre nagyobb szükség jelentkezett olyan iskolatípusra, amely a legfontosabb alapismereteket nyújtó népiskola és a magasabb tanulmányokra előkészítő klasszikus, latin középiskola közé ékelődve, önálló gyakorlati irányú képzést nyújt a polgárság alsóbb rétegei számára. Az új művelődési szükségletek Magyarországon is már a hasznosságot, a gyakorlati jártasságot, a szaktanítás fontosságát hangsúlyozták, nagyobb figyelmet szenteltek a természettudományi ismereteknek. A német evangélikusok mintájára Magyarországon is megjelent a polgári már a XIX. század elején, mely céljait Schedius a "Systema"-ban a következőkben fogalmazta meg. "Váljanak a tanulók:

- eszes emberekké, akik járatosak egészségük megőrzésében, intelligensek, előrelátók, mértékletesek, egyházukat és hazájukat szeretik.

- serény polgárokká, akik lelki és testi adottságaikat és a dolgokat ismerik, kiknek a szakismeret, a kereskedelem, a kézművesség, a gazdálkodás és más polgári életfoglalkozások elsajátításához helyes ismereteik vannak, és akik alkalmasak különféle tisztségekre a mezővárosokban és a városokban”⁵⁹

Az oktatás nyelvét a többség anyanyelvében határozták meg, de utalás történt arra vonatkozólag, hogy a németek részére minden esetben alkalmazni kell a német szak kifejezéseket és a gazdasági elnevezéseket.

Az 1868. XXXVIII. Tc. végül az egész országban, az elemi népiskola fölé a felsőbb népiskola mellé megszervezte a polgári iskolát. A polgári kezdetben a fiúknak 6 míg a lányoknak 4 osztályos intézmény volt, s nevelési céljaként olyan általános műveltség átadását határozták meg, amelyre a tudományos pályára nem törekvő, minden jobb módú magyar állampolgárnak szüksége van. A polgári iskolát, alkotói tehát „a magyar nemzet azon széles rétegének szánták, amelynek közoktatásunkkal szemben emelt igényeit az elemi népiskola a maga továbbképző

⁵⁹Kelemen Elemér (szerk.): 1992. Az ágostai hitv. evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. Bp. OPKM 15-16.o.

kiegészítéseivel együtt sem elégíti ki, a felsőbb oktatásra előkészítő tanintézetek viszont túlszárnyalják. Azoknak van hivatva általános műveltséget és gyakorlati irányú képzést nyújtani, akik a művelt középosztály soraiba fognak lépni anélkül, hogy tudományos főiskolákon fejeznék be tanulmányaikat.”⁶⁰ A tananyag a népiskolánál, mint műveltségminimumnál több, de a főiskolai tanulmányokra előkészítő középiskolánál kevesebb volt. Mivel a növendékek nagy részét az iskola befejezése után közvetlenül az életbe bocsátja ki, ezért a tantervi követelmények között a gyakorlati jellegű képzés különös hangsúlyt kapott. Ennek ellenére a polgári iskola mégsem a szakiskolák, hanem az általánosan műveltséget adó iskolák közé tartozott. Leginkább a középiskola alsó négy osztályával állítható párhuzamba, azonban a polgári a képzés végére nem felkészített a további tanulásra, hanem a tanítás körét szűkebbre szorítva egy befejezett egészet kívánt nyújtani.

Az intézmény magyarországi története a törvénybe iktatásától számítva 80 évet tesz ki. 1945-ben ugyanis nem indítottak első osztályokat, a felsőbb évfolyamok kimenőnek számítottak, így utoljára 1948-ban adtak ki polgáris bizonyítványt Magyarországon.

A polgári iskola konkrét társadalmi szükségletet elégített ki ezért gyors fejlődésnek indult, azonban nem a hatosztályos, hanem a négyosztályos intézménytípus vonatkozásában. Az 1883-as minősítő törvény ugyanis minden magasabban kvalifikált pálya útját elzárta a hatosztályos polgári előtt, hiszen kiváltságos helyzetet biztosított a gimnáziumnak és az akkor nyolc osztályosra emelkedett reáliskolának.

A négyosztályos polgári elvégzése azonban már feljogosított kisebb, a társadalmi presztízsskálán már számon tartott tisztviselői pályákra, így kielégítette egyes polgári rétegek művelődési igényét. Ennek megfelelően erősen emelkedett a polgári iskolák és az ott tanuló diákok száma.

⁶⁰ Az 1927.évi július hó 4-én 1434/el. sz. alatt kiadott Polgári Fiúiskolai Tanterv és Utasítások helyesbítése tárgyában.

16.számú táblázat

A polgári iskolák és tanulók száma

tanév	Polgári iskola			Tanulók		
	fiú	lány	összesen	fiúk	lányok	összesen
1880/81	57	53	110	4 573	5 367	9 940
1900/01	113	186	299	18 963	26 250	45 213
1917/18	210	340	550	52 891	84 895	137 786

Forrás: Simon Gyula: 1979. A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest. 31.p.

Közel 40 év alatt a polgári iskolák száma ötszörösére emelkedett. Főként a lány iskolák szervezete növekedett erőteljesen, hiszen az 1920-as évek végére meghatszorozódott a számuk. Ennek megfelelően a tanulók között is a lányok létszáma gyarapodott jobban, ami azzal magyarázható, hogy a középiskolák (gimnáziumok és reáliskolák) döntő többségét a fiúk számára működtették azokban az évtizedekben.

3.1 Polgári iskolahálózat kialakulása Békés vármegyében

A polgári iskolák expanziója Békés vármegyében is jelentkezett. Igaz, nem mindegyik intézmény bizonyult eleinte életerősnek. Volt amelyik ideiglenesen meg is szűnt, de a XX. század első két évtizedében kialakult a békés vármegyei polgári iskolai struktúra.

Az iskolák zöme már a XIX. században megnyitotta kapuit. Kezdetben az intézmények jellegét tekintve meglehetősen heterogén megoszlás volt jellemző a vármegyére. Az állam által fenntartott iskolák mellett felekezeti, társulati, községi és magán polgári iskolák működtek. A századfordulón azonban az anyagi nehézségek miatt több intézmény léte is veszélyben forgott, ezért a XX. század első évtizedében a polgári iskolák döntő többségét az állam vette kezelésébe.

17.számú táblázat

A polgári iskolák létszámadatai Békés vármegyében 1920-40 között

	1920-21		1930-31		1940-41	
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
Békéscsaba Fiú	444	--	334	--	451	--
Békéscsaba Leány	--	291	--	286	--	362
Békési Leány	--	148	--	119	--	165
Endrődi Koedukációs	--	--	72	56	85	79
Gyomai Koedukációs	129	109	81	81	119	152
Gyulai Fiú	43	--	172	--	221	--
Gyulai Leány	--	257	--	181	--	187
Mezőberény Fiú, Leány	192	116	110	95	184	157
Orosházi Fiú	389	--	177	--	312	--
Orosházi Leány	--	--	--	182	--	267
Szarvas Leány	--	231	--	174	--	218
Tótkomlós Fiú, Leány	--	--	131	75	178	118
Vésztő Fiú	--	--	101	--	--	--
Összes fiú/leány	1197	1152	1181	1246	1550	1705
Összesen	2349		2427		3255	

Forrás: Békés vármegye polgári iskoláinak értesítői (lásd. 2. számú melléklet)

A számok megerősítik a polgári iskola létjogosultságát Békés vármegyében is, hiszen húsz év alatt csaknem ezer fővel nőtt a tanulók száma, ami közel egyharmados növekedést jelent.

A táblázat megmutatja, hogy a hatóságok igyekeztek a külön fiú és lányiskolák működtetésével megfelelni az elvárásoknak, az oktatásirányítás ugyanis középfokon elvárta, hogy a lehetőségekhez képest küszöböljék ki a koedukációt. Ennek megfelelően Békéscsabán, Orosházán, Gyulán külön iskolát tartottak fenn fiúk és lányok számára. Mezőberényben és Tótkomlóson egy intézmény keretén belül működött a fiú és a leány polgári, de itt külön osztályban tanultak a két nemhez tartozó diákok. A koedukált iskolákban, mint Gyomán és Endrődön egy osztályban tanultak a fiúk és a lányok. Ezt az 1927: XII. törvénycikkben megfogalmazott feltétel tette lehetővé, mely kimondta, hogy „ahol a külön fiú vagy lányiskola kellő benépesítése

egyelőre nem várható, kivételesen és átmenetileg a fiúk és a lányok együtt oktattassanak.”⁶¹

A hatóságok szigorú feltételekhez kötötték és csak kivételesen évről évre újra elbírálva engedélyezték a két nem együttes oktatását. Mindegyik iskolában törekedtek a fiúk és leányok lehetőségeihez mérten legmegfelelőbb különválasztására. A diákság erényeit megőrzendő a fiúk férfi tanár, míg a lányok nőtanár felügyeletével külön helyiségben gyülekeztek, az osztályteremben külön ültették őket, és szünetre, valamint haza is eltérő időben engedték ki a különmű diákokat.

Az adatokat vizsgálva szembetűnik, hogy a lányok száma a vizsgált időszak második felében magasabb, mint a fiúké. Ennek magyarázata lehet, hogy az alsó-középosztályhoz tartozó családok inkább polgáriba járatták azokat a lányokat, akik nem akartak továbbtanulni, de fontosnak tartották számukra, hogy az átlagnál jobb tudással, műveltségi anyaggal legyenek felvértezve és a gyakorlati, kereskedelmi képzettség segítségével állást vállalhassanak, vagy egyszerűen megfelelő háztartási ismeretek birtokában jobb partit jelentsenek a párválasztásnál.

A táblázatban a vésztői polgári mellett csak egy adat jelenik meg, amely jelzi hogy, a vármegye északi részében nem sikerült meghonosítani ezt az iskolatípust. Először az 1924-25-ös tanévben Szeghalmon próbálkoztak a vármegyében addigra elterjedt polgári iskola beindításával. Ez a kezdeményezés azonban rövid idő után életképtelenné vált, hiszen 1926-ban megnyitotta kapuit a Péter András Gimnázium. A megszűnt iskola pótlására még ebben az évben Vésztő nyilvános polgári iskola engedélyezéséért folyamodott. Objektív okok miatt, - melyek a megfelelő működés alapvető feltételeinek hiányát jelentették - ideiglenesen csak egy évre kapták meg az engedélyt. Az induló három osztály elhelyezése nem volt megoldott. A református egyháztól kaptak egy rossz állapotban lévő iskolaépületet, melyben azonban csak egy osztályt tudtak tanítani. „A másik osztályt a róm. katolikus iskolában, a harmadikat az ipartestület székházának egyik termében helyezték el. Az egymástól távol eső helyiségek eleve nehézséget jelentettek a zökkenőmentes tanításban, ehhez járult

⁶¹ M. Kir. Kormány 1927. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT Könyvnyomdája, Bp. 1929. 115.p.

még az is, hogy a róm. katolikus iskolában délelőtt az elemi iskolások tanultak, így a polgári iskolai tanítás az indulás évében csak délután folyt.”⁶²

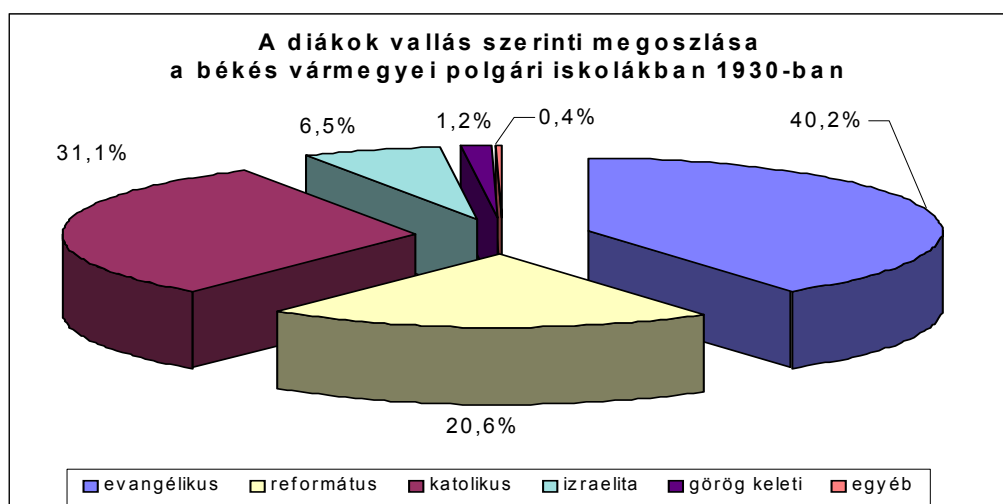
A következő tanévtől a helyi Ipartestület nyújtott mentőövet az iskolának és vállalta a fenntartó szerepét. Az évtized fordulóján még jól prosperáló iskola már 105 tanulót iskolázott be, de a folyamatos anyagi nehézségek miatt a '30-as évek első éveiben ez a létszám drasztikusan csökkent, míg végül a Szegedi Kerületi Polgári Iskolai Királyi Főigazgatóság felkérte a fenntartó szervet, hogy „az iskola fokozatos megszüntetését vigye keresztül.”⁶³

Ennek értelmében az 1937-38-as tanévben már nem indult el a tanítás. A vármegye északi területe polgári iskola nélkül maradt, ahol több kisebb település mellett a tízezer lakosnál nagyobb lélekszámú Szeghalom és Vésztő községek gyerekeinek kellett a vármegyében, illetve azon kívül megtalálni a gimnáziumi képzésnél alacsonyabb továbbtanulási lehetőséget.

3.2. A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozásuk szerint

Ha a diákság vallási összetételét vizsgáljuk nem találunk túlzott eltérést a lakosság vallás szerinti megoszlásától.

2.számú diagram

Forrás: Békés vármegye polgári iskoláinak 1929/30. évi értesítői (lásd. 2.sz. melléklet)

⁶² Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

⁶³ Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

Az 2. számú diagram adatai alapján a lakosság felekezeti megoszlásához (1.számú diagram) hasonlóan egyértelmű protestáns dominancia rajzolódik ki a békés vármegyei polgári iskolák diákjai között, ezen belül az evangélikusoké a vezető szerep. Ez abból fakad, hogy a polgári iskolák zöme az evangélikusok által benépesített településeken működött, Békéscsabán, Mezőberényben, Szarvason, Orosházán és Tótkomlóson.

18.számú táblázat

A tanulók vallás szerinti megoszlása az 1940-41-es tanévben

	r.kat.	g.kat.	ref.	ev.	g.kel.	izr.
Békéscsaba Fiú	162	4	59	201	2	15
Békéscsaba Leány	116	1	44	168	0	24
Békési Leány	39	0	107	3	1	3
Endrődi Koedukációs	145	0	0	0	0	3
Gyomai Koedukációs	73	2	155	23	0	9
Gyulai Fiú	114	0	83	9	13	0
Gyulai Leány	115	1	71	6	10	12
Mezőberény Fiú, Leány	37	0	112	181	1	3
Orosházi Fiú	79	1	33	189	1	7
Orosházi Leány	79	0	40	195	0	7
Szarvas Leány	58	0	32	124	0	10
Tótkomlós Fiú, Leány	117	1	32	174	2	8
Összesen	1134 34,2%	10 0,3%	768 23,2%	1273 38,3%	30 0,9%	101 3,04%

Forrás: Jelentés a nyilvános tanulókról. Csongrád Megyei Levéltár VI.501. 88.

Az izraelita diákok aránya az 1920-21-es tanévben felülreprezentált, hiszen az összlakosság 2,3%-os arányához képest közel háromszoros, 6,5% volt. Ez a magas részvételi arány érthető ismerve a zsidóság tanuláshoz való attitűdjét, ráadásul olyan tárgyakat, ismereteket tanítottak a polgáriban, melyek a kispolgárság, ezen belül a kereskedők igényeit kielégítették, megkönnyítették a családi vállalkozásba való beilleszkedést.

Ezzel szemben az 1940-41-es tanévre felére csökkent az izraelita diákok aránya, ami az országos politikai viszonyokkal magyarázható.

Az 1927-es XII. tc. értelmében polgári iskolát állíthatott az állam, község, felekezet, társulat, magánzó, ha a törvényben megállapított követelményeket teljesítette. E széles paletta ellenére Békés vármegyében csak egy polgári iskola akadt, melyet egyház működtetett. Az Endrődi Szent-Imre Koedukált Polgári Iskola a katolikus egyház fennhatósága alá tartozott. A többi intézményt három csoportba lehet sorolni.

1935-36-os tanévi állapot

Állami polgári iskolák:

- Békéscsabai fiú
- Gyomai koedukált
- Gyulai leány
- Mezőberényi fiú és leány
- Orosházi fiú
- Orosházi leány
- Tótkomlói fiú és leány

Községi:

- Békési leány
- Békéscsabai leány
- Gyulai fiú

Társulati:

- Vésztői fiú ⁶⁴

Az állami fennhatóság ellenére a polgári iskolákban nagy figyelmet szenteltek a vallásos nevelésnek. A diákok tanári felügyelettel hétvégén megjelentek a templomban és mindegyik iskolában óraadóként hitoktatók is tevékenykedtek. Minden iskolában volt evangélikus, református, katolikus, izraelita hitoktató, míg a gyulai fiú és lány polgári iskolákban görög keleti pap is közreműködött.

⁶⁴ Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai Csongrád Megyei Levéltár VI. 501.39.

Több értesítőben emelték ki külön, hogy nagy gondot fordítottak a vallásos nevelés mellett az irredentizmus ébrentartására, a hazaszeretet, a magyar nemzeti érzés ápolására. Ez természetesen nemcsak a hitoktatók, hanem az egész tanári kar feladata volt.

3.3. A növendékek szociális háttere

A polgári iskolák nem rendelkeztek bentlakásos lehetőséggel, ezért főként a helyi, vagy a közeli településeken lakó szülők járatták gyerekeiket ezen iskolatípusba, ezért a diákok lakhely szerinti megoszlása egységesebb képet mutat.

19. számú táblázat

A békés vármegyei polgári iskolák diákjainak százalékos megoszlása lakhely szerint

	1920	1925	1930	1935	1940
Helyi	78.3 %	87.9 %	81.6 %	83.1 %	77.9 %
Békés vármegye	16.5 %	7.6 %	12.3 %	11.8 %	15.3 %
Más vármegye	5.2 %	4.5 %	6.1 %	5.1 %	6.8 %
Összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Forrás: Békés vármegyei polgári iskoláinak értesítői (lásd. 2. számú melléklet)

A nem helyi diákok vonattal, kerékpárral, vagy - alföldi vármegye lévén - gyalog jártak be az iskolába. A távolabb élők házhoz kerültek. Kizárólag igazgatói engedéllyel helyezhették el a szülők gyerekeiket házaknál, és az esetleges albérletváltást is engedélyeztetni kellett.

Tallózva az adatokat szembetűnik, hogy a más vármegyéből érkező diákok aránya 5-6% között mozog. Ez nem azért volt, mert az iskolák messze földön híresek voltak és ennek megfelelően vonzották a diákságot. Az ok sokkal prózaibb. A szülők az iskola választásánál sokkal inkább a földrajzi távolságot vették figyelembe, mint a megyehatárt. Szarvas Jász-Nagykun-Szolnok, Orosháza és Tótkomlós Csongrád, illetve Csanád-Arad-Torontál, Gyula pedig Bihar vármegye

tőszomszédságában volt, ezért többen inkább a békés vármegyei, de közelebbi intézménybe járatták gyerekeiket, mint ragaszkodtak volna a megyeiséghez.

Békés vármegyet azonban nem teljesen fedték le a polgári iskolák. A vármegye tengelyében megfelelő volt az iskolák száma. Békéscsabán, Mezőberényben, Gyulán fiúk és lányok, míg Szarvason és Békésen lányok választhatták ezt az iskolatípust. Az utóbbi két település esetében a fiúk tanulási lehetőségei is adottak voltak, hiszen fiú középiskola működött mindkét helyen. Orosháza és Tótkomlós a vármegye déli részén nyújtott lehetőséget a tanulásra, de az északi területen csak a szeghalmi középiskola fogadta az elemi népiskola után a diákokat. Polgári csak tíz évig működött 1927-1937 között Vésztőn, így egy több tízezres régió gyerekei számára más megyék (Hajdú, Jász-Nagykun-Szolnok) polgári iskolái nyújtottak továbbtanulási lehetőséget.

A polgári iskola társadalmi funkcióját általában egyértelműen ítélik meg, ámbar tanulóinak szociális megoszlása a 80 év alatt jelentősen megváltozott.

A kiegyezés korában a polgári iskola a társadalmi rétegződésben a polgárság középszintjéhez is elért. Nem csak a polgárság, a “középosztály” iskolája, hanem a módosabb rétegek között is volt tekintélye.

Az első világháború után a gyakorlat kialakította, majd az 1927. XII.Tc. kodifikálta a polgári iskola végleges szervezetét és funkcióját. Klebelsberg kiemelte, hogy „Igaza van annak a pesti jóraavaló iparosembernek, aki négy polgári nélkül nem vesz fel műhelyébe tanoncot, mert [...] az értelmetlen ember többet árt, mint használ. A mezőgazdaságban is rohamosan tért fog hódítani a motoreke, a traktor, a földek villamos besugárzása és hasonló, már az egyszerű munkásnál is magasabb műveltséget igénylő tevékenység; mindezt nem lesznek képesek értelmetlen tömegek elvégezni.”⁶⁵

Az 1920-as években a középréteg főként a középiskola felé fordult. A megüresedett helyekre a kispolgárság gyermekei mellett egyre több munkás és dolgozó paraszt gyermeke jelent meg ebben az iskolatípusban. E folyamatot a

⁶⁵ Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei, törvényjavaslatai. Európa Kiadó, Budapest. 269. p.

Klebsberg által felvetett megváltozott körülmények is előidézték, hiszen az ipari pályákon a boldogulás egyik előfeltétele a polgári iskola elvégzése volt.

Továbbtanulás szempontjából a polgári iskola jelentősége a '30-as évekre csökkent, minden bizonnyal olyan mértékben, ahogyan a legalsó rétegek, a dolgozó osztályok iskolázási aránya növekedett. Békés vármegyében ez a folyamat hatványozottan érvényesült, hiszen a lakosság szociális összetétele jelentősen eltért az országostól.

20.számú táblázat

A polgári iskolák tanulóinak százalékos megoszlása a szülők foglalkozása szerint

	1889-1900	1928-29		1938-39	
	országos	országos	Békés vármegye	országos	Békés vármegye
Középbirtokos, bérlő	9,45	1,16	1,6	0,66	1,1
Kisbirtokos őstermelő	4,38	14,73	24,6	14,83	27,1
Gazdasági munkás és cseléd	-	3,96	0,9	3,86	1,3
Kisiparos	21,53	17,96	24,8	21,33	28,2
Tisztviselő		0,96	1,1	0,9	1,4
Iparnál alkalmazott	4,19	8,7	1,6	15,6	3,4
Önálló kereskedő	14,43	8,4	12,1	5,53	10,2
Kereskedelmi Alkalmazott	3,03	3,7	5,6	2,93	4,3
Közlekedés	-	10,86	8,1	11	10,3
Köztisztviselő, Katonatiszt	14,2	4,46	3,6	2,83	6,2
Pap, tanár, tanító	6,28	2,66	3,5	1,63	5,1
Más értelmiség	9,37	1,86	2,4	1,43	2,1
Altiszt	7,81	6,3	4,8	6,4	6,8
Nyugdíjas tisztviselő		2,33	4,7	1,71	5,2
Magánzó	5,07	3,03	0,8	0,2	0,6
Árvaház	-	1,26	1,2	0,8	1,1
Egyéb	-	3,26	5,9	4,1	4,3

Forrás: Simon Gyula: 1979. A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest. 104-105.p.
és Békés vármegyei polgári iskolák értesítői (lásd.2.számú melléklet)

Az összesített magyarországi adatokat vizsgálva nyomon követhető, hogy a középbirtokosok, a köztisztviselők gyerekeinek száma a századfordulóhoz viszonyítva drasztikusan csökkent. Ellenben nőtt a kisbirtokosok, az őstermelők, az alkalmazottak gyerekeinek aránya.

Békés vármegyében a földdel foglalkozók aránya lényegesen magasabb, de a kisiparosok és a kereskedők száma is nagyobb, míg az iparban dolgozók és az alkalmazottak száma jelentősen alacsonyabb az országos adatokhoz képest. Ennek oka Békés vármegye földrajzi fekvésében keresendő. A jó termőföld és az ipar hiánya következtében természetesen a lakosság nagy része a földműveléssel foglalkozott. Megéltek még a kereskedők és az iparosok is, de a fizetőképes kereslet hiányában elég volt családjukat fenntartani, nem futotta még alkalmazottakra is.

Az elemzéshez azonban hozzá kell fűzni, hogy az adatok magukban hordozzák a tévedés lehetőségét. Vannak olyan kategóriák, melyek különböző társadalmi osztályokba tartozó rétegeket egy csoportba helyeznek. Ilyen pl. a középbirtokos és bérlő, valamint a kisbirtokos és az őstermelő. Mivel földművest és napszámost nem jelölnek külön, ezért valószínű, hogy őket is az utóbbi csoportba sorolták. Pedig jelentős különbség van egy önálló gazdasággal rendelkező gazda és egy munkáját bérbe adó munkás, valamint egy 100 holdas, illetve 10 holdas kisbirtokos anyagi kondíciói között. Ezen probléma megoldására csak az anyakönyvek áttanulmányozása jelenthet megoldást, ami a vármegyei iskolák esetében megoldható, országos szinten azonban meghaladja lehetőségeinket.

3.4. A polgári iskolákban tanító tanárok iskolai és közéleti tevékenysége

A polgári iskolai tanárok között magas volt a tanítói oklevéllel rendelkezők száma. Ez főleg a nőkre és az idősebb férfi tanárookra volt jellemző, akik később szerezték meg a tanári oklevelet. Az igazgatók törekedtek a tantestület képzett tanárokkal való feltöltésére ez azonban a vármegyében nem járt mindig sikerrel. Betegségek, elköltözések miatt több esetben kellett helyettesítést alkalmazni, kiknek képzettsége esetenként nem ütötte meg a kívánalmakat. Így a vezetők két lehetőség közül választhattak, vagy helyettesítésekkel túlterhelték a kollégákat, vagy engedtek a minőségből.

A békés vármegyei polgáris tanárok nemi megoszlása az iskola típusától függött. A leányiskolákban általában nők tanítottak a hitoktatókon kívül csak elvétve volt férfi. Természetesen a fiúiskolákban hasonló volt a helyzet, míg a koedukált iskolákban a diákság arányaihoz igazodott a férfi és a női tanárok aránya.

A tanárok között találunk ún. tudós tanárokat, akik a pedagógiai tevékenységüket kiegészítették tudományos munkával is. Többen publikáltak helyi és országos lapokban, valamint a Békés Vármegyei Népművelési Bizottság szervezésében előadásokat tartottak meggyezerte. A tanárok zöme tagja volt a Polgári Iskolai Tanárok Egyesületének, ezenkívül jelentős szerepet játszottak az adott település közéletiségében. Előfordult azonban, hogy a pedagógusok esetenként túllépték hatáskörüket.

A túlzó politizálás ellen maga a kultuszminiszter, Hóman Bálint adott ki egy köriratot. „A legutóbbi képviselőválasztások alkalmával több tanintézetnél előfordult, hogy egyes tanárok a tanulóifjúságot politikai propagandára igyekeztek felhasználni, illetve a tanulók kioktatásával és irányításával a szülők politikai pártállására igyekeztek befolyást gyakorolni. [...] A jövőben a tanulóifjúságnak minden politikai tevékenységbe való bevonását megtiltom és a tilalmam ellen vétőket, adott esetben fegyelmi úton fogom felelősségre vonni.”⁶⁶

A tanárok tevékenységét az igazgatóknak kellett felügyelniük. Nem csak a saját intézményük hírnevének megőrzése motiválta a vezetőket, hanem a VKM 1936. július 16-án kelt 4370-1936. sz. rendelete is. Ebben megfogalmazták számukra, hogy „jelenteni kell az alkalmazottak, tanárok neveit az észlelt kifogásokkal egyetemben, akikkel szemben a hivatkozott rendelet kiadása óta kifogások merültek fel, vagy a már azt megelőzően felmerült észrevételek velük közöltettek.”⁶⁷

De nem csak ellenőrizte a tantestületeket a tankerületi főigazgató, hanem különböző témákat is megjelölt számukra, melyeket a tanári értekezleteken dolgoztak fel. Dr. Kisparti János főigazgató nem sokkal hivatalba lépése után tájékozódni kívánt arról, hogy mi a polgári iskolai tanárság véleménye a polgári iskolát érintő legfontosabb kérdésekben. Az általa megfogalmazott négy témakört rendkívüli

⁶⁶ Szegedi Kerületi Polgári Iskolai Főigazgatóság iratai Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 7428/1935.

⁶⁷ Szegedi Kerületi Polgári Iskolai Főigazgatóság iratai Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 24/1936.

értekezleteken vitatták meg a testületek úgy, hogy egy-egy tanár felkészült az adott témákból. Az előadásokat és a hozzászólásokat tartalmazó jegyzőkönyveket az igazgatók egy külön igazgatói értekezleten elemezték.

A feldolgozott négy tétel a következő volt:

- „A polgári iskola helye iskolaszervezetünkben, tekintettel a nemzeti élet egészére.
- Mennyire befolyásolja a polgári iskola nevelő-oktató munkáját az a körülmény, hogy szakiskolára (is) előkészít?
- Mi az a gyakorlati irányú általános műveltség, amelyet a polgári iskola nyújt tanítványainak?
- A polgári iskolai tanárképzés mennyiben készít elő a nevelői munkára?”⁶⁸

A kérdésekre a különböző tanári testületek természetesen más-más választ adtak. Voltak azonban olyan gondolatok, melyek összecsengtek a vármegye akkor működő 14 polgári iskolájában.

Az első kérdéskört az Orosházi Áll. Leány Polgári Iskolában úgy közelítették meg, hogy a „polgári, a népiskolával szemben egy másik tanulmányi rendszernek alappillére. Azt az ürességet, mely az elemi népiskola és a középiskolát végzettek között a nemzet egészében fenn áll a polgári iskola tölti be, szükségképpen helye és fontos jelentősége van a nemzeti oktatásban.”⁶⁹ Ezt a gondolatot megerősítve az igazgatói grémium megfogalmazta, hogy a polgári iskola a nemzeti művelődésnek része, az élet által kijelölt területén önálló célkitűzéssel önálló úton jár, működésében egyetlen más iskolának sem függvénye, vagy vetélytársa.

⁶⁸ Implom József: 1937. Polgári iskolai kérdések. In: Nevelésügyi Szemle 198.p.

⁶⁹ Az Orosházi Állami Leány Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 234/1936.

A második tételre a Mezőberényi Állami Koeducált Polgári Iskola testülete adta meg az általunk leginkább elfogadható választ:

„A polgári iskola azt a gyakorlati irányú nemzeti műveltséget nyújtja, amire a nemzet legnagyobb százalékát kitevő polgári társadalomnak szüksége van, hogy munkakörét jól elláthassa, azok fejlődésével lépést tudjon tartani.”⁷⁰ Azt azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a földművelő gazda életmódja és az iparos, valamint a kereskedő életformája között jelentős a különbség. Ezért a társadalmi igénynek megfelelően helyesnek tartották a pedagógusok azt a törekvést, hogy a városi polgári iskolák ipari-kereskedelmi irányú, míg a túlnyomó részben agrár lakosságú településeken mezőgazdasági irányú iskolák legyenek.

A harmadik kérdést a Szarvasi Állami Leány Polgári Iskola testülete a következő módon oldotta fel. „A polgári iskola nevelő-oktató munkáját az a körülmény, hogy szakiskolákra készít elő nem befolyásolja, hiszen a nevelő-oktató munkánk gyakorlatias. Az általában és a korunkban mért elvárható tudáson kívül adjuk a tanítóképzőnek a neveléstant, a kereskedelmének a könyvvitelt, fizikai, vegytani ismereteket a felső iskoláknak, a mezőgazdasági iskoláknak a mezőgazdasági, a felső ipari iskoláknak a kézimunka tantárgy során gyakoroltakat.”⁷¹

A tanárképzéssel kapcsolatban többen szinkronban voltak a Tótkomlói Állami Koeducált Polgári Iskola testületének véleményével. „Akkor lenne igazán jó a tanárképzés, ha csak kiváló képességű tanítókat vennének fel. Nem szerencsés az a helyzet, amikor a középiskolai, kereskedelmi vagy mezőgazdasági érettségi bizonyítvánnyal lépnek erre a pályára. Az ilyen egyén többnyire minden pedagógiai előképzettség nélkül kerül fel, pedig minden polgári iskolai tanárnak szüksége van a tanítóképzőben eltöltött pedagógiai inasévekre.”⁷²

⁷⁰ A Mezőberényi Állami Koeducált Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 231/1936.

⁷¹ A Szarvasi Állami Leány Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 235/1936.

⁷² A Tótkomlói Állami Koeducált Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 236/1936.

3.5. Tanterv a polgári iskolákban

„A polgári iskola a 10-14 éves leányok, illetve a 10-16 éves (1927-től 10-14 éves) fiúk eltérő célú, de mindig gyakorlati irányultságú iskolatípusa volt. Az 1868 és 1948 között fennálló polgári iskola számára öt tanterv (1869, 1879, 1887, 1908, 1918) és két tantervi utasítás (1914,1927) készült. Az 1869-es tanterv egyaránt használatos volt a fiúk és a leányok számára. A fiúknak 1879-ben és 1918-ban (ill. 1927-ben), míg a leányoknak 1879-ben, 1887-ben és 1908-ban (ill. 1914-ben) jelentek meg tantervek és utasítások.”⁷³

A leány polgári iskolákban ennek megfelelően Békés vármegyében is az 1908-ban kiadott tantervet használták az 1914-es utasítással. A fiú polgári iskolákban a vizsgált időszakban jelent meg egy utasítás, ami módosította az 1918-as tantervet. A m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter 27.398/928. VI. számú rendelete felhívta az igazgatók figyelmét, hogy az 1927. évi XII. t.c. eltörölte a fiú polgári iskolák V-VI. osztályait. Ennek megfelelően a tananyag átdolgozására is sor került, hiszen a hatosztályos 182 összóraszámú tantervet jelentősen redukálni kellett. (21. számú táblázat)

A fiúk tantervében mind a négy évben több órát találunk, mint a lányoknál. A többlet a földrajz, a számtan és mértan, a rajz és a testgyakorlásnál jelentkezik, míg a lányoknál a kézimunka tantárgynál van több óra. A fiúknál meglévő közgazdasági és jogi ismeretek, valamint a mezőgazdasági és ipari ismeretek tantárgyak helyett a lányoknál a nemi sajátosságokhoz jobban illő háztartási és nevelési ismeretek, illetve a szépírás jelenik meg.

Az Utasításban kiemelték, hogy a gépies tanulás helyett a gondolkodást és az öntevékenységet kell fejleszteni. „Ezért vetnek az utasítások nagy súlyt a magyar nyelv tanításában a fogalmazásra, a németben a száraz és fölösleges szabályok háttérbe szorításával az élő beszédre és társalgásra, a történelemben a jelennel való kapcsolatra, a földrajzban és természetrajzban a gondolkodásra, a megfigyelésre és kísérleti próbálkozásra, a vegytanban és természettanban az úgyszólván kizárólagos kísérleti tanulásra, a számtanban és mértanban a gyakorlati életből vett feladatok

⁷³ Horánszky Nándor: A tanulók adottságainak figyelembevétele a polgári iskolai tantervekben. In: Ballér-Horánszky(szerk.) A tantervelmélet forrásai. 21.sz. 83.p.

megoldására, az egészségtani, valamint a közgazdasági, továbbá a mezőgazdasági és ipari ismereteknél a mindennapi tapasztalatból való kiindulásra, a rajzban és kézimunkában a készségek oly gyakorlására és elsajátítására, mely a sikeres munkán érzett örömből merít erőt és kitartást.”⁷⁴

21. számú táblázat

A polgári iskola tanterve

	I.		II.		III.		IV.	
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar	5	4(5)	4	4(5)	4	4	3	4
Német	3	2(3)	3	3(4)	3	3	3	2
Történelem	-	-	2	-	3	2	3	3
Földrajz	3	2	2	2	3	2	2	-
Számтан és mértan	4	4	4	3	4	2	3	2
Növénytan és állattan	3	3	3	2	-	-	-	-
Ásvány és vegytan	-	-	-	-	-	-	3	3
Természettan	-	-	-	-	3	3	-	-
Egészségtani ismeretek	-	-	-	-	-	-	2	2
Közgazdasági és jogi ismeretek	-	-	-	-	-	-	2	-
Háztartási és nev. ismeretek	-	-	-	-	-	-	-	3
Mezőgazd-i és ipari ismeretek	1	-	1	-	1	-	1	-
Ének	1	1	1	1	1	1	1	1
Rajz	3	2	3	2	3	2	2	2
Testgyakorlás	3	2	3	2	2	2	2	2
Kézimunka	2	2	2	3	1	3	1	3
Szépírás	-	1	-	1	-	-	-	-
Osztályfőnöki óra	1	1	1	1	1	1	1	1
Osztályonként együtt	31	27	31	27	31	27	32	30

Forrás: Somogyi József: 1942. Hazánk közoktatásügye a második világháborúig. Eggenberger, Budapest. 97.p.

⁷⁴ Az 1927.évi július hó 4-én 1434/eln. sz. alatt kiadott Polgári Fiúiskolai Tanterv és Utasítások helyesbítése tárgyában.

A békés vármegyei tanárok is hasonló gondolatokat fogalmaztak meg. Az 1936-ban Szegeden megrendezett tankerületi értekezleten deklarálták, hogy a polgári iskolának egész életre szóló általános műveltséget kell adnia. Ez a tudás azonban gyakorlatias jellegű, hiszen a középiskolával azonos tantárgyakban is gyakorlati szellem érvényesült. Ennek értelmében a polgári iskolának kettős célt határoztak meg. „A tanulóknak a gyakorlati életre, tehát ipari, kereskedelmi és földműves életpályákra való nevelése, illetve a középfokú szakiskolákra való előkészítése. Ehhez járul a polgári leányiskoláknál harmadik feladatképpen a művelt, magyar, polgári háziasszonyok nevelése.”⁷⁵

Ebből következik, hogy a polgári iskola a feltörekvő néprétegek iskolája volt, akik csak rövidebb ideig tudták iskoláztatni gyerekeiket, de az iskolától kézzel fogható tudást vártak el. A polgári iskola megfelelt ennek a társadalmi követelménynek. Népszerűségét bizonyítja, hogy 1920-1925 között több, mint 100 polgári iskola nyílt meg Magyarországon. Az 1930-as években is jelentősebb volt a polgári expanziója, mint a többi középfokú iskoláé.

22. számú táblázat

A polgári és a középiskolák expanziója

	1931/32	1934/35	szaporulat	
			számban	%-ban
Polgári iskolák	380	403	23	6.05
Középiskolák	277	279	2	0.72

Forrás: Implom József: 1937. A polgári fiúiskola reformja. In: Nevelésügyi Szemle 316.p.

3.6. A békés vármegyei polgári iskolák felügyeleti szervei

A középfokú iskolák expanziója azt az intézkedést indukálta a XX. század elején, hogy a polgári iskolák felügyeletét különválasztották a többi tanintézet tankerületi főigazgatójának hatáskörétől. Az állami, községi, magán és izraelita hitfelekezeti polgári iskolák felett az állami felügyeletet a VKM-nek alárendelt

⁷⁵ Implom József: 1937. Polgári iskolai kérdések. In: Nevelésügyi Szemle 197.p.

középfokú tanügyi hatóság, a polgári iskolai kir. főigazgató látta el. Az országot négy polgári iskolai tankerületre osztották, Budapest, Debrecen, Pécs és Szeged központtal. A szegedi polgári iskolai tankerülethez tartoztak: Bács-Bodrog, Békés, Csanád-Arad-Torontál, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék polgári iskolái. A tankerület élén álló főigazgató hatáskörét a VKM határozta meg. A főigazgató feladata volt:

- A VKM által hozott rendeletek, utasítások betartásának, alkalmazásának figyelemmel kísérése.
- Az oktató, nevelő munka ellenőrzése.
- Az iskolák gazdálkodásának felügyelete
- Törzskönyvezés
- Az intézmények látogatása
- A felmerülő hiányosságok, mulasztások jelentése a VKM felé.

Az éppen kialakult kerületi struktúra újra módosult. „1935-ben a VI. tc. a tanügyigazgatás egységes ellenőrzése céljából megszüntette a polgári iskolák külön főigazgatóságát, hogy átfogó, egyetemes nemzetnevelési elvek érvényesüljenek az igazgatás és felügyelet rendszerének egyöntetűbbé tétele útján.”⁷⁶ Így a polgári iskolák főigazgatóságának hatáskörét átvette a tankerületi kir. főigazgatóság. A feladat nem változott, mint felügyeleti szerv az intézmények munkájának, működési feltételeinek rendszeres felülvizsgálatával biztosítani kellett a zavartalan, a törvényi keretek között folyó munkát. Ennek értelmében évente tanfelügyelői látogatásokat tartottak mindegyik békés vármegyei polgári iskolában is. Az intézmények ellenőrzésének meghatározott forgatókönyve volt, melynek megfelelően a tanfelügyelő látogatása során a következő szempontok szerint végezte feladatát:

külső rend: - épület, udvar fűtés, világítás,
bútorzat, tanterem felszerelése,
tanári, ifjúsági könyvtár

⁷⁶ Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 51/1936.

- belső rend: - tanterv, használt tankönyvek,
térképek, segédeszközök, órák
megtartása, rendtartásban előírt
könyvek vezetése
- tanulók: - létszám, felekezeti megoszlás, utazó
növendékek, kosztos háznál lakók,
egészségi állapot, díjmentesség,
segélyezés, internátus, ifjúsági egyesületek
- tanárok: - szakos ellátás, egészségi állapotuk
írásbeli dolgozatok, órák
látogatásának tapasztalatai, tanárok
önképzése, társadalmi munkája
- igazgató: - ügykezelés

Az ellenőrzés eredményeként az 1936-37-es tanévben a békés vármegyei polgári iskolákról kiderült, hogy némelyik minden tekintetben kifogástalan, funkcionálisan is megfelelő épületben működött – Szarvasi Állami Leány, Mezőberényi Állami Koeducált, Tótkomlói Állami Koeducált, Gyulai Községi Fiú, Békési Községi Leány, de volt amelyik nehézségekkel küzdött. A magán jellegű Endrődi Katolikus Koeducált iskola épülete csak ideiglenes megoldást jelentett, a tanfelügyelő jelentése értelmében az iskola továbbfejlesztésének gátja az épület volt. A sötét, egészségtelen Békéscsabai Községi Leány Polgári épületét sem tartották megfelelőnek a tanításra. A Gyomai Állami Koeducált iskola ideiglenesen bérelt épületben működött. A Gyulai Állami Leány Polgári megosztott az épületen egy leány elemi népiskolával. Ez eleinte nem okozott különösebb gondot, azonban amikor a tanítási órák hosszát megváltoztatták az elemiben, a különböző időben lévő óráközi szünetek már zavarólag hatottak a tanítás sikerességére. Az Orosházi Állami Fiú és Leány iskola együtt használta az egyébként megfelelő épületet, de a tanítási munkát nehezítette, hogy nem csak egymáshoz kellett alkalmazkodniuk, hanem az időközben megnyílt felső mezőgazdasági iskolához is.

Nem minden esetben tartottak átfogó ellenőrzést, előfordult, hogy a tanfelügyelők csak egy részterületre koncentráltak. Az 1940-41-es évben a mezőgazdaságtan oktatásának felmérésénél lehangoló képet festett a jelentés.

„Gazdasági gyakorlóterületet csak a Gyomai Állami Polgári Iskolánál találtam, itt az oktatás is eredményes. A Békéscsabai és az Orosházi Állami Polgári iskolák a gyakorlati oktatást az adott lehetőségekhez mérten, az ottani állami mezőgazdasági középiskola gyakorlóterületén végzik. A polgári fiúiskolák gazdasági gyakorlóterületének ügye még megoldatlan, mert a községek vagy nem adnak, vagy az iskolától oly messze jelölnék ki rossz minőségű földet, így ezen területek az iskola szempontjából nem képviselnek értéket.”⁷⁷

A gyakorlati képzés feltételei között már nem történt változás, hiszen az egyre nehezebbé váló körülmények miatt az iskolák vezetésének a meglévő értékek megtartása is nagy feladat volt.

3.7. A polgári iskolák és a nemzetiségi képzés kapcsolata

A Békés vármegyei polgári iskolákban csak magyar nyelven folyt az oktatás. Egyetlen idegen nyelvként a kötelező német jelent meg. Az a lehetőség, amely az elemi népiskoláknál adódott, - miszerint nemzetiségi nyelven tartották a hittant, tanultak írni, olvasni - a polgáriban nem realizálódott. Pedig egyes települések, régiók lakossági arányainak megfelelően a polgári iskolába is jártak nemzetiségi tanulók. A szlovák anyanyelvű diákok természetesen az evangélikus dominanciájú békéscsabai, szarvasi és tótkomlói iskolákat látogatták. Megjegyzendő, hogy a szlovákok magas arányban főként a fiú iskolákban jelentkeztek, amit Kovács Alajos korabeli statisztikai jelentése is alátámaszt. Az adatok szerint országos viszonylatban csak a tanulók 0,3%-a vallotta magát szlovák anyanyelvűnek. A jelentés kiemeli, hogy „az elemi népiskolánál magasabb fokú iskolákban olyan kevés a tót anyanyelvű tanuló, hogy azok részére külön iskolát állítani nem érdemes. Az egész országban két polgári fiúiskola van, amelyben az 1935-36-os tanévben a tót anyanyelvű tanulók száma az 50-et meghaladta. Ezek: Békéscsaba, ahol 378 tanuló közül 71, vagyis 18,8% a tót anyanyelvű, továbbá Tótkomlós, ahol 127 tanuló közül

⁷⁷ Látogatási jegyzőkönyvek. 1940-41. Csongrád Megyei Levéltár VI.501. 89.

53-at, vagyis 41,7%-ot jeleztek tótnak. Mindkét helyen van leányiskola is, de itt már a tót tanulók száma nem éri el az 50-et.”⁷⁸

23.számú táblázat

A tót anyanyelvű diákok aránya a békés vármegyei polgári iskolákban

	1930-31	1935-36	1939-40
Békéscsabai fiú	18,7	19,6	14,9
Békéscsabai leány	13,8	2,9	1,9
Mezőberény fiú	3,5	6,8	4,3
Szarvasi leány	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Tótkomlói fiú	34,3	35,6	34,3
Tótkomlói leány	29,3	29,9	23,8

Forrás: Békés vármegyei polgári iskolák értesítői (lásd. 2. számú melléklet).

A százalékos megoszlás szerint legjelentősebbek a tótkomlói iskola adatai. A koedukált intézménybe mind a három vizsgált tanévben a legtöbb szlovák anyanyelvű tanuló járt. A fiúk aránya magasabb, de az országos statisztikai eredményektől eltérően a leányok százaléka is figyelemre méltó. A leány, tót anyanyelvű diákok száma a többi intézményben radikálisan csökkent, sőt a mezőberényi koedukált polgári iskolában nem is jelöltek tót anyanyelvű leány növendéket a vizsgált időszakban.

Ez a releváns különbség arra vezethető vissza, hogy az asszimilációs törekvések következtében egyre fogyott a szlovák nemzetiségű lakosság száma, illetve egyre kevesebben vallották magukat szlováknak. Tótkomlóson a lakosság identitása nem változott a '30-as évek végére sem, ezért a növendékek szülei is bátrabban vállalták hovatartozásukat a beíratás alkalmával. Utal erre az a tény, hogy a fenti iskolákban a szlovák anyanyelvű diákok mellett még jelentős volt azok száma, akik magyar anyanyelvűként beszéltek a szlovák nyelvet is. Természetesen a szlovák anyanyelvű tanulók mindegyike tudott magyarul a statisztikák szerint.

Szembetűnő az adatok hiánya a szarvasi polgári iskola esetében. A helyi, illetve környékbeli evangélikus növendékek magas száma ellenére nem jelöltek szlovák anyanyelvű tanulót az értesítőkönyv statisztikájában, sőt még olyat sem, aki

⁷⁸ Kovács Alajos: 1936. A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Hornyánszky Viktor RT. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest. 19.p.

csak beszélt tótul. Ez a helyi viszonyokat figyelembe véve nehezen hihető. Az adatok hiányával kapcsolatban szándékosság feltételezhető.

A gyanút alátámasztja a következő adatsor:

Tud tótul: 1930-31 nincs adat
 1931-32 nincs adat
 1932-33 nincs adat
 1933-34 51 tanuló ⁷⁹

Az első három jelzett évben Némethy Soma volt az igazgató. 1933-ban nyugdíjba vonult, a helyét Paál Samu vette át, és a tanév végén a statisztikában már megjelentek a nemzetiségi nyelven beszélő tanulók. Nem valószínű, hogy ebben a tanévben kerültek mindnyájan az iskolába.

24. számú táblázat

A diákok megoszlása tót nyelvismeretük szerint a békés vármegyei polgári iskolákban

		1935-36	1939-40
Békéscsabai fiú	tud tótul	19,6 %	14,9 %
Békéscsabai leány	tud tótul	22,8 %	37,1 %
Szarvasi leány	tud tótul	10,3 %	17,3 %
Tótkomlói fiú	tud tótul	35,6 %	10,1 %
Tótkomlói leány	tud tótul	22,5 %	29,6 %

Forrás: Békés vármegyei polgári iskolák értesítői (lásd a 2. számú melléklet).

⁷⁹ Némethy Soma (szerk.): Szarvasi Áll. Kir. Leány Polgári Iskola 1930-31. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1931.
 Némethy Soma (szerk.): Szarvasi Áll. Kir. Leány Polgári Iskola 1931-32. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1932.
 Némethy Soma (szerk.): Szarvasi Áll. Kir. Leány Polgári Iskola 1932-33. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1933.
 Paál Samu (szerk.): Szarvasi Áll. Kir. Leány Polgári Iskola 1933-34. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1934.

Az anyanyelv, illetve a nyelvtudás korrekt, minden intézményre és időszakra történő összevetését objektív okok miatt nem tudtuk megvalósítani. A mezőberényi polgáriban nem jelölték, hogy a magyar anyanyelven kívül beszél-e valaki más idegen nyelven. Az 1930-31-es tanévre vonatkozó értesítők a többi intézetben sem tartalmazták ezt az adatsort.

A többi vármegyei polgáriban vagy tisztán magyar anyanyelvű volt a populáció, vagy olyan csekély volt a más anyanyelvű tanuló, hogy nem volt értelme a százalékszámításnak.

3.8. Összegzés

A polgári iskola az 1868-as Népoktatási Törvénnyel nyerte el létjogosultságát, azonban több szerző véleménye szerint az 1927. XII. tc. hozta szinkronba a törvényt a valósággal. Ekkor csökkentették a fiú polgári iskola tanulmányi idejét a lányokéhoz hasonlóan négy évre. Feladata azonban nem változott, hiszen deklarálták, hogy a polgári egy „sajátos iskolafaj, mely a középiskola alsó négy osztályával állítható párhuzamba, bár célja és tanításanyaga szerint ettől lényegesen különbözik. Midőn a tanítás körét szűkebbre szorítja, e körben befejezett egészet kíván nyújtani.”⁸⁰

Ez az álláspont jelent meg a polgári iskolák munkájában is, hiszen a tanárok arra törekedtek, hogy a növendékeket fokozódó szellemi tevékenység mellett, önálló kezdeményező képességre szoktassák. A gépies tanulás kiküszöbölésével a gondolkodást, a megértést és az öntevékenységet fejlesztették. A polgári iskolák expanziója jelzés értékű, hiszen a társadalom hasznos iskolatípusnak minősítette, ezáltal az oktatás irányítóit új iskolák megnyitására ösztönözte.

Békés vármegyében a két világháború közötti időszak első felére kialakult a polgári iskolai struktúra, ami néhány próbálkozástól eltekintve (Szeghalom, Vésztő) nem változott az államosításig.

A fenntartók szerinti megoszlás Békés vármegyében is hasonlított az országos viszonyokhoz. Főként az állam működtette a polgári iskolákat, egy felekezeti volt, melyet a katolikusok szerveztek. A protestánsok annak ellenére, hogy a lakosság

⁸⁰ VKM 27.398/928. VI. számú rendelete.

kétharmad részét képviselték, nem tartottak fenn polgári iskolát Békés vármegyében. A XIX. század végén a felekezetek kezdeményezőként léptek fel az iskolák felállításakor, de a századfordulót követően egymás után adták át az államnak a polgárikat. A nehéz anyagiak miatt nem tudták felvállalni az iskoláztatás egész vertikumát, így a széles népréteget befogadó elemi népiskola mellett a nagyobb tradíciókkal rendelkező, illetve magasabb presztízst jelentő középiskolákat választották.

A polgáriban nem találtunk utalást a nemzetiségi képzésre. Annak ellenére, hogy a szlovák nemzetiség központjaiban Békéscsabán és Tótkomlóson fiú és leány, Szarvason leány polgári iskola működött, még fakultációban sem jelent meg a szlovák nyelv. Pedig Kovács Alajos (1936) statisztikai munkájában említést tesz arról, hogy Tótkomlóson és Békéscsabán az országos helyzethez képest jelentős a szlovák anyanyelvűek száma, hiszen Tótkomlóson a fiúk egyharmada, míg a leányok egyötöde vállalta szlovák nemzetiségét. Érdekes a szarvasi eset, miszerint Némethy Soma igazgatósága idején az értesítőben nem jelölték az anyanyelvet, ha valamelyik évben mégis megjelent ez a kategória nemcsak tót anyanyelvű, de tótul tudó növendéket sem jelöltek, egy olyan településen, melyen még a harmincas években is a lakosság több mint egyharmada vállalta szlovák nemzetiségét.

4. A tanítóképzés kialakulása

Az 1868-as törvény életre hívta a tanítóképzőket, melyek képzési idejét három évben szabta meg. „A tanító(nő)képzőknek kettős feladatot kellett megoldaniuk, egyrészt biztosítaniuk kellett a növendékek általános műveltségét, másrészt fel kellett készíteni a növendékeket a tanítói pályára.”⁸¹ A képzés során jelentőséget kapott a módszertani felkészítés, melyet a képző mellett működtetett gyakorlóiskolában folytatott gyakorló tanítás segített.

A beiratkozó növendékek felkészültségének különbözősége, a tanítandó anyag folyamatos növekedése a képzési idő emelését indukálta. Az 1880-as évek elején négy évfolyamossá alakult a képzés. A XX. század első két évtizedében a tanulók túlterhelése fokozódott, melyre válaszként a VKM. 1920. évi 86.377. VIII/b. számú rendelete 1920-21-es tanévtől hat évfolyamra emelte a tanítóképzést, de a gazdasági nehézségek miatt 1923-ban a képzés idejét öt évben állapították meg s ez maradt 1948-ig.

4.1. A békés vármegyei tanítóképzés kezdetei

A békési evangélikus esperesség, mint a Szarvason működő evangélikus gimnázium patrónusa 1861. június 12-én Nagylakon tartott közgyűlésén arról határozott, hogy tanítóképző intézetet létesít. A dokumentumban deklarálták, hogy a tanítóképző “a szarvasi főgimnázium felső osztályaival állván kapcsolatban, ennek olyan mellékinstitutát képezi, mely mint életteljes törzsbe oltott ág annak erejét ne apassza, de a gimnázium általános művelő hatása mellett éppen az alföldi protestánsok egyházi és a hazafias szellemű közművelődést szolgálja belőle kiváló művelt és megbízható tanítói által.”⁸²

⁸¹ Tóth Gábor: A művelődéspolitikai és a tantervelméleti felfogások hatása a tanítóképző intézeti tantervre (1923. 1925). In: A Ballér-Horánszky (szerk.): tantervelmélet forrásai. 21. sz. 23.p.

⁸² Tóth Lajos: 1964. Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története. Kner Nyomda, Gyoma. 370.p.

A tanítói tagozatra a gimnázium 6-7-8. osztályának tanulói jelentkezhetek. Ők a legtöbb tananyagot együtt tanulták a gimnazistákkal, azonban volt néhány olyan tantárgy, melyekkel tőlük külön foglalkoztak. A képző egészen 1908-ig működött együtt a gimnáziummal, majd a preparandia különvált. A régi épületben helyezték el, külön igazgatás alá került, külön tanári karral rendelkezett, de ennek ellenére továbbra is a gimnázium erős támogatása mellett működött.

1916-ban az evangélikus egyházkerületi közgyűlés válaszolva a kor igényének - miszerint egyre több nő választotta a tanítónői pályát - tanítónőképzővé alakította át az intézetet. Ezt a döntést statisztikai adatokkal is alátámasztották. 1914-re a század eleji 53 tanítóképzőből öt férfiképző megszűnt, ugyanakkor a nőképzők száma 6-ról 34-re emelkedett. Ráadásul a szarvasi képzőt fenntartató evangélikus egyházkerületnek egyetlen nőképzője sem volt. A világháború miatt a fiú növendékek száma jelentősen csökkent. „A 8 állami tanítóképzőbe több mint 100 evangélikus vallású leány járt. Az országban pedig mintegy 400 szervezett evangélikus tanítónői állás volt. Ennek következtében tehát a társadalmi igény és az egyház érdeke is azt kívánta, hogy nőképzővé szerveződjön át a szarvasi.”⁸³

25.számú táblázat

Tanítók és tanítónők száma és aránya

Év	Tanító	Tanítónő	Tanítónő %-ban
1890-91	21.695	3.438	13,68
1900-01	22.889	6.174	21,24
1910-11	23.098	9.511	29,17
1920-21	9.725	7.705	44,20

Forrás: Pető László: 1991. Tanítók és a társadalom. EDUCATIO, Budapest. 65.p.

A fent leírtakat a táblázat adatai is alátámasztják. A XIX-XX. század fordulóján és azt megelőzően még lényegesen a férfi tanároké volt a domináns szerep. A tízes évek elején a nők aránya már közelített az egyharmadhoz. Az 1920-

⁸³ Tóth Lajos 1964. Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története. Kner Nyomda, Gyoma. 368.p.

21-es tanév drasztikus létszámcsökkenése a trianoni területelcsatolások miatt következett be, de ekkor már a tanítónők száma túllépte a 40%-ot.

4.2. A tanulólétszám alakulása az Evangélikus Tanítónőképzőben

A tanítónőképző intézet első osztályába azon ép testű és ép érzékű leánytanulókat vettek fel, akik adott év júniusában betöltötték a 14-ik életévüket, de nem voltak idősebbek 18 évesnél. A jelentkezőknek rendelkezniük kellett bizonyítvánnyal, mely igazolta, hogy elvégezték a felső leányiskolát, illetve polgári iskola, vagy leánygimnázium IV. osztályát. A további évfolyamokba azon leánytanulók jelentkezhettek, akik rendelkeztek a megfelelő előképzettséggel.

26. számú táblázat

A Szarvasi Ev. Leánylíceum és Tanítónőképző létszámadatai

Év	I.	II.	III.	IV.	V.	Összesen
	é v f o l y a m					
1920-21	18	29	19	26	-	92
1921-22	6	14	20	19	-	59
1922-23	6	4	12	22	-	44
1923-24	10	5	4	11	-	30
1924-25	16	8	4	4	9	41
1925-26	25	15	8	5	4	57
1926-27	45	24	13	7	7	96
1927-28	44	41	24	16	8	133
1928-29	38	37	39	19	14	147
1929-30	43	34	35	37	24	173
1930-31	36	42	32	29	42	181
1931-32	31	31	43	29	38	172
1932-33	33	26	25	39	39	162
1933-34	30	24	25	26	38	143
1934-35	34	31	22	22	23	132
1936-37	25	30	26	22	21	124
1937-38	23	15	28	28	23	117
Líceum		Tanítónőképző				
1938-39	20	20	15	27	30	112
1939-40	17	17	27	13	27	94

Forrás: Szarvasi Ev. Leánylíceum és Tanítónőképző Értesítői (lásd. 3. sz. melléklet).

A trianoni sokk utáni társadalmi útkeresés és a tanítónőképző tervbe vett hat évfolyamossá fejlesztése, negatívan hatott a jelentkezők számára. Az 1920-as évek

legelején az első évfolyamok alig indultak be, de az 1923-ban megjelent 81.986. VI. számú VKM rendelet – mely öt évfolyamban határozta meg a tanító- és tanítónőképzők képzési idejét – rendezte a pedagógusképzés helyzetét. A kezdődő konszolidáció hatására az 1930-as évek elejéig folyamatosan növekedett a tanulólétszám, ezt követően lassú csökkenés következett be, ami más képzőintézmények megjelenésének és a szakképzés expanziójának tudható be.

A vizsgált időszak végén változást idézett elő a képző életében az 1938. évi 14. tc. Ez a törvény új alapokra helyezte a tanítóképzést. Elrendelte a négyéves líceumi rendszer bevezetését, ennek elvégzése után a tanítójelölt a kétéves tanítóképző akadémiát végezte el. A törvény deklarálta, az akadémia feladata, hogy „a líceumban a nevelési alapismeretek tanításával tanítói hivatásra már előkészített tanító- és tanítónőjelölteket vallásos alapon és a magyar nemzeti művelődés szellemében folyó népnevelésre szakszerű elméleti és gyakorlati tanítással kiképezze.”⁸⁴

A szülőknek az új iskolatípust többek között a képző értesítőjében is bemutatták, hiszen eleinte idegenkedtek az ismeretlen struktúrától. Hangsúlyozták, hogy a „leánylíceum célkitűzéseiben és tantervében lényegesen eltér a tanítóképzőtől. Míg a tanítóképző szakiskola volt, a leánylíceum gyakorlati irányú középiskola, amelynek tanulmányai a négy évfolyam befejezése után érettségi vizsgálattal zárulnak.”⁸⁵ A líceumi érettségi bizonyítvány azokra a pályákra, főiskolákra és további tanulmányokra képesítette a tanulókat, amelyekhez nem kellett a latin nyelv. A líceumban a német mellett egy másik modern nyelv tanítását rendelték el, mely a szarvasi intézetben az angol nyelv volt. A szülők hamar megbarátkoztak az új iskolatípussal, amely jelentős létszámnövekedéssel járt. Az új keretek között a képzőben az 1938-39. tanévben 21 fővel megnyílt az első líceumi osztály. Az 1942-43. tanévben már 35, illetve 33-as létszámmal párhuzamos első osztály nyílt. A líceumi tagozat a harmadik évfolyamig fejlődött. Teljes kiépülésére azonban nem került sor.

⁸⁴ Az 1938. évi Törvények Gyűjteménye XIV. tc. 1.§. 2. bekezdés. Kiadja: M. Kir. Belügyminisztérium, Atheneaeum Irodalmi és Nyomai RT. Budapest. 1938. 141. p.

⁸⁵ Kiss Sándor (szerk.): 1940. A Szarvasi Ev. Leánylíceum és Tanítónőképző 1939- 40. tanévi Évkönyve. Borbély Könyvnyomda, Mezőtúr. 41.p.

4.3. A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozás és lakóhely szerint

A tanítónőképzőt az evangélikus egyház tartotta fenn, mely a Trianoni békeszerződést követően az új határok másik oldalán maradt intézeteit elveszítve nagy jelentőséget tulajdonított az egyetlen tanítónőképzőjének. Természetesen nyitottá tette más valláshoz tartozó lányok felé is, már csak azért is, mert a vármegyében nem volt másik képzőintézet.

27. számú táblázat

A diákok vallási megoszlása a Szarvasi Ev. Tanítónőképzőben

	Evangélikus	Református	R.katolikus	Izraelita
1920-21	63,7 %	20,8 %	13,2 %	2,3 %
1925-26	61,5 %	18,7 %	18,7 %	1,1 %
1930-31	83,5 %	8,3 %	7,7 %	0,5 %
1935-36	65,3 %	15,3 %	17,8 %	1,6 %
1940-41	57,4 %	15,9 %	25,6 %	1,1 %

Forrás: Szarvasi Ev. Tanítónőképző Értesítői (lásd. 3. számú melléklet).

A tanulók között az evangélikus vallásúak domináltak, a másik legnépesebb csoportot a vizsgált időszak elején a reformátusok alkották, de a '30-as évek végére a katolikusok kerültek többségbe. Az izraelita diákok aránya nem érte el a gimnázium, illetve a polgári iskola tanulói közötti szintet, mely azzal magyarázható, hogy önálló izraelita elemi népiskola nem csak a vármegyében, de országos szinten is kevés működött. „A zsidók szerényebb intézménytelepítési kedve részben asszimilációs törekvéseikkel magyarázható, miszerint szívesen adták gyerekeiket más felekezetek vagy az állam által fenntartott iskolákba, így a tanítóképzőbe is. Emellett pályaaorientációjukban viszonylag szerény helyet foglalt el a tanítói pálya.”⁸⁶ Nem volt jellemző, hogy izraelita tanítók más felekezet iskolájában tanítsanak, így a szülők többek között a szűkös elhelyezkedési lehetőségek miatt sem preferálták a tanítónőképzőt. A fentieknek megfelelően az izraeliták a budapesti tanítóképző és az

⁸⁶ Pethő László: 1991. Tanítók és a társadalom. EDUCATIO, Budapest. 83.p.

1929 őszén megnyílt miskolci tanítónőképző mellett nem működtettek más képzőintézetet a vizsgált időszakban.

Az elsőprő protestáns többség a tanulók között első olvasatra érthető, hiszen Békés vármegye lakossága túlnyomó részben közülük került ki. Ez a közel 4/5-ös részesedés azonban jóval magasabb, mint a lakosság részaránya a vármegyében, így a vármegyei protestáns dominancia önmagában nem ad elegendő magyarázatot. Már csak azért sem, mert a helyiek a vármegyei tanulókkal összességben is kisebbségben voltak a más vármegyéből érkező diákokkal szemben.

28. számú táblázat

A diákok megoszlása lakóhely szerint

	szarvasi	békés vármegyei	más vármegyéből
1920-21	29,4 %	11,8 %	58,8 %
1925-26	16,7 %	22,9 %	60,4 %
1930-31	14,9 %	17,7 %	67,4 %
1935-36	21,8 %	22,6 %	54,8 %
1940-41	43,6 %	20,2 %	36,2 %

Forrás: Szarvasi Ev. Tanítónőképző Értesítői (lásd. 3. számú melléklet).

Mivel nem volt máshol evangélikus tanítónőképző, az ország más régióiból is érkeztek lányok Szarvasra, akiknek szülei csak azért vállalták, hogy gyermekük nagyobb távolságra kerül az otthonuktól, mert ragaszkodtak az evangélikus értékrendhez. Ezt bizonyítja, hogy a más megyéből Szarvason tanulók több, mint 90%-a evangélikus vallású volt. A vallási identitás olyan erős volt, hogy a diákok között nemcsak a szomszédos vármegyéből tanultak itt, hanem távoli régiókból is a szarvasi intézetet választották.

29. számú táblázat

Osztályozott tanulók lakóhelye az 1936-37-es tanévben

Lakóhely	I.	II.	III.	IV.	V.	össz.
I. Vármegyei törvényhatóságok						
Baranya					1	1
Békés	13	19	13	7	3	55
Borsod,Gömör és Kish. K.e.e.			1		1	2
Csanád, Arad és Toront. K.e.e.						
Csongrád		1				1
Fejér		1	1			2
Győr, Moson és Pozsony k.e.e.				1	1	2
Heves		1	2	2	1	6
Jász-Nagykun-Szolnok	1	1		5	1	8
Komárom és Esztergom k.e.e.		1				1
Nógrád és Hont k.e.e.	1	1	2		1	5
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	3	3	3	2	1	12
Szabolcs és Ung k.e.e.	1					1
Tolna	1			1	1	1
Zemplén					1	1
II. Városi törvényhatóságok						
Budapest	2	2			4	8
Hódmezővásárhely					1	1
Miskolc				1		1
Szeged			1			1
III. Megszállt terület				1		1

Forrás: Kiss Sándor (szerk.): 1937.Szarvasi Ev. Tanítónőképző 1936-37. tanévi
Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája, Mezőtúr. 38.p.

A szomszédos vármegyékből 19-en, a távolabbi régiókból 50-en tanultak Szarvason. Elgondolkodtató, hogy olyan messzi vidékről, mint a dunántúli Vas; Győr, Moson és Pozsony, vagy az észak-magyarországi Zemplén; Szabolcs és Ung vármegyékből miért jöttek ide diákok, amikor sokkal közelebb is találhattak volna protestáns képzőintézetet. Igaz, ezekből a tanító- és tanítónőképzőkből nem volt túl

sok az országban, azonban elhelyezésük jól lefedte a protestánsok által lakott területeket.

30. számú táblázat

A tanító- és tanítónőképző intézetek száma

	áll.	r.kat	g.kat	g.kel	ref.	ev.	izr.	össz.
1900								
tanító	18	11	5	4	3	6	1	48
tanítónő	6	7	-	1	1	-	-	15
1914								
tanító	19	11	5	4	3	6	1	49
tanítónő	8	20	2	1	4	1	-	36
1918								
tanító	22	11	5	4	3	5	1	51
tanítónő	8	22	2	1	5	2	-	40
1929								
tanító	9	6	-	-	2	2	1	20
tanítónő	4	19	-	-	4	1	1	29

Forrás: Pethő László: 1991. Tanítók és a társadalom. EDUCATIO, Budapest. 81-82.p.

A trianoni határmódosítás következtében az oktatásügy is jelentős veszteséget szenvedett. Ez a számadatokból is szembetűnik, hiszen összességében felére csökkent a tanító- és tanítónőképzők száma az újrarajzolt határok miatt. A legérzékenyebben a görög katolikus és görög keleti egyházakat érintette a változás, hiszen az összes képzőintézetüket elvesztették.

Az evangélikus egyház számára megmaradt három képzőintézet kevésnek tűnik, azonban ha figyelembe vesszük, hogy az összes tanító- és tanítónőképző 6,9%-át jelenti ez a szám, akkor már elfogadhatóvá válik, hiszen az evangélikusok országos részesedése is hasonló volt az összlakosság körében. Békés az a vármegye volt, ahol a protestánsok, ezen belül az evangélikusok száma relevánsan felülreprezentált volt, ezért érthető az evangélikus egyház azon törekvése, hogy ragaszkodott a szarvasi intézetéhez. Kettős funkciót is betöltött a tanítónőképző, egyrészt továbbtanulási lehetőséget biztosított a vármegye és a tágabb régió evangélikus leányai számára, másrészt ellátta békés és a környező vármegyék evangélikus elemi népiskoláit szakképzett pedagógusokkal.

4.4. Tantervek a tanítónőképzőben a vizsgált időszakban

A 1920-21-es tanévben a tanítónőképző egytagozatú, hatosztályos intézetté vált. „A közismereti és a pedagógiai tárgyakat egymás mellett tanították, de az V. és VI. osztályban a pedagógiai tárgyakat és a gyakorlatot előtérbe kívánták helyezni [...] A tanterv szerint a hat évfolyam heti összóraszám 186. Ebből a pedagógiai tárgyak 20(10,7%), a gyakorlati tanítás 12(6,5%) órát jelent.”⁸⁷

A rendelet és az új tanterv azonban országos vitát váltott ki, melybe a szarvasi tanárok is bekapcsolódtak. Abban mindenki megegyezett, hogy a képzés egyre bővülő anyagának feldolgozására nem ad lehetőséget a négy évfolyam, azonban a hat osztályú tanítónőképző nem illeszkedett az iskolarendszerbe.

A szarvasi tanári testület egy terjedelmes beadványt küldött a miniszternek, amely három fő pontban foglalta össze a közösség véleményét:

- A tanítóképzés hat évfolyamúra történő átszervezésének a testület egybehangzó véleménye szerint együtt kell járnia „a tanítók szociális helyzetének olyan mértékű javításával, hogy a tanítói pálya még a hat évfolyamú előkészület után is kívánatos legyen az arra hivatottak számára. [...] A tanítói pálya megbecsülése eredményezné, hogy kiváló tehetségek sem tartanak megalázkodónak, hogy hivatásszeretből erre a pályára lépjenek.”⁸⁸
- A testület egyöntetű véleménye volt, hogy a rendtartás reformja nélkül nem lehet bevezetni a hatosztályos képzést. A tanítónőképzők internátusának szigora elszigetelte a lányokat az önálló társadalmi érintkezéstől. Ez a testület szerint kívánatos a fiatal növendékek esetében, de a két évvel idősebb lányok számára nem csak nehezen megoldható feladat lenne, hanem károsan is hatna a tanulók személyiségfejlődésére.

⁸⁷ Tóth Gábor: A művelődéspolitikai és a tantervelméleti felfogások hatása a tanítóképző intézeti tantervre. In: Ballér-Horánszky (szerk.): A tantervelmélet forrásai. 21. sz. 26.p.

⁸⁸ A szarvasi tanári testület véleményes jelentése a hatéves képzés bevezetéséről. Szarvasi Ó-Templomi Evangélikus Egyházközség Levéltára. 7.p.

- A tanterv bírálatában az aránytalanságra hívták fel a figyelmet. Egyrészt fontos tárgyak követelményei csökkentek, másrészt fölöslegesnek vélt tárgyak kerültek be a tantervbe. Véleményük szerint az etikára nincs szükség, hiszen mindegyik felekezet tanítja a maga erkölcstanát. „A társadalomtan (sociológia) ma még próbálkozások és kísérletezések idejét éli, ami érdekes eredményt eddig produkált, minden nehézség nélkül feldolgozható a lélektan és a neveléstan keretében.”⁸⁹ A filozófiatörténetet érdekes stúdiumnak tekintették, de úgy gondolták, hogy más fontos tárgyak elől venné el az időt. A szülőföldismertetés tárgyat a földrajz tanítása tette fölöslegessé, hiszen a földrajzi megfigyeléseket a szaktanár úgyis elvégeztette a lakóhelyismertetés nélkül is.

A tantervet a tanítóképzés sajátos igényei szerint, illetve tudományrendszer-tani aspektusából bírálták. A tantárgyfelosztásra, a tantárgyak és óraszámok periodizációjára is megfelelő indokokkal alátámasztott javaslatot tettek.

Természetesen nemcsak a szarvasi tanárok formáltak véleményt a képzési idő emelésével kapcsolatban, azonban a vitát nem szakmai indokok döntötték el. A húszas évek gazdasági nehézségei nem tették lehetővé a fenti reform bevezetését, így az 1923-ban megjelent 81.986. számú rendelet, – a hat évfolyamos képzés kiépülése előtt – öt évfolyamra csökkentette a tanítóképzést. Még ebben az évben megjelent az új tanterv is, amihez az utasítást 1925-ben adták ki. (31. számú táblázat)

A „Tanterv és utasításban” tantárgyanként megjelölték a nevelési célokat is, melyben a nemzeti érzés ápolása jelentette a központi feladatot. A pedagógiai tárgyak túlsúlyát növelte az a törekvés, miszerint a közművelődési tárgyakat is szaktárgyaknak tekintették. Ennek megfelelően deklarálták a pedagógiai és a közműveltségi tárgyak egyenértékűségét.

⁸⁹ A szarvasi tanári testület véleményes jelentése a hatéves képzés bevezetéséről. Szarvasi Ó-Templomi Evangélikus Egyházközség Levéltára. 9.p.

31. számú táblázat

A tanító – és tanítónőképzők 1923-ban kiadott tanterve

Tantárgy	Osztály, óraszám					Heti órák összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	
Hit és erkölcsstan	2	2	2	2	2	10
Neveléstudomány						13
Test-és élettan	-	2	-	-	-	
Lélektan és	-	-	3	-	-	
Logika	-	-	-	4	-	
Nevelés-és tanítástan	-	-	-	-	3	
Neveléstörténelem	-	-	-	-	1	
Nevelési és tanítási gyak.	-	-	-	2	7	9
Magyar nyelv és irodalom	4	3	3	2	2	14
Német nyelv	2	2	2	2	2	10
Történelem	2	2	2	2	-	8
Alkotmánytan	-	-	-	-	2	2
Földrajz	2	2	2	1	-	7
Mennyiségtan	3	3	2	2	2	12
Természetráaj és kémia	3	3	3	3	2	11
Fizika	-	-	2	3	-	5
Egészségtan	-	-	-	-	2	2
Gazdasági ismeretek	2	2	2	2	-	8
Közgazdaságtan	-	-	-	-	1	1
Rajz és szépírás	3	2	2	2	2	11
Ének és zene	3	3	2	2	2	12
Kézimunka	2	2	1	-	-	5
Testgyakorlás	2	2	2	2	2	10
Összesen	30	30	30	30	30	150

Forrás: Tanterv és utasítás. VKM 42.500-VI. 1925.

Természetesen ez a tanterv sem elégítette ki a tanítói társadalmat. Többen megfogalmazták azt a gondolatot, melyet Fináczy Ernő már 1912-ben felvetett, miszerint a tananyag teljes körű feldolgozását, a növendékek alapos, korrekt felkészítését hatosztályos képzés során lehetne megvalósítani. A struktúra azonban nem az elhibázott 1920-as egytagozatú tanítóképző lenne, hanem a kéttagozatú.

A javaslatokat átértékelve az 1938. évi 14. tc. elrendelte a négyosztályos líceum és az arra épülő kettő éves tanítóképző akadémia beindítását. A felmenő rendszerrel beinduló líceum számára külön tanterv készült, de végül nem tudott kiépülni a teljes struktúra. A második világháborúra való felkészülés és bizonyos kultúrpolitikai tényezők - pl. tanítóhiány - következtében az 1942-43-as tanévben már nem indult be a líceum IV. osztálya.

A tanítónőképző keretein belül önálló jelentkezés alapján kántorképzés is folyt, melyet az 1927. évi október 27-i egyetemes közgyűlés által életbeléptetett kántorképzési tanterv alapján működtettek. Heti egy órában a III-IV-V. osztályban készítették elő a kántor tanfolyamra jelentkezett növendékeket. A jelöltek naponként felváltva orgonáltak a reggeli és esti könyörgéseken, a téli vasárnapokon tartott házi istentiszteleteken, továbbá az intézeti növendékek úrvacsorája alkalmával. A református tanulók a református istentiszteletek alkalmával orgonáltak. A képzés célja az volt, hogy a jelöltek minél többször gyakorolhassák magukat a liturgikus istentiszteleti orgonálásban, éneklésben, karvezetésben.

4.5 A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint az 1920-30-as tanévben

Az, hogy egy oktatási intézményben, mely társadalmi csoport gyermekei tanulnak, jelzi az iskola elismertségét. A tanítónőképzők társadalmi rangja nem volt magas, hiszen a végzett növendékek elemi népiskolai tanítók lettek, akik a társadalmi ranglétra alacsony fokán álltak. Ezért a „magasabb” körökhöz tartozó szülők nem ebbe az iskolatípusba írátták gyerekeiket.

32.számú táblázat

A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint az országos állapotok és a szarvasi tanítónőképző relációjában

	országos	Szarvasi Ev. Tanítónőképző		
	1929-30	1929-30	1934-35	1939-40
pap, tanító, tanár	30,05%	31,90%	27,19%	28,56%
közalk. és más értelm.	37,07%	23,56%	26,54%	23,80%
földműves	6,40%	5,52%	3,22%	4,10%
iparos	7,47%	14,90%	14,51%	14,89%
kereskedő	5,42%	7,76%	9,60%	8,51%
katona, csendőr	2,85%	2,76%	4,64%	4,38%
altiszt, szolga	2,70%	3,12%	2,80%	3,19%
egyéb	8,02%	10,48%	11,50%	12,57%

Forrás:

Tóth Lajos: 1964. Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története. Kner Nyomda, Gyoma. 386.p.

Kiss Sándor (szerk.): A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1929-30. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 1930.

Kiss Sándor (szerk.): A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1934-35. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 1935.

Kiss Sándor (szerk.): A Szarvasi Evangélikus Leánylíceum és Tanítónőképző 1939-40. tanévi Értesítője. Borbély Könyvnyomda. Mezőtúr. 1940.

A korrekt összevetést nehezíti, hogy az országos adatok viszonylag kevés kategóriát tartalmaznak, így a részletes szarvasi statisztikát hozzá kellett igazítani.

Az országos 1929-30-as adatokhoz a szarvasi képző azonos tanévének és az azt követő ötévenkénti etapoknak statisztikáit viszonyítottuk. Megállapítható, hogy csak a közalkalmazottak és más értelmiségiek, valamint az iparos kategóriákban van jelentős eltérés. Mivel a képző országos beiskolázású volt, (és a 28. számú táblázat adataiból kitűnik, hogy a más vármegyéből származó növendékek voltak túlsúlyban) a helyi sajátosság csak részben jelenhetett meg. Az értelmiségiek esetében a helyi és

a vármegyei állapotoknak megfelelő az alacsonyabb részesedés, hiszen Békés vármegyében az alapvetően szükséges értelmiségen (köztisztviselő, orvos, gyógyszerész, stb.) kívül a más értelmiségi szférába tartozók (művész, mérnök, ügyvéd, stb.), az országos átlagnál kevesebben voltak. Jellemző, hogy helyüket a kereskedők és az iparosok vették át, hiszen az internátus költségeivel jelentős kiadást kellett felvállalni. Az anyakönyvekből kiderül, hogy az alacsonyabb társadalmi csoportba tartozó szülők gyerekei közül döntő többségben vagy helyiek voltak, vagy a közelben laktak, így a bejárással lényegesen csökkenthették az amúgy magas költséget.

„Kimutatás a díjakról

Minden növendék fizet egy évre:

Beíratási díjat	6 pengőt
Tandíjat evangélikus. növendék	80 pengőt
református növendék	84 pengőt
r.katolikus növendék	92 pengőt
izraelita növendék	160 pengőt
Bútor- és zongorahasználatért	6 pengőt
Fűtési díjat	70 pengőt

Csak bentlakó növendék fizet egy hónapra:

Gyógykezelési díjat	1.20 pengő
Köztartási díjat	50.- pengő

Küntlakó, bentétkező és bentmosató

növendék fizet egy hónapra:

Gyógykezelési díjat	1.20 pengő
Köztartási díjat	40.- pengő

Küntlakó, bentétkező növendék fizet

mosás nélkül egy hónapra:

Gyógykezelési díjat	1.20 pengő
Köztartási díjat	35.- pengő

90
„

⁹⁰ Kiss Sándor (szerk.): 1931. Szarvasi Ev. Tanítónőképző 1930-31. tanévi Értesítője Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 99.p.

4.6 A tanulók gyakorlati kiképzése

A tanulók gyakorlati kiképzése a tanterv utasítása szerint történt. A IV. és V. évesek egyéni beosztás szerint hospitáltak. Mindennap volt valaki a gyakorlóiskolában, azonban a tanítás sikere, illetve a hallgatók jobb felkészülése érdekében csak annyian tartózkodtak az intézményben, hogy teljesíthessék a tantervben előírt gyakorlati követelményeket. Hetenként egyszer két IV. éves növendék tanított egy-egy félórán, a tanév során három alkalommal került rájuk sor. A tanítási óra előkészítését és az óravezetés bírálatát a gyakorlóiskola tanítója vezette.

Az V. évesek heti 3 órában 6 félórás tanítást tartottak. A második félévben a folytatólagos tanítást, az év vége felé pedig már a tervezet nélküli tanítást is gyakorolták. A gyakorlóiskola egy tantermes, egy tanítós, osztatlan iskola volt, ezért az V. évfolyamos növendékek nagy létszáma miatt gyakorlati tanítást csak úgy lehetett megoldani, hogy a gyerekeket két csoportra osztották. Ugyanazt a tananyagot két növendék tanította. Az egyikük, a gyakorlóiskola tantermében a gyakorlóiskolai tanító jelenlétében a gyerekek felének, míg a másik növendék a szaktanárok előtt a tanítónőképző tantermében a gyerekek másik felének. Mivel a gyakorlóiskolában a tanulók száma 50-60 között mozgott a két világháború közötti időszakban, a bontás kedvezett a gyakorlótanítást végző növendéknek.

A IV. évesek tanítási gyakorlatuk során felölelték az I-II. elemi osztály tantárgyait, az V. évesek tanítása pedig kiterjedt a hatosztályos elemi népiskola összes tantárgyára. A tanítónőképző szaktanárai többször tartottak mintatanítást az V. éves növendékek előtt, melynek tapasztalatait tanórán beszélték meg.

A téli hónapokban a IV. és V. éves növendékek vasárnapi iskolát tartottak a gyakorlóiskolai tanulóknak, melyre a vallástanár készítette fel őket. A tanítás a gyakorlóiskola tanítójának jelenlétében történt.

Különös gondot fordítottak arra, hogy a tanterv követelményei a gyakorlati tanítások során is megvalósuljanak, ezért a tanítási vázlatok készítését a szaktanárok szigorúan számon kérték a növendékektől.

A pedagógiai változatosság megismerése érdekében a növendékek csoportos hospitáláson vettek részt a szarvasi evangélikus népiskolákban. A látottakat, a tanítóval és a szaktanárral együtt elemezték ki.

4.7. A Szarvasi Ev. Tanítónőképző és a nemzetiségi képzés kapcsolata

A XIX. század második felében még a gimnázium keretein belül működött az akkor még fiúkat a padsoraiban tudó tanítóképző. A két egymást követő igazgató szervező tevékenysége eredményeként, - a Tatay-Petz-féle tanítási tervezet alapján – a gimnáziumi VII. osztályba lépő tanulók jelentkezhettek a képzőbe is. Az igazgatói tervezet deklarálta, hogy a növendékek „a többi gymnasiális tantárgyakat a gymnasiumbeli ifjakkal megfelelő osztályaikban együtt tanulván, 10-12 tanórán át e vidék élő nyelveiben (tehát az eddig folytonosan üzőtt s kellően tudott magyar mellett a tótban s németben) a zenében, neveléstanban, tanítástanban különleg tanítottak.”⁹¹ A képzés során nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a helybéli egyház által fenntartott magyar és tót tanítási nyelvű iskolában rendszeresen tapasztalatszerzés céljából látogatást tegyenek.

A kezdetekben tehát alapvető volt, hogy a szlovák anyanyelvű növendékek használhatták a tót nyelvet. Későbbiekben a tanítás során eltűnt a tót nyelv de a tót nyelvű hospitálásoknak megmaradt a lehetősége, hiszen a szarvasi evangélikus egyház elemi népiskolaiban a tanítók tót nyelven is tartottak foglalkozást.

Az 1926-27-es tanévtől a VKM 86620. VI-1926. számú rendelete értelmében tótnyelvi tanfolyamot szerveztek a tanulóknak. Povázsay Edith nevelőnő külön-külön kezdőkkel és haladókkal heti 2-2 órában foglalkozott. Még a részletes tanulmányi statisztikában is megjelölték a tanulók eredményeit tót nyelvből. Az első osztályból 4, a másodikból 1, a harmadikból senki, a negyedikből 2 és az ötödikből 1 tanuló választotta fakultatív tárgyként a tót nyelvet. A történeti hűség kedvéért meg kell jegyezni, hogy év végén mindannyian jeles érdemjegyet kaptak a tárgyból.

A harmincas évektől már nem jelölik a fakultatív nyelvórákat, sem a statisztikában, sem a nevelőnő elfoglaltságai között. Ettől kezdődően azonban közlik

⁹¹ Tóth Lajos: 1964. Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története. Kner Nyomda, Gyoma. 316.p.

az értesítőkben a növendékek megoszlását anyanyelv, illetve nyelvtudás szerint. Tót anyanyelvű nem volt egy sem az évek során, azonban tót nyelvismerettel rendelkező diákokat a vizsgált időszak végéig minden évben megjelöltek. Arányuk nem volt túl magas, 5 – 10% között mozgott.

4.8. Összegzés

Annak ellenére, hogy Békés vármegyében csak egy ilyen jellegű intézmény volt, mégis jelentőséggel bír a Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző. Az evangélikusok összesen három képzőt működtettek a trianoni határokon belül, ezek közül az egyetlen tanítónőképző a vármegyében volt található. Ez nem véletlen, hiszen már az 1850-es években is a jelentős evangélikus többség indította az akkori egyházi vezetőket arra, hogy az evangélikus gimnázium keretein belül megnyissák az akkor még fiúkat képző intézetet.

Az évtizedek folyamán, követve a pedagógusképzés változásait a szarvasi képző jelentős szegmense volt a vármegye iskolarendszerének. A működtetésével azonban mindig problémák voltak. „Az Egyházkerület lényegében szarvasi intézménynek tekintette, Szarvas összes irányadó tényezői viszont szigorúan számontartják, hogy a tanítónőképző egyházkerületi intézmény.”⁹² Mivel a fennmaradáshoz elegendő anyagiak alig álltak rendelkezésre, ezért üzleti vállalkozásba kezdtek. Az ún. Csáky házhoz tartozó istállókban állattenyésztésbe fogtak. Az így befolyt összeg segítette a képző működését. A húszas években „az intézet nehéz helyzetét látva, a Felügyelő Bizottság külön kinyomtatandó kérelemmel fordult Magyarország tehetősebb gyülekezeteihez, hogy naturaliakban meghatározandó állandó segélyekkel siessenek az intézet támogatására.”⁹³

A fentiek ellenére az oktatás színvonalán nem látszottak meg a nyomasztó anyagi gondok. Ennek köszönhetően az országos beiskolázás nem csak frázisként jelent meg, hanem a valóságban is, hiszen a növendékek kétharmada Békés

⁹² Tóth Lajos: 1964. Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története. Kner Nyomda, Gyoma. 316.p.

⁹³ Felügyelő Bizottság jegyzőkönyve. 1922. január 20. 2/1922. Szarvasi Ó-Templomi Evangélikus Egyházközség Levéltára.

vármegyén kívülről, esetenként az ország másik végéből (Vas, Győr-Moson vármegyéből) érkezett. Ezen tanulók egy-két kivételtől eltekintve mind evangélikusok, vagy reformátusok voltak. A tanítónőképzőben nem zárták ki más felekezetbe tartozó lányok jelentkezését sem, azonban a nem protestánsok csak a vármegyéből rekrutálódtak, hiszen az ország lefedettsége állami és katolikus képzőkkel megoldott volt.

5. A magyar középszintű oktatás kialakulása

A szakirodalom középszintű iskolának azt az általánosan művelő, képző oktatási-nevelési intézményt nevezi, amely az iskolarendszer alsó és felső szintje között helyezkedik el és bármilyen felső szintű tanulmányra képesít. Funkciója az, hogy felhasználva az elemi szinten megszerzett ismereteket egy viszonylagosan befejezett "általános műveltséget" nyújtson.

Magyarországon a X. század legvégén a nyugat-európai klasszikus képzés mintájára a Szent Márton hegyi kolostorban indult el az iskolai oktatás. István király uralkodása alatt megkezdődött a tanítás Pécsvárad, Zalavár, Bakonybél és Zobor bencés kolostoraiban is. A szaporodó kolostori iskolák mellett a XII. században már káptalani iskolák is megjelentek Esztergomban, Veszprémben és Nyitrán. A két típus közötti különbséget az jelzi, hogy a magasabb szintű hazai értelmiségi feladatokat a kolostori iskola után külföldi egyetemeken végeztek látták el, míg az alacsonyabb szintű értelmiségi munkahelyeken a káptalani iskolákban végzett világi értelmiségiek tevékenykedtek.

A XVI. században a reformáció, majd az ellenreformáció vezetőinek egyre nagyobb érdeke fűződött az iskolához. A vallási "háborúban" mind a két fél fontosnak tartotta a humanista gimnáziumot, melyet igyekeztek saját céljaik szolgálatába állítani. A jezsuiták egy egységes nemzetközi iskolaszervezet létrehozását határozták el, ahol mai gyakorlathoz hasonló osztályrendszert alakítottak ki. Az osztályok vezetője az előzőektől eltérően nem egy idősebb diák volt, hanem már tanárok látták el ezt a feladatot. A kollégium típusú iskola több változata alakult ki, de az iskola célja, szervezete esetenként a tananyaga is lényegében azonos volt a katolikusoknál és a protestánsoknál egyaránt. A katolikusoknak gimnáziumuk volt többek között Pozsonyban, Győrben, az evangélikusoknak Brassóban, Lőcsén, Besztercén, a reformátusoknak Sárospatakon és Debrecenben.⁹⁴

⁹⁴ Mészáros István: 1988. Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948. Akadémiai Kiadó, Budapest. 33. p.

Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszter 1848-ban készített statisztikájából kitűnik, hogy a katolikus intézetek száma - a vallás elterjedtségének megfelelően - túlsúlyban volt.

33. számú táblázat

A gimnáziumok száma 1848-ban felekezeti megoszlás szerint

	Katolikus	Evangélikus	Református	Unitárius
Nagygimnázium	61	11	14	2
Kisgimnázium	8	11	7	-

Forrás: Mészáros István: 1988. Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1996-1948. Akadémiai Kiadó, Budapest. 60.p., 65.p.

A szabadságharc bukása után újra a császári minisztérium irányította a magyar iskolákat, mely következtében az 1849-ben kiadott Entwurf az ausztriai modell szerint kívánta átalakítani a magyar középszintű oktatást. A gimnázium nyolc osztályossá vált, struktúráját két önmagában is egységes az I-IV osztályból álló algimnázium és a további négy osztállyal rendelkező teljes gimnázium alkotta. A gimnázium a felsőfokú tanulmányokra készített elő és érettségivel zárult. A gimnázium mellett az Entwurf létrehozta a kéttagozatú reáliskolát. A három osztályos alreál az iparosok és kereskedők gyermekeinek oktatását vállalta fel, míg a hatosztályos főreál a műszaki jellegű magasabb szintű iskolák elvégzéséhez adott kellő alapot.

Az első magyar középiskolai törvény 1883-ban látott napvilágot, mely a 8 osztályos gimnázium mintájára 8 osztályosra emelte a reáliskolát is. A tanulmányokat mindkét iskolatípusban érettségi zárta és feladatuk is hasonló volt. Az általános műveltség kialakítását és a magasabb tanulmányokra való felkészítést a gimnázium főként a humanisztikus tanulmányok, a reáliskola pedig elsősorban a természettudományok studiózásával oldotta meg.

Az 1924-es törvény a gimnázium és a reáliskola mellé létrehozta a reálgimnáziumot, amely a kor kihívásainak kívánt megfelelni. Az új iskolatípus a másik két középiskola előnyeit próbálta egyesíteni, külön hangsúlyt helyezve az élő

idegen nyelvek tanítására. Klebelsberg középiskolai reformját azonban tíz év múlva Hóman Bálint felülírta. Ennek megfelelően 1934-től az egységesség érdekében csak a gimnázium és a leánygimnázium volt a középiskolai képzés színtere.

5.1. A békés vármegyei középiskolai képzés megjelenése és elterjedése

Békés vármegyében a középfokú oktatás iránt a lakosság részéről a XVIII. század második felében egyre növekvő igény jelentkezett, azonban az első gimnázium csak a XIX. század elején nyílt meg. Annak ellenére tehát, hogy az anyanyelven folyó alsó fokú oktatást a nagyjából protestáns egyházközségek gyakorlatilag már a letelepítéssel egyidejűleg elindították, a középfokú képzés lehetőségeit csak megyén kívül lehetett megtalálni. Élő probléma volt, hogy azok a fiatalok, akik tanulni akartak messze vidékre kerültek iskolába és zömük a tudás birtokában már nem tért vissza Békés vármegyébe, hanem vagy ott maradt, ahol tanult, vagy onnan is továbbállt. A szülők ezért nehéz szívvel engedték el gyermekeiket, de a vármegyének is problémát jelentett a tudással felvértezett fiatalok visszacsábítása. Az agrártermelésre épülő, a fő közlekedésvonalak kiépítésével, a Tiszavölgy (Körösök, Berettyó, Maros) szabályozásával meggyorsított fejlődés nyomán kibontakozó polgárosodás igényeire az evangélikus egyház válaszolt elsőként. Az 1802-ben Szarvason megtartott Békés-bánati Esperesség közgyűlésén elhatározták egy latin iskola felállítását, melynek székhelyül Mezőberényt választották. Itt azonban nem tudott gyökeret verni a középfokú oktatás mivel a nyomasztó anyagi terhekre nem tudtak megnyugtató megoldást találni. A gimnázium megmentése érdekében 1834-ben a szarvasi nagybirtokosság felajánlását elfogadva az egyház Szarvasra költöztette az intézményt. A Tessedik-féle iskolaépületben működő, a Bánáttól különvált Békési esperesség által, valamint a különböző adományokból fenntartott intézmény felszerelése folyamatosan gazdagodott, működésének feltétele évről-évre javult. Vajda Péter, majd Benka Gyula igazgatósága alatt a térség jelentős gimnáziumává vált.

Az 1860-70-es években a vármegyében két új gimnázium nyitotta meg kapuit. Békésen a reformátusok, Békéscsabán újfent az evangélikusok próbálkoztak középfokú intézmény felállításával. A gazdasági nehézségek miatt az iskolák

státusza többször változott, de a század végére mindkettő elnyerte a főgimnáziumi rangot. Békéscsabán 1900-ban, míg Békésen 1902-ben tartották meg az első érettségi vizsgát.

A gyulai középiskola létesítésének alapját Wenckheim Krisztina grófnő vetette meg azzal, hogy 1892-ben 50.000 forint alapítványt tett katolikus gimnázium létesítésére. A kamataival gyarapodó vagyont az egyház és más mecénások növelték, így 1903-ban összegyűlt annyi pénz, hogy Gyula város polgármestere és a tanügyi kormány megbízottja aláírta a főgimnázium alapszerződését, melyet két hónap múlva az akkori vallás és közoktatásügyi miniszter, Wlassics Gyula is jóváhagyott. Ebben az évben a tanintézet megkezdte működését. Egyelőre a római katolikus egyházközség bérházában e célra berendezett helyiségeiben, majd 1905-ben átköltözött az újonnan átadott ma is álló épületébe, amit államsegéllyel Gyula városa emeltetett. Az első érettségi vizsgát az 1910-11-es tanév végén tartották.

A lányok számára a Békéscsabai Nőképző Társulat 1874-ben polgári leányiskolát nyitott, melyet több földbirtokos saját költségén működtetett. 1901-ben az állam lett a fenntartó és már ekkor gimnáziummá kívánták tenni az intézményt. Erre azonban csak 1921-ben nyílt lehetőség. Ebben az évben amikor az intézmény felvette Lórántffy Zsuzsannának a nevét elrendelték az iskola leánygimnáziummá való fokozatos átszervezését.

Szeghalmon a gyulaihoz hasonlóan szintén egy magán kezdeményezés hatására indult el a gimnáziumi oktatás. Péter András földbirtokos 1907-ben 1506 kat. hold földet hagyományozott egy Szeghalmon létesítendő középiskola céljaira. A nehéz időkre tekintettel az egyetemes konvent, a tiszántúli egyházkerület javaslatára csak 1926-ban nyitotta meg a reálgimnáziumot. A Balogh-iskola piactéri épületében indult meg a tanítás az első osztályban. Az alapító okirat szerint a gimnázium úgy bővült, hogy minden évben egy új osztállyal egészült ki. Ez természetesen magával vonta a tantestület folyamatos növelését is. A reálgimnázium fejlődése 1933-ban fejeződött be a nyolcadik osztály megnyitásával. E tanév végén tartották meg az első érettségi vizsgát 34 tanulóval.

A vizsgált időszak végén Orosházán nyitott az evangélikus egyház egy újabb gimnáziumot. A községben egy középiskola létesítésére való igény már az 1850-es években jelentkezett, hosszabb-rövidebb ideig működtek magángimnáziumok, de

ezek soha nem nyertek hivatalos elismertséget. A sorozatosan sikertelen kísérletek után csak 1933-ban nyílt meg egy gimnázium előkészítő tanfolyam, melynek tanulói a Mezőtúri Református Gimnáziumban tették le évvégén az érettségi vizsgát. 1937-ben határozta el az egyházközség képviselőtestülete, hogy gimnáziumot alapít és azt az I-II osztállyal megnyitja. A kultuszminiszter megadta az engedélyt az oktatás megindítására, az évenkénti osztálybővítésre és az intézmény 1944-ben megkapta a nyilvánossági jogot.

5.2. A tanulólétszám alakulása a békés vármegyei középiskolákban

A vármegyei középiskolák száma a vizsgált időszak végére kezdte megközelíteni az országos arányokat. Amíg más régiókban a több száz éves múltra visszatekintő intézmények mellé létesítettek újakat, addig Békés vármegyében még csak a kezdeti lépéseket tették meg. A lakosság körében addig is nagy igény jelentkezett a középfokú oktatásra, de a települések állami vezetői vagy az anyagiak hiányában, vagy tehetetlenségük miatt nem tudták kielégíteni az ilyen szintű iskoláztatási igényeket. A fiatalok így más vármegyék iskoláit látogatták, vagy az elemi elvégzése után nem folytatták tovább tanulmányaikat.

Az egyházak kezdeményezésére a XIX. században azonban megindult a középiskolai képzés Békés vármegyében is. Ekkor négy intézmény nyitotta meg kapuit, a XX. század első felében további három. Az iskolák létjogosultságát jól jelzi a folyamatosan emelkedő összlétszám. (34. számú táblázat)

Húsz év alatt közel 500-zal nőtt a tanulók száma, ami azt mutatja hogy Békés vármegyében nagy volt az igény a középfokú oktatásra. A vizsgált időszakban újonnan megnyílt középiskolák felmenő rendszerben működtek. Évről évre indítva új évfolyamot a beiratkozási létszámmal utolérték, illetve el is hagyták a régebben meglévő intézeteket.

34. számú táblázat

A békés vármegyei középiskolák létszámadatai

	1920/21	1925/26	1930/31	1935/36	1940/41
Bcs.Lórántffy Áll.	191	247	252	297	269
Bcs.Rudolf Ev.	477	455	500	434	332
Békési Ref.	206	269	236	321	337
Gyulai Kat.	319	275	240	290	264
Orosházi Ev.	--	--	--	--	259
Szarvasi Ev.	501	366	465	364	353
Szeghalmi Ref.	--	56	239	412	332
Összesen	1694	1668	1932	2118	2146

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4.számú melléklet).

Az egyházak tervszerű oktatáspolitikáját fémjelzi, hogy támogatva a helyi kezdeményezéseket a vármegye azon területein nyitottak középiskolát, ahol az előzetes iskolaállítási próbálkozások során egyértelműen megmutatkozott hogy, a régió biztos kereteket ad az intézmények működéséhez. Az egyetlen állami iskola, a M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium a megyeszékhelyen nyújtott lehetőséget a nappali tagozaton való tanulásra a lányok számára. A '30-as évek közepéig folyamatosan növekedő, majd az évtized végén alig változó létszám alátámasztja a szűkebb régió egyetlen leány középiskolájának létjogosultságát. Kezdetben voltak szülők, akik nem mérték fel tisztán a gimnázium szerepét, ezért a hatodik osztály után kivették leányukat az intézetből. Ez a '20-as évek elején olyan méreteket öltött, hogy az év végi értesítőben külön is foglalkoztak a jelenséggel. „A régi felsőleányiskolának 6 osztálya volt s a szülők, kik nem akarják felsőiskolákban taníttatni gyermekeiket, elegendőnek vélik az általános műveltségre a VI. osztály elvégzését. Ez azonban nyilvánvaló tévedés. A volt felsőleányiskola ugyanis a maga 6 évével egy befejezett, egységes műveltséget adott, mert tárgyai és anyaga úgy voltak elosztva. A gimnázium azonban csak 8 év után ad kerek, befejezett műveltséget.”⁹⁵ A megfelelő tanári felvilágosító munka eredményeképpen az évtized végére megváltozott a szülők beidegződése.

⁹⁵ Gajda Béla (szerk.): 1927. Békéscsabai M. Kir. Állami Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium 1926- 27. tanévi Értesítője. Corvina Nyomda, Békéscsaba. 24.p.

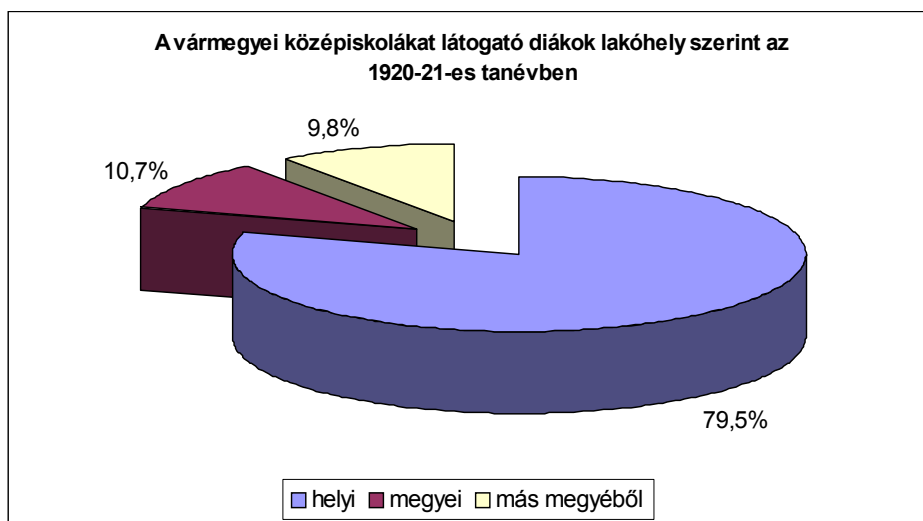
A létszámadatok biztos mutatói a középiskola népszerűségének. Az 1925/26-os tanévben a minimális visszaesés is nagy eredmény, hiszen a gyermekszületésekre negatív hatást gyakorló világháborús évek ekkor érték el a középiskolát. Az elemi népiskoláknál jelzett drámaian csökkenő beiskolázási arányok azonban nem okoztak visszaesést a húszas évek végén sem. Sőt az 1930-31-es tanévben már közel 250 diákkal több tanult a békés vármegyei középiskolákban, mint az előző évtized közepén. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy ekkorra megerősödik a polgári iskolahálózat is, akkor még nagyobb jelentőséggel bír a majd félszáz fős tanulói létszámnövekedés.

A tanulók számának expanzióját a szülők gondolkodásmódjának változása is segítette. A körzetben több család volt, melyek az elemi népiskola elvégzése után nem iskolázták be gyerekeiket. Nem akarták, illetve nem tudták anyagilag biztosítani, hogy vidéki középiskolákban tanuljanak. Az új iskolák megnyitásával azonban éltek a lehetőséggel. Ezért az iskolák létszámát nemcsak az új osztályok indítása növelte. Egyre többen jelentkeztek a magasabb osztályokba is, főként az addig vidéken tanuló diákok tértek haza. Jól példázza ezt a szeghalmi és a békési intézmények létszámadatainak összevetése. A főleg magyar reformátusok által lakott régióban nem jelentett ebben az értelemben konkurenciát az újonnan megnyíló szeghalmi reálgimnázium, az akkor már több mint fél évszázados múlttal rendelkező békési intézménynek. A vármegye északi részén élő fiatalok érdeklődése következtében a vizsgált időszak végére a szarvasi és a békéscsabai evangélikus gimnáziumok mellett a vármegye legnépesebb középiskolái közé tartoztak.

5.3. Tanulók vizsgálata lakóhelyük szerint a békés vármegyei középiskolákban

A tanulók zöme helyi lakos volt, másik részük a vármegye közelebbi-távolabbi településeiből járt az iskolába, harmadrészt pedig más régiókból is látogatták fiatalok a békés vármegyei gimnáziumokat.

3.számú diagram

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4.számú melléklet)

A diagram adataiból kitűnik, hogy az időszak elején zártabbak voltak az iskolák. Ekkor még meghatározó mértékben a helyi fiatalok tanultak a vármegye intézményeiben, más vidékről zömmel a Csongrád, Csanád, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék Békés vármegyéhez közelebb eső településeiről jártak ide diákok.

A 35. számú táblázat adatait vizsgálva egy érdekes tendenciát figyelhetünk meg. Annak ellenére hogy az évek során más vármegyékben is nyíltak középiskolák - tehát a vonzáskörzet szűkült - mégis az 1930-as évek végén több "külsős" járt a békés vármegyei középiskolákba, mint az időszak elején.

35.számú táblázat

A tanulók lakóhely szerinti megoszlása 1925-1940 között

	helyi		vármegyei		más vármegyei	
	1925	1940	1925	1940	1925	1940
Bcs. Lórántffy Áll.	87%	69%	9%	22%	4%	9%
Bcs. Rudolf Ev.	76%	68%	12%	14%	12%	18%
Békési Ref.	91%	62%	6%	24%	3%	14%
Gyulai Kat.	78%	66%	8%	10%	14%	24%
Szarvasi Ev.	74%	44%	18%	41%	8%	15%
Szeghalmi Ref.	74%	28%	7%	38%	19%	34%

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4.számú melléklet).

A helyi diákok aránya mindegyik középiskolában csökkent az évek során, legmarkánsabban azonban ez a szeghalmi reálgimnáziumnál jelentkezik. Ez arra vezethető vissza, hogy a vármegye északi régiója az elemi népiskolákat követő oktatási intézmények terén alulreprezentált volt. Olyan nagylélekszámú községekben mint Dévaványán és Vésztőn, ahol a környező kisebb településeket is beszámítva közel 30.000 ember élt, csak egy alapítványi polgári iskola működött, ami tíz év állandó anyagi nehézségei után a '30-as évek közepén bezárta kapuit. Ekkor a szeghalmi intézmény „tanári testülete és igazgató tanácsa több ízben tanácskozott a felmerülő kérdésről, mérlegelte a különböző lehetőségeket, s végül arra a meggyőződésre jutott, hogy pedagógiailag is a leghelyesebb megoldás lenne, ha Vésztőn a Péter András Reálgimnáziumhoz szervesen kapcsolódó leányintézetet, egy algimnázium-félét lehetne létesíteni és fenntartani.”⁹⁶ A Vésztőiek kérése után Dévaványa község vezetői is felvették a kapcsolatot a reálgimnázium igazgatótanácsával, mely testület a Tiszántúli református egyházkerülethez fordult támogatásért. Az egyházkerület azzal a javaslattal élt az Egyetemes Konventnek, hogy 5 évre adja meg az engedélyt a kihelyezett képzésre. A Konvent azonban csak májusban ülésezett, így a gimnázium vezetői bízva az egyházkerület ajánlásában elindították a párhuzamos osztályokat Dévaványán „B”, Vésztőn „C” jelzéssel. Az Egyetemes Konvent azonban engedve a környező iskolák tiltakozásának kimondta,

⁹⁶ Nagy Miklós (szerk.): 1936. Szeghalmi Református Péter András Reálgimnázium 1935-36. tanévi Értesítője. Kondoráczy János Könyvnyomdája, Törökszentmiklós. 25.p.

hogy törvénytelen, ha egy középiskola osztályai más községekben párhuzamosítva működnek. Így a betiltott kihelyezett képzést követően a vésztői és a dévaványai szülőknek nem maradt más választásuk, minthogy vagy bejárósként, vagy bentlakóként írássák be gyerekeiket.

Szarvason és Békésen 30%-kal csökkent a helyi diákok száma. Amíg azonban a békési reálgimnáziumnál az arányok nem változtak – a helyiek voltak legtöbben, majd a vármegyeiek és végül a más vármegyéből származók –addig Szarvas esetében érdekes, hogy a vármegyeiek aránya közel azonos a helyi tanulókéval. A nem szarvasiak túlnyomó többsége a 20 km-nél közelebbi területről járt be a gimnáziumba, ami arra utal, hogy a kiterjedt tanyavilág és a közeli települések elemi népiskoláiból egyre többen tanultak tovább. A szülők így próbáltak „kenyeret” adni gyermekük kezébe, hiszen még a kisgimnázium elvégzése is lehetőséget adott „nadrágos” állás betöltésére.

Azok a diákok akik nem túl messzi településen laktak vonattal, busszal naponta bejártak, de voltak akik kerékpárral, vagy gyalog tettek meg mindennap hosszú kilométereket. Akik a távolság miatt ezt nem tehették meg internátusban laktak. Természetesen a férőhelyek száma korlátozott volt, ráadásul a vizsgált időszak elején nem mindegyik középiskola rendelkezett lakhatási lehetőséggel. Ebben az esetben a szülők kosztadónál helyezték el gyerekeiket. Ehhez engedélyt kellett kérni az igazgatótól, aki alapos környezettanulmányozás után adta ezt meg.

5.4. A tanulók felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása a békés vármegyei középiskolákban

A hét békés vármegyei középiskolát a sokszínűség jellemezte. Volt állami (Bcs. Lórántffy), katolikus (Gyula), evangélikus (Szarvas, Bcs. Rudolf, Orosháza) és református (Békés, Szeghalom). Mivel az iskolák fogadták a más vallású diákokat is és az iskolai élet során nem akarták "átnevelni" őket, a szülők zöme inkább a távolságot vette figyelembe gyermeke beíratásánál, mintsem a felekezeti hovatartozást. Ennek ellenére minden iskolában megvolt a vallási dominancia a diákok között. Ez érthető hiszen az az egyházközség karolta fel a középiskolákat, melynek az adott területen a legnépesebb volt a hívő családok száma. Mivel a fent

jelzett újratervezés óta Békés vármegyére a protestantizmus a jellemző, ennek megfelelően a vármegyei középiskolákban a Gyulai Katolikus reálgimnáziumon kívül a protestáns vallású diákok voltak túlsúlyban.

A 36. számú táblázat adatainak elemzésekor szembeötlő az a különbség, ami a két protestáns egyház által fenntartott középiskolák tanulói összetételére jellemző. A reformátusok iskoláiba (Békés, Szeghalom) döntő mértékben az egyházkerülethez tartozó diákok jártak és az evangélikusok alig képviseltették magukat. Ez arra vezethető vissza, hogy Békés vármegyében az evangélikusok viszonylag homogén szigeteket alkottak. Három középiskolájuk (Békéscsaba, Szarvas, Orosháza) jól lefedte életterületüket, ráadásul a Lórántffy leánygimnázium is Békéscsabán működött.

36. számú táblázat

A vármegyei diákok vallási megoszlása az 1920-40 közötti időszak átlagában

	r. kat.	g. kat.	ref.	ev.	gör.kel.	izr.	egyéb
Bcs.Lórántffy Áll.	32,7%	0,5%	11,8%	33,9%	0,8%	20,1%	0,2%
Bcs. Rudolf Ev.	33,8%	1,1%	12,1 %	37,5%	0,4 %	14,7%	0,4%
Békési Ref.	22,4%	0,2%	63,4%	6,7%	1,1%	5,4%	0,8%
Gyulai Kat.	69,5%	1,2%	16,6%	1,9%	2,5%	8,5%	0,6%
Orosházi Ev.	23,3%	-	11,5%	54,7%	1,2%	8,9%	0,4%
Szarvasi Ev.	26,4%	-	9,4%	53,3%	0,4%	10,2%	0,3%
Szeghalmi Ref.	18,9%	0,4%	69,4%	2,9%	0,7%	6,8%	0,9%
Összesen:	32,3%	0,4%	27,8%	27,4%	1%	10,6%	0,5%

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4. számú melléklet).

A katolikusok a vármegye összes középiskolájában jelentős mértékben képviseltették magukat. A saját fenntartású gyulai intézményben közel 70%-os a részesedésük a diákok között, ami a legmagasabb a hét középiskola viszonylatában. A többi esetben is a második legnépesebb csoportot alkották, melynek következtében az összesített eredmény alapján a diákok között a legtöbb katolikus volt. Az

eloszlásuk viszonylag egyenletes képet mutat ellentétben a protestánsokéval szemben.

Az adatokat tovább vizsgálva kitűnik az izraelita vallású diákok viszonylag magas száma. Az összesített 10%-nál magasabb arány jóval nagyobb, mint a vármegyei lakosságban való részesedésük. Az 1920-as népszámlálás során megjelent 2.3%-os érték hasonlóan alakult végig a vizsgált időszak alatt, ezért is értékes ez a felülreprezentáltság a középiskolai diákok között. Ezek az adatok arra mutatnak rá, hogy az izraelita szülők felismerték az iskolatípusban rejlő lehetőségeket. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy az izraeliták között arányaiban több volt az értelmiségi, vagy kereskedő, így náluk erőteljesebben jelentkezett a magasabb képzettség igénye.

Összefüggés figyelhető meg az izraelita diákok és az iskolafenntartók között. A legnagyobb arányban az evangélikus középiskolákban, illetve a békéscsabai leánygimnáziumban tanultak. Viszonylag magas volt a számarányuk a katolikus intézményben is, de a két legalacsonyabb érték a református reálgimnáziumokhoz kapcsolódik.

A görög katolikusok és a görög keleti valláshoz tartozó diákok nem alkottak jelentős csoportokat és az egyéb kategóriába tartozó unitáriusok és a baptisták is csak egyes intézményekben képviseltették magukat.

5.5. Tantervek változásai a vármegye középfokú iskoláiban az 1920-30-as években

A vizsgált időszakban a középiskolák akaratukon kívül jelentős változásokon mentek keresztül. Az 1920-as évek elején a békési, a szarvasi, a békéscsabai Rudolf és a gyulai intézmények főgimnáziumként működtek. Az egyedüli leány középiskola a vármegyében a M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium volt, mely 1921-től kapta meg a gimnáziumi státuszt.

A főgimnáziumokban kisebb módosításokat leszámítva gyakorlatilag az 1899-i középiskolai tanterv volt érvényben, míg a „Lórántffyban” az 1918-ban kiadott leánygimnáziumok általános óraterve szerint folyt az oktatás. 1924-ben azonban Klebelsberg Kunó által kiadott XI. törvénycikk három középiskola-típust kodifikált:

a gimnáziumot, a reálgimnáziumot és a reáliskolát. Mindhárom iskolatípus általánosan képző középiskola volt, melyek irányultsága kissé elágazott. A törvény szerint a középiskola feladata volt, „hogy a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye. A közös nemzeti jellegű tantárgyakon kívül a gimnázium e feladatot a minden irányú humanisztikus, elsősorban latin és görög nyelvi és irodalmi tanulmányokkal, a reálgimnázium főleg a latin és a modern nyelvi és irodalmi tanulmányok segítségével, a reáliskola különösen a modern nyelvek és irodalmak, úgyszintén a mennyiségtani és természettudományi tárgyak tüzetesebb tanításával oldja meg.”⁹⁷ Klebelsberg a Nemzeti Újság 1924. augusztus 23-24-i számában intézkedésének pozitívumai között kiemelte, hogy mind a három iskolafajta egyformán képesít minden felsőoktatási tanulmányra és nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy kitolhatóvá vált a gyerekek számára a pályaválasztás. Ez annak volt köszönhető, hogy a nyolc éves tanulmányi idő alatt biztosított volt a különböző iskolatípusokból az átmenet és az igazi választásra csak az érettségi után került sor.

Az új oktatási rend az 1924-25-ös tanévvel vette kezdetét. A VKM törekvése arra irányult, hogy rövid időn belül elterjessze a törvény által újonnan létrehozott iskolatípust, a reálgimnáziumot. Klebelsberg a törvényjavaslat beterjesztésekor kijelentette, hogy „számításom szerint a 106 középiskolából mintegy 20 meg fog maradni humanisztikus gimnáziumnak, 71 átalakul reálgimnáziummá és 15 lesz a reáliskolák száma. Méltóztatnak tehát látni, a reálgimnázium lesz a magyar középiskoláknak túlnyomó része, körülbelül kétharmada.”⁹⁸

A békés vármegyei gimnáziumok közül egyedül a Szarvasi Evangélikus Főgimnázium tartotta meg humanisztikus jellegét, a többi intézmény az 1924-25-ös tanévtől reálgimnáziumként működött tovább. 1926-ban a református egyház egy újabb középiskolát nyitott a vármegyében Szeghalmon. Az első osztállyal megnyíló és évenként, osztályonként bővülő intézmény is a reálgimnáziumok körébe tartozott.

⁹⁷ 1924. évi Országos Törvénytár XI. törvénycikk. 1.§. Kiadja: M. Kir.

Belügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda RT. Budapest. 1924. 146.p.

⁹⁸ Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra, politika Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932) Európa Könyvkiadó, Budapest. 292.p.

Természetesen nemcsak az intézmény elnevezése változott meg, hanem bevezették az új tantervet is. Az első évben csak az I. és az V. osztályokban, majd évente felmenő rendszerrel beindítva az 1927-28-as tanévre minden osztályban ennek megfelelően folyt a tanítás.

37. számú táblázat

A gimnáziumok és a reálgimnáziumok heti óraterve az 1924-es tantervben

	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.		VIII.	
	G.	R.	G.	R.	G.	R.	G.	R.	G.	R.	G.	R.	G.	R.	G.	R.
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar	5	5	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Latin	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	6	4	5	4	5	4
Német			3	3	3	4	3	4	3	3	3	3	2	2	2	2
Görög					4		4		4		4		4		3	
Francia vagy Angol, vagy Olasz																
											5		4		4	
Történelem					3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3
Földrajz	3	3	3	3	2	2		1				1	2	2		
Természet	2	2	2	2			3	2	3	3	3	3				
Kémia								2								
Fizika						2							4	4	4	4
Mennyiség																3
Filozófia															3	2
Rajz																1
Testgyak.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
osztályonként	28 ó.		28 ó.		30 ó.		30 ó.		30 ó.		30 ó.		30 ó.		30 ó.	

Forrás: Tanterv a középiskolák számára. Budapest, 1924.

A vármegyében működő két középiskolai típus tanterveinek összevetéséből kitűnik, hogy alig van különbség. Az idegen nyelvek esetében a humán gimnáziumban megmaradt a görög, a reálgimnáziumban ezzel szemben a felső négy osztályban három élő idegen nyelvből lehetett választani. A Rudolf

Reálgimnáziumban az angolt, míg a másik kettő reálgimnáziumban a francia nyelvet kínálták a tanulóknak.

A másik különbség a reál tárgyaknál jelentkezett. A gimnáziumban nem volt kémia. Igaz a reálgimnáziumban is csak a IV. osztályban jelent meg heti kettő óraszámban. Kettő órával volt több fizikából is, mely többlet a harmadik osztályban jelentkezett. A rajz tantárgy a gimnázium felső tagozatán már nem tartozott a rendes tárgyak sorába, ezzel szemben a reálgimnáziumban egy-egy órában hetenként a felsőben is foglalkoztak a tanulók rajzzal. A heti óraterhelés mind a két intézménynél megegyezett, az első két évben 28-28 óra, míg a többi hat évfolyamban 30-30 órát foglalkoztak a diákok a rendes tantárgyakkal. Ezenkívül a délutáni órákban lehetőség nyílt rendkívüli tárgyak felvételére is. Ezeket (többek között a gyorsírás, festés-rajzolás, hegedülés, ének, céllövő tanfolyam) szintén osztályzattal minősítették, de felvételüket külön tandíj megfizetéséhez kötötték.

Természetesen a szaktanárok nem mindegyike tudott azonosulni a központi követelményekkel. Főként azok a pedagógusok álltak elő reformtervekkel, kiknek tantárgyaik alacsony óraszámmal jelentek meg a tantervekben. Véleményüket nem csak a testületen belül artikulálták, hanem különböző sajtóorgániumokban is publikálták. Így tett Kilczner Gyula békéscsabai tanár is, aki a Protestáns Tanügyi Szemlében „A fizika helye a reálgimnázium tantervében” című írásában a természettudományok és ezen belül a fizika erőteljesebb súlyozását kéri számon. Az 1926-os természettudományi kongresszus téziseit kölcsönözve kijelentette, hogy „Ma a természettudomány művelése világjelszó a kultúrnemzetek közművelési politikájában.”⁹⁹ Ennek megfelelően a természettudományokat a nemzeti életre kiható fontosságuk miatt nagyobb óraszámban képzelte el. Mivel a fizika több tantárgyhoz is kapcsolódik nézetei szerint, ezért mind az alsó és felsőfokon szükségesnek tartotta tanítását. Az érvényben lévő tanterv szerint a fizika a harmadik osztályban csak kettő órával részesült, majd csak a VII-VIII. osztályokban jelenik meg újra, akkor azonban már 4-4 órával. Ezzel szemben Kilczner kifejti, hogy „a fizikai oktatás célját, módszerét, a többi tárggyal való kapcsolatát, a tanítás ökonómiáját tekintetbe véve, azt hiszem ideálisnak nevezhetnénk azt a tantervet,

⁹⁹ Kilczner Gyula: 1930. A fizika helye a reálgimnáziumok tantervében. In. Protestáns Tanügyi Szemle 5. szám 163.p.

amely a reálgimnáziumban a fizika tanítására heti 3-3 órát juttatna a III. és IV. osztályban és heti 4-4 órát a VI. VII. VIII-ban, vagyis összesen 17 órát.”¹⁰⁰

Ugyanebben a számban Nagy Miklós szeghalmi tanár kiemelve a természettudományok fontosságát másra helyezi a hangsúlyt. „Vigyük fel a földrajzot, de csak a leíró földrajzot, a felső osztályokba is és ennek kapcsán domborítsuk ki Magyarország világpolitikai helyzetét. Vonjuk össze a matematika anyagát és óraszámát, tegyük ugyanezt a fizikával, de hozzuk be helyükre a kémiát mai tudományos és gyakorlati fontosságának megfelelő mértékben. Illesszük be az egészségtant a természetrajz tanításának keretébe s adjuk a természetrajztanár kezébe.”¹⁰¹

E két tanulmányból is kitűnik, hogy a középiskolai tanárok szakuktól, érdeklődésüktől és talán érdekeiktől függően másként látták a gimnázium és a reálgimnázium feladatait, lehetőségeit. A változtatás igénye nemcsak egyénileg jelentkezett. A különböző felekezetek is kissé eltérő módon látták helyesnek az oktatás irányát. A reformátusok esetében például az „Egyetemes Konvent 148-1932. sz. határozatában megbízta az Országos Református Tanáregyesületet, hogy az új református középiskolai tantervre vonatkozó munkálatát sürgősen készítse el és terjessze az egyetemes tanügyi bizottság elé; elnökségét pedig felkéri, tegye meg illetékes helyen a lépéseket aziránt, hogy az 1883. évi XXX. tc. 47.§ b) pontjának hatályon kívül helyezésével államsegélyes református középiskoláink is követhessék a református tantervet az idézett törvénycikk 8.§-a szerint.”¹⁰²

A felszólításnak eleget téve a Tanáregyesület hozzákezdett a tanterv kidolgozásához, azonban az 1920-as évek legvégén a minisztérium is tervbe vette a reálgimnáziumi tanterv módosítását. „Ilyen körülmények közt várakozó álláspontra kényszerültünk, mivel új református középiskolai tantervet csak akkor érdemes és célszerű készíteni, ha már az állami tanterv bizonyos mértékű, legalábbis a fontos hatásokat magában foglaló megállapodottságra tesz szert. A reálgimnáziumot valóban reformálták is. De mi mégsem fogtunk újból munkához, mivel ismételten új

¹⁰⁰ Kilczner Gyula: 1930. A fizika helye a reálgimnáziumok tantervében. In: Protestáns Tanügyi Szemle 5. szám 166.p.

¹⁰¹ Nagy Miklós: 1930. Új református középiskola tanterv. In: Protestáns Tanügyi Szemle 5. szám 162.p.

¹⁰² Bessenyei Lajos: 1932. Új református középiskolai tanterv. In: Protestáns Tanügyi Szemle.7-8. szám 223.p.

és új reformhírek szállongtak a levegőben és így vártuk, hogy egyszer csak mégis lelohad a folyton változtatni kész lázas akarat, amely után biztos keretekhez alkalmazkodhatunk.”¹⁰³

Bessenyei Lajos szavai jól jellemzik a középiskolai tantervek körüli problémákat, melyek a leányintézetek esetében is hasonló módon jelentkeztek.

Békéscsabán a leányiskola 1921-ben vette fel a magyar történelem nagyasszonyának, Lórántffy Zsuzsannának a nevét és még ebben az évben elrendelték az iskola leánygimnáziummá való fokozatos átszervezését. Az 1924/25-ös tanévben már minden osztály gimnáziumi irányú volt. Az oktatás az 1918-ban kiadott és a 377/924. számú rendelettel módosított tanterv szerint folyt, azonban a leány középiskolák számára az 1926. évi XXIV. törvény változást hozott. Két típust kodifikáltak: a leánygimnáziumot és a leánylíceumot. A vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben folyó oktató-nevelő munka mellett meghatározta a törvény, hogy „a közös nemzeti tárgyakon kívül e feladatot a leánygimnázium elsősorban a latin és modern nyelvi és irodalmi tanulmányok segítségével, a leánylíceum elsősorban a modern nyelvek és irodalmak tüzetesebb tanításával oldja meg.”¹⁰⁴

Az 1927. évi 37.313/V. számú rendelettel leánylíceummá alakítják át az első osztályt azzal az igénnyel, hogy felmenő rendszerrel az egész iskola fejlődjön ilyen iskolatípussá.

A fokozatosan átalakuló reálgimnáziumokhoz hasonlóan ebben az intézetben is kétféle iskola működött, a leánygimnázium (a még bennlévő osztályok), valamint a leánylíceum (az újonnan induló osztályokkal). A két tanterv között nem volt nagy különbség. A líceumban a latin helyett az angol, a francia és az olasz közül lehetett választani második élő idegen nyelvként. Békéscsabán a III. osztálytól az angol nyelv került a tantárgyak sorába, de rendkívüli tárgyként VI. osztálytól a francia nyelvet is felvehették a tanulók. Újítás volt, hogy a felső tagozaton rendes tárgyként megjelent a művészettörténet, valamint az ének az V-VI. osztályban is rendes tárgyként szerepelt. Különböző tantárgyak esetében minimális különbség jelentkezett az óraszámok között, azonban a heti terhelés megegyezett mind a két iskolatípusnál.

¹⁰³ Bessenyei Lajos: 1932. Új református középiskolai tanterv. In: Protestáns Tanügyi Szemle. 7-8. szám 224.p.

¹⁰⁴ 1926. évi Országos Törvénytar XXIV. Törvénycikk. 1. §. Kiadja: M. Kir. Belügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda RT. Budapest. 1926. 557.p.

Az iskola igazgatója az 1926-27-es értesítő végén tudatta a szülőkkel a változást, azonban tájékoztatta őket a leánylíceum státuszáról is. Megnyugtatót mindenkit, hogy a leánylíceum teljes jogú középiskola, amely érettségi bizonyítványt ad és az egyetemeken minden - a nők számára megnyitott - fakultására felvételre jogosít, éppúgy mint a leánygimnázium. Erre a hirdetésre azért volt szükség, mert a leánygyermekes szülők, nem ismerve az új intézményt, fontolgatták gyermekük beíratását. A következő tanévben az elsősök száma azonban nem hozott jelentős visszaesést, ami jelzi, hogy végül elfogadták a módosítást.

A politika az 1930-as években újra megváltoztatta a középfokú oktatás struktúráját. Alig épült ki a Klebelsberg-féle középiskolai rendszer, az évtized elején a VKM élére került Hóman Bálint beterjesztette az 1934. évi 11. törvényét. Ebben megszüntette a háromféle fiú, és kétféle leány középiskolát és helyettük létrehozta az egységes középiskolát. A törvény 4.§-a kimondta, hogy „A magyar középiskola neve: gimnázium.”¹⁰⁵

Ennek megfelelően az összes békés vármegyei középiskolában az új tanterv szerint indult meg az oktatás. A tantervvel kapcsolatos Utasítások az 109.646/1938. IX. számú rendeletben jelentek meg. Ebben deklarálták, hogy „az általános műveltségnek főeleme és egyben a vallásosságon felépülő középiskolai nevelésnek gerince a nemzetismeret. A tanítás középpontjában is a legtágabb értelemben vett nemzeti tárgyak állnak. Ilyen nemzeti tárgyak elsősorban a magyar nyelv, az irodalom és művészet, a történelem, az állami, gazdasági, társadalmi élet jelenségeinek ismerete, a föld- és néprajz s – bizonyos mértékig – a magyar művelődés történetében alapvető szerepet betöltő latin nyelv.”¹⁰⁶ A miniszter rendeletében kifejtette, hogy nemcsak a tananyag megválasztásában, hanem a tanítás módszereiben is meg kell nyilvánulnia a nemzetnevelésnek, melyet össze kellett kapcsolni az egyéni jellemneveléssel.

A fiú és a leánygimnázium tanterve között alig volt különbség. Az első hat osztályban a heti óraterhelés azonos, 31-31 óra volt. A VII-VIII. osztályokban azonban a fiúknál plusz egy óra többlet jelentkezik. Eltérés még, hogy a lányoknál a német nyelv oktatása elkezdődött az első osztálytól és a latin csak a harmadiktól, míg

¹⁰⁵ 1934. évi Országos Törvénytar XI. Törvénycikk 13§. Kiadja: M. Kir.

Belügyminisztérium. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Budapest. 1934. 68.p

¹⁰⁶ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 109/646/1938. IX. sz. rendelete.

a fiúknál ez fordítva volt. A lányoknál az alsó négy osztályban helyet kapott heti kettő óra kézimunka, ehelyett a fiúknál minden évfolyamon heti egy órával többet fordítottak a testnevelésre.

Az újabb tantervi változás ismét felborította az egységes rendet az intézményekben. A gyulai, a békési és a békéscsabai Rudolf gimnáziumban ekkorra már minden osztály reálgimnáziumi tanterv szerint tanult, sőt a szeghalmi gimnáziumban a változás évében adták ki az első reálgimnáziumi érettségít. Az 1935-36-os tanévtől kezdődően azonban újra két tanterv szerint folyt az oktatás. Az újonnan induló osztályok már az egységes gimnáziumi tantervnek megfelelően kezdték el tanulmányaikat, míg a többiek a „rég” követelmények szerint fejezték be az iskolát.

A Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnáziumban a jelzett évben három iskolatípus működött. Az első osztály természetesen az új tanterv szerint indult. A második osztályban az 1934. XI. törvénycikk előkészítésének idején a 1934-35-ös tanévben rendeleti úton Klebelsberg-féle leánygimnáziummá alakították az induló osztályt, abból a célból, hogy átmenetet képezzen a törvény végrehajtási utasításának megjelenésével életbe lépő egységes gimnáziumhoz. Így az adott évben a második osztályban leánygimnáziumi tanterv szerint tanítottak, míg a III-VIII. osztályokban az 1927. évi 1889. számú rendelet által meghatározott leánylíceumi keretek között tanultak a diákok.

5.6. A tantestületek tevékenysége

Az iskolák tantestületei mindenkor a hatályos rendelkezéseknek megfelelő tananyagot tanítva igyekeztek megfelelni az állami és az egyházi ellenőrző szerveknek. A felügyelet az egyedüli állami középiskola, a M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium kivételével kettős volt. Az egyházi felügyeleti hatóságok mellett az iskolákat tankerületekbe sorolták. A Szeghalmi Reálgimnázium megalakulásakor a debreceni tankerületbe került, míg a többi békés vármegyei középiskolát ideiglenes jelleggel a szegedi tankerülethez osztották. Az ideiglenességet még a '40-es években is hangsúlyozták, hiszen Trianon előtt Nagyváradhoz tartoztak és remélték, hogy az akkori állapot nem végleges.

A tantestületek munkáját folyamatosan ellenőrizték. A tanév elején az érvényben lévő tanterv alapján minden osztályra vonatkozóan tanmenetet készítettek a tanárok. Ezt a tankerületi főigazgatóság tanulmányi felügyelői bíralták el és hagyták jóvá. Ettől eltérni csak megfelelő indoklás után és természetesen a tanulmányi felügyelő engedélyével lehetett.

Az elemi népiskoláktól eltérően az állami tanfelügyelő részéről az ellenőrző látogatások kisebb számban fordultak elő, de a működtető egyház képviselői szigorúan szemmel tartották az iskolákat. Ezen felül a tantestületen belüli hospitálások készítették folyamatos felkészülésre a pedagógusokat. A hospitálásokkal kapcsolatban megoszlottak a vélemények a vármegye középiskolaiban. Volt ahol csak alkalmanként került sor erre, de volt olyan intézmény, ahol rendszeresen látogatták a tanárok egymás óráit. A Szeghalmi Reálgimnázium értesítőjében táblázatban mutatták be a hospitálások számát osztályra és pedagógusra vetítve. Az igazgató véleménye szerint a hospitálások hozama az iskola munkájának egyöntetűségében és a tanárok munkájának állandó csiszolásában mutatkozott meg. A kritikára, - miszerint mind a tanárok, mind a diákok számára zavaró az órák látogatása – úgy válaszoltak, hogy azért kell sűríteni a hospitálások számát, hogy mindenki számára megszokottá váljék.

A tanulmányi munka színvonaláról a legtisztább képet az érettségi vizsga festette. Itt mind a két hatóság képviseltette magát a vizsgabizottságban, így közvetlenül szerezhettek ismereteket a tanulók tudásáról. (Az érettségit bővebben a 5.7. fejezet tárgyalja)

A tantestületek kinevezett rendes tanárokból és helyettes tanári státuszban lévő pedagógusokból álltak. A középiskolai tanárok képesítéséről az 1924. évi XXVII. törvénycikk rendelkezett, mely esetenként módosította az 1883. évi XXX. törvénycikkben foglaltakat. A 4.§ kimondta, hogy „középiskolai tanárságra képesítést csak az nyerhet, aki igazolja, hogy szabályszerű egyetemi (műegyetemi) tanulmányai során a középiskolai tanárképzőintézetnek négy éven át tagja volt és ezen idő alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a tanárképzőintézet igazgatótanácsának meghallgatása után az egyes szakcsoportokra nézve kijelölt egyetemi (műegyetemi), úgyszintén tanárképzőintézeti előadásokban és

gyakorlatokban eredményesen részt vett.”¹⁰⁷ A tanulmányai után a jelöltnek legalább egy éves tanítási gyakorlatot kellett letöltenie valamely nyilvános középiskolában. Végezetül állami vizsgálobizottságok előtti írásbeli és szóbeli vizsgák következtek.

Az 1934. évi XI. törvénycikk szigorította a kinevezés feltételeit. A 13.§-ban a megfelelő tanári oklevél mellett feltételként szabták az erkölcsi és nemzeti szempontból kifogástalan magyarságot, illetve a tanítási gyakorlatot. „rendes tanárrá csak az nevezhető ki, illetőleg választható meg, aki valamely középiskolában helyettes tanári [...] minőségben legalább két évig működött és ezalatt az idő alatt a tanári pályára való alkalmasságát beigazolta.”¹⁰⁸

Az intézmények szempontjából fontos rendelkezés volt a 12.§, miszerint „A középiskolában a rendes tantárgyak tanítására legalább tizenkét rendszeresített álláson működő tanárt kell alkalmazni, akik közül legalább nyolcnak rendes tanárnak kell lenni.”¹⁰⁹ A vizsgált időszak első tanéveiben ez a rendelkezés nagy nehézséget okozott a békés vármegyei középiskolák némelyikében, de a '20-as évek közepétől kialakult a tantestületek struktúrája.

38. számú táblázat

A tantestületek összetétele a békés vármegyei középiskolákban

	rendes tanár		helyettes		véglegesített helyettes		óraadó	
	1930	1940	1930	1940	1930	1940	1930	1940
Bcs. Áll.Lórántffy	12	13	2	2	-	-	2	1
Bcs. Ev. Rudolf	15	15	2	-	-	-	2	2
Békési Ref.	13		1		-		1	
Gyulai Kat.	16	13	-	-	-	-	-	2
Orosházi Ev.	-	4	-	5	-	1	-	
Szarvasi Ev.	14	10	1	2	-	3	-	2
Szeghalmi Ref.	8	12	-	1	-	-	12	3

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4. számú melléklet).

¹⁰⁷ 1924. évi Országos Törvénytar XXVII. Törvénycikk 4§. Kiadja: M. Kir. Belügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda RT. Budapest. 1924. 621.p.

¹⁰⁸ 1934. évi Országos Törvénytar XI. Törvénycikk 13§. Kiadja: M. Kir. Belügyminisztérium. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Budapest. 1934.70.p.

¹⁰⁹ 1934. évi Országos Törvénytar XI. Törvénycikk 13§. Kiadja: M. Kir. Belügyminisztérium. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT. Budapest. 1934.70.p

A fenti adatokból kiolvasható, hogy a békés vármegyei középiskolák tanári ellátottsága megfelelő volt. Természetesen előfordult fluktuáció, azonban a tanévet mindig teljes testület indította. Az év közben jelentkező problémákat (pl. hosszantartó betegség) vagy belső helyettesítéssel, vagy óraadók alkalmazásával oldották meg.

A tanári testületet kiegészítették a hitoktatók és az iskolaorvos. Az orvos egyes középiskolákban az egészségnevelés tárgya tanítását is felvállalta, míg a hitoktatók a hittan tanítását és a tanulók erkölcsi nevelését végezték. A tanulók felekezeti hovatartozásától függően a polgári iskolákhoz hasonlóan, az intézmények igyekeztek minden nagyobb felekezeti csoporthoz hitoktatót alkalmazni. Mindenütt volt katolikus, protestáns, izraelita hitoktató, de Gyulán görög keleti pap is segítette a tantestület munkáját.

A tanárok az iskolán belül különféle szakköröket, egyleteket irányítottak, de fontos feladatuk volt a cserkészlet vezetésében is. Ezen felül jelentős szerepet töltek be a helyi közéletben. Több nyilvános előadást tartottak, melyeken általában szépszámu érdeklődő közönség gyűlt össze. Ezekkel a rendezvényekkel nem csupán kisebb-nagyobb bevételhez jutott az iskola, hanem közelebb hozták a lakossághoz a tudományt és az intézményt is. Tevékenységük azonban nem merült ki a pedagógiai munkában. Egyházi és más különböző társadalmi tisztséget is felvállaltak, mellyel nem csak maguknak, de az intézményüknek is elismerést szereztek.

5.7. A diákok értékelése

A tantestületek tevékenységét általában a magas szakmai színvonal, az igényesség, a rendszeres munkát igénylő követelményszint jellemezte. A tanulók heterogén összetétele miatt azonban a tanítási munka nem volt minden esetben eredményes. A diákok közül különböző okok miatt nem mindenki vette sikeresen az akadályokat.

39 . számú táblázat

Bukott diákok arányai

Bukott		Bcs. Rudolf	Bcs. Lórántffy	Békés	Gyula	Oros- háza	Szarvas	Szeg- halom
1 tárgyból %	1930	13,4	7,1	5,1	11,2	--	6,2	8,8
	1940	12,3	3,8	8,6	7,6	7,2	10,2	12,8
2 tárgyból %	1930	9,2	6,9	4,5	7,1	--	9,8	12,0
	1940	3,1	0	0	3,4	0	0	0,9
Több tárgyból %	1930	5,2	3,8	0,8	8,3	--	3,6	10,1
	1940	2,6	0,7	5,3	0	2,5	3,7	1,8

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4. számú melléklet).

A tanári testületek általában arra törekedtek, hogy a beiratkozott tanulók közül mind többen kerüljenek bukás nélkül a magasabb évfolyamokba, de ez a fenti adatok értelmében nem mindig volt sikeres. Természetesen a különböző intézetek esetében eltérő mértékű a bukottak aránya.

Az 1930-as években a Szeghalmi Péter András, a Békéscsabai Rudolf és a Gyulai Katolikus reálgimnáziumokban osztályoztak a legszigorúbban a tanárok. Mindhárom középiskolában a tanulók több mint egynegyedének írtak elégtelent a bizonyítványába. A legenyhébben a Békési Református Reálgimnáziumban értékelték a pedagógusok, ott csak minden tizedik diák került a bukottak közé.

Az 1940-41-es tanévben megváltozott a kép. A békési intézményen kívül mindegyik középiskolában kevesebben buktak meg, mint a '30-31-es évben. Addig, amíg az első vizsgált tanévben mindegyik középiskolában 10 % fölött volt a bukottak aránya, tíz év múlva három iskolában is jóval 10% alatt maradt ez a szám, míg a Békéscsabai Lórántffy leánygimnáziumban nem érte el az 5%-ot sem. Hogy ennek a javulásnak mi lehetett az előidézője? Hipotézisünk szerint nem egyszerűen arról van szó, hogy a tanárok követelményrendszere csökkent volna. Inkább a jól szervezett oktatásügy állhat a jobb tanulmányi eredmények mögött. Az 1920-as évek közepén, a „klebelsberg-iskolák” elterjedésével Békés vármegyében nem volt olyan lakott

terület, ahonnan ne lehetett volna eljutni elemi népiskolába három-négy kilométeres körzetben. Emellett a zsúfoltság egyre több helyen történő megszüntetése, a képzetesebb tanárok megjelenése a tanyasi iskolákban azt eredményezhette, hogy a középiskolába már egy jobban felkészített, biztosabb tudásanyaggal felvértezett diákság került.

Ennek értelmében a tanulók előmenetelében is pozitív változás történt a vizsgált egy évtized alatt.

40.számú táblázat

A tanulók előmenetele

	jeles %		jó %		elégséges %		elégtelen %	
	1930	1940	1930	1940	1930	1940	1930	1940
Bcs. Áll.Lórántffy	9,5	18,2	38,1	43,1	37,3	34,2	15,1	4,5
Bcs. Ev. Rudolf	11,5	11,7	18,1	29,8	43,1	43,1	27,3	15,4
Békési Ref.	7,6	12,2	21,5	29,1	54,8	44,8	9,7	13,9
Gyulai Kat.	6,3	14,9	27,1	35,4	40,8	38,2	25,8	11,5
Orosházi Ev.	--	20,2	--	38,8	--	31,4	--	9,6
Szarvasi Ev.	11,4	17,9	21,5	26,7	47,6	41,6	19,5	13,8
Szeghalmi Ref.	9,3	14,5	19,5	26,2	40,3	43,7	30,9	15,6

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4. számú melléklet).

Az 1930-as és a tíz évvel utáni tanév összehasonlítása egységes eredményt hozott. Mindegyik középiskolában emelkedett a jeles és a jó eredménnyel záró diákok száma. Gyulán közel 2.5-szeres a növekedés a jelesek között, de a békéscsabai leánygimnáziumban is kétszeres. Az elégséges előmenetelűek között nem jelentkezik számottevő különbség, így természetes, hogy a jobb eredményt elérő tanulók aránya az elégtelenek csökkenését idézte elő.

A tanulmányi munka eredményessége mellett az oktatók kezdettől fogva nagy figyelmet szenteltek a tanulók nevelésére, fegyelmezett magatartásuk kialakítására. A magaviselet osztályozása mindig nagy nehézséget okozott az igazságos érdemjegyek megállapítására törekvő tanárnak. Volt, aki csak az iskola falain belüli viselkedést vizsgálta, míg mások az általános viselkedést értékelték. A magaviselet rovatot nézve sokszor követhetetlen minősítést találunk. Az 1880-as években a következő minősítések szerepeltek: mindinkább példás, példás, feddetlen, kissé szórakozott, szórakozott, gyakori intést igényel, intést igényel. A századfordulótól 1923-ig a következő volt a minősítés: jó = 1, szabályszerű = 2, kevésbé szabályszerű = 3, rossz = 4.

A tantestületek az érdemjegyek alapján sok fiút ítéltek "jó"-nak és csak keveset olyannak, akit a "szabályok kényszerítenek fegyelemre". Az osztályozó értekezleteken nem volt olyan norma, mely egységet hozott volna a megítélésbe, ezért inkább az enyhébb, elnézőbb jegyet választották. Ezért teremtett megnyugvást az 1938-as középiskolai „Rendtartás”, mely megadta a szempontokat, hogy azok alapján a magaviseleti érdemjegyeket egységesen lehessen megállapítani.

Ezek a szempontok tekintetbe vették a tanuló:

- valláserkölcsei meggyőződését
- nemzeti érzését
- egyeneslelkűségét, tisztelettudását
- kötelességtudatát és szorgalmát
- magatartását az iskolában és az iskolán kívül
- tanuló társaira kifejtett hatását.

A békés vármegyei középiskolákban, mint szerte az országban az egyik legjelesebb esemény az érettségi volt. Ez a végső vizsga lezárta a nyolc éves munkát és egyben lehetőséget adott a továbbtanulásra, illetve társadalmilag elismert állás betöltésére.

Az érettségi eredményeket vizsgálva az év végi értékelés korrektségére vonhatunk le következtetéseket. Az érettségiben ugyanis már kisebb szerepe volt a

szubjektivitásnak. A külsős elnök és a kormány képviselője az országos standartot képviselte, ahhoz mérte a tanulók tudását, így a tanári értékelésnek is fokmérője volt az érettségi eredménye.

Az Orosházi Evangélikus Gimnáziumban csak 1937-ben indult az első osztály, így érettségizőkkel itt még nem találkozunk. Ehhez hasonlóan a Szeghalmi Péter András Reálgimnáziumban az 1930-31-es tanévben még nem volt érettségi, mert akkor még a felmenő rendszerrel működő intézményben az 1926-os megnyitás után csak négy évfolyam járt.

41. számú táblázat

Az érettségi vizsgák eredménye

	jeles %		jó %		érett %		javító %	
	30-31	40-41	30-31	40-41	30-31	40-41	30-31	40-41
Bcs. Rudolf	17,4	23,0	21,3	23,1	48,3	48,8	13,0	5,1
Bcs.Lórántffy	13,3	15,0	53,3	55,0	33,4	25,0	0	5,0
Békés	22,3	26,2	40,7	38,2	33,3	30,7	3,7	4,9
Gyula	0	11,1	52,3	25,9	28,6	44,4	19,1	18,6
Orosháza	--	--	--	--	--	--	--	--
Szarvas	18,4	23,5	26,3	61,7	55,3	14,7	0	0
Szeghalom	--	22,6	--	26,9	--	38,9	--	11,6

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4. számú melléklet).

A '30-31-es tanévben rosszabb érettségi átlag született, mint tíz évvel később, ami szinkronban áll az egész tanulmányi munkával. Az érettségi eredménye azonban jobb mind a két tanévben a tanulói előmenetel eredményénél. Ez érthető, hiszen a tanulói előmenetel kiszámításakor a középiskola összes tanulójának eredménye megjelenik. Így beleszámítódik az alsó négy osztályba járó gyerekek tanulmányi átlaga is, ami lényegesen rosszabb, mint a felsősöké. Az alsó négy osztály befejezése után a felső négy osztályt ugyanis csak azok a tanulók kezdték el, kiknek az érettséggel komoly tervei voltak. Ők a jó tanulók közül kerültek ki. Tulajdonképpen az alsó négy osztály kiszelektálta azokat, akik nem indulhattak neki reális célokkal a felső tagozatnak.

Ha górcső alá vesszük, hogy az érettségi után mihez kezdtek az érettek, kiderül, hogy nagy részük továbbtanult, a többiek valamilyen állást vállaltak.

Érettségi utáni pályaválasztás:

Békési Református Reálgimnázium

1925-26: jog 3, orvos 1, bölcsészet 2, gyógyszerész 1, műegyetem 2, katonai főiskola 2, vasúttiszt 1, kereső pályára lépett 1 fő.

1935-36: pap 4, tanár 1, orvos 1, vasutas 2, jegyző 2, jog 2 fő.

Békéscsabai Ág. Hitv. Evangélikus Rudolf Reálgimnázium

1925-26: teológia 4, jog 8, orvosi 3, közgazdasági 1, gyógyszerész 1, állatorvos 1, bölcsész 3, vasúttiszt 1, közigazgatás 1, kereső pályára lépett 5 fő.

1935-36: teológia 7, tanár 1, testnevelő tanár 1, jog 2, orvos 4, állatorvos 3, gépészmérnök 1, vasúttiszt 1, textilipar 1, tisztviselő 1, kereskedő 1 fő.

Békéscsabai M. Kir. Állami Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium

1925-26: középiskolai tanár 5, tanítónő 2, orvos 2, zongoratanár 2, rajztanár 1, gyógyszerész 1, iparművész 1, otthon maradt 1 fő.

1935-36: védőnő 4, testnevelő tanár 2, polgári iskolai tanár 1, tanítónő 1, óvónő 1, kertészeti főiskola 1, gyors és gépíró 1, otthon maradt 6 fő.

Szarvasi Ág. Hitv. Evangélikus Gimnázium

1925-26: jog 4, orvos 4, gyógyszerész 2, tanár 1, állatorvos 1, jegyző 1, pap 1, testnevelő tanár 1, zenetanár 1, rendőr 1, vasúttiszt 1, otthon maradt 1 fő.

1935-36: jog 7, pap 4, testnevelő tanár 1, művész 1, rendőr 1, tanító 2, tanár 4, orvos 1, gyógyszerész 1, állatorvos 1, posta 1, kereskedő 1 fő.

Szeghalmi Református Péter András Reálgymnázium

1935-36: tanár 3, tanárnő 2, orvos 2, jog 2, gyógyszerész 2, jegyző 1, tanító 1, testnevelő tanár 1, kereskedő 2, otthon maradt 1 fő.¹¹⁰

A felsorolásból szembeötlő, hogy a végzettek a jogi, az orvosi, és a gyógyszerész pályát preferálták. Többen mentek pedagógus pályára, annak szinte mindegyik szintjét választva, igaz a középiskolai tanári státusz volt a vonzóbb. Akik nem tanultak tovább, azok különböző hivatalnoki állást vállaltak, természetesen az érettséginek köszönhetően ezek magasabb beosztást jelentettek.

5.8. A középiskolák és a nemzetiség

Kovács Alajos statisztikai adatokkal alátámasztott alapos elemzésében kijelenti, hogy minél magasabbra haladunk az iskoláztatás terén, annál kevesebb tót anyanyelvű növendéket találunk. A középiskola már ez a kategória.

42. számú táblázat

A magyarországi középiskolák tót anyanyelvű tanulóinak száma és aránya

	1920-21	1923-24	1926-27	1929-30	1934-35
Összes tanuló	56.927	57.769	61,017	61.087	67.791
Tótok száma	49	67	57	44	36
Tótok aránya	0,08%	0,11%	0,09%	0,07%	0,05%

Forrás: Kovács Alajos: 1936. Tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Hornyánszky Viktor RT. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest. 35.p.

A fenti adatok azt tükrözik, hogy a tót anyanyelvű tanulók valóban alig jelentek meg a középszintű képzésben országos viszonylatban. Amíg a polgári iskolák között akadt kettő olyan intézmény – mindkettő békés vármegyei volt –

¹¹⁰ Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői (lásd. 4. számú melléklet)

melyekben legalább 50 tót anyanyelvű növendék tanult, addig a középiskolák esetében, egy ilyen iskolát sem találunk. A Békés vármegyében működő középiskolákban is alig jeleztek tót anyanyelvű diákokat.

43.számú táblázat

A középiskolai növendékek tót anyanyelv szerint

	1920-21		1930-31		1940-41	
	szám	arány	szám	arány	szám	arány
Békéscsabai Áll. Lórántffy	0	0	0	0	6	2,2%
Békéscsabai Ev. Rudolf	11	2,3%	19	3,8%	16	3,6%
Orosházi Ev.	--	--	--	--	3	1,2%
Szarvasi Ev.	0	0	0	0	0	0

Forrás: Békés vármegyei középiskolák évkönyvei (lásd. 4.számú melléklet).

Békéscsabán nem csak a polgáriba jártak tót anyanyelvű diákok, de a középiskolába is beiratkoztak, igaz sokkal mérsékeltebb arányban. A lányok esetében csak az időszak végén jelöltek hat főt. Az arány nem túl magas, de lényegesen túlszárnyalja az országos értéket. Érdekes, hogy Szarvason, a leány polgári iskolához hasonlóan, az egész vizsgált időszak alatt nem jelölnek egy tót anyanyelvű növendéket sem, pedig a diákok zöme szarvasi, illetve a település vonzáskörzetéből tanultak itt fiatalok. A populációt vizsgálva 1920-ban több mint 50%-ban jelölnek tót nemzetiségű lakost, de még 1940-ben is a lakosság egyharmada vállalta nemzetiségi hovatartozását.

A megmaradt három középiskolát (békési, gyulai, szeghalmi) nem jelöltük, mert ott nem volt egy tót anyanyelvű növendék sem és az összlakosság relációjában sem jelentek meg tótok.

44. számú táblázat

A tót nyelv ismerete

	1920-21		1930-31		1940-41	
	szám	arány	szám	arány	szám	arány
Békéscsabai Lórántffy	36	18,8%	20	7,9%	24	8,9%
Békéscsabai Rudolf	82	18,2%	73	14,6%	50	15,6%
Orosházi ev.	--	--	--	--	16	6,5%
Szarvasi ev.	110	21,9%	59	12,7%	86	24,36%

Forrás: Békés vármegyei középiskolák értesítői (lásd. 4.számú táblázat).

Az anyanyelvi számokkal összevetve nyelvismeret tekintetében már jelentős eltérést találunk. A szarvasi növendékek beszéltek legtöbbször tótul a három tanév viszonylatában, ami a lakosság összetételét nézve reális aránynak felel meg.

A fentiek ismeretében azonban elgondolkodtató, hogy nemzetiségi nyelvoktatás egyetlen középiskolában sem jelent meg, még fakultatív jelleggel sem.

5.9. Összegzés

A kibontakozó polgárosodás igényeinek megfelelően csak a XIX. század elején jelentek meg a középiskolák a vármegyében. A század fordulójára már négy gimnázium nyújtott lehetőséget a továbbtanulásra és a vizsgált időszak végére, az 1940-41-es tanévre a középiskolák száma megközelítette az országos arányokat.

A vármegyére jellemző sajátos felekezeti megoszlás a középiskolák fenntartói jellegében is megmutatkozik. A hét középiskolából ötöt a protestáns egyházak (három evangélikust, kettő reformátust) működtettek. A polgári iskoláknál említett egyházi passzivitás ennél az iskolatípusnál nem jellemző. A katolikus egyház mellett az állam csak a leánygimnáziumot tartotta fenn.

A középiskolák számára a vizsgált két évtized jelentős változtatásokat hozott. Klebelsberg haladó gondolata, miszerint ötvözni próbálta a humán műveltséganyagot a természettudományokkal és az élő idegen nyelvekkel már akkor kijelölte az Európába vezető utat. „Új helyzetünkben a modern nyelvek tanítása parancsoló

szükség. Nemcsak diplomatainknak van szüksége a modern nyelvekre, hanem szüksége van azokra az üzleti életnek, különösen a kereskedelemnek és mindenkinek, hogy külpolitikai kérdésekben önállóan el tudjon igazodni.”¹¹¹ Az 1924. XI. tc. által létrehozott három iskolatípust az 1934. XI. tc. megszüntette.

Természetesen a békés vármegyei középiskolák is a VKM rendeleteinek megfelelően alakították át tevékenységüket. A felekezeti autonómiával egyedül a szarvasi intézmény élt és humanisztikus gimnáziumként működött az 1924-es átszervezés után is. A tantervi változásokat felmenő rendszerrel mindegyik intézmény bevezette, ami főleg a Lórántffy leánygimnáziumban okozott diffúz állapotokat, hiszen volt olyan tanév, mikor három tanterv szerint folyt az oktatás a különböző évfolyamokon.

A vármegyei középiskolák a Szegedi Királyi Tankerületi Főigazgatóság alá tartoztak. A Főigazgatóság által delegált tanfelügyelő minden évben tematikus látogatást tartott, mely során a feltételrendszerről, a működésről és az oktató-nevelő munkáról készített átfogó jelentést. Ezen pozitív visszajelzések alapján megállapítható, hogy a békés vármegyei intézetek megfelelően illeszkedtek a kor középiskolai struktúrájába.

¹¹¹ Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra, politika, Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932) Európa Könyvkiadó, Budapest. 293.p.

6. A békés vármegyei szakirányú oktatás az 1920-30-as években

6.1. A mezőgazdasági képzés kialakulása, a felső mezőgazdasági iskolahálózat megjelenése Békés vármegyében

A mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon a XVIII. század végén kezdődött megelőzve ezzel több nyugat-európai államot. Tessedik Sámuel 1780-ban nyitotta meg Szarvason Gyakorlati Gazdasági Ipariskoláját, amely négy évi (1795-1799) megszakítással 1806-ig működött. Az oktatással kapcsolatos alapvető pedagógiai-didaktikai törekvése szerint „ezen iskola eszméje abban állott, hogy benne a paraszt és a polgári gyermekek úgy szerezzék meg a minden tekintetben szükséges reális ismereteket, hogy amellet elég gyakorlati ügyességgel bírjanak a megszerzett tárgyismeretet az élet különféle viszonyai között helyesen alkalmazni.”¹¹² Iskolájában nem a gyakorlati munka számára haszontalan ismeretekkel tömték a fiatalok fejét, nem tudós könyvműveltséget tanítottak, hanem a majdani munkára való felkészítés során praktikus ismeretekre tettek szert a diákok. A tananyaghoz az írás, olvasás, számolás, földrajz és történelem mellett természettudományos tárgyak tartoztak, a természetrajz, természettan, egészségtan, mezőgazdaságtan és kémia. A gyakorlati képzés során az ipar és gazdálkodás olyan ágazatait is tanították a diákok számára, mellyel a főként fölműveléssel foglalkozó lakosság otthoni lehetőségeit jövedelmezőbbé tehetné. Így a tisztességes megélhetést segítő kiegészítő tevékenységek közé tartozott a selyemhernyó tenyésztés, a méhészet, a fonás, a vászon- és szűrposztószövés és pokrócverés.

Tessedik iskolája több elismerést kapott, azonban anyagiak hiányában 1795-ben bezárta kapuit. Négy év múlva a viszonylag kedvezőbb körülmények hatására újra megnyílt az intézmény, de annak ellenére, hogy központi rendelet értelmében minden tankerületből két-két tanítónak készülő fiatalot küldtek kétesztendőss szakszerű tanítóképzésre, - melyet az országos tanulmányi alapból támogattak - 1806-ban végleg befejezte működését. Az újrakezdéstől számított hét év alatt hiába képeztek ki 64 jelöltet tanítói pályára és a mezőgazdasági munkával kapcsolatos tisztségek betöltésére, a központi támogatás minimális volt. Máshonnan nem érkezett segítség, így Tessedik ismét magára maradt.

¹¹² Nádor Jenő: 1942. Tessedik Sámuel önéletírása. Szarvas. 42.p.

A legfrissebb pedagógiai irányzatok alapján kidolgozott tantervvel, modern módszerekkel működő iskola, ahol az életkori és egyéni sajátosságokat figyelembe véve próbálták a gyermekek képességeit fejleszteni, meghaladta korát. Tessedik eszméje azonban fennmaradt, ha nem is Szarvason, hanem az 1797-ben Keszthelyen megnyíló Georgikonban. Gróf Festetics György „szeme előtt a szarvasi intézet lebegett, amikor hozzáfogott a Georgikon szervezéséhez.”¹¹³ Intézményében a Festetics-birtokok számára kívánt mezőgazdasági ismeretek átadásával szakképzett gazdatiszteket, gyakorlati ismeretekkel rendelkező béreseket kiképezni. Annak ellenére, hogy az intézmény elsődleges célja főleg a gróf alkalmazottainak a képzésére alakult, bárki fizetés vagy tandíj nélkül hallgathatta a kívánt órákat, a választott tárgyakból vizsgázhatott. Festetics önzetlenségét mutatja, hogy ösztöndíjak adományozásával azokat a hallgatókat is támogatta, akik nem az ő birtokán akartak elhelyezkedni, vagy csak tanulás céljából érkeztek Keszthelyre. Az intézmény működését a szabadságharc leverését követő önkényuralmi rendszer beszüntette.

Tessedik hathatós segítségével még Nagyszentmiklóson nyílt „fölmíves iskola”, mely a lendületes kezdet után, rövid kedvezőbb etapokat leszámítva főként csak vegetált. Ennél jóval sikeresebb volt a Georgikon mintájára 1818-ban Magyaróváron megnyílt mezőgazdasági tanintézet, amely a kezdetektől vezető szerepet töltött be a magyarországi mezőgazdasági képzés területén.

Az önkényuralmi rendszer bénító időszaka után felélénkült a mezőgazdasági oktatás helyzete. 1861-ben az Országos Gazdasági Egyesület javaslatára a különböző vidékek tájaihoz alkalmazkodó mezőgazdasági tanintézeteket hoztak létre. Így alakult újra 1865-ben a keszthelyi Georgikon, majd 1868-ban megnyílt Debrecenben az Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézet, valamint Kassán és Kolozsvárott mezőgazdasági tanintézetek jöttek létre. 1869-ben a kolozsmonostori, 1875-ben a kassai felsőoktatási intézet nyitotta meg kapuit.

1906-ban a debrecen-pallagi, a kassai, a keszthelyi és kolozsmonostori intézetek Magyaróvárral azonos felsőfokú intézmény rangjára emelkedtek. Ezzel erősödött a mezőgazdasági oktatás, azonban a középfokú gazdasági képzés meggyengült. Csak az 1920-as években fejlődött ki újra, melynek első lépéseit ismét Békés vármegyében tették meg.

¹¹³ Szántó Imre: 1954. A parasztság kisajátítása és mozgalmi a dunántúli Festetics-birtokon 1711- 1850. Budapest. 138.p.

Már az 1912-13-as tanévben megindult Békéscsabán és Orosházán a polgári iskola gazdasági irányban való fejlesztése. Orosházán a polgári hatodik osztálya után egy éves gazdasági tanfolyamot indítottak, Békéscsabán a polgári V. osztályától tanítottak gazdasági tárgyakat és szintén hét éves képzést terveztek. A kísérlet nem sikerült, mivel a V.K.M. az 1915. évi május 4-én kelt 34.164. számú rendeletében nem ismerte el a képzést.

Csak 1921-ben a V.K.M. 73.904-1921. számú rendelete alapján indult meg újra a mezőgazdasági irányú polgári iskola V. osztálya. Két év múlva a 77.525-1923. számú rendelet az iskolát négy évfolyamú gazdasági irányú felső tagozattá fejlesztette, majd ugyanebben az évben a 83.257. számú rendelettel kiadta a vallás és közoktatásügyi miniszter az Országos Közoktatási Tanács és a földművelésügyi miniszter küldöttei által kidolgozott tantervet. Az első középszintű mezőgazdasági szakiskola Orosházán nyílt. A következő három évben még négy ilyen iskola kezdte meg működését az országban, Békéscsabán állami, a budapesti és a hatvani községi és a gyöngyösi római katolikus iskolák. Az iskolahálózat fejlesztése azonban nem folytatódott ilyen ütemben, legalábbis nem úgy, ahogyan a gazdák körében szeretnék volna. A felső mezőgazdasági iskolák évkönyveiben rendszeresen megjelentek írások az iskolatípus fontosságát hangsúlyozva. Az orosházi intézmény 1925-26-os évkönyvében a nyitó oldalon Tas Ferenc igazgató egyenesen kijelenti „a minisztériumnak nemcsak joga, hanem kötelessége is minden társadalmi réteg iskoláztatásáról gondoskodni. A társadalmi osztály, amelyről itt szó van, az ország lakosságának nagy többsége: a gazdaosztály.”¹¹⁴ Egy év múlva ugyan ő tovább folytatva polémiáját kifejti, hogy az országnak is kárára van ha a gazdasági egyesületek, mezőgazdasági kamarák nem támaszkodhatnak erős, művelt és szervezett gazdaosztályra. „a szövetkezeti eszme, állatkiállítások, állatok törzskönyvelése, az Alföld befásítása, öntözése, vizek lecsapolása mind az érdekelt gazdák meg nem értésén hiúsulnak meg.”¹¹⁵

¹¹⁴ Tas Ferenc (szerk.): 1926. Orosházi M. Kir. Állami Felső Mezőgazdasági Iskola 1925-26. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 3.p.

¹¹⁵ Tas Ferenc (szerk.): 1927. Orosházi M. Kir. Állami Felső Mezőgazdasági Iskola 1926-27. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 18.p

Békés vármegyében a mezőgazdasági ismeretek megszerzése azonban nem ütközött nehézségbe. Az orosházi és békéscsabai iskolák mellé ugyanis 1927-ben megnyitották Szarvason a M.Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézetet.

6.1.1. A békés vármegyei mezőgazdasági képzésben résztvevő tanulók

létszámadatai

A békéscsabai és az orosházi felső mezőgazdasági iskolák mellett tárgyaljuk a szarvasi középfokú tanintézet tanulóinak adatait is. Ennek az az oka, hogy a szarvasi intézményben folyó munka, a tananyag, a beiskolázás nagyban hasonlított, vagy meg is egyezett. Mind a három intézménybe azok a diákok jelentkezhettek, akik valamely középiskola IV. osztályát sikerrel elvégezték. Miután elsősorban földbirtokos, földbérlő vagy gazdatiszti szülők gyermekei nyertek felvételt, a beiratkozáshoz csatolni kellett egy helyhatósági igazolást arról, „hogy a jelentkező földbirtokkal vagy bérlettel, esetleg egyéb vagyonnal, vagy biztosított gazdálkodási lehetőséggel bír, illetve ilyennek várományosa.”¹¹⁶ Orosházán előírták, hogy „nem gazdálkodó szülők gyermekei csak jeles és jó bizonyítvány alapján s 1,60 P-s okmánybélyeggel ellátott folyamodványon kérhetik felvételüket a vallás- és közoktatási Miniszter Úrtól.”¹¹⁷ A felvételtől minden tanuló esetében a békéscsabai és az orosházi intézményekben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium döntött.

Az intézmények célja is megegyezett, hiszen a tanulókat az általános ismeretek mellett gazdasági szakismeretekkel vértették fel és ezáltal szüleik foglalkozásához visszatérő, gyakorlati gazda ifjakat kívántak nevelni.

A szarvasi intézmény gyakorlati képzésének „rangját” az is jelzi, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1928. évi október 10-én 65.632 szám alatt kelt rendeletében egyedül a szarvasi gazdasági tanintézet esetében engedélyezte, hogy az

¹¹⁶ Horváth Iván (szerk.): 1941. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás 1940-41. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas. 121p.

¹¹⁷ Balás Béla (szerk.): 1931. Orosházi M. Kir. Állami Felső Mezőgazdasági Iskola 1930-31. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 31.p

I. illetve II. osztályt végzett jeles vagy jó rendű tanulók a felső mezőgazdasági iskolák II. illetve III. osztályaiba felvételt nyerhessenek, ha a közműveltségi tárgyakból sikeres különbözeti vizsgát tesznek. Ez idáig más iskolából felső mezőgazdasági iskolák felsőbb osztályaiba még tanterv különbözeti vizsgálattal sem lehetett átlépni. A szarvasi tanintézetben nem volt ilyen szigorú szabály. A II. évfolyamba még felvettek olyan diákokat, akik más középiskolában 5 osztályt sikeresen elvégeztek és különbözeti vizsgát tettek. Az azonban egységes volt, hogy magánvizsgát egyik intézetben sem engedélyeztek, így magánúton egy évfolyamot sem lehetett elvégezni. Ennek értelmében csak nyilvános tanulók látogatták a középfokú mezőgazdasági iskolákat.

45. számú táblázat

A középfokú mezőgazdasági képzésben résztvevő tanulók létszámadatai Békés vármegyében

	1925-26			1930-31			1940-41		
	oszt.	fő	össz.	oszt.	fő	össz.	oszt.	fő	össz.
Békéscsaba	I.	44	117	I.	22	127	I.	42	160
	II.	36		II.	34		II.	40	
	III.	24		III.	44		III.	43	
	IV.	13		IV.	27		IV.	35	
Orosháza	I.	49	88	I.	23	98	I.	46	155
	II.	17		II.	20		II.	36	
	III.	14		III.	30		III.	30	
	IV.	8		IV.	25		IV.	43	
Szarvas	I.			I.	20	102	I.	49	162
	II.			II.	24		II.	43	
	III.			III.	28		III.	39	
	IV.			IV.	30		IV.	31	

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi középfokú tanintézet értesítői. (lásd. 5. számú melléklet).

A kezdő dátumnak azért az 1925-26-os tanév került a táblázatba, mert mind Békéscsabán, mind Orosházán ekkor lett teljes a négy évfolyam. Szarvason csak 1927-ben indult a képzés, azonban az első tanévben két évfolyam nyílt, minthogy 13 fiatal az V. gimnáziumi osztály elvégzése után különbözeti vizsgával lépett át a tanintézetbe. Az iskolák létjogosultságát alátámasztják a létszámadatok. Orosházán és Szarvason tíz év alatt több, mint 50%-kal, Békéscsabán egynegyedével nőtt a diákok száma. Az osztálylétszámok egyes gimnáziumi osztályok népességéhez viszonyítva nem túlzottan magasak, azonban ezen intézményekben az elméleti

oktatás mellett gyakorlati képzés is folyt, melynek színvonalára esetenként károsan hatott a magasabb létszám. A tervezettnél több tanuló okozta probléma főként Szarvason jelentkezett, hiszen itt a tantermek kialakításánál eredetileg legfeljebb húsz növendékre számítottak.

Az induláskor kialakított létszámkeretek azért bővültek, mert nemcsak Békés és a szomszédos vármegyékből érkeztek tanulók az intézményekbe, hanem távolabbi régiókból is népes diáksereg jelentkezett.

6.1.2. A növendékek szociális háttere

Az iskolák alapításánál arra számítottak az előjárók, hogy a vármegye gazdasági társadalma gyermekeinek kínálnak tanulási lehetőséget, esetleg a környező vármegyék néhány közelebbi településéről érkeznek még növendékek. Ez az elgondolás azért nem valósulhatott meg, mert a felsőfokú mezőgazdasági iskolák létesítése nem indult meg országosan. Csak 1936-ban nyílt egy állami mezőgazdasági iskola Kecskeméten a már működő iskolák mellé, ami jelzi, hogy az iskolatípus nem tartozott addig a stratégiai fontosságú intézmények közé. 1938-ban változás következett be. Az április 30-án kihirdetett 13. törvény újjászervezte a szakirányú középszintű oktatást. A szakirányú képzést folytató iskoláknak egységes gyűjtőneve a „gyakorlati irányú középiskola” lett. „A következő tanévekben ilyenekké alakultak át a 19. század második felétől működő „felső ipari” és „felső kereskedelmi” iskolák, valamint az 1920-as években szervezett „felső mezőgazdasági” iskolák (ezek mind középszintű iskolák voltak, nem felsőszintűek).”¹¹⁸

Mivel a fentiek értelmében kevés iskola foglalkozott a középfokú mezőgazdasági képzéssel és a gazdák felismerték az ilyen jellegű iskoláztatás előnyeit, nem törődve a nagyobb távolsággal sem, elküldték fiaikat a békés vármegyei iskolákba.

¹¹⁸ Mészáros István: 1996. A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-199. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 93-94.p.

46. számú táblázat

A középfokú mezőgazdasági képzésben résztvevő tanulók lakóhely szerinti megoszlása

		helyi	békés vármegyei	más vár- megyéből	elszakított területről	kül- földről	össz.
Békéscsaba	1925-26	26	44	47	-	-	117
	1930-31	23	47	57	-	-	127
	1935-36	31	49	61	1	-	142
	1940-41	38	57	66	1	-	162
Orosháza	1925-26	30	8	48	2	-	88
	1930-31	29	12	57	2	-	98
	1935-36	42	20	53	-	-	115
	1940-41	55	18	82	-	-	155
Szarvas	1925-26	-	-	-	-	-	-
	1930-31	7	3	87	5	-	102
	1935-36	12	4	100	8	2	126
	1940-41	16	6	124	2	1	149

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi középfokú tanintézet értesítői. (lásd 5. számú táblázat).

A táblázat adatai egyértelműen bizonyítják a más vármegyében élő gazdatársadalom érdeklődését. A vizsgált négy tanévben mind a három intézetben a helyi, valamint a békés vármegyei diákok kisebbségben voltak a más vármegyéből érkezett tanulókkal szemben. Főként Szarvason szembetűnő a különbség. Az 1930-31-es tanévben a növendékek 90,1%-a, az 1935-36-os tanévben 87,3%-a és az 1940-41-es évben 85,2%-a származott más vármegyéből, elszakított területről, vagy külföldről. Az ilyen nagyarányú jelentkezés azért is érdekes, mert a három intézmény közül egyedül a szarvasi nem adott érettségit, „csak” képesítő vizsgát. Népszerűségét valószínűleg a gyakorlatiasabb képzésnek köszönheti (bővebben a tantervek tárgyalásakor) illetve annak, hogy a vidéki gyerekek számára megfelelő elszállásolást tudtak biztosítani. A tanintézet konviktusában 60 tanuló elhelyezésére volt hely, a többiek az intézet igazgatósága és orvosa által felülvizsgált lakásokban helyezték el. Orosházán nem volt internátus, Békéscsabán is csak az 1939-40-es tanévben nyílt az evangélikus egyház segítségével egy 36 főt befogadó bentlakásos intézmény, ezért a vidéki gyerekek mindkét helyen megbízható családoknál voltak elhelyezve.

Ha kibontjuk a „más vármegyéből” rovatot azt látjuk, hogy Szarvasra több (szám szerint 24) vármegyéből jöttek diákok, mint Békéscsabára (16 vármegyéből) és Orosházára (14 vármegyéből).

47. számú táblázat

Más vármegyéből származó diákok megoszlása lakhelyük szerint

	Békéscsaba	Orosháza	Szarvas
Abaúj	-	-	1
Arad-Csanád-Torontál	27	-	9
Baranya	1	1	-
Bács-Bodrog		3	1
Bereg	-	-	2
Bihar	14	2	5
Csanád	-	11	-
Csongrád	-	12	10
Fejér	1	-	2
Gömör	-	-	1
Győr	-	-	1
Hajdú	2	-	7
Heves	-	-	4
Jász-Nagy-Kun-Szolnok	3	4	25
Komárom	1	-	-
Máramaros	1	-	-
Moson	-	-	4
Nógrád	3	1	2
Pest	3	6	22
Pozsony	-	1	-
Somogy	4	-	4
Sopron	-	-	3
Szabolcs	1	-	10
Szatmár	2	2	3
Tolna	1	2	3
Veszprém	-	-	3
Zala	-	-	1
Budapest	-	3	-
Hódmezővásárhely	-	31	-
Sopron	1	-	-
Szeged	-	3	-
Románia	1	-	-
Elszakított területről	1	-	2
Törökország	-	-	1
Összesen	68	82	127

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi középiskola tanintézet 1940-41. tanévi értesítői. (lásd. 5. számú melléklet).

Jól érzékelhető a táblázat adataiból, hogy Békéscsabára és Orosházára főként a szomszédos vármegyékből jöttek diákok. Békéscsabán az 1940-41-es tanévben a más vármegyei növendékek 67,7%-a, Orosházán 76,9%-a a környező régióból érkezett. Szarvason ez az arány 44,1%.

A fentieknek megfelelően érthető, hogy Szarvason az értesítőkből nem jelölnek bejáró tanulókat, hiszen a tanintézettől távolabb lakó diákok vagy a konviktust, vagy a családoknál való elhelyezést választották. A másik két intézetbe naponta bejártak a közeli településeken lakó diákok.

48. számú táblázat

Bejáró tanulók a békéscsabai és az orosházi felső mezőgazdasági iskolákban az 1940-41-es tanévben

	vasúton, autóbuszon		kerékpáron		Összesen	
Békéscsaba	51 fő	31%	22 fő	13,4%	73 fő	45,1%
Orosháza	48 fő	30,9%	4 fő	2,6%	52 fő	33,5%

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák 1940-41. tanévi értesítői. (lásd. 5. számú melléklet).

Békéscsabán a bejáró tanulók aránya igen magas. Egyrészt a távolabbi vármegyékből érkezett tanulók internátusban, illetve családoknál voltak elszállásolva, másrészt sokan tanultak itt a szomszédos vármegyékből, akik a békés vármegyeiekhez hasonlóan kihasználták, hogy Békéscsaba közlekedési csomópont volt, ezért könnyen meg lehetett közelíteni.

A békéscsabai és az orosházi felső mezőgazdasági iskolákban és a szarvasi tanintézetben a tanulók családi háttere homogénebb, mint az előző fejezetekben tárgyalt középfokú és középiskolák diákjainak esetében. Erőteljesen érződik az iskolák szakmai jellege a szülők foglalkozás szerinti megoszlásában.

49. számú táblázat

A mezőgazdasági iskolák tanulóinak százalékos megoszlása a szülők foglalkozása szerint az 1940-41-es tanévben

	Békéscsaba	Orosháza	Szarvas
Nagybirtokos	1	-	-
Középbirtokos, bérlő	13	13	35
Kisbirtokos, kisbérlő	59	68	59
Kisbirtokos, napszámos	7	1	33
Gazdasági tisztviselő	7	2	16
Kisiparos	12	21	5
Ipari tisztviselő	3	1	-
Iparnál alkalmazott	2	1	-
Kiskereskedő	6	10	6
Kereskedelmi tisztviselő	4	1	1
Közlekedési tisztviselő	8	5	2
Egyéb közlekedési segédszemély	5	3	-
Köztisztviselő	7	8	5
Pap, tanár, tanító	9	8	11
Más értelmiség	1	1	4
Közhivatali altiszt	1	1	2
Katonatiszt, altiszt	3	4	5
Nyugdíjas köztisztviselő	6	3	2
Nyugdíjas altiszt	2	4	1
Egyéb			

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi közép fokú tanintézet 1940-41. tanévi értesítői. (lásd. 5. számú melléklet).

Az adatokból kitűnik, hogy a növendékek nagy része, - Szarvason 68,5 %-a, Békéscsabán 54,3%-a és Orosházán 52,4%-a - a gazdaosztály gyermekei közül került ki. Ez megfelel annak a küldetésnek, melyet az intézmények célkitűzéseikben deklaráltak. Eszerint a felső mezőgazdasági iskola célja, hogy a „földbirtokos és

bérlő családok és egyéb foglalkozásúak, önálló gazdálkodásra készülő, négy középiskolát végzett gyermekeit az általános műveltség nyújtása mellett saját birtokuk, bérletük okszerű kezelésére megtanítani, s így módot nyújtani arra, hogy aránylag rövid tanulmányi idő alatt általános műveltséggel bíró és e mellett szakképzett középbirtokos gazdákká neveltessenek.”¹¹⁹

Ezek a fiatalok a felső mezőgazdasági iskolák megjelenése előtt megfelelő képzés hiányában a középiskola négy osztályának elvégzése után általában nem tanultak tovább, esetleg beiratkoztak a középiskola felső tagozatába, vagy a felső kereskedelmi iskolába. 1938-tól, az új iskolatípus megnyitásával azonban kiszélesedtek a lehetőségek. A felső mezőgazdasági iskolák érettségit adtak, amely kitérte az utat a felsőoktatás felé. Így a gazdasági akadémia, az erdőmérnöki és állatorvosi főiskola mellett a közgazdasági egyetem megfelelő szakosztályába folytathatták tanulmányaikat az arra érdemesek.

Az érettségi még feljogosította a végzeteket arra, hogy felvételt nyerjenek minden olyan tanfolyamra, amelyek addig a felső kereskedelmi iskolát végzett növendékek előtt nyitva álltak.

A felső mezőgazdasági iskolát országosan nemcsak a földdel foglalkozó családok választották. Kisebb százalékban ugyan, de tanultak ott kisiparosok, kereskedők és tisztviselők gyermekei is. Egyrészt szívesen vették, ha más társadalmi rétegből is érdeklődnek a képzés iránt, másrészt azért is felvették ezeket a tanulókat, mert az országban egyes helyeken a felső mezőgazdasági iskola a térség egyetlen középfokú iskolája volt. A közelség fontos volt, hiszen így a tisztviselő, aki mostoha anyagi viszonyai miatt nem tudta volna idegen városba járatni gyermekét érettségit adhatott a kezébe. A kereskedő fia az általános műveltséget és az érettségit lakóhelyén megszerezve, a budapesti egyéves kereskedelmi szaktanfolyam elvégzése után teljes értékű kereskedőként került apja üzletébe.

Békés vármegyében azonban nem az országos helyzet volt jellemző. Mind Békéscsabán, Orosházán és Szarvason működött gimnázium, Békéscsabán és Orosházán fiú polgári iskola is. Az a tény tehát, hogy nem hiánypótló szerepet tölthettek be ezen intézmények a vármegyében és mégis sok tanulójuk volt, jelzi a

¹¹⁹ Vincze Ferenc: 1964. A szarvasi mezőgazdasági szakoktatás múltja és jelene. Békéscsaba. 31.p.

vármegye lakosságának a magasabb szintű mezőgazdasági képzésre való igényét. Ez természetesen a vármegye összetételéből fakad, hiszen itt a népesség jóval nagyobb arányban élt a földből, a föld műveléséből, mint az országos átlag.

6.1.3. A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozásuk szerint

A tanulók vallás szerinti összetétele eltér a vármegyére jellemző felekezeti megoszlástól. A különbség mind az arányokban, mind egyes felekezetek pozícióiban jelentkezik. Ha a tanulók számadatait nézzük szembeötlő, hogy a három intézményt négy tanévben vizsgálva csak egy esetben nem a katolikus vallású tanulók vannak legtöbben az adott intézményben. Ez az orosházi felső mezőgazdasági iskola 1930-31-es tanévében van így, de ekkor is csak egy tanuló a különbség az evangélikus növendékek javára. A másik fontos ismerv, hogy az evangélikus tanulók a békéscsabai és a szarvasi intézményekben a létszámadatokat figyelembe véve csak a harmadik helyre szorulnak.

50. számú táblázat

A tanulók vallás szerinti megoszlása

		r.kat.	g.kat.	ref.	ev.	g.kel.	izr.	unit.
Békéscsaba	1925-26	37	-	41	33	1	4	1
	1930-31	52	-	39	32	1	3	-
	1940-41	77	1	45	29	2	3	1
Orosháza	1925-26	31	-	17	32	-	6	2
	1930-31	43	-	23	31	2	1	-
	1940-41	51	1	40	56	3	3	1
Szarvas	1925-26	-	-	-	-	-	-	-
	1930-31	43	-	44	12	-	3	-
	1940-41	66	2	59	19	-	1	-

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi közép fokú tanintézet 1940-41. tanévi értesítői. (lásd. 5. számú melléklet).

Ha százalékban vizsgáljuk a megoszlást a protestánsok együttesen nagyobb arányban részesültek a növendékek körében, mind a három intézményben, mint a katolikusok. Azonban a vármegyei lakosság protestánsok felé billenő 2/3-os túlsúlya a mezőgazdasági képzést folytató iskolákban nem jelentkezik ilyen relevánsan. Az evangélikusok aránya egyrészt különös, mert Békéscsabán, Orosházán és Szarvason is az evangélikus lakosság túlnyomó többségben volt az összlakosságon belül, ami

erőteljesen megmutatkozott a három településen működő gimnáziumok tanulóinak felekezet szerinti megoszlásában is (lásd. 5.4. fejezet).

51. számú táblázat

Katolikus és protestáns hallgatók százalékos megoszlása a békés vármegyei mezőgazdasági iskolákban

		r. katolikus	protestáns egyházak	református	evangélikus
Békéscsaba	1930-31	40,9%	55,9 %	30,7%	25,2%
	1940-41	47,5%	45,7%	27,85%	17,9%
Orosháza	1930-31	43,9%	55,1%	23,5%	31,6%
	1940-41	32,9%	61,9%	25,8%	36,1%
Szarvas	1930-31	42,2%	54,9%	43,1%	11,8%
	1940-41	44,3%	52,4%	39,6%	12,8%

Forrás: A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi közép fokú tanintézet 1940-41. tanévi értesítői. (lásd. 5.számú melléklet).

Az evangélikusok kisebb aránya másrésről érthető, hiszen a tanulók nagy része Békés vármegye és más vármegyék különböző településeiről rekrutálódott, ahol már az evangélikusok száma az országos arányoknak megfelelően, - alacsonyabb mértékben – jelentkezett.

6.1.4. Tanterv a békés vármegyei közép fokú mezőgazdasági képzésben

A felső mezőgazdasági iskolák számára a vallás és közoktatásügyi miniszter 1923-ban az 83.257. számú rendelettel adta ki az első tantervet, amivel a gazdakörök nem értettek egyet, mert nem érezték a gazdasági szak dominanciáját az órafelosztásban. Ez valóban így volt, hiszen az elméleti és gazdasági szaktárgyak az összóraszám csupán egyharmadát tették ki. A tanterv támogatói azonban kiemelték, hogy nem csupán az órakereteket kell összeadni, hanem az összes tananyagot is figyelembe kell venni, hiszen az általános műveltségi tantárgyak gazdasági vonatkozású anyagot is tartalmaztak. Így például „a természetrajz teljesen megalapozza a gazdasági ismereteket, a kémiában és technológiában benne van a gazdasági kémia, a fizika erősen foglalkozik a mezőgazdasági gépekkel, a számtanban egy év jut a kereskedelmi számtanra.”¹²⁰

¹²⁰ Tas Ferenc (szerk.): 1926. Orosházi M. Kir. Felső Mezőgazdasági Iskola 1925-26. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 4.p.

A szarvasi közép fokú tanintézet tanterve az 1927-es induláskor nem volt kiforrott. A természettudományos tárgyak domináltak, de túlzottan szétaprózott volt, 37 tantárgyból állt.

A felső mezőgazdasági iskolák tantervét az 1930. évi 630-05-65 számú rendelettel módosították, melyben két főelvet érvényesítettek.

- Egyrészt megszüntették a túlterhelést a heti óraszámok leszállításával. Az elméleti tantárgyak a délelőtti órákra estek, délutánra a gazdasági gyakorlat, az önképzőkori és a sportkörü foglalkozások maradtak.
- Másrészt az általános műveltséget adó tárgyak rovására nagyobb szerepet kaptak a gazdasági szaktárgyak.

A vizsgált időszak utolsó tantervét 1938-ban adták ki a XIII. törvénycikk értelmében már gyakorlati középiskolákhoz tartozó mezőgazdasági középiskolák számára. Ez annyiban jelentett változást, hogy az óraszámok az I-II évfolyamban eggyel, a III. osztályban kettővel nőttek, míg a IV. osztályban eggyel csökkentek. A változás a gazdasági tárgyaknál jelentkezett. Egyes tantárgyak elnevezése és természetesen a tananyaga is módosult. Így a „Részletes növénytermesztés és növénykórtan” helyett a „Növénytermesztés és növénynevelés”, a „Kémia és ásványtan” helyett a „Mezőgazdasági kémia és kémiai technológia”, a „Földrajz” helyett „Gazdasági földrajz”, tárgy került a tantervbe. A „Növény és állattan” tárgyakat megbontották azonban ez sem óraszámokban, sem tartalommal nem jelentett változást.

A szarvasi tanintézet zsúfolt tantervében az 1933-34-es módosítás sem hozott jelentősebb elmozdulást. Erre szintén 1938-ig kellett várni, mikor az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács véleményét kikérve a Földművelésügyi Minisztérium 31,193/1938. IX. 1. számú rendeletével új tantervet léptetett életbe, amely lényegesen megváltoztatta az oktató munkát. A legmarkánsabb változás abban jelentkezett, hogy a tantárgyak számát drasztikusan csökkentette és az addigi heti 2 gyakorlati órát 4-re emelte. Az átalakítás után elmondható, hogy a tanintézet óraterve nagyban igazodott a mezőgazdasági középiskolák irányvonalához.

52. számú táblázat

A mezőgazdasági középiskolák és a mezőgazdasági tanintézet tantervei az 1940-41-es tanévben

	I.		II.		III.		IV.	
	Mezg. Közép- isk.	Tanin- tétet	Mezg. Közép- isk.	Tanin- tétet	Mezg. Közép- isk.	Tanin- tétet	Mezg. Közép- isk.	Tanin- tétet
Hit- és erkölcstan	2	2	2	1	2	1	2	1
Magyar nyelv és irodalom	3	3	3	3	3	3	3	3
Történelem	2	2	2	2	2	2	2	2
Mennyiségtan	4	3	3	3	3	3	2	3
Gazdasági földrajz	4	3	3	3	-	-	-	-
Gazdasági állattan	4	-	-	-	-	-	-	-
Gazdasági növénytan és növénykórtan	-		4	-	-	-	-	-
Gazdasági növénytan és növénykórtan és gazdasági állattan	-	6	-	3	-	3	-	-
Mezőgazdasági kémia és technológia	4	4	4	4	-	2	-	2
Természettan és éghajlat	3	2	3	2	-	-	-	-
Egészségtan	2	2	-	-	-	-	-	-
Növénytermesztés és növénynevelés	-	-	-	4	5	4	5	4
Állattenyésztés	-	3	2	3	4	4	4	4
Kert- és szőlőművelés, erdőgazdálkodás	-	-	-	-	2	4	1	4
Gazdasági gépek és épületek	-	-	2	3	2	3	-	-
Gazdasági üzem- és becsléstan	-	-	-	-	-	-	-	4
Mezőgazdasági üzemszervezés és üzemvitel	-	-	-	-	-	-	6	5
Gazdasági gyakorlatok	4	4	4	4	4	4	4	4
Testnevelés	2	2	2	2	2	2	2	2
Rendkívüli tárgyak	-	1	-	1	-	-	-	-
Karének	1	-	1	-	1	-	1	-
Német	2	-	2	-	2	-	2	-
Osztályonként	34	36	34	37	34	37	31	37
Együtt								

Forrás: A békéscsabai, az orosházi mezőgazdasági középiskolák és a szarvasi középfokú tanintézet 1940-41. tanévi értesítői. (lásd. 5. számú melléklet).

A tanterveket összevetve, a közismereti tárgyak óraszama között nincs jelentősebb különbség. Valójában csak két esetben találunk eltérést. A Hit- és erkölcstan tantárgynál a második osztálytól hetenként egy órával, míg a Gazdasági földrajznál az első évben szintén egy órával kevesebb szerepelt a tanintézet óratervében.

A szaktárgyaknál azonban már más a helyzet. A Növénytermesztés és növénynemesítés, a Kert- és szőlőművelés, erdészet, a Gazdasági gépek és épületek tárgyak esetében a négy éves tanulmányi idő tekintetében több órát fordítottak a tanintézetben. Ugyanez elmondható a Gazdasági növénytan és növénykórtan, valamint a gazdasági állattan tantárgynál is, amelyet a mezőgazdasági középiskolákban szétválasztottak ugyan, de az óraszám magasabb maradt a tanintézetnél. A szaktárgyaknál jelentkező többlet a tanulók terhelésében is megmutatkozott. Mind a négy évben a tanintézetben nagyobb volt a heti óraszám, mint a mezőgazdasági középiskolákban. Az első osztályban kettő, a másodikban és harmadikban három órával, negyedikben pedig hat órával többet töltöttek a tanulók az iskolában hetente a szarvasi mezőgazdasági tanintézetben.

Meg kell említeni azonban, hogy a mezőgazdasági középiskolákban rendkívüli tárgyak is voltak. A német nyelv helyzete megoldatlan volt, továbbra is csak ebben a kategóriában kapott helyet, míg a karének érdekes színfoltja volt a főként gyakorlatorientáltságú képzésnek.

A mezőgazdasági középiskolák a kevesebb kötelező óraszám ellenére magasabb végzettséget biztosítottak, mint a szarvasi tanintézet. Ez az érettségi bizonyítványban manifesztálódott. Az 1938. évi 13. törvény szerint a mezőgazdasági középiskolai érettségi mindazokra az állásokra és tisztségekre képesített, amelyek elnyeréséhez az 1883. évi I. törvénycikk, vagy más jogszabály értelmében középiskolai érettségire volt szükség.

6.1.5. Az elméleti oktatást kiegészítő gyakorlati képzés szinterei

Az iskolák gazdaságának legfontosabb feladata az volt, hogy lehetőséget adjon az elméleti órákon előadott tananyag rendszeres begyakorlására, valamint az időszerű termelési és értékesítési módok, eljárások tényleges bemutatására. A tangazdaságok több egységből álltak.

A mezőgazdasági részben a szántóföldi gazdálkodás során szemes- és szálas takarmányt termeltek. Arra törekedtek, hogy önellátóak legyenek, vagyis az állatállomány takarmányozását a saját termésből oldják meg. Kedvezőbb időjárás esetén ezt az elvárást még túl is teljesítették, így eladásra is jutott. Érdekes, hogy a három iskola különböző módon kezelte a földet. Békéscsabán hatos vetésforgó szerint történt a gazdálkodás, Orosházán már a szabadabb szellemű váltógazdaság üzemrendszere szerint négyes vetésforgót használtak, míg Szarvason a szántóföldeken szabad gazdálkodást üztek, nem volt rendszeresített vetésforgó.

A mezőgazdasághoz tartozott még az állattenyésztés is. Mindhárom helyen sertés, szarvasmarha, ló és baromfi, Szarvason ezen felül még házinyúl tenyésztésével és méhészettel is foglalkoztak. A méhészet beindítása együtt járt a méhlegelők kialakításával. „A tanintézet igazgatósága fásítással, a kísérleti téren mézelő növények és a méhészet közelében mézelő takarmánynövények termesztésével, valamint vándorlással igyekeztek a gyűjtési lehetőséget fokozni.”¹²¹

A tangazdaságok másik egysége a növénytani kert volt. Itt a tanulókat megismertették a fű- és herefélék vetésével, gondozásával, a szőlészettel, a gyümölcsfaiskolában és a díszkertben a virágok a cserjék és fák ápolásával, a konyhakertben a zöldségek termesztésével.

Mindegyik tangazdaságban működött egy kísérleti telep. Ezek célja az volt, hogy a növendékekkel megismertessék „a mezőgazdaságban termelhető összes növényeket, s azoknak termesztését, melyek a tangazdaság területén nem termeltetnek, de hazánkban termelhetők, s kipróbálni a gazdaság viszonyainak

¹²¹ Horváth Iván (szerk.): 1941. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet 1940-41. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas.88.p.

leginkább megfelelő változatokat.”¹²² Ennek megfelelően a szántóföldi növények telepítése mellett foglalkoztak itt fűszer-, gyógy- és mézelő növények termesztésével, a fák magról és csemeteültetéssel való szaporításával. Fokozta az elméleti órák hatékonyságát, hogy a kísérleti telepen minden teendőt a növendékek végeztek el, így a megfigyelésen kívül alaposan begyakorolhatták a munkafolyamatokat is.

Az iskolák több hazai intézettel álltak kapcsolatban. Ennek eredményeként nemcsak módszereket, tapasztalatokat cseréltek, de több növény is adományokból került az intézmények telepeire. Az 1940-41-es tanévben például Orosházán a Budapesti Egyetemi Növénykert ajándékából több új fajtaival egészítették ki a kertészetet, míg Békéscsaba a soproni erdőmérnöki főiskola által adományozott hét darab fenyőfélével gazdagította díszkertjét.

Szarvason az Országos m. kir. Növénynevelő Intézet felkérésére beállított lucerna fajtaelőkísérletet folytattak. Az öt fajta lucerna fejlődését a sarjadástól az utolsó kaszálásig kísérték nyomon és a különböző fajtákra jellemző tulajdonságokat rögzítették.

Jelentős esemény volt Szarvason az 1935-36-os tanévben létesített kísérleti öntözőtelep megnyitása, melynek elsőrendű céljaként az Alföld öntözési kérdéseinek tanulmányozását hirdették meg. Az 1940-41-es közös értesítőben kifejtették, hogy a kísérletek során minden olyan problémát megfigyelnek, „amelyek a víz kiemelésével, vezetésével, elosztásával kapcsolatban felmerülnek, továbbá tervszerű következtetéssel kutatjuk talajaink vízgazdálkodását, az egyes növények vízszükségletét és öntözési, valamint az öntözéssel kapcsolatos helyes talajművelés és tápanyag visszapótlás módját.”¹²³

Fontos színtere volt a gyakorlati képzésnek a meteorológiai állomás is, mely tevékenységét négy irányban fejtette ki:

- Általános meteorológiai megfigyelés, mely kiterjedt a légnyomás, léghőmérséklet, a napi maximális és minimális hőmérséklet, a párányomás, a

¹²² Tas Ferenc (szerk.): 1931. Békéscsabai M. Kir. Felső Mezőgazdasági Iskola 1930-31. tanévi Értesítője. Körösvidék RT. Békéscsaba. 8.p.

¹²³ Horváth Iván (szerk.): 1941. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet 1940-41. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas. 58.p.

levegő relatív nedvessége, a szél erő és szélirány, a felhőzet foka, alakja, a légköri csapadékok és a napfénytartam mérésére.

- A mezőgazdasági irányú mérések során a talaj különböző mélységben mért hőmérsékletét, a talajkisugárzás mértékét rögzítették és növényélettani megfigyeléseket végeztek.
- A megfigyelt adatokat táblázatos és grafikai feldolgozás után havi íveken az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézetnek és a debreceni Földrajzi Intézetnek küldték meg.
- A tanulók inspekciós munkájának megszervezése fontos feladata volt az állomást vezető tanárnak. A hetesi rendszerben gyakorlatot folytató növendékek megtanulták a műszerek kezelését. Feladatuk volt az értékek leolvasása, a táblázatok és grafikonok szerkesztése, a havi jelentések összeállítása.

6.1.6. Az intézmények kapcsolatai és a tanárok iskolán kívüli tevékenysége

A békéscsabai és orosházi mezőgazdasági középiskolák és a szarvasi közép fokú gazdasági tanintézet rendszeresen részt vett országos rendezvényeken. A nagyszabású kiállításokon a szakiránynak megfelelően állattenyésztési, növénytermesztési eredményeiket mutatták be. A kiállított kollekció általában az alföldi természeti erők kihasználását szemléltető gépmodelleket, a szikes talaj javítását bemutató domborzati térképeket, grafikonokat, talajszelvények, kémiai elemzések táblázatait, a búza és a liszt vizsgálatainak eredményeit, állattenyésztést bemutató modelleket, képeket, a kertészkedés, a méhészet, termékeit tartalmazta. A díjak, díszoklevelek a szakma elismerését fémjelezték.

A mezőgazdasági kamara és a Békés Vármegyei Népművelési Bizottság felkérésére az intézmények tanári testülete több ismeretterjesztő előadást tartott a gazdák számára, akik több ízben fordultak egyénileg is szaktanácsért az iskolákhoz személyesen, vagy levélen keresztül. A legnépszerűbb programot a tangazdasági bemutatók jelentették. Itt bemutatták a legújabb gépeket, megismertették a gazdákat az újonnan alkalmazott eljárásokkal, és számot adtak a fajtakísérletek eredményeiről.

A testületek agropropaganda tevékenységét és kutatómunkáját magasabb szinten is elismerték. Jelzi ezt a Földművelésügyi Minisztérium 1936. évi május hó 14-én kelt 24.100/IX.1. számú rendelete is, melyben rámutat arra, hogy a szarvasi intézet nevében meg kell jelennie a gazdaközösségre kiterjedő tanácsadó és ismeretterjesztő tevékenységnek is, ezért az elnevezést következőképpen módosította. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás.

A tanári testületek tagjai nemcsak tanfolyamok tartásával adták át szakmai ismereteiket, hanem rendszeresen megjelentettek cikkeket, tanulmányokat a hazai és esetenként külföldi szakfolyóiratokban is. A békés vármegyei gazdasz tanárok szakmai felkészültségét jelzi, hogy többször kaptak felkérést országos rendezvényeken való szereplésre is. 1936-ban például a m. kir. Földművelésügyi Minisztérium által rendezett rádiós gazdasági előadások keretében dr. Gábos Dénes tanár „Beszélgetés a mezőgazdasági szakiskolákról” címen tartott rádióelőadást.

A Szarvason végzett gazdák tanintézettel fennálló egyesülete, a Tessedik Öreggazdák Szövetsége 1930-ban alakult és a belügyminisztérium által 128.744-1931. szám alatt jóváhagyott alapszabályok értelmében működött. Az egyesület céljaként a tanintézet és a végzett növendékek közötti kapcsolat fenntartását jelölték meg, de fontos szerepe volt az országban szétszéledt gazdák közötti összetartás megerősítésében is. A végzett növendékeknek lehetősége nyílt arra, „hogy könnyen és bármikor tájékozódhassanak a mezőgazdasági tudományok újabb vívmányairól, ismereteiket mindenkor kiegészíthessék, önképzést fejthessenek ki és a mezőgazdasági kultúrát szolgáló közéleti tevékenységükben is támogatást nyerhessenek.”¹²⁴

A tanintézet, a növendékek és a végzett gazdák közötti kapcsolatot az Aranykalász ifjúsági lap tartotta fenn, amely egyben az öreggazdák szövetségének a hivatalos lapja is volt. A növendékek által szerkesztett kiadvány havonta jelent meg. Egy aktuális témát tárgyaló vezércikkből, gazdasági, irodalmi, hír az öreggazdák számára fenntartott rovatból állt.

¹²⁴ Csabai Kálmán (szerk.): 1936. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet 1935-36. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas. 62.p.

6.2.1. A kereskedelmi szakoktatás kialakulása és megjelenése Békés vármegyében

A kereskedelmi szakoktatás hazai kezdetei összefüggnek a magyar polgárosodás kibontakozásával. Az 1857-ben alakult Pesti Kereskedelmi Kamara mintául szolgált a kereskedelmi iskolák létrehozásához.

A középszintű kereskedelmi iskolák szervezésére 1872-ben jelent meg az első miniszteri rendelet Magyarországon. Ezen új három évfolyamos iskolatípusba a gimnázium, a reáliskola, vagy a polgári alsó négy osztályának sikeres elvégzése után lehetett jelentkezni. 1895-ben új tanterv és szervezeti szabályzat jelent meg az ekkor már „felső kereskedelmi iskolának” elnevezett intézmény számára. Az elnevezés ellenére, - hasonlóan a fentiekben említett felső mezőgazdasági iskolákhoz, - a képzés ezen intézményekben is középfokú volt.

A 160.500-1919.B.XII. számú rendelettel a minisztérium az iskolákat négy évfolyamúvá fejlesztette, melynek értelmében, aki érettségi bizonyítványt akart szerezni, köteles volt a negyedik évfolyamra beiratkozni. VKM 1920. évi 72 000. sz. rendeletével jelent meg a négy évfolyamú iskola tanításterve. Ez azt jelentette, hogy a külföldi gyakorlattól eltért a hazai képzés struktúrája, hiszen az általában két külön iskolából álló kereskedelmi oktatás, nálunk egy egyesített négy évfolyamú felső kereskedelmi iskolában realizálódott. Az első és második évfolyam az alsó tagozat, a tulajdonképpeni kereskedelmi iskola, különösen a hazai viszonyokhoz kívánt alkalmazkodni. A hozzá csatlakozó harmadik és negyedik évfolyam a felső tagozat, a hazánk határain túlra is irányuló kereskedelemre nevelt megfelelő munkaerőt. A rendelet minden tantárgyat, a munkadélután is kötelezővé tette; megszüntette a rendes és a rendkívüli tárgyak közötti különbséget.

Az 1920-as évek gazdaságának, társadalmi viszonyainak átalakulása különböző igényeket támasztott a közgazdasági szakemberekkel szemben. Ebben az időben Békéscsabán és környékén is fejlődésnek indult az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi élet, új ipari és kereskedelmi magánvállalkozások kezdtek meg működésüket. A város és a vármegye gazdasági életének gyors fellendülése ráirányította a figyelmet arra, hogy a termelő és fogyasztó réteg nem nélkülözheti a közvetítő szerepet betöltő kereskedelmet.

A húszas években indult ipari vállalkozások túlnyomó többsége Békéscsabán is bankalapítvány volt. „Így például a Magyar Általános Hitelbank és a Békéscsabai Takarékpénztár tőkéi a téglagyártástól a kötöttáru termelésig mindenütt jelen voltak. A Békéscsabai Takarékpénztár ipari érdekeltsége volt a Rokka Rt., az Alföldi Sertéshizlalo és Húsipari Rt., a Glóbus Betonművek és Építő Rt., az Excelsior Harisnyagyár.”¹²⁵

A vármegye területén működő pénzüintézetek közül a fővárosi nagybankok fiókjai, kirendeltségei bonyolították le a legnagyobb forgalmat. A fővárosi tőkés körök kezében tartott megyei pénzforgalom központja egyértelműen Békéscsaba volt, a városban működő pénzüintézetekben bonyolódott le a vármegye összforgalmanak 60-70%-a.

Az egyre erősödő kereskedelmi élet hatására a Békéscsabai Kereskedelmi Csarnok 1926. május 11-én beadvánnyal fordult Békéscsaba város képviselőtestületéhez. Ebben sajnálattal állapítják meg, hogy a város középfokú iskolastruktúrájából hiányzik a kereskedelmi szakiskola. Hiába van fiú és leány gimnázium, fiú és leány polgári, fiú felső mezőgazdasági iskola, ha a kereskedelmi pályát választó fiataloknak Debrecenbe, Szolnokra, vagy Szegedre kell járniuk iskolába. A képviselőtestület rövid határidőn belül, már május 17-én megtárgyalta a beadványt és pozitív döntést hozott. Elhatározták egy községi fiú felsőkereskedelmi iskola felállítását, olyformán, hogy az első évfolyam a tanulmányokat az 1926-27-es tanévben kezdje meg, míg a többi évfolyam fokozatosan évről évre induljon és a tanári létszám is a szükségleteknek megfelelően bővüljön. Az iskola beindítását azonban a képviselőtestület nem minden tagja érezte indokoltnak. Tudták, hogy fontos lenne, ha a város képzési palettája bővülne, de az idő rövidsége miatt, megfelelő előzetes felmérés nélkül, nem tudták előre megítélni a lakosság valós igényeit. Ennek megfelelően „a képviselőtestület az iskola beindítását két feltételtől tette függővé:

1. a tanerők fizetését kiegészítő 50%-os állami támogatást elnyerje,

¹²⁵ Csepelényi Attila (szerk.): 2001. A Széchenyi István Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola Évkönyve 1926-2001. Békéscsaba. 20.p.

2. a július hó első napjaiban tartandó próba-beiratkozások alkalmával legalább 35 tanuló felvételre jelentkezzen.”¹²⁶

A fizetést kiegészítő államsegélyhez azért ragaszkodtak, mert a város feszített költségvetése ellenére amúgy is nagymértékben támogatta a nevelésügyi kiadásokat, az ehhez társuló felső kereskedelmi iskola működtetéséhez szükséges terhek vállalásával már teljesítőképessége végső határához érkezett. Ráadásul úgy gondolták a képviselők, hogy az új iskola várható gyakorlati haszna túllépi majd a lokális kereteket, tehát ez is indokolja az állami segítséget.

A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 56.488/1926-VI. számú miniszteri rendelete engedélyt adott az iskola megnyitására, de a tanárok fizetését kiegészítő államsegélyhez nem járult hozzá. A beiratkozáskor megmutatkozó érdeklődés ennek ellenére meggyőzte a képviselőtestületet. Az előzetesen meghirdetett 35 helyre ugyanis 72-en jelentkeztek, ami fényesen bizonyította, „hogy nemcsak Békéscsabának, hanem egész Békés vármegyének, sőt még a vele határos vármegyék idegravitáló lakosságának is szüksége van a felső kereskedelmi iskolára.”¹²⁷ Az 1926. augusztus 23-án tartott képviselőtestületi gyűlésen kihírdették, - bízva abban, hogy az állam a későbbiekben az új iskolát is részesíteni fogja a más iskoláknak nyújtott segítségben, - a város vállalva az összes költséget, megindítja az oktatást a községi fiú felső kereskedelmi iskolában.

6.2.2. A Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola létszámadatai

Az első beíratást 1926. szeptember 13-14-én tartották, melynek eredménye új nehézség elé állította az iskola időközben megválasztott felügyelőbizottságát. Az ideiglenes épület osztálytermében maximum 50 tanuló fért el, ezért felmerült a kérdés, hogy elutasítsák-e az ezen felül jelentkezett 22 fő nyilvános tanulót, vagy kettő első osztályt indítsanak. A felügyelőbizottság pedagógiai és szociális okokat is mérlegelve, valamint arra is tekintettel, hogy a képviselőtestület eredetileg egy osztály megnyitását 35-ös létszámtól tette függővé, az első évfolyam

¹²⁶ Maczák János: 1975. Az iskola története. In: Piller Sándor (szerk.): A Békéscsabai Sebes György Közgazdasági és Kereskedelmi szakközépiskola évkönyve. 1926-75. Békéscsaba. 2.p.

¹²⁷ Pancrat János (szerk.): 1927. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola 1926-27. tanévi Értesítője. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba. 18.p.

párhuzamosítása mellett döntött. A rendelkezésre álló egy tantermet úgy használták ki, hogy az egyik osztályban délelőtt 8-13-ig, a másikban délután 13-18 óráig folyt a tanítás. A négy felekezetre oszló hittanórák helyiségekérdését pedig úgy oldották meg, „hogy a katolikus hitoktató óráit a tanteremben, az evangélikus az igazgatói irodában tartották meg, míg a református és az izraelita hitoktatók – számolva a kényszerhelyzettel – az iskola közelségében levő hivatalos helyiségekben voltak szívesek óráikat ellátni.”¹²⁸

53. számú táblázat

A Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola létszámadatai

Év	Nyilvános tanulók száma				Magán-vizsgázók	Összesen
	I.	II.	III.	IV.		
1926-27	72	-	-	-	3	75
1927-28	88	65	-	-	10	163
1928-29	57	86	62	-	4	209
1929-30	80	64	76	61	2	283
1930-31	69	78	58	75	1	281
1931-32	37	73	67	56	-	233
1932-33	57	37	68	59	-	221
1933-34	36	41	34	74	-	185
1934-35	44	34	35	42	-	155
1935-36	45	43	37	32	-	157
1936-37	64	44	38	34	-	180
1937-38	72	65	39	39	-	215
1938-39	65	67	52	34	-	219
1939-40	79	55	54	44		232
1940-41	94	84	56	48	-	220

Forrás: Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola értesítői.

A kezdetektől öt éven keresztül minden tanévben kettő osztályt iskoláztak be a felsőkereskedelmi iskolába, amelynek eredményeként az 1930-31-es tanév végén az

¹²⁸ Pancrat János (szerk.): 1927. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola 1926-27. tanévi Értesítője. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba. 19.p.

osztályozott tanulók létszáma – a négy évfolyamon - 281 fő volt. Ettől kezdve a tanulók száma azonban folyamatosan fogyott. A csökkenés olyan drasztikus volt, hogy négy év múlva már 55%-ra esett vissza a létszám, ami azt eredményezte, hogy az 1934-35-ös és 1935-36-os tanévben mindegyik évfolyamon csak egy-egy osztályt szerveztek. A következő tanévtől lassú emelkedés jellemezte a tanulói létszámot, amely a vizsgált időszak végére elérte a 220 főt, azonban már meg sem közelítette a tíz évvel azelőtti magas értéket.

A tanulólétszám hiánya átmeneti válságot okozott a tantestület foglalkoztatásában. A húszas évek végén működő párhuzamos osztályok ellátására felduzzasztott testület tagjainak óraszámja jelentősen csökkent. Hogy nem került sor leépítésre az annak köszönhető, hogy időközben a fiú felső kereskedelmi iskolához az 1928-29-es tanévben csatlakozott a női kereskedelmi szaktanfolyam, majd 1932-ben a kereskedelmi tanonciskola is. A két iskolatípus képzési színvonala alacsonyabb volt a felső kereskedelmi szinthez képest, a tanítás ideje is rövidebb volt, de a tanárok a heti kötelező óraszámukat kitölthették a háromféle képzésben.

6.2.3. A fiú felső kereskedelmi iskola tanulóinak szociális háttere

Az iskolát eredetileg a békéscsabai és békés vármegyei családok gyermekeinek szánták, természetesen azzal is számolva, hogy a környező vármegyékből is érkeznek majd tanulók. Az első négy évben ennek megfelelően alakult a diákok lakóhely szerinti megoszlása, hiszen a helyi tanulók voltak többségben.

Az 1930-as években azonban már a vármegye más településeiről érkező diákok domináltak, hiszen az évtized közepén jelentkező jelentős létszámcsökkenés során főként a helybeli tanulók száma esett vissza. Ekkorra azonban a vármegye községeiben, falvaiban élő szülők felismerték a felső kereskedelmi iskola jelentőségét, mobilizáló erejét.

54. számú táblázat

A fiú felső kereskedelmi iskola tanulóinak megoszlása lakóhelyük szerint

	Békéscsaba		Békés vármegye		Vármegyén kívül		Összesen
1926-27	52	69.3%	18	24.0%	5	6.7%	75
1927-28	79	48.5%	61	37.4%	23	14.1%	163
1928-29	99	47.4%	72	34.4%	38	18.2%	209
1929-30	121	42.8%	110	38.9%	52	18.3%	283
1930-31	93	33.1%	136	48.4%	52	18.5%	281
1931-32	73	31.3%	128	54.9%	32	13.8%	233
1932-33	69	31.2%	128	57.9%	24	10.9%	221
1933-34	59	31.9%	91	49.2%	35	18.9%	185
1934-35	47	30.4%	85	54.8%	23	14.8%	155
1935-36	55	35.1%	69	43.9%	33	21.0%	157
1936-37	66	36.7%	73	40.5%	41	22.8%	180
1937-38	75	34.9%	103	47.9%	37	17.2%	215
1938-39	79	36.1%	93	42.5%	47	21.4%	219
1939-40	93	40.1%	100	43.1%	39	16.8%	232
1940-41	84	38.2%	94	42.7%	42	19.1%	220

Forrás: Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola értesítői
(lásd. 6. számú melléklet).

Békés vármegyéből elsődlegesen azokról a településekről érkeztek, ahol erős volt az iparos, kereskedő és az alkalmazotti réteg, másrészt onnan, ahol a birtokos parasztság, mint falusi középréteg megerősödött. Természetesen az internátus korlátozott befogadóképessége miatt fontos szerep jutott a jó közlekedési feltételeknek is. Mivel Békéscsaba Trianon után jelentős vasúti csomóponttá vált, vonattal könnyen megközelíthető volt. Az 55. számú táblázatból is kitűnik, hogy a vasútvonal mellett fekvő településekről többen látogatták az iskolát.

55. számú táblázat

Az 1930-as évek közepén vidékről bejáró tanulók lakóhelyük szerint

Helységek	Tanévek			
	1933-34	1934-35	1935-36	1936-37
Orosháza	21	14	13	14
Gyula	18	18	14	13
Mezőberény	13	15	12	15
Gyoma	6	9	6	7
Kétegyháza	10	9	9	7
Elek	3	9	2	4
Sarkad	6	4	9	11
Csorvás	0	1	3	5
Gyulavári	2	-	2	4
Békés	2	-	-	-
Szarvas	0	-	2	-

Forrás: Csepelényi Attila (szerk.): A Széchenyi István Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola Évkönyve 1926-2001. Békéscsaba. 2001. 42.p.

Csepelényi Attila az intézmény történetét bemutató munkájában azzal magyarázza a békési és szarvasi tanulók távolmaradását, hogy mindkét helyen jó nevű középiskola működött, ezért a szülők inkább a helyi intézménybe írták be gyerekeiket, mintsem bejáróként Békéscsabára küldték volna őket. Ez azonban nem magyarázat arra, hogy a vármegye szintjén népesebb településekről a vizsgált négy évben csak kettő-kettő tanuló látogatta a felső kereskedelmi iskolát. Véleményünk szerint ebbe jelentősen szerepet játszott a közlekedési nehézség is, hiszen Szarvasról nem lehetett közvetlenül vonattal eljutni Békéscsabára, Békés pedig nem volt bekapcsolva a vasúthálózatba. Viszonylagos közelsége ellenére lehetséges, hogy ez is közrejátszott a diákok távolmaradásában. Azért sem helytálló Csepelényi Attila felvetése, mert Gyuláról, ahol ugyanúgy működött gimnázium és polgári iskola, mint Békésen, valamint a távolabb lévő Orosházáról, ahol a polgári mellett felső mezőgazdasági iskola működött (1937-től gimnázium is) több tanuló látogatta a békéscsabai felső kereskedelmi iskolát.

A felső kereskedelmi iskola országos népszerűségét annak köszönhetette, hogy a tanulmányok befejezését követően viszonylag könnyebben helyezkedhettek el a végzettek. Az 1930-as évek értesítőiben rendszerint leírták az iskola előnyeit, mely

során megjelölték a választható munkaterületeket, felvázolták a lehetőségeket. „A négy évfolyam befejezése után érettségi vizsgát tett ifjak elhelyezést nyerhetnek a bankoknál, biztosító intézeteknél, a különböző kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági vállalatoknál, mehetnek mint tisztek vasúthoz, postához, adó- és vámhivatalhoz, pénzügyigazgatósághoz, a katonaság gazdasági hivatalaiba és a közigazgatás különböző ágaiba.”¹²⁹

Természetesen továbbtanulási lehetőségek is maradtak a fiatalok előtt. Beiratkozhattak bel- és külföldi kereskedelmi és gazdasági főiskolákra, a közgazdasági egyetemre, ahol tanári oklevelet is szerezhettek.

56. számú táblázat

A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint

	1930-31	1935-36	1940-41
Középbirtokos és bérlő	5	2	2
Kisbirtokos, kisbérlő	18	11	24
Kisbirtokos, napszámos	12	9	8
Gazdasági tisztviselő	2	1	1
Kisiparos	62	25	55
Ipari tisztviselő	3	2	4
Ipari segédszemély	4	3	14
Nagykereskedő	2	1	3
Kiskereskedő	37	21	28
Kereskedelmi tisztviselő	11	4	6
Kereskedelmi segédszemély	18	4	5
Közlekedési tisztviselő	7	4	5
Közlekedési segédszemély	14	7	10
Köztisztviselő	15	9	5
Pap, tanár, tanító	2	2	1
Másféle értelmiségi	9	1	13
Katona-altiszt	8	4	5
Nyugdíjas	36	42	22
Tőkés, háztulajdonos	-	-	2
Házi cseléd	1	1	1
Egyéb	5	4	6
	281	157	220

Forrás: Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola értesítői
(lásd. 6. számú melléklet).

¹²⁹ Pancrat János (szerk.) 1933. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola 1932-33. tanévi értesítője. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba. 110.p.

Országos viszonylatban olyan szülők járatták gyermekeiket felső kereskedelmi iskolába, akik nagyobb vagyonnal nem rendelkeztek és fiaiknak már középiskolai végzettséggel megélhetést akartak biztosítani anélkül, hogy a továbbképzés lehetőségét elzárnák előlük. Ennek megfelelően a kereskedelmi szakismeretet igénylő foglalkozást végző szülők, kereskedők, iparosok, gazdálkodók gyermekei mellett tisztviselők, értelmiségiek, altisztek fiai, lányai tanultak itt. Békéscsabán a hazai adatokhoz hasonlóan az említett foglalkozású családok mellett, megjelent még a vidéki őstermelői (középparaszti) réteg is. Igen magas a nyugdíjas szülők gyermekeinek a száma, főként az 1935-36-os tanévben, mikor 26.8% volt az arányuk. A nyugdíjasok is természetesen a fenti körből kerültek ki.

6.2.4. A tanulók felekezeti megoszlása a felső kereskedelmi iskolában

Békés vármegyében mint a fenti fejezetekben kiemeltük, protestáns dominancia jellemezte a lakosságot. Békéscsabán ez hatványozottabban jelentkezett, hiszen az evangélikusok számaránya közelített az 50%-hoz. A felső kereskedelmi iskolában tanuló diákok esetében a protestáns egyházakhoz tartozó létszám magasabb ugyan, mint a más valláshoz tartozók száma, de ez a különbség minimális.

57. számú táblázat

A tanulók felekezeti megoszlása a felső kereskedelmi iskolában

	r.kat.	g.kat.	ref.	ev.	gör.kel.	izr.	bapt.	össz.
1926-27	25	1	11	18	2	18	-	75
1930-31	125	2	53	76	1	21		281
1935-36	71	1	36	29	4	16	-	157
1940-41	95	3	43	66	1	11	1	220

Forrás: Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola értesítői
(lásd. 6. számú melléklet).

Ha külön választjuk a protestáns tanulókat, akkor a táblázat adataiból figyelemre méltó eredményt kapunk. Minden vizsgált tanévben a római katolikus vallású diákok száma a legmagasabb, sőt az 1935-36-os évben több katolikus járt az iskolába, mint a protestánsok összesen. Magas az izraelita tanulók aránya is. A tanítás megkezdésekor, az 1926-27-es tanévben hamarabb megérették az iskola

jelentőségét, így többen jelentkeztek, mint a reformátusok és ugyanannyian, mint a városban 4-5-ször nagyobb lélekszámú evangélikusok.

A tanulók felekezeti megoszlásának eredménye megegyezik a Békéscsabán működő felső mezőgazdasági iskola tanulóinak arányaival. Az ottani helyzethez hasonlóan a felső kereskedelmiben is ez arra vezethető vissza, hogy nagyobb volt a vidékről, illetve más vármegyéből itt tanuló diákok száma, mint a helyieké. A vidékiek aránya az 54. számú táblázat szerint a '30-as években közel kétharmados és ezen diákok zöme, nem a protestánsok lakta területekről érkezett. Mivel az iskola községi volt, ez is alátámasztja, hogy nem a vallási hovatartozás motiválta a szülőket az iskolaválasztásnál, hanem a szakmai jelleg. A vallás helyett, jelen esetben a szülők foglalkozása a mérvadó.

6.2.5. A diákok tanulmányi munkája

A felső kereskedelmi iskolába azok a diákok jelentkezhettek, akik a közép- vagy polgári iskola IV. osztályát sikeresen elvégezték. A gyenge tanulmányi eredmények miatt azonban 1928-ban miniszteri rendelet szigorította meg a felvételt. Békéscsabán először az 1930-31-es tanévre kiírt tájékoztatóban adtak hírt a szelekciós rendelet helyi pontosításáról. Ennek értelmében csak olyan tanulók nyerhettek felvételt, akik a középiskola vagy polgári iskola negyedik osztályát sikeresen, de nem ismétléssel vagy javítóvizsgával végezték el. Később ez a kitétel már nem volt kizáró ok, de prioritást élveztek a jó tanulók, amely a beiratkozás rendjében is megmutatkozott. Az első nap azok iratkozhattak be, akik megfeleltek a fentieknek, de a polgári iskolából érkezők számára elvárás volt, hogy bizonyítványukban legalább annyi jeles és jó osztályzat legyen (a testnevelés, ének, rajz figyelmen kívül hagyásával), mint elégséges. Amennyiben az első beiratkozási napon nem telt meg a 40-es létszám, másnap felvételt nyerhettek „azok a tanulók is, akik a polgári iskola IV. osztályát több elégséges, mint jeles és jó osztályzattal végezték el és végül azok, akik a közép- vagy polgári iskola IV. osztályán csak ismétléssel vagy javító vizsgálattal mentek át.”¹³⁰

¹³⁰ Pancrat János (szerk.): 1933. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola 1932-33. tanévi értesítője. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba. 110.p.

58. számú táblázat

A tanulók előmenetele a Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskolában

	1926-27	1930-31	1935-36	1940-41
jeles rendű	3	11	16	13
jó rendű	16	46	36	41
elégséges rendű	43	146	83	94
1 tárgyból bukott	7	15	2	1
2 tárgyból bukott	3	48	14	35
több tárgyból bukott	3	15	6	36
Összesen	75	281	157	220

Forrás: Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola értesítői
(lásd. 6. számú melléklet)

A szigorítások nem hozták meg a várt eredményt, hiszen a kevés jelentkező miatt mindenki bekerült, ezért a tanulmányi eredmények továbbra is gyengék maradtak.

A számadatokból kitűnik, hogy a tanulók döntő többsége elégséges rendű volt, közel duplája az összes jó és jeles rendű diáknak. A gyenge teljesítményűek mellett magas volt a bukottak száma is. Különösen az 1930-31-es és az 1940-41-es tanévben mutatkozik ez meg, hiszen '30-31-ben 51.9 % volt elégséges és 27.8% bukott meg, addig tíz év múlva a 42.8% elégséges rendű tanuló mellett 32.8% kényszerült pótvizsgára. Ha tovább bontjuk bukások száma szerint is, akkor egyértelmű a diákok felkészületlensége, hiszen 15.9 % kettő, 16.4% pedig több tárgyból nem tudta teljesíteni a követelményeket. Összességében tehát megállapítható, hogy a beiskolázási kényszer negatívan hatott a tanulmányi munka eredményességére.

6.3. Összegzés

Békés vármegyében a gyakorlati irányú közép- illetve középfokú képzés kialakulása eltérő módon történt. A felsőkereskedelmi iskolák hálózata már a XIX. században kialakult. 1918-ban 74 felsőkereskedelmi iskola működött Magyarországon, melyek nagy részét a trianoni békediktátum következtében elvesztették. A megmaradt 40 intézmény mellé a húszas évek közepén 10 újabb iskola létesült, ezek között volt a békéscsabai községi fiú felsőkereskedelmi iskola is.

A mezőgazdasági képzés nem egy kiforrott iskolahálózathoz kapcsolódott. Épp ellenkezőleg. Orosházán nyílt meg az első állami középszintű mezőgazdasági szakiskola az országban, melyet pár éven belül négy követett, köztük a békéscsabai állami iskola. A két intézmény mellé 1927-ben Szarvason megnyílt a Földművelésügyi Minisztérium által fenntartott mezőgazdasági tanintézet is, amely jól illeszkedett a mezőgazdasági képzés struktúrájába. Az iskolák lefedték a vármegye lakosságának igényét, sőt a környező és a távolabbi vármegyékből is érkeztek növendékek, ami meglehetősen zsúfoltta tette az intézményeket.

A felsőkereskedelmi képzés az 1920-as évek végére megerősödött, azonban a gazdasági válságot követő időszakban jelentősen visszaesett a tanulók létszáma. A női kereskedelmi szaktanfolyam és a kereskedelmi tanonciskola átvétele megmentette az intézményt, de egyértelművé vált, hogy új felső kereskedelmi iskolára nincs szükség a vármegyében.

Egyik iskolában sem tükröződött a vármegye lakosságának vallás szerinti dominanciája. Ez a diákság összetételéből fakadt, hiszen mind a négy intézményben a helyi tanulók voltak kisebbségben. A más vármegyékből érkezett növendékek aránya főként Szarvason volt számottevő, a vizsgált években 80% körüli arányt mutatott.

A nemzetiségi képzés egyik helyen sem jelent meg. A statisztikák szerint az előírásoknak megfelelően, számon tartották a tanulók anyanyelvét, de ilyen jellegű képzés gondolata fel sem merült. A diákok heterogén származása természetesen ebben az esetben is felborította a településekre jellemző domináns tulajdonságokat.

A Békés vármegyére jellemző sajátosság a szülők foglalkozási megoszlásában azonban hatványozottan megjelent, ami a földdel foglalkozó kisbirtokos, középparaszt réteg túlsúlyában mutatkozott meg. A mezőgazdasági iskolákban még természetes ez, hiszen azok a szülők járták a gyermekeiket oda, akik foglalkozása közel állt a képzés profiljához. A felső kereskedelmi iskolában azonban már nem jellemző országosan ilyen magas arány, hiszen ezt az iskolát főleg a kereskedők, iparosok, alkalmazottak választották gyermekeik számára. A szülők célja azonban mind a négy iskolával azonos volt. Olyan középfokú végzettséget kívántak biztosítani gyermekeiknek, amelyhez szakismeret is társul, hogy jobb pozícióba kerülhessenek a munkaerőpiacon.

Összességében a gyakorlati irányú képzést folytató békés vármegyei közép- és középfokú iskolákról megállapítható, hogy megfeleltek a központi elvárásoknak és megfelelően egészítették ki a vármegye képzési szerkezetét.

7. A középszintű iskoláztatás hasonló intézményei

7.1. Könyvtárak

A közép- és középfokú iskolákban általában három könyvtár működött. A tanári és az ifjúsági mellett a segélyező könyvtár. Az ifjúsági könyvtárnak a középiskola alsó négy osztályában az osztályfőnökök, míg a felsőben, illetve a másik két iskolatípusban a magyar tanárok voltak az őrői. A tanári könyvtár, az iskola erre a célra előirányzott pénzéből, illetve adományokból fejlődött.

59. számú táblázat

A középiskolai könyvtárak könyvállománya az 1940-41-es tanévben

		kötet	érték (pengő)
Békéscsabai Áll. Lórántffy	tanári	5.096	33.945
	<i>ifjúsági</i>	<i>1.934</i>	<i>5.127</i>
Békéscsabai Ev. Rudolf	tanári	8.844	26.565
	<i>ifjúsági</i>	<i>4.037</i>	<i>6.263</i>
Békési Ref.	tanári	4.722	20.049
	<i>ifjúsági</i>	<i>1.784</i>	<i>3.192</i>
Gyulai Kat.	tanári	5.740	14.315
	<i>ifjúsági</i>	<i>4.348</i>	<i>11.556</i>
Orosházi Ev.	tanári	1.725	8.210
	<i>ifjúsági</i>	<i>406</i>	<i>694</i>
Szarvasi Ev.	tanári	36.370	38.451
	<i>ifjúsági</i>	<i>2.703</i>	<i>2.121</i>
Szeghalmi Ref.	tanári	1.843	11.844
	<i>ifjúsági</i>	<i>707</i>	<i>3.292</i>

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak értesítői¹³¹(lásd. 4. számú melléklet).

A tanári könyvtárak állományai között jelentős különbség van. Az Orosházi Evangélikus Gimnázium esetében találjuk a legkisebb kötetszámot, ami érthető,

¹³¹ A Gyulai Katolikus Reál Gimnázium értesítőiben csak a könyvállomány bővítését jelzik.

hiszen csak 1937-ben nyitotta meg kapuit. A következő a Szeghalmi Református Gimnázium, amely szintén rövid ideje, 1926-tól működött. A többi gimnázium nagyobb múltra tekinthet vissza, hiszen mind az öt már a XIX. században megkezdte működését, így könyvtáruk fejlesztésére is több idejük volt. Kiemelkedő állományt látunk a Szarvasi Evangélikus Gimnázium esetében. Ez volt a legelső középfokú intézmény Békés vármegyében. A közel 150 éves működése alatt nagyhírű tanárai (Vajda Péter, Benka Gyula) sokat tettek a könyvtár fejlesztésért, azonban önmagában ez nem eredményezett volna ekkora nagy különbséget a többi gimnáziummal szemben. A könyvek számát jelentős mértékben növelte Tessedik iskolájának könyvállománya, melynek egy része a gimnáziumhoz került. A másik négy középiskola esetében látható, hogy a hasonló ideje tevékenykedő intézetek¹³² közel azonos könyvállományt gyűjtöttek össze. A Békéscsabai Ev. Rudolf Gimnázium egy kicsit kitűnik a többi közül, azonban ha figyelembe vesszük, hogy a vármegye legrohamosabban fejlődő városában működött, ez a többlet érthető, hiszen a módosabb polgárok több adománnyal tudták segíteni az iskolát.

Az ifjúsági könyvek száma lényegesen kevesebb, mint a tanári könyvállomány. Ebben az esetben kivételt a Gyulai Katolikus Gimnáziumnál találunk, ahol mind a kötetek számában, mind az értékükben nem nagy különbség jelentkezik a tanulók által használt könyvtár felszereltsége és a tanári könyvtár között.

Egy könyvtár megítéléséhez a művek és a kötetek száma mellett több paramétert is meg lehet említeni. A tagok létszáma itt nem mérvadó, hiszen minden tanár és tanuló tagnak számított, így a könyvtárt látogatók köre adott volt. A kölcsönzések számát nem mindegyik intézményben regisztrálták, ezért korrekt összehasonlítást nem tudunk tenni. Ami adatokkal alátámasztható az a könyvtári állomány gyarapodása.

¹³² A Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium elődintézménye a Leány polgári iskola szintén a XIX. század közepén kezdte meg működését.

60. számú táblázat

A tanári és ifjúsági könyvtári állomány gyarapodása a békés vármegyei középiskolákban az 1930-31-es tanévben ¹³³

	Tanári		Ifjúsági	
	vásárolt	ajándék	vásárolt	ajándék
Békéscsabai Ev. Rudolf	114	8	38	7 kötet
Békéscsabai Áll.Lórántffy	54	0	123	1
Békési Református	39	0	0	0
Gyulai Katolikus	52	11	41	2
Szarvasi Evangélikus	103	174	29	6
Szeghalmi Református	204	nincs jelezve	94	nincs jelezve

Forrás: Békés vármegye középiskoláinak 1930-31. tanévi értesítői (lásd. 4. számú melléklet).

A könyvtárak gyarapodási jegyzéke nagy eltérést mutat. A Békéscsabai Rudolf Reálgimnáziumnál, a Szarvasi Evangélikus Gimnáziumnál és a Szeghalmi Péter András Református Reálgimnáziumnál a tanári könyvtár lényegesen több kötettel bővült, de a Békéscsabai Lórántffy Leánygimnáziumban fordított a helyzet, a diákok számára vásároltak több könyvet az adott évben. A Békési Református Gimnáziumban a diákok számára egy könyvet sem vettek, amit nem lehet az anyagiak hiányával magyarázni. Itt talán a testület könyvtárhoz való hozzáállása sem volt az igazi, aminek az eredményét az 59. számú táblázat is jelzi, hiszen tíz év múlva, 1940-41-ben a legrégebben alapított öt középiskola közül, a legkevesebb kötettel a békési iskola rendelkezett, mind a tanári, mind az ifjúsági könyvtárak viszonylatában.

Fontos ismerv a könyvek állaga is, melyről több gimnáziumban negatív visszajelzéseket lehet olvasni a közös értesítőkben. Az elrongyolódott, kiselejtezésre megérett könyveket általában megtartották, mert nem tudták pótolni hiányukat.

¹³³ A táblázatban nem jelöltük az Orosházi Evangélikus Gimnáziumot, hiszen ekkor még nem működött.

Inkább új, addig meg nem lévő könyveket vásároltak és az elhasználódott köteteket megjavították, amely tevékenységben néhány intézetben a cserkészek is segédkeztek.

A polgári iskolák könyvtári állománya szerény ha a gimnáziumokéhoz hasonlítanánk, ez azonban nem adna reális képet, hiszen a két iskolatípusnak más volt a küldetése.

61.számú táblázat

A polgári iskolák könyvtárainak könyvállománya az 1940-41-es tanévben

		kötet	érték (pengő)
Békéscsabai leány	tanári	937	7.594
	<i>ifjúsági</i>	<i>1.208</i>	<i>2.135</i>
Békéscsabai fiú	tanári	1.364	7.850
	<i>ifjúsági</i>	<i>882</i>	<i>2.175</i>
Endrődi koedukált	tanári	505	2.403
	<i>ifjúsági</i>	<i>385</i>	<i>775</i>
Gyomai koedukált	tanári	743	3.575
	<i>ifjúsági</i>	<i>nincs adat</i>	<i>nincs adat</i>
Gyulai fiú	tanári	785	5.640
	<i>ifjúsági</i>	<i>770</i>	<i>1.450</i>
Mezőberényi fiú és leány	tanári	1.503	9.885
	<i>ifjúsági</i>	<i>619</i>	<i>2063</i>
Orosházi fiú és leány	tanári	1.177	6.528
	<i>ifjúsági</i>	<i>nincs adat</i>	<i>nincs adat</i>
Szarvasi leány	tanári	<i>nincs adat</i>	<i>nincs adat</i>
	<i>ifjúsági</i>	<i>nincs adat</i>	<i>nincs adat</i>
Tótkomlói fiú és leány	tanári	815	6.463
	<i>ifjúsági</i>	<i>499</i>	<i>1.257</i>

Forrás: Békés vármegye Polgári iskoláinak 1940-41-es értesítői
(lásd.3.számú melléklet).

A Békéscsabai Leány Polgári Iskolában az ifjúsági könyvtárban több kötet volt, mint a tanárban. A többi intézményben a tanárok számára adódott jobb lehetőség a könyvtár használatára, hiszen nemcsak több, de értékesebb könyvállomány állt rendelkezésükre. A jelentős értékkülönbség abból adódhat, hogy

a tanároknak a drága szakirodalmi könyvek mellett lexikonok segítették a munkájukat, míg az ifjúsági irodalmi kötetek egyszerűbb kötésben jelentek meg, már akkor is.

A tanítónőképző szintén nagy tradíciókkal rendelkezett. Igaz, hogy mintegy fél évszázadon keresztül a gimnázium részeként működött, de már ekkor elkezdték tanárai a külön könyvtár kialakítását. Ennek meg is volt az eredménye, hiszen több könyvet lehetett megtalálni könyvtárának polcain, mint bármelyik polgári iskola esetén.

62. számú táblázat

A Szarvasi Ev. Tanítónőképző könyvtárának könyvállománya

	1930-31		1940-1941	
	tanári	ifjúsági	tanári	ifjúsági
Kötet (db)	4.562	919	5.531	1.057
Érték (P.)	24,129	2.398	29.278	3.570

Forrás: Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző Évkönyvei.

Mind a tanári, mind az ifjúsági könyvtár állománya megállja a helyét a középiskolákkal való összehasonlításkor. Ha a '40-41-es tanév adatait összevetjük a középiskolai eredményekkel, látható, hogy csak a Szarvasi Evangélikus Gimnáziumban volt több kötet a tanári könyvtárban. Ez nem a tanítónőképző jó anyagi helyzete miatt volt így, hanem azért, mert 1930-ban az újonnan megbízott könyvtáros, Lipter Éva újra rendezte Haviár Dániel, az intézmény XIX. században élt tanárának hagyatékát. Az addig „rendezetlen anyagot lajstromozta, részint a könyvtár meglévő szakcsoportjaiba, részint az új állomány szakirányának megfelelően nyitott új szakcsoportokba.”¹³⁴

A könyvtár gazdag állománya mellett a tanári kar több folyóiratot is járatott:

Vallásos és egyházi folyóiratok:

- Magyar Protestánsok Lapja, Evangélikus Élet, Harangszó, Keresztyén Igazság, Misszió Lapok.

¹³⁴ Kiss Sándor (szerk.): 1931. A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1930-31. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája, Mezőtúr. 1931. 78.p.

Humánus és vegyes tárgyú folyóiratok:

- Magyar Nyelv, Népünk és Nyelvünk, Népélet, Földrajzi Közlemények, A Földgömb, Turisták Lapja, Magyar Szövetkezés, Hivatalos Közlöny, Magyar Pedagógia, Nevelésügyi Szemle, Protestáns Tanügyi Szemle, Magyar Tanítóképző, Evangélikus Népiskola, Néptanítók Lapja, Tündérújjak, Testnevelés.

Természettudományi folyóiratok:

- Természettudományi Közlöny, A Természet, Búvár, Növényvédelem, Kertészet, Mezőgazdaság.

Szórakoztató folyóiratok:

- Pásztortűz, Protestáns Szemle, Kelet Népe.¹³⁵

A tanári és az ifjúsági könyvtárak mellett fontos intézmény volt mindegyik közép- és középfokú iskolában a segélykönyvtár. Ide az Ifjúsági Segélyegylet tankönyveket gyűjtött össze. Ebből a készletből az arra rászoruló, szegény tanulók kölcsön-tankönyvet kaphattak a tanévre. Az ez irányú kéréseket a beiratkozáskor kellett írásban kérni és a segélykönyveket az évnyitón osztották ki. Természetesen nem mindig és mindenhol tudták kielégíteni az igényeket, ezért törekedtek az arányosságra, hogy mindenkinek jusson valamennyi ingyen könyv. A tanulóktól azt kérték, hogy nagyon vigyázzanak rájuk, azonban az évek során elhasználódtak. Ezért a jobb módú diákoktól folyamatosan várták az adományokat, a lezárt tanév tankönyveit.

¹³⁵ Kiss Sándor (szerk.): 1931. A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1930-31. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája, Mezőtúr. 1931. 20-21.p.

7.2. Tanszerek a közép és középfokú iskolákban

A középiskolai tankönyvi piac sokszínű volt. A vármegyei középiskolák széles palettán válogatva egymástól eltérő tankönyveket használtak oktató munkájuk során. A hittannal kapcsolatban érthető a különbség a különböző felekezetekhez tartozó intézmények esetén. Az 1936-37-es tanévben a katolikusok a „Római katolikus nagyobb katekizmust”, a reformátusok „Farkas: Az ó- és újszövetségi kijelentés történetét”, az evangélikusok „Bereczky: Ószövetségi élet- és jellemképek s tanítások” című könyveket használták az első osztályokban.

A többi tárgynál is alig van egyezés a tankönyvek között, pedig azonos tanterv szerint tanítottak. Egyezett pl. a Mérey: Számít II. könyv a Békéscsabai Evangélikus Fiú, a Békési Református és a Gyulai Katolikus gimnáziumok második osztályaiban, ezen kívül volt még olyan tankönyv, melyet két-három békés vármegyei középiskolában is használtak, de előfordult olyan eset is, amikor bizonyos tantárgynál mindegyik intézményben más-más könyvből tanítottak. (IV. osztály: Hézser: Földrajz, Lakatos-Németh: Földrajz, Geszti: Földrajz, Kalmár-Varga: Földrajz)

Meg kell jegyezni, hogy a középiskolák erősen kötődtek a tankönyvekhez, illetve a tankönyvírókhoz. Így fordulhatott elő, hogy nemzedékek tanultak azonos tankönyvből, ami nagyobb testvérről a kisebbre szállhatott.

Annak ellenére, hogy a vármegyében több polgári iskola volt mint középiskola, a használt tankönyvek egységesebb képet mutattak. A fiú és leány polgári iskolák természetesen nem teljes mértékig azonos könyveket írtak elő növendékeik számára, azonban találhatunk olyan könyveket, melyeket az iskolák zömében alkalmaztak. Ilyen például a Gregus Pál-féle „Az állatok és növények életmódja”, Bexheft-Baloghné: „Egészségtan”, vagy a Sághegyi-Glász-Reőthy: „Stilisztika és verstan” című tankönyvek.

A tanulóknak előírták, hogy a hittankönyveket előre ne vásárolják meg, hanem várják meg a vallásstanárok szükséges útmutatóit. Ugyanez az utasítás volt érvényben a füzetek és rajzeszközök beszerzése terén is, itt a szaktanárok iránymutatását kellett figyelembe vennie a növendékeknek. Egyes intézmények a következő tanévben

használatos taneszközök jegyzékének végén egy fontos felhívást fogalmaztak meg, miszerint „Csak magyar gyártmányú írószereket, füzeteket, kézimunkaanyagot stb. használhatnak a tanulók.”¹³⁶ A trianoni békeszerződés után a nacionalista érzület mindig is jelen volt az iskolákban, ez főként előtérbe került a harmincas évek második felében, melynek eklatáns példája a fenti utasítás.

A békés vármegyei mezőgazdasági képzést folytató iskolákban használatban lévő tankönyvek vizsgálatakor megállapítható, hogy jellemző volt a tanári autonómia a taneszközök megválasztásakor a '20-30-as évtizedekben. A vizsgált időszak végére, - az 1940-41-es tanévben, mikorra már kiforrott az 1938-as tantervi változás hatása, - azonban több azonos tankönyv volt forgalomban a békéscsabai és orosházi mezőgazdasági középiskolákban. Az első évfolyamban még csak egy, a Laurency Vilmos által írt Gazdaságpolitikai történelem című könyv volt azonos, azonban a második osztályban három, a harmadikban és a negyedikben már hat-hat könyv egyezett. A szarvasi intézményben a képzési profil hasonlított ugyan a békéscsabai és orosházi iskolákéhoz, de az oktatás struktúrája, így a tantárgyak helye is eltérő volt. Az 1940-41-es tanévben a négy évfolyamban csak kettő olyan tankönyv volt, melyeket másik kettő békés vármegyei iskolában is használtak. Ezek az Eperjessy-Andrasovszky: Szervetlen kémia, ásványtan és technológia és a Domanovszky-Kováts: Magyarország oknyomozó történelme című tankönyvek voltak. Több olyan könyvet nem írtak elő, amelyeket az orosházi intézményben is használtak volna, a békéscsabai mezőgazdasági középiskolával összehasonlítva azonban évfolyamonként még egy-egy tankönyv megegyezett. Szarvason a tanárok több esetben maguk írták meg a jegyzeteket. Az 1940-41-es tanévben a négy évfolyamon 11 saját kiadású tankönyvet használtak az iskola tanárai. Ezek a következők voltak:

Bagotai István:	Növénykórtan
Uzonyi Ferenc:	Gazdasági növénytan
	Gazdasági állattan
	Erdészeti alapismeretek
Szelényi László:	A magyar irodalom története
Páter Károly:	Mezőgazdasági vegytan és technológia

¹³⁶ Balás Béla (szerk.): 1937. Orosházi Állami Fiú Polgári Iskola 1936-37. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 34.p.

Molnár Béla:	Motorok
Dubay Aladár:	Gazdasági levelezés Mezőgazdasági kereskedelem
Vadányi Miklós:	Növénynevelés
vitéz Horváth Iván:	Mezőgazdasági üzemtan

7.3. Szertárak

A tanítást segítő mindegyik középiskola rendelkezett szertárakkal. A gazdasági viszonyoktól függően fejlesztették ezeket, ám általában évente csak egy szertárra tudott pénzt fordítani az iskolák vezetése. A központi kereteken kívül adományokból, gyűjtésekből, felajánlásokból bővült az állományuk.

Természettani szertár: Volt olyan középiskola, ahol ide tartoztak a fizika és a vegytani felszerelések is, de a harmincas évek végére általában a vegytani szertár külön működött. A megfigyeléshez és a kísérletezéshez szükséges eszközök: távcső, mikroszkóp, induktor, dinamó, mágnesek, kémcsövek mellett szakkönyvek és folyóiratok szélesítették a növendékek ismereteit.

Természetrajzi szertár: állattani, növényteni, ásvány-kőzettani, őslénytani gyűjteményt tartalmaztak, melyeket kiegészítettek falitáblák, vetíthető képek. A növendékek kézbe vehettek tengeri csigát, darázsfészket, ásványokat, de közelről nézhettek meg őzagancsot, vagy kitömött állatokat is.

Rajzszerár: A rajzolásához szükséges modellek, geometriai testek, rajzeszközök, állványok segítették a gyakorlati munkát. A képek, a diaposzítívok a tanulók elméleti ismereteit szélesítették.

Filológiai szertár: Általában mindegyik intézményben voltak mellszobrok, képek, könyvek, diaposzítívok, majd a harmincas évek felé egyre több intézményben bekerültek a szertár állományába a nyelvtanítást segítő eszközök, gramofon, hanglez és nyelvkönyv.

Tornaszertár: Az állomány egységes volt, hiszen mindenütt szervezett testnevelés folyt. Ennek megfelelően az állományt alkották a sportszerek,

tornaszerek, labdák, mezek, stopper. Mindezek a testnevelés órákat és a sportköri tevékenységet is segítették.

Zeneszertár: A különböző hangszerek mellett a kották tartoztak még a tanárok féltve őrzött kincsei közé.

Földrajzi és történeti szertár: Ezen tárgyakhoz már akkor is elengedhetetlen segédeszköz volt a térkép. Ezt kiegészítette a földgömb, Magyarország domborműű térképe, a homokasztal, mérőeszközök, diapozitívok.

A tanítónőképzőben a szertárak száma jóval több volt. Egyrészt azért, mert több szertár önálló egységekre tagozódott. (természetrajzi helyett külön növénytani, állattani, ásványtani, külön földrajzi és történeti). Másrészt olyan szertárak is működtek a tanítónőképzőben melyek a többi intézetben nem voltak megtalálhatók. (Kézügyességi, Női kézimunka)

7.4. Ifjúsági szervezetek

Az intézetek szociális érzékenysége kézzel fogható volt a vármegyében. Erre nagy szükség is volt, hiszen mindegyik iskolába jártak rosszabb anyagi helyzetben lévő családok gyermekei, de főként a polgári iskolák tanulói rekrutálódtak a szegényebb rétegekből. Az első világháborút követően a rászorulóknak megsegítésére egyre szélesebb keretekben került sor.

A békés vármegyei közép- és középfokú iskolákban a segélyezés folyamatát általában az **Ifjúsági Vöröskereszt Egylet**, vagy az **Ifjúsági segélyegylet** bonyolította le. Az Egyletekben tevékenykedő tanulók a nevelő és felvilágosító munkán kívül főleg a jótékonytságot gyakorolták. A pedagógusok úgy tartották, hogy „a segélyegyletekben folyó munka láthatatlan hatótényezője az iskolai nevelésnek. Az altruizmus mellett a jogos egoizmusnak is helyt ad és a nevelésnek nem csupán egy területére szorítkozik, hanem a testi, erkölcsi és értelmi nevelésnek egyaránt hathatós tényezője.”¹³⁷

¹³⁷ Banner Benedek (szerk.): 1936. Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium 1935-36. tanévi Értesítője. Kőrösvidék RT. Békéscsaba. 31.p.

A tagok tagdíjat fizettek és az Egyletek jövedelmét egyes iskolákban (pl. Tanítónőképző) gyarapították a javítóvizsga után befizetett díjak és a növendékek által elhagyott tárgyak megőrzéséért fizetett pár filléres őrzési díjak is. A Segélyegylet keretében működött a Segélykönyvtár és más ifjúsági szervezetekkel is kapcsolatot tartott fenn. Így például szoros együttműködés alakult ki az Önképzőkörökkel is, hiszen az általuk szervezett programok bevételeiből egy rész, a segélyező egyletek kasszáját is kiegészítette.

A szegény, de jó előmenetelű és magaviseletű tanulók segélyezésére a tandíjmentesség intézménye szolgált. Voltak teljesen tandíjmentes tanulók és voltak akik „csak” a fél tandíjra kaptak mentességet. Az arra rászoruló diákok ingyen, vagy jelképes összegért kaptak kölcsön tankönyveket az adott tanévre. Több iskolában a könyvsegélyen kívül tanszer- és írószersegélyben is részesítették a szegény sorsú tanulókat.

A tanítást kiegészítendő az iskolák tanulmányi kirándulásokat szerveztek. Ezek általában nem jártak jelentős költséggel, de természetesen így is voltak olyan diákok, akik családjuk szerény lehetőségei miatt nem tudtak volna ezen eseményeken részt venni. Ebben segített a **Tanulmányi Kirándulási Alap**. Az „Alapot” különböző adományokból, a gyerekek által szervezett programok bevételeiből (hulladékgyűjtés, előadások) töltötték fel. Az így összegyűlt pénzből a rászorulóknak részvételi díját, vagy annak valamennyi részét fizették ki.

A vármegye közép- és középfokú iskoláiban a tanulók széleskörű tevékenységet folytattak a tanulás mellett. Mindenhol megtalálható volt az **Önképzőkör**. A kör tagjai szépolvasással, szavalatokkal, önálló dolgozatokkal és költeményekkel, ünnepi beszédekkel, magán- és páros jelenetekkel, színdarabokkal, ének- és zeneszámokkal tették változatossá a rendes gyűléseket. A vármegye intézményeiben legalább két díszgyűlést tartottak az önképzőkör keretében. Megünnepezték március 15-ét, és október 6-át. Emellett gondosan megválasztott műsorokkal megemlékeztek irodalmi, történelmi nagyságok évfordulóiról, nevezetes eseményeiről.

Az önképzőkörökben általában két szakosztály működött. Az egyik humán (irodalmi, történelmi) a másik természettudományi témákkal foglalkozott. A szakosztályi munkában preferálták a tanulók szabad előadását, melynek előnyét

abban látták, „hogy bátrabb fellépésre, nagyobb önállóságra, világosabb szerkesztésre, alaposabb kidolgozásra és tömörebb fogalmazásra készíti és szoktatja az előadót.¹³⁸

A Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskolában például az 1935-36-os tanévben a fiú önképzőkörben 37 szabadelőadás hangzott el a következő felosztásban: „magyar irodalomtörténeti 18, történelmi 12, földrajzi 9, vegytani 1, fizikai 1, gazdaságtani 4. A lány önképzőkörben 12 történelmi, 9 irodalomtörténeti, 9 más tudományági szabadelőadást tartottak. Ezek mellett rendeztek még szavaló, háztartástani, kézimunka, rajz és helyesírási versenyeket.¹³⁹

Jellemző volt, hogy különböző pályatételeket írtak ki a diákok számára. A témák megjelölésénél arra törekedtek, hogy az eltérő érdeklődési körű tanulókat is megszólítsák. A Békési Református Gimnáziumban a következő pályatételek jelentek meg az 1935-36-os tanévben:

1. Balassa és Petőfi költészetének összehasonlítása.
2. A kálvinizmus nemzeti missziója hazánkban.
3. A magyar nemzet szerepe Európában és világtörténelmi jelentősége.
4. A trianoni béke hatása Magyarország gazdaságföldrajzi helyzetére.
5. A madárvédelem jelentősége.¹⁴⁰

A beérkezett pályamunkákat tanárokból és diákokból álló zsűri bírálta el és a legjobbakat pénz vagy könyvjutalomban részesítették.

A kalokagátia szellemében nemcsak az értelem, de a test kiművelésének is nagy szerepet szántak mindegyik iskolában a vármegyében. Úgy a fiú mint a leányiskolai **sportkörök** az egész iskolai évben a testnevelés foglalkozások mellett, rendes sportköri órákon nyújtottak szervezett sportolási lehetőséget a tanulók számára. Iskolától függően hetenként egy vagy két alkalommal vettek részt a tanulók

¹³⁸ Németi József (szerk.): 1936. Gyulai Római Katolikus Gimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 11.p.

¹³⁹ Magdó István (szerk.): 1936. Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény. 14.p.

¹⁴⁰ Berentés Lajos (szerk.): 1936. Békési Református Gimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés. 12.p.

valamely szakosztály munkájában. A vármegye összes iskolájában működött atlétika és torna szakosztály, de népszerű volt a játék, a céllövészet, az úszás, a vívás, a tenisz és az asztalitenisz is. Napjainktól eltérően csak kevés iskolában jelentek meg a labdajátékok, a kézi- és kosárlabda, valamint a labdarúgás. Ebben az is közrejátszhatott, hogy amíg más sportágakból rendszeresen rendeztek versenyeket regionálisan és a „KISOK” égisze alatt is, addig a középiskolai Szent László Labdarúgó Bajnokságot csak 1940. január 4-én írták ki először.

Egyes iskolákban a versenynaptár nagyon zsúfolt volt. Az atlétika időjárástól függő sportág, ezért versenyait főként májusban bonyolították le, de akkor minden héten rendeztek seregszemléket. Példaként említjük a Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Reálgimnázium tanulóinak 1930-31-es év tavaszi versenynaptárát. Atlétikából a következő versenyeken vettek részt:

- Békéscsaba, május 14. A békéscsabai fiúiskolák, Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Reálgimnázium, a Felső Mezőgazdasági és a Felső Kereskedelmi középiskola csapatai számára kiírt pontszerző csapatverseny.
- Orosháza, május 24. A Békés Vármegyei Vitéz Szék által rendezett csapatverseny.
- Szarvas, május 31. Békés vármegyei középiskolák pontversenye.
- Békés, június 7. Meghívásos csapatverseny.¹⁴¹

Megjegyzendő, hogy június 7-én Tótkomlóson rendezték a Békés és Arad vármegyék polgári iskoláinak kiírt csapatversenyt, június 8-án Gyulán a Vitéz Szék által támogatott pontversenyt és június 9-én Békésen egy meghívásos csapatversenyt. Ebből látható, hogy a közép- és középfokú iskolák tanulói számára megvolt a lehetőség a versenyszerű sportolásra.

Más sportágak versenyait ősszel, vagy kora tavasszal rendezték, hogy ne ütközzön az atlétikával. A Békési Református Reálgimnázium sportolói a következő tornaversenyeken vettek részt 1931-tavaszán.

- Kiskunfélegyháza, február 15. Körzeti szertorna verseny.

¹⁴¹ Rell Lajos (szerk.): 1931. Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda, Békéscsaba.

- Budapest, március 29. Országos szertorna verseny.
- Szeged, április 11. Körzeti szertorna verseny.¹⁴²

Az atlétikai és tornaversenyek mellett az iskolák tanulói részt vettek még céllövő, tenisz, úszó és vívó versenyeken is. A különböző mecénások (Vármegyei Vitéz Szék, Békés vármegyei Általános Takarékpénztár, Testnevelési Felügyelőség) által kiírt versenyek mellett népszerűek voltak az azonos székhelyű, illetve egymáshoz közeli iskolák vetélkedői is. Ilyen volt a Gyulai Katolikus Reálgimnázium és a Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Reálgimnázium közötti tenisz és labdarúgó mérkőzés, valamint a Szarvasi Ág. Hitv. Evangélikus Vajda Péter Gimnázium és a Mezőgazdasági Tanintézet diákjai között rendezett labdarúgó és atlétikai viadal.

Az iskolák, valószínűleg a mai gyakorlatnak megfelelően a testnevelő ügybuzgalmától és az anyagi lehetőségektől függően vettek részt tanulóikkal a különböző versenyeken. A kiírt rendezvényeken természetesen nem minden iskola képviseltette magát, sőt volt olyan év, amikor a leányiskolák számára kiírt verseny a kevés jelentkező iskola miatt elmaradt.

Annak érdekében, hogy a kevésbé tehetséges gyerekek is – akik eredménytelenségük miatt nem képviselhették az iskolát - megérezhessék a versenyzés ízét a tanév során háziversenyeket rendeztek. Itt mindenki kipróbálhatta magát. A tanévet rendszerint tornaünnepellyel zárták, ahol zenés szabadgyakorlatok, labdával, buzogánnyal, szalaggal végzett formagyakorlatok mellett a sportbemutató szerepelt. Tornaünnepélyt nemcsak évvégén rendeztek, hanem valamilyen nagy esemény tiszteletére is. Ilyen volt Szeghalmon 1936. január 18-án, amikor a sportcsarnokot avatták. A vármegye előkelőségei, a szomszéd vármegyék küldöttei a Szeghalmi Református Gimnázium tanulóinak gyakorlatai mellett egy budapesti és egy debreceni tornászegylet bemutatójában is gyönyörködhetek. A tornaünnepély fénypontját a magyar olimpiai tornászkeret fellépése jelentette.

¹⁴² Körber Tivadar (szerk.): 1931. Békési Református Fiú Reálgimnázium 1930/31. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés. 14.p.

A leányiskolákban és a koedukált polgári iskolákban **gyorsírókörök** működtek. A gyorsírókör célja: „a továbbképzés, az írássebesség állandó és egyenletes fokozása, a szöveg pontos áttételében, illetőleg visszaolvasásában való gyakorlás volt.”¹⁴³ A Gyulai Katolikus Gimnáziumban a „Gyorsírástudomány”, a „Szegedi Gyorsíró” és a „Magyar Gyorsíró Szemle”, a M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leány Gimnáziumban az „Írás” és a „Gyorsírószaklap” című folyóiratokat járatták. A gyorsírókör tagjainak háziversenyeket rendeztek, melyeken 60-80-100-120-150-200 szótagos diktátumok szerepeltek a feladatok között. A legjobbak vehettek részt a kerületi és ha onnan is tovább kerültek, az országos versenyeken.

A közép- és középfokú iskolák keretein belül általában sikeresen működtek a **cserkészcsapatok**. Kivételt a M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leány Gimnázium jelentette, ahol egyik értesítőben sem tesznek említést cserkészcsapatról. A Békéscsaba kultúrtörténetét feltáró munkában sem történik utalás a Leány Gimnázium bemutatásakor a cserkészetre. Húsz év értesítőiben, a tantestület „egyéb szolgálati beosztása” rovatban egyszer sem jelölték senkinél a cserkészcsapat vezetője titulust. A cserkészélet a Szarvasi Tanítónőképzőben is leáldozott a vizsgált időszak végére. Az 1938-39-es Értesítőben kifejtik, hogy cserkészcsapatnak „a folyó tanévben nem volt tanári csapatvezetője, ezért csak erősen korlátozott működést fejtett ki. Hogy mégis ne haljon ki egészen a csapatélet, a tanári értekezlet megbízásából Kovács Mária V. évfolyamos növendék, képesített csapatvezető foglalkozott időnként a cserkészekkel.”¹⁴⁴ Ez azonban csak látszatz megoldás volt, hiszen a következő tanévben már a cserkészcsapat szüneteltetését jelentik.

A pedagógusok habitusa, személyes meggyőződése ezen a területen is sikert eredményezett. Ennek megfelelően a leány polgári iskolákban rendezett volt a cserkészélet. A Békéscsabai Községi Államilag segélyezett Polgári Leányiskola életében tovább fokozta az elhivatottságot, hogy Őfensége, Anna királyi hercegasszony, mint a Magyar Cserkészleány Szövetség Védőasszonya meglátogatta a cserkészcsapatot. A napi program során találkozott a város és a vármegye vezetőivel, a helyi előkelőségekkel. Látogatásával sok támogatót szerzett a vármegye cserkészmozgalmának.

¹⁴³ Banner Benedek (szerk.): 1936. Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék RT. Békéscsaba. 30.p.

¹⁴⁴ Kiss Sándor (szerk.): 1939. Szarvasi Ev. Leánylíceum és Tanítónőképző 1938/39. tanévi Évkönyve. Borbély Gyula Könyvnyomdája, Mezőtúr. 31.p.

A cserkészcsapatokat a „kiscserkészek” és a „nagyccserkészek” alkották. A „kiscserkészek” az iskola tanulóiból kerültek ki, míg a „nagyccserkészek” az iskolát végzett növendékekből rekrutálódtak. Legnagyobb részük hivatali, kereskedői, iparos, vagy otthoni egész napos munka után vállalta, hogy hetenként egyszer, - rendszerint péntekenként az esti órákban - megjelenjen az összejöveteleken. Folytatták a cserkészképzésüket és részt vettek a csapat játékonysági tevékenységében is.

A „kiscserkészek” a hetenként egyszer tartott összejöveteleiken újoncpróbára, az avatottak II. osztályú próbára és különpróbákra készültek. Az újoncpróbát a szülők jelenlétében tartották, majd a fogadalomtétel valamilyen ünnepi alkalommal történt. Nagyobb városokban, ahol több cserkészcsapat is működött ezt az eseményt közösen tartották meg. Békéscsabán például az újoncok, a cserkészcsapatok által szervezett nagy városi tábortűz mellett tették le fogadalmukat.

A leány polgári iskolákban „tündérke csapat” is működött. A fiatal kislányok heti rendszerességgel találkoztak egymással és a vezetőjükkel. A foglalkozásokon törvénymagyarázat, játék és mese mellett a próbára készültek a „tündérké”. A Békéscsabai Községi Áll. S. Polgári Leányiskolában az 1935-36-os tanévben a következő próbafeladatokat kellett teljesíteniük.

„Mosás, fémtisztítás, burgonyahámozás, zöldségtisztítás, ujj-, kar-, térdköötözés, cipőtisztítás, tánc, asztalterítés.”¹⁴⁵

Az, hogy valaki próbaidős volt egy cserkészcsapatban nem jelentett automatizmust. Csak akkor vált belőle cserkész, ha minden követelménynek megfelelt. A követelményeket komolyan vették, ezért többen nem kerülhettek be a csapatokba. A Gyulai Róm. Katolikus Gimnáziumban 1935-36-os tanévben „14 próbaidős jelentkezett, de csak 5 tett fogadalmat, a többieket részint tanulásbeli hanyagság, részint nem cserkészhez méltó viselkedés miatt nem avatták fel”¹⁴⁶.

A cserkészcsapatok hetente-kéthetente tartottak összejöveteleket. Szerveztek csapatkirándulásokat, harci játékokat, a csapat megjelent társadalmi rendezvényeken

¹⁴⁵ Mokosné Walthier Lujza (szerk.): 1936. Békéscsabai Államilag segélyezett Községi Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék RT. Békéscsaba. 17.p.

¹⁴⁶ Némethi József: 1936. Gyulai Róm. Katolikus Gimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 24.p.

s mindegyik cserkészcsapat részt vett a vármegyei cserkész hadijátékokon. A Karácsonyfa ünnepen a cserkészcsapatok előadással léptek fel és kis ajándékok készítésével, majd árusításával növelték a Segélyegylet bevételeit.

A cserkészélet csúcspontját a táborozások jelentették. A békés vármegyei cserkészcsapatok az ország különböző pontjain töltöttek hosszabb-rövidebb időt. A táborukat a természetben verték fel, de onnan kiindulva több kirándulást téve megismerték a környéket is. A Békéscsabai Felső Kereskedelmi Iskola cserkészei az 1935-36-os tanévben a Börzsöny hegységben Diósjenőn töltöttek három hetet. A táborélet és a feladatokkal teli közeli túrák mellett megnézték a nógrádi várat, a drégelypalánki vár romjait, a nagyoroszi kőbányát, és Visegrád nevezetességeit. Ugyanebben az évben többek között a Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola Salgótarjánban, a Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola Balaton-Györökön, a Gyulai Róm. Katolikus Reálgimnázium Lovasberényben táboroztatta cserkészeit. Nem minden cserkészcsapatnak volt lehetősége táborozni. A csak 1934-ben alakult Orosházi Felső Mezőgazdasági Középiskola diákjai éveken át csupán Orosháza környékén tettek kirándulásokat, az Endrődi Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola cserkészei anyagi okok miatt több évben nem szerveztek táborot, míg a Gyulai Róm. Katolikus Gimnázium cserkészeinek nyári tábora az 1940-41-es tanévben, a cserkészparancsnok tanár katonai kötelezettsége miatt maradt el.

A magyarországi cserkészlet legnagyobb eseménye az 1933. augusztus 2-től augusztus 16-ig Gödöllőn megtartott Cserkész Világtábor volt, ahol közel 26.000 hazai és külföldi cserkész vett részt. A békés vármegyei cserkészcsapatok is képviseltették magukat a „jamboree-n”. A fiatalok megismerhették más nemzetek hasonló korosztályának kultúráját, szokásait és megmutathatták ők is, milyen a magyaros virtus. A „kerekasztal-konferencián” külföldi cserkészek is részt vettek, ahol közvetlenül kicserélhették tapasztalataikat. A Szeghalmi Református Péter András Reálgimnázium cserkészcsapatában helyet kaptak hangszeren kiválóan játszó fiúk is, akik egy 12 fős cigányzenekart alkottak. Sikerükre jellemző, hogy különböző altáborok tábortüzein szerepeltek meghívottként, ahol a külföldi cserkészek érdeklődve hallgatták a magyaros muzsikát.

A jamboree mindegyik fiatalban mély nyomokat hagyott. Nem lehet csodálkozni azon, hogy aki ott volt, elkötelezettje lett a cserkész-mozgalomnak.

A vallásos ifjúsági egyletek működése függött a fenntartó egyháztól, vagy a polgári iskolák esetében a diákság felekezeti dominanciájától.

Az evangélikus gimnáziumokban, a tanítónőképzőben és az evangélikus többségű települések polgári iskoláiban az **Ifjúsági Luther Szövetség** keretein belül tevékenykedtek önkéntes alapon a növendékek. A Szövetség célját a következőkben fogalmazták meg: „Az evangélikus ifjúságot már a tanulás éve alatt előkészíteni az egyháztársadalmi munkára és kifejleszteni bennük a megalkuvást nem ismerő evangélikus öntudatot.”¹⁴⁷

A tagok rendes és nyilvános üléseket tartottak, melyeken bibliamagyarázat mellett, szavakat, ének- és zeneszámokat adtak elő. Több esetben részt vállaltak iskolai ünnepségek rendezésében és azokon előadóként is közreműködtek. A Szövetség keretein belül működött a bibliakör. Ebben a tanári elnök irányítása mellett a két felső osztály növendékei működtek közre, akik a gyakorlóiskola tanulói számára megnyitott vasárnapi iskola munkáját is segítették.

A református növendékek számára két közösség is szerveződött. A **Bethlen Gábor körnek** minden református diák tagja volt. Önként lehetett belépni a **Soli Deo Glória Collégiumba**. Az összejöveteleken „vallásos érzésük elmélyedését és az egymás iránti segítő, támogató szeretet munkáit gyakorolták.”¹⁴⁸ A Collégium fontos feladata volt, hogy a diákokban segítse a biblia ismeretének elmélyítését és a kálvinista világnézet kialakítását.

A katolikus diákok a **Mária Kongregáció** keretein belül tömörültek. A hetenkénti összejöveteleken a Lorettói Litánia felolvasása szerepelt. Az elhangzottak tanulságait a diákok a közösség vezetőjével beszélték meg.

A növendékek hasznos tevékenységet fejtettek ki az 1939-40-es tanévben megszervezett **„Diákkaptár-egyesületek”** keretein belül. A szervezet céljaként megfogalmazták, hogy „a fiatal tanuljon meg gyűjteni, beosztással élni, tanulja meg a megszerzett pénzt megőrizni. Ne szenvedélye, ösztöne, pillanatnyi szeszélye

¹⁴⁷ Némethy Samu (szerk.): 1928. Szarvasi M. Kir. Állami Polgári Leányiskola 1927/28. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomda, Szarvas. 59.p.

¹⁴⁸ Mokosné Walthier Lujza (szerk.): 1936. Békéscsabai Államilag segélyezett Községi Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék RT. Békéscsaba.17.p.

szerint cselekedjék, hanem józan esze után haladjon.”¹⁴⁹ A diákok a takarékoság mellett, hasznos tevékenységet is folytattak. A hulladékgyűjtés mindegyik intézményben fontos pénzszerzési lehetőség volt, emellett a növendékek egyes iskolákban mezőgazdasági munkát vállaltak, galambot, vagy selyemhernyót tenyésztettek.

¹⁴⁹ Horváth Jenő (szerk.): 1940. Békéscsabai M. Kir. Felső Mezőgazdasági Középiskola 1939/40. tanévi Értesítője. Körösvidék RT. Békéscsaba. 20.p.

8. Az iskolán kívüli népművelés kialakulása és elterjedése Békés vármegyében

Az első világháború és a Tanácsköztársaság után napirendre került az iskolán kívüli népművelés kérdése. Haller István miniszter a népművelés évi dotációját felemelte, de a munka akkor vett igazán lendületet, amikor a 210.537.IV. számú rendeletében kötelező feladatként megjelölte, hogy törvényhatóságokként Szabadoktatási Bizottságokat hozzanak létre. A bizottság elnöke az alispán, ügyvezető elnöke a kir. tanfelügyelő volt, előadója és jegyzője a szabadoktatási titkár, akit a közoktatásügyi miniszter nevezett ki, tagjai pedig azok lehettek, akik részt vettek a törvényhatóság területén folyó népművelési tevékenységben.

Ezen rendelet értelmében alakult meg a Békés Vármegyei Szabadoktatási Bizottság, melynek ügyvezető elnöke Mikler Sándor kir. tanfelügyelő volt, titkári teendőivel az 1921. január 25-én kelt 142.690/142.690/1920.IV.a. számú rendelettel dr. Cs. Varga Antal debreceni tudományegyetemi könyvtárórt bízta meg a kultuszminiszter. A bizottság csak rövid ideig működött ebben a felállásban, mert 1922. március 22-én Szentkerszty Tivadar vette át a vármegyei tankerület vezetését és dr. Cs. Varga Antal helyett, – aki felmentését kérte – Tantó Józsefet a békéscsabai V. kerületi állami iskola igazgatóját iktatták be titkárként a 125.422/1922.III.b. Vkm. rendelettel.

1922 őszén az iskolán kívüli népművelés területén is nagy változás állt be. Az október 14-én kelt 132.238/922. III.b. VKM rendelet megszüntette az Országos Szabadoktatási Tanácsot és helyette a 123/500/922. III.b. rendelettel, az Iskolánkívüli¹⁵⁰ Népművelési Országos Bizottságot hozta létre. A központi átszervezést követő lépés a törvényhatóságokénti Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok megalakítása volt, amely csak nevében változott, tiszti karának összetétele nem. A mindenkori alispán és tanfelügyelő és a VKM által kinevezett titkár. Mivel Tantó József titkári kinevezését a Szabadoktatási Bizottsághoz a rendelet megjelenése előtt alig egy hónappal (1922. szeptember 14-én) kapta meg, megbízatását érvényben hagyták, aki élve a bizalommal a vizsgált időszak végéig betöltötte ezt a posztot.

¹⁵⁰ Korabeli dokumentumok írásmódja szerint.

8.1. Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok tevékenysége

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok feladata egyrészt az iskola által hagyott hiányok pótlása, másfelől a különböző iskolafokokat végigjárt emberek továbbművelésének megszervezése volt.

A vallás- és közoktatási minisztérium a 30.773/1924. VIII. a. számú rendeletben határozta meg a feladatköröket, melyet a Népművelési Bizottság első évkönyvében is közzétettek.

- „ 1. analfabéták oktatása
2. népművelési előadások
3. népművelési tanfolyamok
4. népfőiskolák, szabadegyetemek
5. ifjúsági és legényegyesületek ügyei
6. a népiskolákkal kapcsolatos ifjúsági könyvtárak ügyei
7. népkönyvtárak
8. ifjúsági és egyéb olvasóköri
9. a nép számára való irodalom
10. közművelődési egyesületek ügyei
11. népházak ügyei
12. mesedélutánok
13. műkedvelő előadások, tánctanfolyamok ügyei
14. a külföldön élő magyarságnak az iskolánkívüli népműveléssel kapcsolatos kulturális gondozása”¹⁵¹

A felsorolt feladatok alapján a Népművelési Bizottságok hatáskörébe tartozott annak eldöntése, hogy a helyi sajátosságoknak, igényeknek megfelelően mely területeken szervezzenek programokat.

Az előadók feladata volt, hogy a tanfolyam kezdete előtt 2 példányban elkészítsék a tanmenetet, majd aláírva eljuttassák a Népművelési Bizottsághoz. A feldolgozandó anyagot tárgykörönként előadási egységekre bontva kellett feltüntetni,

¹⁵¹ Tantó József (szerk.): 1928. Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának I. Évkönyve. Körösvidék RT. Nyomdája, Békéscsaba. 32.p.

arra törekedve, hogy - elkerülve a túlterhelést - a rendelkezésre álló idő alatt és a sajátos helyi körülmények között ténylegesen elvégezhető legyen.

Az oktatók aláírásukkal kifejezték, hogy a tanmenet saját munkájuk és azért személyes felelősséget vállalnak. Olyan tanfolyamok indítási kérelmét, amelyhez nem mellékeltek a tanmeneteket, érdemi tárgyalás nélkül elutasította a Népművelési Bizottság. A tanfolyamok időtartamát 60-80-100-120 órában határozták meg. Ez függött a tananyagtól és a törvényhatóság anyagi kondícióitól. A feldolgozandó ismeretek összeállításánál a tanítóknak figyelembe kellett venniük, hogy napi két és fél óránál hosszabb foglalkozásokat nem lehetett tartani.

Analfabéta tanfolyam

Az egyik legégetőbb probléma Békés vármegyében az analfabétizmus volt. Ennek objektív okait a közlekedési viszonyokban látták a bizottságok tagjai. Az úttól félreeső tanyavilágot az esős ősze beálltával a járhatatlanná vált földutakon alig lehetett megközelíteni késő tavaszig. Ennek megfelelően a gyerekek is csak nagy nehézségek árán jutottak el iskolába. Természetesen a '20-as évek végén már könnyebb volt a helyzetük, hiszen a Klebelsberg program keretein belül épült iskolák sokkal közelebb kerültek a tanyai emberekhez. Az idősebbek azonban, akiknek a '10-es években, vagy a '20-as évek elején még hosszú kilométereket kellett megtenniük az iskolába, többen be sem fejezték az elemi népiskolát. Ennek következtében az analfabéták aránya azokon a településeken volt a legnagyobb, ahol a lakosság nagyobb része nem a belterületen lakott, hanem a tanyákon.

Az analfabéta tanfolyam célja az írásban és olvasásban teljesen járatlan vagy fél-analfabéta egyének számára az írás és az olvasás megtanítása volt. Az anyaghoz kapcsolni lehetett a négy számtani alapműveletet is, de ez nem volt kötelező.

63. számú táblázat

Analfabéta tanfolyam tárgy és óraterve

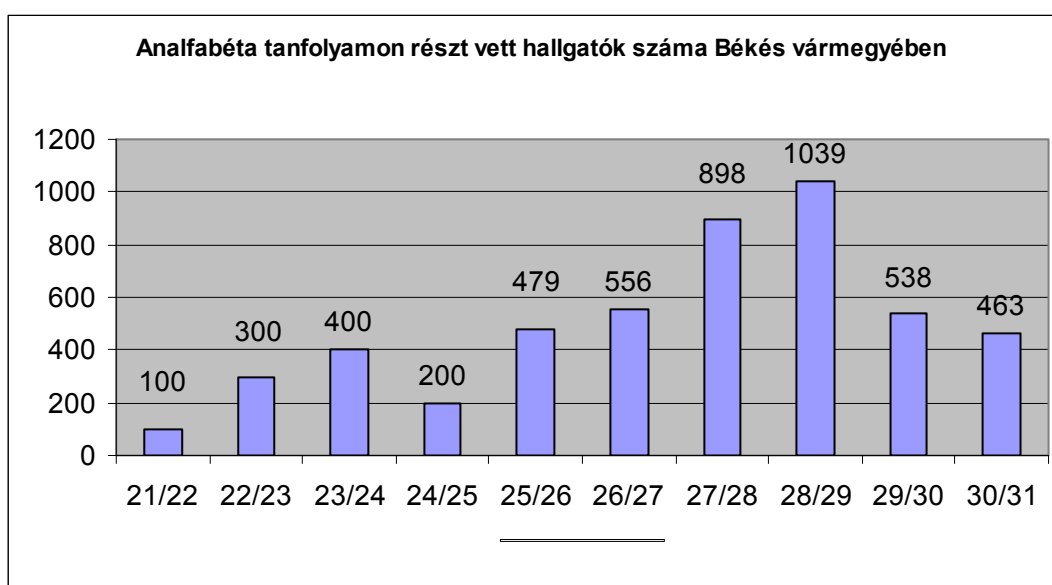
	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Írás, olvasás (írott és nyomtatott kis és nagybetűk)	60	60	70	80
Számolás (négy alapművelet)	-	20	30	40
Összesen:	60	80	100	120

Forrás: Tantó József. (szerk.): 1929. Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II.Évkönyve. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 136.p.

A tanfolyamon maximum 30 fő vehetett részt egyszerre. A minimum létszámot 10 főben állapították meg, de a Népművelési Bizottság engedélyével kevesebb jelentkezővel is megindulhatott az oktatás. A tanfolyam tanulóinak névsorát a munka megkezdése előtt le kellett adni. Ez azért volt fontos, mert a Népművelési Bizottság a tanulók számára a 882-4/668/1929.VIII.f. VKM rendeletének megfelelően ingyenesen ABC-s könyvről és írószerekről gondoskodott. A résztvevők névjegyzékének összeállítását megkönnyítette az országgyűlési képviselőválasztó jogosultság megállapítását szolgáló összeírás, mely a jegyzőknél volt megtekinthető.

Békés vármegyében minden évben rendeztek 1921-től analfabéta tanfolyamot, melyek egyre népszerűbbek lettek. Az évtized végére tízszer többen jelentkeztek mint a '20-as évek elején. Később drasztikusan esett a résztvevők száma, ami azzal magyarázható, hogy akkorra már az iskoláztatás kiszélesedett és a tankötelesek nagy része kijárta legalább a négy elemi osztályt

4.számú diagram

Forrás: Tantó József: 1933. Viharsarok napsütésben Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve.

A felnőttek képzését a tanítók külön bérezésért végezték, de a pénzhiány itt is jelentkezett. Több helyen, így Békés vármegyében is az iskolaszék felhívta az iskolák figyelmét hogy, a takarékoság szem előtt tartásával télen úgy szervezzék a tanfolyamokat, hogy minél kevesebb világításra és tüzelőanyagra legyen szükség.

Alapismeretterjesztő¹⁵² tanfolyam

Az alapismeretterjesztő tanfolyamokat azzal a céllal indították, hogy a fiataloknál és a felnőtteknél jelentkező tudásbeli hiányt pótolják. A feladat nem az elemi népiskolai anyag újratanítása volt, hanem az alapismeretek felidézése és rögzítése. Ehhez, speciális tankönyv hiányában, az elemi népiskola IV. V. és VI. osztályában engedélyezett tankönyveket használták, természetesen az időkeret függvényében válogatva az ismeretek között.

64. számú táblázat

Alapismeretterjesztő tanfolyamok tárgya és óraterve

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Írás (folyóírás, helyesírás), fogalmazás	15	20	25	30
Olvasás (folyékony, értelmes és szép olvasás) és a szóbeli előadókészség gyakorlása	10	15	20	25
Gyakorlati számolás, mérés	20	25	30	35
Alapismeretek az elemi népiskolai ismeretkörökből, olvasmánytárgyalás vagy beszélgetés alakjában	15	20	25	30
Összesen:	60	80	100	120

Forrás: Tantó József (szerk.): 1929. Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. Évkönyve. Évkönyve. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 136.p.

Az oktatásánál figyelembe vették a tanulók előzetes tudását, így a nagyon heterogén összetételnél az írás, fogalmazás és számolás tárgyaknál megengedett volt a kezdő és haladó csoportok kialakítása. A Népművelési Bizottság engedélyével lehetőség nyílt arra is, hogy a felnőtt jelentkezők érzékenységét is szem előtt tartva külön indítsanak nők és férfiak számára csoportokat.

Népművelési, közműveltségi tanfolyam

A tanfolyamon olyan ismereteket nyújtottak, amelyeket hasznosítani lehetett a gyakorlati életben, segítették az önképzést és a lelki élet művelését is szolgálták. A tanítók számára előírták, hogy a tananyag a helyi életviszonyoknak megfelelő tudásanyagot tartalmazza úgy, hogy a tanulók az ismereteket bekapcsolhassák mindennapi tevékenységükbe. Fontos elvárásként jelölték meg, hogy a tárgyalt ismeretkörök között legyen pedagógiai összefüggés.

¹⁵² Korabeli dokumentumok írásmódja szerint.

A gyakorlati ismeretek megszerzése mellett az általános műveltség kiszélesítésére is lehetőséget adott a tanfolyam. Mivel ez már nem alapvető igényeket elégített ki, ezért fenti két tanfolyamtól eltérően takarékosági szempontból a Népművelési Bizottság 15 főben határozta meg az indításhoz szükséges minimális létszámot és a maximumot 40 főre emelte.

65. számú táblázat

Népművelési, közművelési tanfolyamok tárgya és óraterve

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Az ember lelki és erkölcsi világa	6	8	12	12
Testtani, egészségügyi ismeretek	10	12	12	12
Szülőföld és honismeret	6	6	9	7
Gazdasági ismeretek	10	12	12	12
Természettudományi ismeretek	8	9	12	12
Társadalmi ismeretek	-	-	6	6
Jogi ismeretek	-	6	9	9
Nemzeti élet és művelődés	20	27	28	28
Gyakorlati számolás, mérés és fogalmazás	-	-	-	20
Összesen:	60	80	100	120

Forrás: Tantó József (szerk.): 1929. Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. Évkönyve. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 136.p.

Támogatott és ajánlott tanfolyamok

• Egészségügyi tanfolyamok

Különösen az orvosok közreműködésére számítottak, hogy felvilágosító, meggyőző, oktató eszközökkel segítsék elő a babonákból, tévhitekből, tudatlanságból származó egészségügyi problémák elkerülését. Fontos szerep jutott ezek mellett az elsősegélynyújtó tanfolyamnak.

• Nőnevelési tanfolyam:

A női hivatással kapcsolatban álló ismereteket felölelő tanfolyamok tartoztak ebbe a csoportba. Így a csecsemőápolás, gyermekgondozás, gyermeknevelés, otthon gondozás, háztartás, a főzés és a különféle női kézimunkák (varrás, szabás, hímzés, horgolás, kötés, csipkeverés stb.) köréből szervezett tanfolyamok. A gyakorlati képzéshez szükséges nyersanyagot és az eszközöket a résztvevők vitték magukkal.

- Gazdasági tanfolyamok

A gazdálkodási, kertészeti, gyümölcsstermelési, gyümölcsfa ápolási, méhészeti, valamint a mindennapi életben általában szükséges gyakorlati, technikai ismereteket adó tanfolyamokat főként férfiak látogatták.

- Háziipari tanfolyamok

A tanfolyamok célja volt megtanítani a földműves családokat a rendelkezésükre álló nyersanyagok feldolgozására. Ezáltal a család szükségleteit is ellátták, de a főleges termékek eladásával mellékkeresethez is juthattak. A háziipari tevékenységen belül népszerűek voltak a kosárfonás, fafaragás, seprőkötés, szalmafonás, kukoricacsuhé-fonás, vászonszövés, kender, len feldolgozás, gyékénymunka területén gyakorlati képzést adó tanfolyamok.

- Művészeti és kedélyképző tanfolyamok

Az ének, zene, nóta, versmondó, tanfolyamok mellett, az olvasódélutánok és esték, a képzőművészeti alkotásokat bemutató előadások, a magyar kultúra értékeit terjesztették. A kedélyképző tanfolyamok elvégzése után a művészeti tevékenységhez kedvet érő felnőttek különböző művészeti körök munkájába kapcsolódtak be. (Dalkörök, műkedvelő színjátszó körök)

- Szervezhető volt idegen nyelvi, ügyességi (gyorsírás, gépírás, rajz stb.) tanfolyam is, azonban ezek nem jelentettek elsőrendű népművelési szükségletet. Ezért a Népművelési Bizottság anyagi támogatás helyett csak erkölcsileg tudta segíteni ezen tanfolyamok megrendezését.

A tanfolyamok mellett tartottak népművelési és közműveltségi előadásokat, valamint népművelési hangversenyeket, alkalmi ünnepségeket, tanulmányi kirándulásokat, műkedvelői előadásokat, műsoros estét, gyerekek számára mesedélutánokat szerveztek.

Békés vármegyében az 1921-es kezdetektől az általunk vizsgált időszak végéig (1941) sikeres munkát végzett az Iskolánkivüli Népművelési Bizottság. Tevékenységük sikerét az eltelt húsz év összesített adatai is jelzik.

66. számú táblázat

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság által szervezett előadások,
tanfolyamok Békés vármegyében 1921-1941 között

	előadás	tanfolyam
Népművelési és közművelési	88.508	
Műsoros délután és este	2.155	
Mesedélután	7.277	
Tanulmányi kirándulás	244	
Népművelési hangverseny	348	
Alkalmi ünnepség	3.008	
Műkedvelői előadás	2.509	
Analfabéta	143	11.339
Alapismeret terjesztő	231	15.941
Népművelési és közművelési	216	14.434
Művészeti és kedélyképző	104	6.160
Férfi jellemképző	19	1.292
Nőnevelési és női jellemképző	433	30.640
Egészségügyi tanfolyam	61	3.367
Gazdasági	183	8.383
Háziipari	106	16.555
Idegen nyelvi	13	1.100
Gyakorlati, ügyességi	147	8.559
Népfőiskolai	7	1.767

Forrás: Tantó József (szerk.) 1943. Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának IV. Évkönyve. Körösvidék RT. Nyomdája, Békéscsaba. 152.p.

A népművelési tevékenység céljaira az állami iskolák (elemi, polgári, gimnázium) helyiségei ingyen a szervezők rendelkezésére álltak, a nem állami iskolák igénybevételéhez a fenntartó engedélyére volt szükség. Ez főként a külterületeken bizonyult kedvezőnek, ahol más közös épület nem lévén az iskolába könnyebben elmentek az emberek, de a falvakban és a városokban is szívesebben vették, ha ismerős, megszokott helyen voltak a programok, például a kultúrházakban vagy a népházakban. A tanfolyamok és előadások nagy részét amúgy is a vármegye pedagógusai tartották, az elemi népiskolai tanítótól a középiskolai rendes tanárig. Mellettük részt vettek a Népművelési Bizottság munkájában a papok, a jegyzők, az orvosok és más értelmiségiek mellett a mesteremberek és gazdák is.

9. A tanítói egyesületek

A békés vármegyei pedagógusok a fenntartó és az iskolatípusnak megfelelő országos tanító vagy tanári egyesület tagságába tartoztak. A tevékenységüket a vármegyei, illetve a tankerületi szervezetekben fejtették ki, de küldöttek révén az országos testületben is képviseltették magukat. Munkájuk elismertségét legjobban az mutatja, hogy a '20-30-as években nem volt olyan év, amikor valamelyik országos egyesület vezetésében ne kapott volna szerepet békés vármegyei pedagógus. Ha egyet kiemelünk a tanévek sorából és az 1938-39-es tanévet vesszük górcső alá a következő országos egyesületekben találunk tisztséget betöltő békés vármegyei pedagógust: Tas Ferenc az Orosházi Felső Mezőgazdasági Iskola igazgatója az Országos Köznevelési Tanács tagja, Varga János Békésről a Községi Tanítók és Óvónők Országos Egyesületének alelnöke, Görgényi Frigyes Gyuláról a Magyar Katolikus Tanítóegyesületek Országos Szövetsége alelnöke, Hrabovszky Károly Békéscsabáról az Országos Evangélikus Tanítóegyesület egyik jegyzője volt.¹⁵³

Az országos szervezetek a befolyó tagdíjakból és egyéb adományokból gazdálkodtak és az érdekképviselés, a segélyezés, az oktatói tevékenység módszertani megújítása mellett arra törekedtek, hogy segítsék a tanítókat és családjaikat. Budapesten a „Tanítók Házában” szobaalapítványokat hoztak létre a fővárosban tanuló vidéki tanítók gyermekei számára, valamint gondoskodtak, - ha csak korlátozott lehetőségek között is – a pedagógusok pihenési lehetőségéről is. Az állami tanítóknak Balatonbogláron, a Magyar Katolikus Tanítóegyesületek Országos Szövetségének Balatonlellén, Hévízen és Hajdúszoboszlón, az Országos Református Tanító Egyesületnek Balatonalmádiban és Hajdúszoboszlón, az Országos Evangélikus Tanítóegyesületnek Révfülöpön, az Országos Izraelita Tanítóegyesületnek Balatonfüreden volt gyógy- és üdülőháza. Itt az egyesületek tagjai mérsékelt áron szállást és ellátást kaphattak.

¹⁵³ Bene Lajos: 1940. Magyar Tanítók Évkönyve 1938-39. Dante Könyvkiadó, Budapest.

A vármegyében 1916-ban az evangélikus egyház tanítóképzőjét, tanítónőképzővé alakította át, így ettől kezdődően a fiúk csak más vármegyében szerezhették meg a tanítói képesítést. Az átszervezés előtt és után végzett diákok megalakították a Szarvasi Öreg Képzősök Egyesületét. Célját a végzettek közötti állandó érintkezésben, a baráti kapcsolatok megteremtésében, az intézet kultuszának ápolásában és az arra rászoruló növendékek segélyezésében jelölték meg. Az egyesület intéző szerveinek a közgyűlést, a választmányt, a tiszti kart (elnök, alelnök, társelnök, ügyvezető titkár, jegyző, pénztáros, ellenőr) és számvizsgáló bizottságot jelölték meg. „Az 1938-as alakuló ülésen 46 városi és tanyai tanító jelent meg. Elnöknek Frankó Mihály szarvasi igazgató-tanítót, társelnöknek Reményi Gyula szarvasi tanítót, alelnöknek Timkó György csabai úti tanítót választották meg.”¹⁵⁴ Az egyesület rendszeresen szervezett ismeretterjesztő előadásokat, kulturális programokat, de a háború és a sorozatos behívások meggyengítették. A háború után egy ünnepélyes összejövetelt tartva kimondták az egyesület feloszlását.

A vármegyében a nagyobb egyházak saját tanítóegyesületet működtettek, melyek az országos egyesületek feladatait helyi szinten oldották meg. Nagy hangsúlyt fektettek a tanítói munka hatékonyságának fejlesztésére. Ennek érdekében értekezleteket szerveztek, ahol ismertették a megjelent rendeleteket, valamint előadásokat, mintatanításokat tartottak. Ezek a programok olyan jelentősek voltak, hogy esetenként a helyi sajtóban is beszámoltak a jeles eseményről. Az 1931-ben megjelent Szarvasi Hírlap 12. számában arról tudósítottak, hogy az Evangélikus Egyházi Tanítók Egyesületének értekezletén „Marsalkó Jenőné nagyszénási tanítónő a névmásokról mutatott be ügyes mintatanítást. Reményik László a szarvasi tanítónőképző gyakorlóiskola tanítója előadást tartott a földrajztanítás elveiről és a IV. osztály tanulóinak ismertette Horvát-Szlavónországot. Rohoska Jenő szarvasi tanító Vörösmarty és Petőfi első találkozása című olvasmányt tárgyalta.”¹⁵⁵

A Békés-Bánáti Református Egyházmegye Békés vármegyében az I. világháború után 1922-ben hívta újra össze a tanítóegyesületet. Az első gyűlésen alig negyvenen vettek részt, ami jelzi, hogy az egyesület élete nehezen indult. Több nagy tantestület távol maradt, illetve csak egy-két fővel képviseltette magát. Az

¹⁵⁴ Lelkes Pál: 1963. A szarvasi tanyavilág története. Szarvasi Ó-Templomi Evangélikus Egyházközség Levéltára 65.p.

¹⁵⁵ Szarvasi Hírlap 1931. XXX. évf. 12.szám 3.p.

elkövetkező években is hasonlóan alacsony volt az érdeklődés ezért az esperes, Harsányi Pál a presbitériumokhoz fordult, hogy a tanítókat küldjék el a gyűlésekre.

A gyűléseken az aktuális információkon kívül egy tanító módszertani előadást tartott, melyet vita követett. 1923-ban Körösladányban, Mányoki Béla a 10-20-ig való számtan tanításának metodikájáról, 1924-ben Szeghalmon, Bene Ferenc gyulai tanító a szülői értekezlet jelentőségéről fejtette ki véleményét. Ezen az összejöveten a rajz tantárgy fontosságára is felhívták a figyelmet. Sajnálattal konstatálták, hogy az egyházmegye több iskolájában elhanyagolták a rajz tanítását, ezért az anyag könnyebb feldolgozása érdekében a közgyűlés megbízta Imre József tanítót a rajz tanterv kidolgozásával.

Az egyesület tagjai képviseltették magukat az Országos Református Tanító Egyesületben és a Magyar Tanítóegyesületek Egyetemes Szövetségében. Ezeken a fórumokon tolmácsolták az egyházmegye tanítóinak véleményét.

A legfontosabb javaslataik közé tartozott:

- Az egy tanító által tanítandó növendékek számának megállapítása (40 fő)
- A VII. fizetési osztály megnyitása
- A várakozási idő leszállítása
- A 8 osztályos elemi népiskola kiépítése
- A tanítóképzés színvonalának emelése

A küldöttek által megfogalmazott elvárások általában találkoztak az ország más református egyesületeinek igényeivel, mutatva azt, hogy a református tanítók hasonló problémákkal küzdöttek az országban a két világháború közötti időszakban.

10. Összefoglalás

Munkánkban Békés vármegye két világháború közötti oktatásügyét vettük górcső alá. Ez az etap volt az, melyben Magyarországot újkori történelmének talán legfájóbb traumája érte. A megcsonkított országban új feltételek között, új politikára, új kultúrpolitikára volt szükség. Kornis Gyula 1921-ben jól világított rá a következő évtizedek feladataira: „a nemzet mint egész csak úgy egészséges szellemileg, s csak úgy képes a szükséges közös munkára, ha organizmusának minden szerve megkapja a neki megfelelő műveltséget.”¹⁵⁶

A húszas évek kultuszminisztere, Klebelsberg Kunó először a középosztály stabilizálását tűzte ki célul, majd felelevenítve azt a gondolatot, miszerint a munkaerő műveltsége és a munkaerő haszna között összefüggés van, a munkásságot és a parasztságot szellemi színvonaluk emelésével kívánta a társadalom fontos tagjaivá tenni. Tervei megvalósítása érdekében megreformálta az oktatás egész területét. Elsőként a középiskola reformjára került sor, majd az elemi képzés feltételeinek dinamikus fejlesztése mellett, a népiskolai tantervvel a tartalmi munkába is változást hozott. A harmincas években Hóman Bálint a háromtípusú középiskolát újra egységesítette és felerősítette a népiskolák nyolcosztályossá fejlesztésének igényét.

Az oktatáspolitikai egy kis részeként a nemzetiségi képzés is helyet kapott, igaz a látszatintézkedések ellenére a fő cél az asszimiláció elősegítése volt.

Békés vármegye természetesen nem tudta magát függetleníteni az országos irányvonalától, a központi utasításokat a vármegyei és a tankerületi tanfelügyelők végrehajtották. Mégis rendelkezik a vármegye sajátosságokkal, melyek ezt a kutatást indukálták. Az országos átlagtól relevánsan eltérő vallási összetétel és a nemzetiségek, legfőképp a szlovákság domináns jelenléte két kérdéskört generált.

¹⁵⁶ Tóth Gábor: 1999. A művelődéspolitikai és a tantervelméleti felfogások hatása a tanítóképző intézeti tantervre. In Ballér–Horánszky (szerk.): A tantervelmélet forrásai. Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben, 1868-1945 Budapest. 33. p.

- Okozott-e az oktatásügy területén az országos trendtől eltérést a protestáns túlsúly?
- Mennyire tudott ellenállni a szlovákság az országos asszimilációt előtérbe helyező oktatáspolitikának?

Az első problémakör, a protestáns dominancia, látványos eltéréseket hozott a békés vármegyei iskoláztatás területén. A legszembetűnőbb a protestánsok által fenntartott iskolák arányaiban jelentkezett. Országos szinten az elemi népiskolák 2/5-ét működtették a katolikusok, míg a protestánsok csak az iskolák 1/5-ét. A vármegyében azonban megfordult az arány. Itt a katolikusok csak a népiskolák 1/5-ét gondozták, a protestánsok kezelésében viszont a vármegyei elemik 1/3-a volt.

A felekezetek sajátos szokásai szerint a protestánsok kisebb szigeteket alkotva telepedtek le. Az iskoláikat is ezeken a helyeken koncentrálták, így a vármegye más régiójában élő protestánsok nem tudtak mindig felekezeti hovatartozásuk szerint iskolát választani. A katolikus iskolák lefedték a vármegyét, ennek megfelelően a tanulók viszonylag arányos megoszlása dominált ezen iskolákban. Klebelsberg fent említett iskolaépítési programja Békés vármegyében is jelentős enyhülést hozott. Ha nem is oldotta meg mindenhol a problémákat, de a zsúfoltság már nem volt jellemző a harmincas évek elemi népiskoláira Békés vármegyében.

Az az arány, amely a népiskolák esetében jelentős eltérést mutatott az országos átlagtól, a középiskolákkal kapcsolatban még erőteljesebben érződik. A hét vármegyei középiskolából csak egyet tartott fenn a katolikus egyház, egy állami intézmény mellett a reformátusok kettőt, az evangélikusok hármat működtettek. A reformátusokra itt is jellemző a homogenitás. Két intézményükben a növendékek több mint 2/3-át a reformátusok képviselték. Az evangélikusoknál ez az arány 30-50% között mozgott. A katolikusok természetesen a gyulai középiskolában nagy arányban voltak jelen, de a vármegye többi intézményében is egyenletes megoszlással képviseltették magukat. Az izraelita diákok, az országos helyzetnek megfelelően arányukban felülreprezentáltak voltak a békés vármegyei középiskolákban is. Karády Viktor eredményeihez hasonlóan itt is inkább az evangélikusok felé vonzódtak, ami megmutatkozott abban, hogy az evangélikus

intézmények izraelita diákjainak aránya általában kétszerese volt a többi középiskoláéhoz képest.

A polgári iskolák esetében a fenntartó szerint nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni, hiszen az állami intézetek mellett csak egy katolikus polgári működött a vármegyében. A növendékek aránya a gimnáziumi tanulókéhoz hasonlított – a település felekezeti megoszlása érződött a diákok számarányain – de összességében megállapítható, hogy az országos trendhez hasonlóan Békés vármegyében is a felekezetek átengedték az államnak a polgári iskolákat. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy kivonultak ebből az iskolatípusból. A hittant minden felekezet saját hitoktatóval taníttatta, akik vagy óraadóként, vagy a tantestület kinevezett tagjaként működtek az iskolában.

A tanítónőképző az evangélikus egyház fennhatósága alá tartozott. A katolikusok képzőikkel lefedték az országot, tehát értékesnek tekintették ezt az iskolatípust is, de csak a szomszédos vármegyékben működtettek képzőt. Mivel az ország egyetlen evangélikus tanítónőképzője volt a szarvasi, ezért természetes az evangélikusok túlsúlya, azonban az igazsághoz hozzátartozik, hogy többségük más vármegyéből érkezett.

Összességében az első problémakört úgy zárhatjuk le, hogy a lakosság vallás tekintetében országostól eltérő aránya, megmutatkozott az egyházak iskolaállítási tevékenységében is. Lényegesen több protestáns intézmény működött Békés vármegyében, mint az országos átlag, így kijelenthető tehát, hogy az egyházak súlyuknak megfelelően, esetenként még ezen felül is, segítették az iskoláztatás ügyét.

A nemzeti identitás megőrzésével kapcsolatban a dolgozatban kifejtettük, hogy a szlovákság ügyét az evangélikus egyház karolta fel. Ez érthető, hiszen a szlovák területekről evangélikus telepesek zöme választotta Békés vármegyét és a vallás hirdetése mellett az egyház tradicionálisan az iskoláztatás feladatát is felvállalta. Ennek megfelelően a vizsgált időszak végéig, ha erőteljesen csökkenő tendenciát is mutatva, megmaradt a nemzetiségi nyelv az iskolában. Az iskola, az elemi szintű népiskolát jelenti, hiszen szinte kizárólagosan ezen a szinten folyt szervezett módon nemzetiségi nyelven oktatás. A 2.6-os fejezetben jeleztük, hogy az

írás, olvasás mellett a hittan is nemzetiségi nyelven történt. A húszas évek közepéig az istentiszteleteket is kizárólag tót nyelven tartották a nemzetiségi településeken az evangélikus egyházak, míg 1926-ban Raffay Sándor püspök el nem rendelte a magyar nyelvű istentiszteletek kötelező megtartását is. Ezután fokozatosan kikerült a szlovák nyelv az evangélikus elemi népiskolákból is, hiszen a harmincas évek elején Szarvason, az évtized közepén Tótkomlóson is kivonták a tót nyelvű olvasókönyveket.

A tanítónőképzőben Az 1926-27-es tanévtől a VKM 86620. VI-1926. rendelete nyomán fakultatív jelleggel szlovák tanfolyamot szerveztek. Az első években is kevesen látogatták a foglalkozásokat, míg a harmincas évek elejére elsorvadt a képzés. Az országban csak a Soproni Evangélikus Teológián oktatták a szlovák nyelvet, de ez az „intenzív” képzés is csak heti kettő órát jelentett.

A polgáriban és a gimnáziumokban nem jelent meg még fakultációban sem a szlovák nyelv. Vannak, akik a nagy terheléssel indokolják ezt, de ez nem helyénvaló, hiszen rendkívüli tárgyként meghirdethető lett volna. Igaz voltak próbálkozások, de mai ésszel érthetetlen módon érdeklődés hiányában nem alakulhatott ki a képzés. Kovács Alajos az 1936-os jelentésében abban látja ennek okát, hogy „a magasabb iskolákat végző tótok mindig többen és többen vallják magukat magyaroknak.”¹⁵⁷

A korabeli jelentések reálisan értékelik a szlovákok nehézségeit. Kijelentik, -nem titkolt örömmel -, hogy érthető a továbbtanuló nemzetiségiek elmagyarosodása, hiszen a felsőoktatásban nincs lehetőség a tót nyelv használatára, ezért természetesen a középfolokon sem erőltetik a használatát. Aki meg diplomát szerez, a jobb elhelyezkedés reményében azt is elfelejti, hogy tudott egyáltalán tótul.

A dolgozat során váltakozva használtuk a szlovák és a tót kifejezéseket. Szándékosan nem egységesítettünk, hiszen a korabeli dokumentumokban is mindkét forma előfordul. A fentiekhez Dedinszky Gyula véleményét csatoljuk, ami magyarázatot ad a kettősségre.

¹⁵⁷ Kovács Alajos: 1936. A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Budapest.

A tótul beszélők „a szlovák irodalmi nyelv megalkotása idején (1825) már az egységesebb szlovák nyelvterületen kívül éltek. Ennek megfelelően a nyelv további fejlődésével nem gazdagodtak.”¹⁵⁸

Hogy a tót elnevezés megszokott volt és nem volt sértő a szlovák nemzetiségűek számára arra Gyivicsán Anna is rávilágít könyvében „A magyarországi szlovákok körében a tót névnek egyetlen településen sincs pejoratív értelme.”¹⁵⁹

Ebben a munkában a békés vármegyei oktatásügy néhány szegmensének történeti áttekintését adjuk. Az elemzésben részletesen szóltunk mindazokról a tényezőkről, amelyek véleményünk szerint befolyásolták a vármegye iskoláztatásának feltételrendszerét, tartalmi munkáját, a tankötelesek iskolaválasztását és tanulmányi tevékenységét. A dolgozat feltárta a régió sajátosságait, melyeket összevetett az országos tendenciákkal is.

Megállapítható, hogy a múlt és a jelen között több hasonlóság jelentkezik. Az egyik legszembevetőbb jellegzetesség az, hogy a társadalmi struktúrát az 1920-30-as években, miként napjainkban is leképezte az iskolahálózat. Ez azt jelenti, hogy a települések nagysága összefüggött az ott működő iskolák szintjével. Városokban, nagyobb településeken jelentősebb iskolák működtek, míg falvakban, tanyákon zsúfoltabb, általában osztatlan elemikben tanultak a gyerekek. Közép- és középfokú iskolákat csak nagyobb lélekszámú helységekből találhattunk és találhatunk a XXI. században is. Ez magában hordozza a migrációt, hiszen azok a gyerekek, akik magasabb végzettségre akartak szert tenni, elhagyták lakóhelyüket. Békés vármegyében nem volt felsőfokú intézmény, így a diploma megszerzése együtt járt a költözéssel is. Az értelmiségi pályára lépő fiatalok közül többen nem jöttek vissza a vármegyébe, ezért csak lassan növekedett a lakosság iskolázottsági színvonala. Ez a probléma erőteljesen megjelent a XX. század második felében is. A megye vezetői okulva a múlt strukturális hiányosságaihoz mindent elkövettek az iskolahálózat kiszélesítésére, a felsőfokú oktatás Békés megyei meghonosítására.

¹⁵⁸ Dedinszky Gyula: 1987. A szlovák betű útja. Békéscsaba. 251.p.

¹⁵⁹ Gyivicsán Anna-Krupa András: 1997. A magyarországi szlovákok. Budapest, Útmutató Kiadó. 90.p.

A rendszerváltás után a pluláris oktatáspolitikának megfelelően az iskolák állításánál, illetve működtetésénél ismét jelentős szerepet vállalnak a felekezetek. A szocialista érában államosított iskolák közül többet visszaigényelve, az 1920-30-as években meglévő értékekre támaszkodva újra az evangélikus egyház kezelésében van a békéscsabai és az orosházi, a katolikus egyházában a gyulai és a reformátusok tulajdonában a békési és a szeghalmi középiskola. Több általános iskola mellett óvodák is visszakerültek a felekezetek gondozásába.

A nemzetiségi képzés napjainkban jobb helyzetben van, mint a két világháború közötti időszakban. Igaz kevesebb általános iskolában folyik nemzetiségi oktatás, de Szarvason és Tótkomlóson szlovák tannyelvű általános iskola, míg Békéscsabán szlovák gimnázium nyújt lehetőséget a szlovák nemzetiségű gyermekeknek anyanyelvükön történő tanuláshoz. Ezen iskolák azonban nem a semmiből nőttek ki, természetesen azokra a tradíciókra támaszkodtak, melyek a XX. század első felében működő elemi népiskolák identitást megőrző értékeiből fakadtak.

A múlt tehát érződik a jelen békés megyei iskolák életében, ami biztató, hiszen az Európai Unióba lépve egyre többen hangoztatják, hogy az európai normák felvállalása mellett nem szabad elveszítenünk a magyar kultúra értékeit, a magyarság hagyományait. Ebben jelentős szerep juthat az iskolatörténeti kutatásoknak, melyek megvilágíthatják mindenki számára azt a tényt, hogy a 2004-es csatlakozásunk ellenére kultúránkkal, értékeinkkel és szellemiségünkkel mi már régen Európához tartozunk. Ezt a hitünket segítheti a hazai és a szűkebb régió hagyományainak feltárása, a múlt eredményeinek beépítése mindennapi életünkbe.

SUMMARY

HISTORY OF EDUCATION IN BÉKÉS COUNTY IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The study addresses the history of public education in Békés County in the period following the Trianon shock to the academic year of 1940-41. This was the era when Hungary went through perhaps its most painful trauma in its Modern Age history. The truncated country needed new policy, new culture-policy among new conditions. However, notwithstanding a school network cut down by the annexation and the economic setback caused by the lost war, there were considerable changes in the structure, administration, curricula and almost all spheres of education.

The study aims to discover, by analysing quantity and quality changes, the historical perspective of public education and call the attention to special regional values through the example of Békés County in the light of the country-wide state and ecclesiastical tendencies. The researcher's intention includes showing the various churches' role in running different types of school and the Slovakian minority's fight for preserving their identity, by the way of questioning statistics, central documents and the county's educational files regarding the national groups.

In the study's central focus there is a general survey of the elementary people's school, the urban and secondary schools following the four classes of basic education, and the teacher's training and practical secondary education based on the urban or the lower four classes of secondary schools, as well as the upper-level commercial and upper-level agricultural education to which a separate chapter is devoted.

The reason for the priority given to these types of institutions is that, beside the compulsory elementary people's school, these secondary schools were the most prevailing every-day schools, thus in our hypothesis relevant conclusions can be drawn from the details of the students attending them about the attitude to education of the population ranking in different social groups and the schooling tendencies in the county.

Beyond descriptions we have also applied theoretical–analysing methods, comparing in some cases the institutions not only with each other but with the relevant nationwide tendencies.

Consequences of the Trianon dictate radically reshaped the life in the Great Plain region as well. Békés County was not able to exist independently of the national tendencies, but its educational policy had got some specific features inducing this present research. Its denominational composition diverging relevantly from the national average and the presence of minorities, mostly Slovaks, provoked two questions in the researcher:

- Did the Protestant dominance cause divergence from the national trend in the field of education?
- To what extent were the Slovaks able to resist an educational policy pursuing country-wide assimilation?

Regarding the first question we can claim that the Protestant dominance produced spectacular divergence in the field of education in Békés County. This is shown most strikingly by the proportion of the schools sustained by the Protestants. The Protestant churches ran five times more elementary people's schools in Békés County than in the country elsewhere. Following the specific customs of the churches the Protestants settled down in smaller islands. The schools were also concentrated these places, consequently Protestants living in other regions of the county were not always able to find a school meeting their confession. The Catholic schools covered the county, thus they had got a relatively proportional distribution of students.

Divergence from the national average, evident in case of the people's school, appear more characteristically in case of the county's grammar schools. Out of the seven county grammar schools, only one was run by the Catholic church, one by the state, while two were operated by the Reformed and three by the Evangelical churches. Homogeneity is a typical feature of the Reformed schools: more than 2/3 of their students came from Reformed background. This proportion moved between 30-50% in case of the Evangelical institutions. Catholics attended in great number naturally the Grammar School of Gyula, but they proportionally were present in other institutions of

the county. Israelite students, in accordance with the country-wide observation, were overrepresented the Békés County grammar schools. The fact that here as well they preferred the Evangelicals (Evangelical grammar schools were attended by twice more Israelite students than other grammar schools) confirms the claim of Viktor Karády.

In case of the urban, upper-level commercial and upper-level agricultural school we cannot draw conclusions regarding the maintainers, since beyond the state institutions no more than one school was run by the church: the Catholic urban school of Endrőd. This certainly did not involve that the churches withdrew from these types of schools. All churches held Bible-classes with own teacher of religion in these schools who worked as a visiting teacher or an appointed member of the staff.

The teacher's training school functioned under the authority of the Evangelical church. Catholics covered the whole countries with their training schools but they ran teacher's training institutions only in the neighbouring counties. Being the only Evangelical teacher's training school in the country, the dominance of the Evangelicals in Szarvas was evident, though the majority of the students came from other county.

In summary, regarding the first question we can conclude that the population's denominational proportion diverging from the national average is reflected also by the churches' school-establishing activities. In Békés County much more Protestant institutions operated than in other part of Hungary, consequently we can maintain that churches contribute in accordance with their weight or occasionally even more to promote the cause of education.

Concerning the other issue, preservation of national identity, we claimed in the study that the cause of the Slovaks was embraced by the Evangelical church. It seems reasonable since most of the Evangelical settlers coming from Slovakian territories found a new home in Békés County and the church, beyond preaching, traditionally assumed the duties of education. Consequently, to the end of the surveyed period, even if showing a permanently decreasing tendency, the language of this minority remained dominant in the education. The school in this case means the elementary level people's school, since exclusively at this level was the language of instruction Slovakian in an organised way. To the middle of the 1920s, in settlements predominated by Slovakian population, the public worships were also held exclusively in Slovakian language by the Evangelical churches, while in 1926 bishop Sándor Raffay issued a compulsory decree on holding worships in Hungarian language as well. This tendency led

gradually to the disappearance of the Slovakian language from the Evangelical elementary schools as well, since at the beginning of the 1930s in Szarvas, and in the middle of the decade in Tótkomlós the Slovakian-language reading-book was put out of the schools.

In the teacher's training school from the academic year of 1926-27, following the decree of the Ministry of Religion and Education no. 86620. VI-1926., an optional course for learning Slovakian was launched. These lessons were attended by few students from the beginning, and by the early 1930s the training slowly faded away. In the country Slovakian language was taught only at the Evangelical Theology of Sopron, but this "intensive" training did not include more than two lessons a week.

The urban, upper-level commercial and upper-level agricultural schools, as well as the secondary schools did not offer teaching Slovakian language to students, not even as an optional subject.

The contemporary reports esteemed realistically the Slovaks' difficulties. They claimed that minority-students, who continued their studies, turned their back to their former identity and easily became Hungarian due to the fact that there was no chance using Slovakian language in tertiary education, thus they naturally did not take the pain to acquire Slovakian at secondary level.

The research is based on a general overview of the historical or education-historical literature regarding the 1920–30s, including Kunó Kleberberg, Gyula Kornis and Bálint Hóman's books, writings.

The materials concerning the county were collected in libraries and archives. The information gained from the sub-prefect's reports located in the Békés County Archive, the school-inspectors' reports, the school-board's minutes, the urban, secondary, upper-level commercial and upper-level agricultural schools' matricula, certificates, annals, statistics submitted to the Békés County Administration Committee were completed with the files of the General Directorship of the Educational District of secondary and urban schools, placed in the Csongrád County Archive.

The laws cited from the National Code of Laws, the curricula, instructions issued by the Ministry of Religion and Education represent the main tendencies of the educational policy of the given period, while the attitudes to schooling are

authentically shown by the period's pedagogical journals like the Evangelical People's School, Protestant Review and the Educational Review published in Szeged. Pedagogues from Békés County regularly published in these press organs, so the articles genuinely reflect the problems, proposals, methodical instructions, curriculum debates preoccupying the pedagogues and educational superiors' circles in the elementary people's schools, urban schools, teachers' training school and secondary schools of the county in the 1920–30s.

The study addresses with special attention the attitude of the Slovak minority living under pressure of assimilation to the issues of education in the 1920–30s.

Relation of the given school-type and the minority-education is treated at all topics in an individual sub-chapter, indicating that the Slovaks did not live separately in the county, but took part organically, just as in all other parts of life, in the course of the Hungarian education. The county's tendencies regarding the Slovakian minority-education are followed in the documents placed in the National Evangelical Archive and the local archives of the Evangelical communities of Békéscsaba and Szarvas.

Though the research treats the events of a period taking place 80-90 years ago, the topic bears messages for today as well. In our opinion it is difficult to elaborate a successful education-political concept if we focus only on the challenges of the future and easily pass our ancestors' valuable experiences. This encourages us to reevaluate the 20th century's Hungarian pedagogical ideas. We need to learn from the past and don't take pain to re-discover those used as early as decades ago in Hungarian schools. The issues of the future cannot be approached adequately unless we combine the up-to-date know-how with the values of the past and avoid repeating the old times' failures. We dare to claim that our history of education has numerous values that may give solid ground as well for addressing the issues of the educational affairs today.

Táblázatok jegyzéke:

1. számú táblázat	
A lakosság összetétele vallási megoszlás szerint Magyarországon	8.o.
2. számú táblázat	
A kultusztárca részesedése az összköltségvetésben Klebelsberg minisztersége idején	19.o.
3. számú táblázat	
A szlovákság száma és aránya Békés vármegyében	25.o.
4. számú táblázat	
A tankötelesek országos adatai az 1920. évi népszámlálás adatai alapján	29.o.
5. számú.táblázat	
A tankötelesek adatai Békés vármegyében az 1920. évi népszámlálás adatai alapján	29.o.
6. számú táblázat	
Az elemi népiskolába beiratkozott tanulók száma Békés vármegyében	30.o.
7. számú táblázat	
A tankötelesek adatai Békés vármegyében az 1930. évi népszámlálás adatai alapján	32.o.
8. számú táblázat	
Elemi népiskolák száma a fenntartó szerint Békés vármegyében	35.o.
9. számú táblázat	
Az elemi népiskolák beíratási eredményei Békés vármegyében	36.o.
10. számú táblázat	
A tanítószemélyzet arányszámai	38.o.
11. számú táblázat	
Iskolák tanerői ellátottsága	38.o.
12. számú táblázat	
Tanítók száma Békés vármegyében az 1920-es években	39.o.
13. számú táblázat	
Eltérések az osztatlan elemi és kisebbségi tanítási nyelvű népiskolák óratervében	51.o.

14. számú táblázat	
A szarvasi és külterületi iskolák tanulói az 1927/28-as tanévben	55.o.
15. számú táblázat	
Békés vármegye elemi népiskoláinak tanítási nyelve az 1932/33. tanévben	56.o.
16. számú táblázat	
A polgári iskolák és tanulók száma	62.o.
17. számú táblázat	
A polgári iskolák létszámadatai Békés vármegyében 1920-40 között	63.o.
18. számú táblázat	
A tanulók vallás szerinti megoszlása az 1940-41-es tanévben	66.o.
19. számú táblázat	
A békés vármegyei polgári iskolák diákjainak százalékos megoszlása lakhely szerint	68.o.
20. számú táblázat	
A polgári iskolák tanulóinak százalékos megoszlása a szülők foglalkozása szerint	70.o.
21. számú táblázat	
A polgári iskola tanterve	76.o.
22. számú táblázat	
A polgári és a középiskolák expanziója	77.o.
23. számú táblázat	
A tót anyanyelvű diákok aránya a békés vármegyei polgári iskolákban	81.o.
24. számú táblázat	
A diákok megoszlása tót nyelvismeretük szerint	82.o.
25. számú táblázat	
Tanítók és tanítónők száma és aránya	86.o.
26. számú táblázat	
A Szarvasi Ev. Leánylíceum és Tanítónőképző létszámadatai	87.o.
27. számú táblázat	
A diákok vallási megoszlása a Szarvasi Ev. Tanítónőképzőben	89.o.
28. számú táblázat	
A diákok megoszlása lakóhely szerint	90.o.

29. számú táblázat	
Osztályozott tanulók lakóhelye az 1936-37-es tanévben	91.o.
30. számú táblázat	
A tanító– és tanítónőképző intézetek száma	92.o.
31. számú táblázat	
A tanító – és tanítónőképzők 1923-ban kiadott tanterve	95.o.
32. számú táblázat	
A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint az országos állapotok és a szarvasi tanítónőképző relációjában	97.o.
33. számú táblázat	
A gimnáziumok száma 1848-ban felekezeti megoszlás szerint	104.o.
34. számú táblázat	
A békés vármegyei középiskolák létszámadatai	108.o.
35. számú táblázat	
A tanulók lakhely szerinti megoszlása 1920-1940 között	111.o.
36. számú táblázat	
A vármegyei diákok vallási megoszlása az 1920-40 közötti időszak átlagában	113.o.
37. számú táblázat	
A gimnáziumok és a reálgimnáziumok heti óraterve az 1924-es tantervben	116.o.
38. számú táblázat	
A tantestületek összetétele a békés vármegyei középiskolákban	123.o.
39. számú táblázat	
Bukott diákok arányai	125.o.
40. számú táblázat	
A tanulók előmenetele	126.o.
41. számú táblázat	
Az érettségi vizsgák eredménye	128.o.
42. számú táblázat	
A magyarországi középiskolák tót anyanyelvű tanulóinak száma és aránya	130.o.

43. számú táblázat	
A középiskolai növendékek megoszlása anyanyelv szerint	131.o.
44. számú táblázat	
A tót nyelv ismerete	132.o.
45. számú táblázat	
A középfokú mezőgazdasági képzésben résztvevő tanulók létszámadatai Békés vármegyében	138. o.
46. számú táblázat	
A középfokú mezőgazdasági képzésben résztvevő tanulók lakóhely szerinti megoszlása	140. o.
47. számú táblázat	
Más vármegyéből származó diákok megoszlása lakóhelyük szerint	141.o.
48. számú táblázat	
Bejáró tanulók a békéscsabai és az orosházi felső mezőgazdasági iskolákban az 1940-41-es tanévben	142. o.
49. számú táblázat	
A mezőgazdasági iskolák tanulóinak százalékos megoszlása a szülők foglalkozása szerint az 1940-41-es tanévben	143.o.
50. számú táblázat	
A tanulók vallás szerinti megoszlása	145.o.
51. számú táblázat	
Katolikus és protestáns hallgatók százalékos megoszlása a békés vármegyei mezőgazdasági iskolákban	146. o.
52. számú táblázat	
A mezőgazdasági középiskolák és a mezőgazdasági tanintézet tantervei az 1940-41-es tanévben	148.o.
53. számú táblázat	
A Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola létszámadatai	157. o.
54. számú táblázat	
A fiú kereskedelmi iskola tanulóinak megoszlása lakóhelyük szerint	159. o.
55. számú táblázat	
Az 1930-as évek közepén vidékről bejáró tanulók lakóhelyük szerint	160. o.

56. számú táblázat	
A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint	161.o.
57. számú táblázat	
A tanulók felekezeti megoszlása a felső kereskedelmi iskolában	162.o.
58. számú táblázat	
A tanulók előmenetele a Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskolában	164.o.
59. számú táblázat	
A középiskolai könyvtárak könyvállománya az 1940-41-es tanévben	167.o.
60. számú táblázat	
A tanári és ifjúsági könyvtári állomány gyarapodása a békés vármegyei középiskolákban az 1930-31-es tanévben	169.o
61. számú táblázat	
A polgári iskolák könyvtárainak könyvállománya az 1940-41-es tanévben	170.o.
62. számú táblázat	
A Szarvasi Ev. Tanítónőképző könyvtárának könyvállománya	171.o.
63. számú táblázat	
Analfabéta tanfolyam tárgy és óraterve	188.o.
64. számú táblázat	
Alapismeretterjesztő tanfolyamok tárgy és óraterve	190.o.
65. számú táblázat	
Népművelési, közművelési tanfolyamok tárgy és óraterve	191.o.
66. számú táblázat	
Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság által szervezett előadások, tanfolyamok Békés vármegyében 1921-1941 között	193.o.

Diagramok jegyzéke:

1. számú diagram

A népesség vallás szerinti megoszlása 1920-ban Békés vármegyében 9.o.

2. számú diagram

A diákok vallás szerinti megoszlása a békés vármegyei
polgári iskolákban 1920-ban 65.o.

3. számú diagram

A békés vármegyei középiskolákat látogató diákok lakóhely
szerint az 1920-21-es tanévben 110.o.

4. számú diagram

Analfabéta tanfolyamon részt vett hallgatók Békés vármegyében 189.o.

Felhasznált irodalom:

- Arató Ferenc (szerk.): 1968. 100 éves a kötelező népoktatás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bajkó-Breznysnyánszky-Vaskó: 1989. A pedagógia elméleti és történeti alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Balogh László (szerk.): 1993. Pedagógiai Olvasókönyv. OPKM. Budapest.
- Ballér Ender: 1996. Tantervelméletek Magyarországon a XIX- XX. században. A tantervelmélet forrásai 17. OKI Bp.
- Banner Benedek: 1939. Az állami leányközépiskolák a számok tükrében. In: Nevelésügyi Szemle 217-230.p.
- Bene Lajos: 1939. Magyar tanítók évkönyve 1938-39. Dante Kiadó, Budapest.
- Benisch Artur: 1933. Az analfabétizmus az 1930. évi népszámlálás útján. Néptanítók Lapja, 66. 10.sz. 341.p.
- Benka Gyula: 1895. A békési ág, hitv. Evangélikus Egyházmegye tulajdonát képező szarvasi főgimnázium története. Kner Izidor nyomdája, Gyoma..
- Borotvás-Nagy: 1938. Gazdasági művelődésünk kezdetei. Budapest.
- Bucsa Mihály: 1995. A protestantizmus története Magyarországon. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Buday László: 1921. A megcsonkított Magyarország. Pantheon Kiadó, Budapest.
- Csepreghy István: 1934. A nemzeti kisebbségek politikája. Eger.
- Csizmadia Andor: 1966. A magyar állam és egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy korszakban. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Darvas Tibor: 1977. Az iskoláztatás története Gyomán. In: Szabó Ferenc (szerk.): Gyomai tanulmányok. Gyoma. 255-323.p.
- Dávid Zoltán: 1988. A magyarországi szlovákok száma 1900-1960. In: Medvetánc 4. sz. 83-105.p.
- Dedinszky Gyula: 1982. Vallásos elemek a békéscsabai evangélikus szlovákok népi életében, népi elemek vallásukban. Kézirat. Békés Megyei Könyvtár,
- Dedinszky Gyula: 1987. A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba.
- Elek László: 1965. A szellemi kultúra fejlődése. In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza története. Orosháza. 761-936.p.

- Erdmann-Havasi (szerk.): 2001. Békés Megye Képes Krónikája. Békés megye Millenniumi Emlékbizottsága. Gyula.
- Fabiny Tibor: 1987. Az evangélikus egyház. In: Lendvai L. Ferenc (szerk): A magyar protestantizmus 1918-1948.
- Féja Géza: 1957. Viharsarok. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Fürj Zoltán (szerk.): 1997. Válogatás a magyarországi református egyház művelődéspolitikai dokumentumaiból. Debrecen.
- Galántai József: 1960. Egyház és politika 1890-1918. Budapest.
- Glatz Ferenc (szerk.): 1990. Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai. (1917-1932) Európa Kiadó, Budapest.
- Gombos János: 1995. A mai szlovákság története a betelepüléstől a polgári fejlődésig. In: Micheller Magdolna (szerk.): Fejezetek a magyarországi románok és szlovákok történetéből. Békéscsaba.
- Gyivicsán Anna: 1985. Fejezetek a magyarországi szlovákok életéből. Budapest.
- Gyivicsán Anna-Krupa András: 1997. A magyarországi szlovákok. Útmutató Kiadó, Budapest.
- Hóman Bálint: 1932. Klebelsberg Kunó ravatalánál. Néptanítók Lapja 878-879.p.
- Hóman Bálint: 1938. Művelődéspolitikai. Budapest.
- Horánszky Nándor: 1999. A tanulók adottságainak, sajátosságainak figyelembevétele a polgári iskolai tantervekben, 1868-1948. In: Ballér(szerk): Tanulmányok Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben, 1868-1945.
- Implom József: 1937. Polgári iskolai kérdések. In: Nevelésügyi Szemle
- Irányi István: 1973. A mezőberényi régi gimnázium története. Mezőberény.
- Juhász Béla: 1939. Tanításmenet a népiskolában. In: Nevelésügyi Szemle. 115-122.p.
- Kassa Sándor (szerk.): 1999. Békés Megye Kézikönyve. CEBA-Kiadó, Szeged.
- Karády Viktor: 1997. Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945). Replika Kör, Budapest.
- Karner Károly: 1931. Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. Ref. Egyházkerület Nyomdája, Debrecen.
- Kelemen Elemér (szerk.): 1992. Az ágostai hitv. Evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. OPKM. Budapest. 15-16.o.

- Kelemen Elemér: 1994. Tantervpolitika, tantervkészítés a 19-20. században.
In: Educatio, 3.sz.
- Kelemen Elemér: 1996. Az egyházi iskolák a magyar oktatás történetében a kezdetektől a XIX. század végéig. Új Pedagógiai Szemle 5.sz. 83-93.p.
- Kilcner Gyula: 1930. A fizika helye a reálgimnáziumok tantervében.
In: Protestáns Tanügyi Szemle 5. szám 162-166.p.
- Kollega Tarsoly István (szerk.): 2000. Magyarország a XX. században. V. kötet.
Babits Kiadó, Budapest.
- Korniss Géza: 1930. Békéscsaba város közoktatásügye. In: Korniss Géza (szerk.): Békéscsaba. Körösvidék Nyomdája, Békéscsaba.
- Kornis Gyula: 1927. Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Budapest.
- Kovács Alajos: 1936. A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Hornyánszky Viktor RT. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest.
- Kövágó László: 1977. Kisebbség, nemzetiség. Budapest.
- Krupa András: 1980. Szlovákok Békéscsabán. Békéscsaba.
- Kühn János: 1931. A bányakerületi tanítóegyesület által kiírt pályázaton első díjat nyert munka. Evangélikus Népiskola 10.sz.
- Lelkes Pál: 1978. A szarvasi tanyasi iskolák államosítás előtti története. Kézirat
Szarvasi Ev. Egyházközség levéltára
- Lugosi Mátyás: 1996. Oktatásügy 1746-1944. In: Szincsek György (szerk.)
Tótkomlós története. Tótkomlós Város Önkormányzata, Tótkomlós.
- Maczák János: 1975. Az iskola története. In: Piller Sándor (szerk.): A Békéscsabai Sebes György Közgazdasági és Kereskedelmi szakközépiskola évkönyve. 1926-75. Békéscsaba.
- Mann Miklós: 1987. Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából.
Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mészáros István: 1988. Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája.
Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mészáros István: 1996. A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mészáros-Német-Pukánszky: 2003. Neveléstörténet. Osiris Kiadó, Budapest.

- Mike Jánosné: 1973. A közoktatás és közművelődés története Vésztőn. In: Szabó Ferenc (szerk.): Vésztő története. Nagyközségi Tanács, Vésztő.
- Nádor Jenő: 1942. Tessedik Sámuel önéletírása. Szarvas.
- Nagy Ferenc: 1973. A művelődés intézményei Mezőberényben. In: Szabó Ferenc (szerk.): Mezőberény története II. Mezőberény. 71-98.p.
- Nagy Miklós: 1930. Új református középiskola tanterv. In: Protestáns Tanügyi Szemle 5. szám 161-162.p.
- Nagy Péter Tibor: 1996. Egyházi és állami oktatáspolitikai a két világháború között. In: Kelemen Elemér (szerk.): Állam-egyház-iskola Budapest, OPKM. 1996.
- Nagy Sándor: 1988. Mába nyúló történelem: a harmincas évek pedagógiai irányai. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Neményi Imre: 1933. A protestantizmus befolyása a magyar tanügyre. Budapest.
- Németh András: 2002. A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Budapest.
- Nyisznyánszky Béla: 1939. A Tanterv és Utasítások szabadsága. In: Nevelésügyi Szemle. 7.sz. 368.p.
- Pethő László: 1991. A tanítók és a társadalom. Educatio, Budapest.
- Pintér István: 1986. A nemzetiségi politika Magyarországon a két világháború között. In: Társadalmi Szemle. 11.sz.
- Polányi Imre: 1984. A magyarországi szlovákok nemzeti tudatát befolyásoló történeti tényezők. In: Magyarországi nemzetiségi kutatások. Budapest.
- Ponyiczki Zoltán: 1911. Szarvas város települése és építése. Budapest.
- Pornói Imre: 1995. Az 1920-as évek népoktatása és a nyolcosztályos népiskola Magyarországon. Magyar Pedagógia. 3-4. szám 315-331.p.
- Pornói Imre: 2001. A népiskola a két világháború közötti magyar kultúrpolitikában. In: Radnainé Szendrei Julianna (szerk.): Ezredforduló, műveltségkép, kisgyermekkorai nevelés. Trezor kiadó, Budapest.
- Sárközi István: 1980. Az ellenforradalmi rendszer népiskola politikája Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sátory Vilmos: 1938. Az érdeklődésről. Evangélikus Népiskola. 11.sz.
- Sebő László: 1974. Békéscsaba közoktatásának története. Békéscsaba.

- Simon Gyula: 1979. A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története.
Tankönyvkiadó, Budapest.
- Somogyi József: 1942. Hazánk közoktatásügye a második világháborúig.
Eggenberger, Budapest.
- Szabó Miklós: 1990. Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986.
Medvetánc Könyvek, Budapest.
- Szabolcs Ottó: 1964. Munka nélküli diplomások a Horthy rendszerben
1919-1944. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Szakál János: 1934. A magyar tanítóképzés története. Hollósi János
Könyvnyomtató, Budapest.
- Szarka László: 1993. A szlovákok története. Bereményi Kiadó, Budapest.
- Szelényi Ödön: 1917. A magyar evangélikus nevelés története. Pozsony.
- Szentkereszti Tivadar: 1933. Békés Vármegye népoktatásának története.
Békéscsaba.
- Tantó József: 1939. Viharsarok Napsütésben. Békés Vármegye örvényhatósági
Iskolánkívüli Népművelődési Bizottságának Évkönyvei I-IV. Körösvidék T.
Nyomdája. Békéscsaba.
- Tiltovszky Lóránt: 1989. A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919-1945.
Budapest.
- Tilkovszky Lóránt: 1994. Nemzetiség és magyarság. IKVA Kiadó, Budapest.
- Tóth István: 1994. Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között.
In: Regio 1.sz. 156-175.p.
- Tóth István: 1996. Szlovák népismeret. Szeged, PAX Christi Egyesület.
- Tóth István: 1996. Békés és Csanád megyék szlovák iskolaügyének alakulása.
(1967-1944). In: Kelemen Elemér (szerk.): Adatok Dél-Magyarország
iskolaügyének törekvéseiből. OPKM. Budapest.
- Tóth Lajos: 1964. Benka Gyula munkássága. Szarvas.
- Tőkéczkai László: 1995. Hóman Bálint művelődési és művelődéspolitikai
eszményei. In: Protestáns Szemle 2.sz. 108-121.p.
- Wagner Ferenc: 1938. A kisebbségi oktatásügy Magyarországon.
In: Nevelésügyi Szemle 355-359.p.
- Zibolen Endre (szerk.): 1986. Tehetségmentés az iskolában (1920-1944) Budapest,
OKI.

Tanterv az elemi népiskola számára. 1925. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 60.p.

Békés vármegyei Királyi tanfelügyelői jelentés Békés Megyei Levéltár 4593/1922.

Békés vármegyei Királyi tanfelügyelői jelentés Békés Megyei Levéltár 22793/1924.

Békés vármegyei Királyi tanfelügyelői jelentés Békés Megyei Levéltár 22795/1924.

Hivatalos Közlöny. 1927. 17.sz. 61.784/927.VIII. a. számú rendelet.

Alispáni iratok, Tanfelügyelői jelentés. Békés Megyei Levéltár XIV.3591/1920.

Alispáni iratok, Tanfelügyelői jelentés. Békés Megyei Levéltár XIV. 6278/1924.

Alispáni iratok, Tanfelügyelői jelentés. Békés Megyei Levéltár XIV.646/1930.

Alispáni iratok, Tanfelügyelői jelentés. Békés Megyei Levéltár XIV.26/1932.

Csanád vármegye főispáni iratok Csongrád Megyei Levéltár. 39/1928.

Az 1927.évi július hó 4-én 1434/el. sz. alatt kiadott Polgári Fiúiskolai Tanterv és Utasítások helyesbítése tárgyában.

Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai Csongrád Megyei Levéltár VI. 501. 39.

Szegedi Tankerületi Polgári iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 51/1936.

Rell Lajos (szerk.): 1921. Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Főgimnázium 1920/21. tanévi Értesítője. Körösvidék Békésmegyei Keresztény Nyomda és lapkiadó Rt. Békéscsaba.

Rell Lajos (szerk.): 1926. Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgimnázium 1925/26. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba.

Rell Lajos (szerk.): 1931. Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgimnázium 1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba.

Rell Lajos (szerk.): 1936. Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda, Békéscsaba.

Pataki Sámuel (szerk.): 1941. Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Gimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. Körösvidék Békésmegyei Keresztény Nyomda és lapkiadó Rt. Békéscsaba.

Gajda Béla (szerk.): 1926. Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium 1925/26. tanévi Értesítője. Corvina Nyomda, Békéscsaba.

- Fehér Géza (szerk.): 1931. Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánylíceum 1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba.
- Banner Benedek (szerk.): 1936. Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba.
- Banner Benedek (szerk.): 1941. Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba.
- Körber Tivadar (szerk.): 1926. Békési Református Fiú Reálgymnázium 1925/26. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Körber Tivadar (szerk.): 1931. Békési Református Fiú Reálgymnázium 1930/31. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Berentés Lajos (szerk.): 1936. Békési Református Fiú Reálgymnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Tokay Lajos (szerk.): 1941. Békési Református Szegedi Kis István Fiú Gimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Németi József (szerk.): 1926. Gyulai Róm. Katolikus Fiú Reálgymnázium 1925/26. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula.
- Németi József (szerk.): 1931. Gyulai Róm. Katolikus Fiú Reálgymnázium 1930/31. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula.
- Németi József (szerk.): 1936. Gyulai Róm. Katolikus Fiú Gimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula.
- Gogl Lajos (szerk.): 1941. Gyulai Róm. Katolikus Fiú Gimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. Dürer Nyomda és Lapkiadó Vállalat, Gyula.
- Benkő István (szerk.): 1938. Orosházi Evangélikus Fiú Gimnázium 1937/38. tanévi Értesítője. Orosházi Friss újság Nyomdája, Orosháza.
- Benkő István (szerk.): 1941. Orosházi Evangélikus Fiú Gimnázium 1940-41. tanévi Értesítője. Friss Újság Nyomdája, Orosháza.
- Saskó Samu (szerk.): 1921. Szarvasi Ág. H. Evangélikus Főgymnázium 1920/21. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Gyorssajtója, Szarvas.
- Saskó Samu (szerk.): 1926. Szarvasi Ág. H. Evangélikus Gimnázium 1925/26. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Gyorssajtója, Szarvas.

- Raskó Kálmán (szerk.): 1931. Szarvasi Ág. H. Ev. Vajda Péter Gimnázium 1930/31. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas.
- Raskó Kálmán (szerk.): 1936. Szarvasi Ág. H. Ev. Vajda Péter Gimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Szarvasi közlöny Könyvnyomdája, Szarvas.
- Nádor Jenő (szerk.): 1941. Szarvasi Ág. H. Ev. Vajda Péter Gimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. Szarvasi Közlöny Könyvnyomdája, Szarvas.
- Nagy Miklós (szerk.): 1927. Szeghalmi Péter András Református Reálgimnázium 1926/27. tanévi Értesítője. Tevan Nyomda és Könyvkiadó Vállalat, Békéscsaba.
- Nagy Miklós (szerk.): 1931. Szeghalmi Péter András Református Reálgimnázium 1930/31. tanévi Értesítője. Kondorác János Könyvnyomdája, Törökszentmiklós.
- Nagy Miklós (szerk.): 1936. Szeghalmi Péter András Református Gimnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Kultúra Nyomda, Szeghalom.
- Nagy Miklós (szerk.): 1941. Szeghalmi Péter András Református Gimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. Kultúra Nyomda, Szeghalom.
- Péter Jenő (szerk.): 1921. Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1920/21. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Péter Jenő (szerk.): 1926. Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Kossuth Tivadar (szerk.): 1931. Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Tas Ferenc (szerk.): 1936. Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Magdó István (szerk.): 1941. Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Mokosné Walthier Lujza (szerk.): 1931. Békéscsabai Községi Államilag Segélyezett Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Mokosné Walthier Lujza (szerk.): 1936. Békéscsabai Községi Államilag Segélyezett Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Mokosné Walthier Lujza (szerk.): 1941. Békéscsabai Községi Államilag Segélyezett Polgári Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda, Békéscsaba.
- Nyusztayné Glodelák Jolán (szerk.): 1926. Békési Községi Polgári Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda, Békés.

- Soltész László (szerk.): 1931. Békési Községi Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Soltész László (szerk.): 1936. Békési Községi Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Soltész László (szerk.): 1941. Békési Községi Polgári Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Békés.
- Maáczt János (szerk.): 1931. Endrődi Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Hungária Könyvnyomda, Gyoma.
- Walthier György (szerk.): 1936. Endrődi Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Hungária Könyvnyomda, Gyoma.
- Csókási Béla (szerk.): 1941. Endrődi Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Nádudvari Mihály Nyomdája, Gyoma.
- Magdó István (szerk.): 1936. Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1935-36. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény.
- Dittler Ida (szerk.): 1921. A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1920-21. tanévi Értesítője. Kner Izidor Könyvnyomdája, Gyoma.
- Paál Sámuel (szerk.): 1926. A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Hungária Nyomda, Gyoma.
- Paál Sámuel (szerk.): 1931. A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Hungária Könyvnyomda, Gyoma.
- Göndös József (szerk.): 1936. A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda, Gyoma.
- Bús András Tibor (szerk.): 1941. A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1940-41. tanévi Értesítője. Nádudvari Mihály „Petőfi”, Nyomdája, Gyoma.
- Marossy Aranka (szerk.): 1921. Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1920/21. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula.
- Marossy Aranka (szerk.): 1926. Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Kultúra Rt. Könyvnyomdája, Gyula.
- Marossy Aranka (szerk.): 1931. Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula.

- Marossy Aranka (szerk.): 1936. Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Corvina Könyvnyomdával, Gyula.
- Schreiber Ottó (szerk.): 1926. Gyulai Általános Ipartestület által Áll. és Városi segéllyel fenntartott Polgári Fiúiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Kultúra Rt. Nyomdája, Gyula.
- Schreiber Ottó (szerk.): 1931. Gyulai Községi Polgári Fiúiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Kultúra Rt. Nyomdája, Gyula.
- Tarpai Ottó (szerk.): 1936. Gyulai Községi Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Gesmey Nyomda, Békéscsaba.
- Tarpai Ottó (szerk.): 1941. Gyulai Községi Polgári Fiúiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Leopold Sándor Könyvnyomdája, Gyula.
- Magdó István (szerk.): 1926. Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény.
- Magdó István (szerk.): 1931. Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény.
- Magdó István (szerk.): 1936. Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény.
- Bánhegyi Mihály (szerk.): 1941. Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1940-41. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény.
- Tas Ferenc (szerk.): 1926. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Friss Újság Könyvnyomda, Orosháza.
- Balás Béla (szerk.): 1931. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Friss Újság Könyvnyomda, Orosháza.
- Balás Béla (szerk.): 1936. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Friss Újság Könyvnyomda, Orosháza.
- Göndös József (szerk.): 1941. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Demarsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza.
- Alexay Júlia (szerk.): 1926. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Demarsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza.

- Alexay Júlia (szerk.): 1931. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza.
- Györke Ilona (szerk.): 1936. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1935/36 tanévi Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza.
- Györke Ilona (szerk.): 1941. Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza.
- Némethy Samu (szerk.): 1931. Szarvasi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas.
- Paál Soma (szerk.): 1936. Szarvasi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas.
- Paál Soma (szerk.): 1941. Szarvasi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas.
- Krompaszky Ede (szerk.): 1926. Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós.
- Kirer Pál (szerk.): 1931. Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1930-31. tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós.
- Tátray Pál (szerk.): 1936. Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós.
- Tátray Pál (szerk.): 1941. Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1940-41. tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós.
- Kiss Sándor (szerk.): 1921. A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1920-21. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr.
- Kiss Sándor (szerk.): 1926. A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1925-26. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr.
- Kiss Sándor (szerk.): 1931. A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1930-31. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr.
- Kiss Sándor (szerk.): 1936. A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1935-36. tanévi Értesítője. Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr.
- Kiss Sándor (szerk.): 1941. A Szarvasi Evangélikus Leánylíceum és Tanítónőképző 1940-41. tanévi Értesítője. Borbély Könyvnyomda. Mezőtúr.
- Péter Jenő (szerk.): 1926. Békéscsabai M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola és Mezőgazdasági Iskola 1925/26. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.

- Tas Ferenc (szerk.): 1931. Békéscsabai M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Tas Ferenc (szerk.): 1936. Békéscsabai M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Horváth Jenő (szerk.): 1941. Békéscsabai Áll. Mezőgazdasági Középiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba.
- Tas Ferenc (szerk.): 1926. Orosházi M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1925/26. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza.
- Balás Béla (szerk.): 1931. Orosházi M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1930/31. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza.
- Balás Béla (szerk.): 1936. Orosházi M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1935/36. tanévi Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza.
- Göndös József (szerk.): 1941. Orosházi Áll. Mezőgazdasági Középiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza.
- Csabai Kálmán (szerk.): 1931. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet 1930/31. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas.
- Csabai Kálmán (szerk.): 1936. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szakszolgálat 1935/36. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas.
- Horváth Iván (szerk.): 1941. Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szakszolgálat 1940/41. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas.

M E L L É K L E T E K

1. számú melléklet

Elemi népiskolák a fenntartó szerint Békés vármegyében
című 8.sz.táblázat forrásai

Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1925. 164.p.

Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1928. 219.p.

Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1932. 255.p.

Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1937. 280.p

Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1943. 193.p.

2. számú melléklet

A polgári iskolák évkönyvei

Nyusztayné Glodelák Jolán (szerk.) **Békési** Községi Polgári Leányiskola 1925/26.

tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda, Békés. 1926.

Soltész László (szerk.) Békési Községi Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője.

Petőfi Nyomda Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1931.

Soltész László (szerk.) Békési Községi Polgári Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője.

Petőfi Nyomda Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1936.

Soltész László (szerk.) Békési Községi Polgári Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője.

Petőfi Nyomda Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1941.

Péter Jenő (szerk.) **Békéscsabai** M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1920/21.

tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1921.

Péter Jenő (szerk.) Bcs. M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1925/26. tanévi Értesítője.

Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1926.

Kossuth Tivadar (szerk.) Bcs. M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1930/31. tanévi

Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1931.

Tas Ferenc (szerk.) Bcs. M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi

Értesítője. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba. 1936.

Magdó István (szerk.) Bcs. M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola 1940/41. tanévi

Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1941.

Mokosné Walthier Lujza (szerk.) **Békéscsabai** Községi Államilag Segélyezett

Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1931.

Mokosné Walthier Lujza (szerk.) Békéscsabai Községi Államilag Segélyezett Polgári

Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1936.

Mokosné Walthier Lujza (szerk.) Békéscsabai Községi Államilag Segélyezett Polgári

Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda, Békéscsaba. 1941.

Maácz János (szerk.) **Endrődi** Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Hungária Könyvnyomda, Gyoma. 1931.

Walthier György (szerk.) Endrődi Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Hungária Könyvnyomda, Gyoma. 1936.

Csókási Béla (szerk.) Endrődi Szent-Imre Róm. Kat. Koedukációs Polgári Fiú és Leányiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Nádudvari Mihály Nyomdája, Gyoma. 1941.

Dittler Ida (szerk.) A **Gyomai** M. Kir. Áll. Polgári leányiskola 1920-21. tanévi Értesítője. Kner Izidor Könyvnyomdája, Gyoma. 1921.

Paál Sámuel (szerk.) A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Hungária Nyomda, Gyoma. 1926.

Paál Sámuel (szerk.) A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Hungária Könyvnyomda, Gyoma. 1931.

Göndös József (szerk.) A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és leányiskola 1935/36 tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda, Gyoma. 1946.

Bús András Tibor (szerk.) A Gyomai M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és leányiskola 1940-41. tanévi Értesítője. Nádudvary Mihály „Petőfi” Nyomdája, Gyoma. 1941.

Marossy Aranka (szerk.) **Gyulai** M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1920/21. tatanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 1921. 14.p.

Marossy Aranka (szerk.) Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1925/26. tatanévi Értesítője. Kultúra Rt. Könyvnyomdája, Gyula. 1926. 126-27.p.

Marossy Aranka (szerk.) Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1930/31. tatanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 1931. 22-23.p.

Marossy Aranka (szerk.) Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1935/36. tatanévi Értesítője. Corvina Könyvnyomdavidállaalat, Gyula. 1936. 28-29.p.

Göndös József (szerk.) Gyulai M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1940/41. tatanévi Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 1941.

Schreiber Ottó (szerk.) **Gyulai** Általános Ipartestület által Áll. és Városi segéllyel fenntartott Polgári Fiúiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Kultúra Rt. Nyomdája, Gyula. 1926.

Schreiber Ottó (szerk.) Gyulai Községi Polgári Fiúiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Kultúra Rt. Nyomdája, Gyula. 1931.

Tarpai Ottó (szerk.) Gyulai Községi Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Gesmey Nyomda, Békéscsaba. 1936. 36-37.p.

Tarpai Ottó (szerk.) Gyulai Községi Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Leopold Sándor Könyvnyomdája, Gyula. 1941.

Magdó István (szerk.) **Mezőberényi** M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény. 1926.

Magdó István (szerk.) Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény. 1931.

Magdó István (szerk.) Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény. 1936.

Bánhegyi Mihály(szerk.) Mezőberényi M. Kir. Polgári Fiú és Leányiskola 1940-41. tanévi Értesítője. Baltha János Könyvnyomdája. Mezőberény. 1941.

Tas Ferenc (szerk.) **Orosházi** M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1925/26. tanévi Értesítője. Friss Újság Könyvnyomda, Orosháza. 1926.

Balázs Béla (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1930/31. tanévi Értesítője. Friss Újság Könyvnyomda, Orosháza. 1931.

Balázs Béla (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1935/36. tanévi Értesítője. Friss Újság Könyvnyomda, Orosháza. 1936.

Göndös József (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola 1940/41. tanévi Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza. 1941.

Alexay Júlia (szerk.) **Orosházi** M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1925/26. tanévi
Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza. 1926.

Alexay Júlia (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1930/31. tanévi
Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza. 1931.

Györke Ilona (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1935/36 tanévi
Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza. 1361.

Györke Ilona (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola 1940/41. tanévi
Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza. 1941.

Némethy Samu (szerk.) **Szarvasi** M. Kir. Áll. Polgári Lányiskola 1930/31. tanévi
Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1931.

Paál Soma (szerk.) Szarvasi M. Kir. Áll. Polgári Lányiskola 1935/36. tanévi
Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1936.

Paál Soma (szerk.) Szarvasi M. Kir. Áll. Polgári Lányiskola 1940/41. tanévi
Értesítője. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas. 1941.

Krompaszky Ede (szerk.) **Tótkomlói** M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola
1925/26. tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós. 1926.

Kirer Pál (szerk.) Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1930-31.
tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós. 1931.

Tátray Pál (szerk.) Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1935/36.
tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós. 1936.

Tátray Pál (szerk.) Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1940-41.
tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós. 1941.

Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

Jelentés a polgári iskolák nyilvános tanulóiról. Csongrád Megyei Levéltár.

3. számú melléklet

A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző Értesítői

Kiss Sándor: A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1920-21. tanévi Értesítője.

Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 1921.

Kiss Sándor: A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1925-26. tanévi Értesítője.

Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 1926.

Kiss Sándor: A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1930-31. tanévi Értesítője.

Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 1931.

Kiss Sándor: A Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző 1935-36. tanévi Értesítője.

Borbély Gyula Könyvnyomdája. Mezőtúr. 1936.

Kiss Sándor: A Szarvasi Evangélikus Leánylíceum és Tanítónőképző 1940-41. tanévi

Értesítője. Borbély Könyvnyomda. Mezőtúr. 1941.

4. számú melléklet

Békés vármegye középiskoláinak értesítői

Körber Tivadar (szerk.) **Békési** Református Fiú Reálgymnázium 1925/26. tanévi
Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1926.

Körber Tivadar (szerk.) Békési Református Fiú Reálgymnázium 1930/31 tanévi
Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1931.

Berentés Lajos (szerk.) Békési Református Fiú Reálgymnázium 1935/36 tanévi
Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1936.

Tokay Lajos (szerk.) Békési Református Szegedi Kis István Fiú Gymnázium 1940/41
tanévi Értesítője. Petőfi Nyomda Könyv és Lapkiadó Vállalat, Békés. 1941.

Rell Lajos (szerk.) **Békéscsabai** Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Főgymnázium
1920/21. tanévi Értesítője. Körösvidék Békésmegyei Keresztény Nyomda és
Lapkiadó Rt. Békéscsaba. 1921.

Rell Lajos (szerk.) Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgymnázium
1925/26. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba. 1926.

Rell Lajos (szerk.) Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgymnázium
1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba. 1931.

Rell Lajos (szerk.) Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Reálgymnázium
1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda, Békéscsaba. 1936.

Pataki Sámuel (szerk.) Békéscsabai Ág. H. Evangélikus Rudolf Fiú Gymnázium
1940/41. tanévi Értesítője. Körösvidék Békésmegyei Keresztény Nyomda és
Lapkiadó Rt. Békéscsaba. 1941.

Gajda Béla (szerk.) **Békéscsabai** M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánygymnázium
1925/26. tanévi Értesítője. Corvina Nyomda, Békéscsaba. 1926.

Fehér Géza (szerk.) Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna Leánylíceum
1930/31. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt. Békéscsaba. 1931.

Banner Benedek (szerk.) Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna
Leánygymnázium 1935/36. tanévi Értesítője. Körösvidék Nyomda Rt.
Békéscsaba. 1936.

Banner Benedek (szerk.) Békéscsabai M. Kir. Áll. Lórántffy Zsuzsanna
Leánygimnázium 1940/41. tanévi Értesítője. 1941.

Németi József (szerk.) **Gyulai** Róm. Katolikus Fiú Reálgymnázium 1925/26. tanévi
Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 1926.

Németi József (szerk.) Gyulai Róm. Katolikus Fiú Reálgymnázium 1930/31. tanévi
Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 1931.

Németi József (szerk.) Gyulai Róm. Katolikus Fiú Gymnázium 1935/36. tanévi
Értesítője. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula. 1936.

Gogl Lajos (szerk.) Gyulai Róm. Katolikus Fiú Reálgymnázium 1940/41. tanévi
Értesítője. Dürer Nyomda és Lapkiadó Vállalat, Gyula. 1941

Benkő István (szerk.) **Orosházi** Evangélikus Fiú Gymnázium 1937/38. tanévi
Értesítője. Orosházi Friss újság Nyomdája, Orosháza. 1938.

Benkő István (szerk.) Orosházi Evangélikus Fiú Gymnázium 1940-41. tanévi
Értesítője. Friss Újság Nyomdája, Orosháza. 1941.

Saskó Samú (szerk.) **Szarvasi** Ág. H. Evangélikus Főgymnázium 1920/21. tanévi
Értesítője. Müller Károlyné Gyorssajtója, Szarvas. 1921.

Saskó Samú (szerk.) Szarvasi Ág. H. Evangélikus Gymnázium 1925/26. tanévi
Értesítője. Müller Károlyné Gyorssajtója, Szarvas. 1926.

Raskó Kálmán (szerk.) Szarvasi Ág. H. Ev. Vajda Péter Gymnázium 1930/31. tanévi
Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas. 1931.

Raskó Kálmán (szerk.) Szarvasi Ág. H. Ev. Vajda Péter Gymnázium 1935/36. tanévi
Értesítője. Szarvasi közlöny Könyvnyomdája, Szarvas. 1936.

Nádor Jenő (szerk.) Szarvasi Ág. H. Ev. Vajda Péter Gymnázium 1940/41. tanévi
Értesítője. Szarvasi Közlöny Könyvnyomdája, Szarvas. 1941.

Nagy Miklós (szerk.) **Szeghalmi** Péter András Református Reálgymnázium 1926/27.
tanévi Értesítője. Tevan Nyomda és Könyvkiadó Vállalat, Békéscsaba.
1927.

Nagy Miklós (szerk.) Szeghalmi Péter András Református Reálgymnázium 1930/31.
tanévi Értesítője. Kondoráczy János Könyvnyomdája, Törökszentmiklós. 1931.

Nagy Miklós (szerk.) Szeghalmi Péter András Református Gimnázium 1935/36.
tanévi Értesítője. Kultúra Nyomda, Szeghalom. 1936.

Nagy Miklós (szerk.) Szeghalmi Péter András Református Gimnázium 1940/41.
tanévi Értesítője. Kultúra Nyomda, Szeghalom. 1941.

5. számú melléklet

A békéscsabai, az orosházi felső mezőgazdasági iskolák és a szarvasi
középfokú tanintézet értesítői.

Péter Jenő (szerk.) **Békéscsabai** M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola és

Mezőgazdasági 1925/26. tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1926.

Tas Ferenc (szerk.) Békéscsabai M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1930/31.
tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1931.

Tas Ferenc (szerk.) Békéscsabai M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1935/36.
tanévi Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1936.

Horváth Jenő (szerk.) Békéscsabai Áll. Mezőgazdasági Középiskola 1940/41. tanévi
Értesítője. Körösvidék Rt. Békéscsaba. 1941.

Tas Ferenc (szerk.) **Orosházi** M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1925/26. tanévi
Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 1926.

Balás Béla (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1930/31. tanévi
Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 1931.

Balás Béla (szerk.) Orosházi M. Kir. Áll. Felső Mezőgazdasági Iskola 1935/36. tanévi
Értesítője. Orosházi Friss Újság Könyvkiadó, Orosháza. 1936.

Göndös József (szerk.) Orosházi Áll. Mezőgazdasági Középiskola 1940/41. tanévi
Értesítője. Demartsik Ferenc Könyvnyomdája, Orosháza. 1941.

Csabai Kálmán (szerk.) **Szarvasi** M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági
Tanintézet 1930/31. tanévi Értesítője. Müller Károlyné Könyvnyomdája,
Szarvas. 1931.

Csabai Kálmán (szerk.) Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági
Tanintézet és Mezőgazdasági Szakszolgálat 1935/36. tanévi Értesítője.
Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas. 1936.

Horváth Iván (szerk.) Szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági
Tanintézet és Mezőgazdasági Szakszolgálat 1940/41. tanévi Értesítője.
Müller Károlyné Könyvnyomdája, Szarvas. 1941.

6. számú melléklet

A Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola értesítői

- Pancratz József (szerk.) 1928. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1927/28. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1929. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1928/29. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1930. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1929/30. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1931. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1930/31. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1932. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1931/32. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1933. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1932/33. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1934. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1933/34. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1935. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1934/35. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1936. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1935/36. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1937. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1936/37. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1938. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1937/38. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1939. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1938/39. iskolai évről. Kossuth Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1940. Békéscsabai Községi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola
Értesítője az 1939/40. iskolai évről. Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba.
- Pancratz József (szerk.) 1941. Békéscsabai Községi Kereskedelmi középiskola
Értesítője az 1940/41. iskolai évről. Kossuth Könyvnyomda, Békéscsaba.

7. számú melléklet

Békés Vármegye települései járások szerint a lakosság számával 1930-ban

Mezővárosok:

Békéscsaba 49.374

Gyula 25.241

Békési járás:

Békés 28.907

Köröstarcsa 5.678

Mezőberény 14.410

Gyomai járás:

Endrőd 13.928

Gyoma 12.244

Gyulai járás:

Doboz 6.469

Gyulavári 4.065

Kétegyháza 4.339

Mezőmegyer 1.076

Újkígyós 5.685

Orosházi járás

Békéssámszon 4.389

Csorvás 6.869

Gádoros 4.525

Gerendás 2.188

Nagyszénás 6.660

Orosháza 24.926

Pusztaföldvár 3.446

Szentetornya 5.732

Tótkomlós 11.143

Szarvasi járás:

Békésszentandrás 6.123

Csabacsúd 1.839

Kondoros 7.178

Öcsöd 7.982

Szarvas 25.561

Szeghalmi járás

Füzesgyarmat 11.313

Körösladány 8.150

Szeghalom 10.293

Vésztő 10.287

Forrás:

Magyar Statisztikai évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1932.

8. számú melléklet

A népesség anyanyelv szerint Békés vármegyében

	magyar	német	szlovák	oláh	horvát	szerb	cigány	egyéb
1920	257.332	4.924	52.386	6.029	6	53	54	379
1930	279.735	3.423	42.760	4.383	19	9	nincs adat	327
1941	296.326	2.700	35.624	3.473	7	15	528	301

Forrás:

Az 1921. évi Népszámlálás. Részletes demográfia. Szerkeszti és kiadja: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda RT. Budapest. 50.p.

Az 1930. évi Népszámlálás. Demográfiai adatok. és kiadja: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Stephaneum Nyomda RT. Budapest.1932. 23.p.

Az 1941. évi Népszámlálás. 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Dányi Dezső (felelős szerkesztő) Statisztikai Kiadó Vállalat., Budapest. 1979. 228.p.

9. számú melléklet

A szlovák anyanyelvű népesség megoszlása nemek szerint Magyarországon (a trianoni határok szerint)

	összesen	%	Férfi	%	nő	%
1910	165.317	2,2	80.872	2,1	84.445	2,3
1920	141.877	1,8	65.680	1,7	76.197	1,9
1930	104.786	1,2	48.696	1,1	56.090	1,3
1941	75.877	0,8	36.025	0,7	39.852	0,9

A szlovák anyanyelvű népesség száma és aránya Békés vármegyében

	Népesség összesen	Szlovák anyanyelvű	%
1910	298.710	66.770	22,4
1920	311.109	52.386	16,8
1930	330.656	42.760	12,9

A szlovák anyanyelvű népesség száma és aránya Békéscsabán

	Népesség összesen	Szlovák anyanyelvű	%
1910	42.599	28.682	67,3
1920	44.673	23.691	53,0
1930	49.374	18.931	38,3

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest 1925. 164.p.

Magyar Statisztikai évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai

Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája,

Budapest. 1932.255.p.

Magyar Statisztikai évkönyv. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai

Hivatal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1943.

193.p.

10. számú melléklet

A magyarországi tanintézetek tót anyanyelvű tanulóinak száma és aránya

	elemi			középiskolák		
	összes	tót	%	összes	tót	%
1920-21	856.941	19.583	2,30%	56.927	49	0,1
1923-24	770.234	15.372	2,00%	57.769	67	0,10%
1926-27	688.768	12.354	1,80%	61.077	57	0,10%
1929-30	908.295	15.512	1,70%	61.087	44	0,10%
1932-33	997.427	14.390	1,40%	65.753	50	0,10%

	polgári			főiskola		
	összes	tót	%	összes	tót	%
1920-21	75.705	307	0,3%	17.048	17	0,1%
1923-24	88.676	331	0,4%	17.868	14	0,1%
1926-27	83.792	287	0,3%	15.601	2	0
1929-30	69.398	224	0,3%	16.281	5	0
1932-33	89.417	273	0,3%	16.326	1	0

Forrás: Kovács Alajos: 1936 A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Budapest. 35.p

Szarvas. 1909. I. évfolyam 40. szám. június 27.

Előfizetési ára helyben
 Egész évre 3 korona.
 Fél évre 4 korona.
 Negyedévre 2 korona.

Előfizetési ára vidéken
 Egész évre 10 korona.
 Fél évre 5 korona.
 Negyedévre 3 korona.

Egyes szám helyben 10 fillér. Egyes szám vidéken 12 fillér.

SZARVASI HIR

TARSADALMI LAP.

Megjelenik minden Vasárnap reggel

Hirdetések és előfizetések Kossuth-u. 41.
 STAFFEL JÁNOS
 címére küldendők. Nyiltiler soronként 50 fill.

Felelős szerkesztő:
 STAFFEL JÁNOS

A lap szellemi részét illető közlemények is
 Kossuth-utca 41. sz. a. intézendők.
 Kéziratokat nem ad vissza a szerkesztőség.

Magyarul beszéljünk!

Nagyon szomorú dolog, hogy ebben a városban, amely arról s talán csakis arról híres-nevezetes, hogy Magyarország közepén fekszik, ennek a felhívásnak létjogosultsága el nem tagadható.

Ne tessék félreérteni. Nem a tényéren hordozott főkorteshöl tót-agitátorra dédelgetett Biszterszki és társai minapi pimaszkodásáról esik itten mostan szó. — Biszterszki és társainak a magyar nyelv elleni vakmerő szemtelen debahálása csak egy tünete volt annak az el nem hazudható jelenségnek, hogy különben legnagyobb részében magyar érzelmű lakosságunknak a tót nyelvhez ragaszkodását annyi időn, évtizedeken, sőt évszázadokon át sem tudtuk mindmáig megtörni. Hogy nem tudtuk vele megértetni, nem tudtuk vére minden esőppjébe beoltani azt, hogy nyelvében él a nemzet. A magyar nyelvben él a magyar nemzet, amelynek ők is, a tót anyanyelvűek tagjai.

És ebben a kortespolitika ellenézű simogatásán kívül alighanem első sorban van legnagyobb része a lelkészi karnak. Mert tagadhatatlan, hogy a tót nyelvhez göresös ragaszkodásnak legfőbb, sőt mondhatjuk, hogy egyedüli oka a vallás. Majdnem kizárólag erről az oldalról ostromolható meg sikerrel a tót nyelvnek kultivá-

lása. Ebben az ostromban pedig éppen és csakis a lelkészi kar van hivatva a vezérszerepre.

Manapság nem ritka jelenség az olyan község, amelynek tót-anyanyelvű lakosságát szin-magyar nyelvűvé tette olyik esetben nem is hosszú idő alatt, erős magyar érzésű és jóakaratu papja.

Távol ál tőlünk az az ostobaság, hogy lelkészeink magyar voltát, magyar érzését kétségbe vonjuk. De azt hisszük, aligha nagy a tévedés abban a föltevésünkben, hogy községünk tót anyanyelvű lakossága meglepő lassu magyarosodásának, sőt a magyar nyelvűli idegenkedésének egyik legnagyobb oka, hogy különösen a mult, de a jelen lelkészi kara sem fejt ki a nyelvbeni magyarosítás terén akkora szívós akaraterőt, nem szünő buzgóságot, himezés-hámozás nélküli, törhetetlen és semmivel meg nem ingatható kitartást, amely híveik, amely a nép ha nem is rohamos, de a jelenleginél mégis gyorsabb tempójú megmagyarosításához kíváncsú és szükséges lenne.

Pedig ebben itt lelkes és nyomós segítő táboruk is van. Nemcsak a tanítói kar, hanem ezenkívül az összes állami és megyei hivatalok, amelyekben csak a legkritikább és akkor is elkerülhe-

tetlen esetben kinozzák füleinket a tót nyelv recsegően egymásra halmozott mássalhangzóit.

Kétségtelen azonban, hogy a fentebbi körülményen kívül van más is, ami községünk magyarosodásának lassúságában közrejátszik. Az, hogy minolett, ahol a „les affaires sont les affaires“, az üzlet üzlet jelszava az uralkodó, mindenkor szívesen hódolnak annak a ragaszkodásnak, amelyet népünk a tót nyelv használata iránt kifejt.

Ügyvédi irodákban, orvosi rendelőkben, — kereskedésekben, iparüzletekben, takarékokban, sőt és talán leginkább a község háza hivatalaiban ugyancsak sűrűn hangzik a tót nyelv. És mindaddig, amíg ez így lesz, amíg az ügyvéd, az orvos, a kereskedő, az iparos, a bankár, a községi hivatalnok a lehetőségig ki nem küszöböli, a minimumra nem szorítja az üzleti érdeken kívül nem egy esetben kényelmi szempontból használt tót nyelven értekezést, magyarosodásunk terén a közel jövőben üdvös változás alig remélhető.

Ez majd csak akkor fog megtörténni, ha az intelligencia, az értelmiség minden tagja összefogva kiadja és minden más szempontot félretéve be is tartja a jelszót: magyarul beszéljünk.

MAGYAR ÉMBER CSAK MAGYAR ÁSVÁNYVIZET IGYÉK!

Kizárólag természetes magyar ásványvizet hozunk forgalomba

Magyar ásványviz forgalmi és kiviteli Részvény-társaság
 Budapest, V., Báthory-utca 5. szám.

Egy liter víz ára palackcseré mellett:

Borsóki Boldizsar, idült gyomor- haj ellen	Borsóki Károly, vérszegénység ellen	Borsóki Hugó, Borsóki Gábor, Borsóki Eduárd, vérszegénység ellen	Borsóki Gábor, idült gyomor- haj ellen	Borsóki Károly, vérszegénység ellen
Borsóki Pál, az ásványvizet kiváló	Borsóki Matild, a kiváló ásványvizet	Borsóki Károly, vérszegénység ellen	Borsóki Károly, vérszegénység ellen	Borsóki Károly, vérszegénység ellen

természetes ásványviz

Magyar ásványvizelakkal a külföld majdnem összes gyógyvizei pótolhatók.

Főraktár: Barta Dezső Árad.

Tótok magyarul tudása törvényhatóságoként 1920-ban és 1930-ban

Törvényhatóság	T ó t a n y a n y a n y e l v ű									
	összesen	ebből magyarul				összesen	ebből magyarul			
		tud		nem tud			tud		nem tud	
		szám	%	szám	%		szám	%	szám	%
Alföld	1 9 2 0					1 9 3 0				
Bács-Bodrog	77	66	85,70%	11	14,30%	63	63	100%	0	0
Békés	52.386	42.020	80,20%	10.366	19,80%	42.760	36.897	86,30%	5.863	13,70%
Bihar	438	424	96,80%	14	3,20%	312	285	91,30%	27	8,70%
Csanád,Arad,Torontál	12.553	9.448	75,30%	3.105	24,70%	12.852	10.643	100%	2.209	17,2
Csongrád	114	108	94,70%	6	5,30%	312	108	85,00%	44	14,10%
Hajdu	41	41	100%	0	0	29	24	82,80%	5	17,20%
Jász-Nagy-Kun	747	663	88,80%	84	11,20%	568	546	96,10%	22	3,90%
Pest-P-S-kiskun	27.693	22.581	81,50%	5.112	18,50%	18.802	16.584	88,20%	2.218	11,80%
Szabolcs és Ung	443	366	82,60%	77	17,40%	242	209	86,40%	33	13,6
Szatmár,Ugocsa,Bereg	18	16	88,90%	2	11,1	8	8	100%	0	0

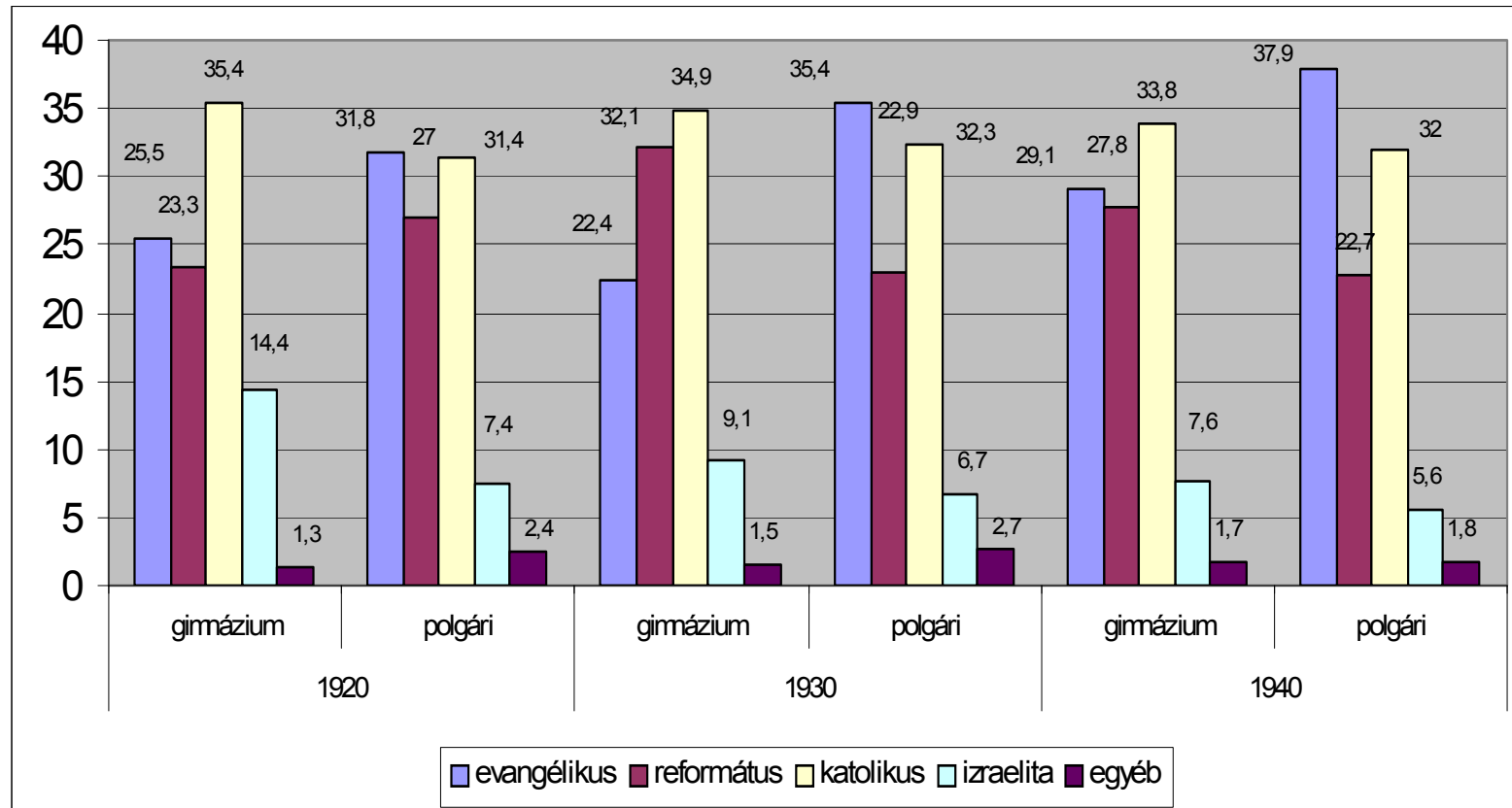
Forrás: Kovács Alajos: 1936 A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Budapest. 34.p

A részben osztott iskola Általános Óraterve

	1	2	3	4	5	6	7	8	9															
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	I.	II.	III.	II.	III.	IV.	V.	VI.	I.	II.	III.	IV.	III.	IV.	V.	VI.		
Hit és erkölcsstan	2	2	2	2	2	2	2		2			2		2		2			2					
Magyar nyelv	6	6	6	6	6	3,5	3,5	4	4	4	4	4	4	3	4	3	3	3	3	3	3	4		
a)Beszéd- és értelemgyakorlatok	3	2	2	2	2			2	2	2	2	2	1		1	1	1	1	1	1				
b) olvasás és olvasátárgyalás	3	2	2	2	2	1	1	2	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	2		
c) írás		1	1	1	1	1,5	1,5		1	1	1	1	1	2		1	1	1	1	1	1	2		
d) fogalmazás																								
e) helyesírás és nyelvi magyarázat		1	1	1	1	1	1																	
Számtan és mértan	3	3	3	3	3	2	2	2	2	3	2	3	2	2	2	2	1,5	2	1,5	2	1	2		
Földrajz					2	1	1					2	2	2				1,5		1	1			
Történelem					2	1							2								2			
a)Történelem és alkotmánytan					1	1							2								2			
b) Polgári jogok és köteleességek					1																			
Temészeti és gazdasági ismeretek			1	1		3			1					3			1,5		1		3			
a)Természettan és vegytan						1								1							1			
b) természetrajz, gazd.tan és házt.tan			1	1		1			1				2				1,5		1		2			
c) Egészségstan						1																		
Rajzolás		1	1		2			1		1			1			1			1					
Éneklés	1		1,5	1,5	1		2		1	1		1		2		1		1		1				
Kézimunka		1	1		1		2		1		1			1			1			1				

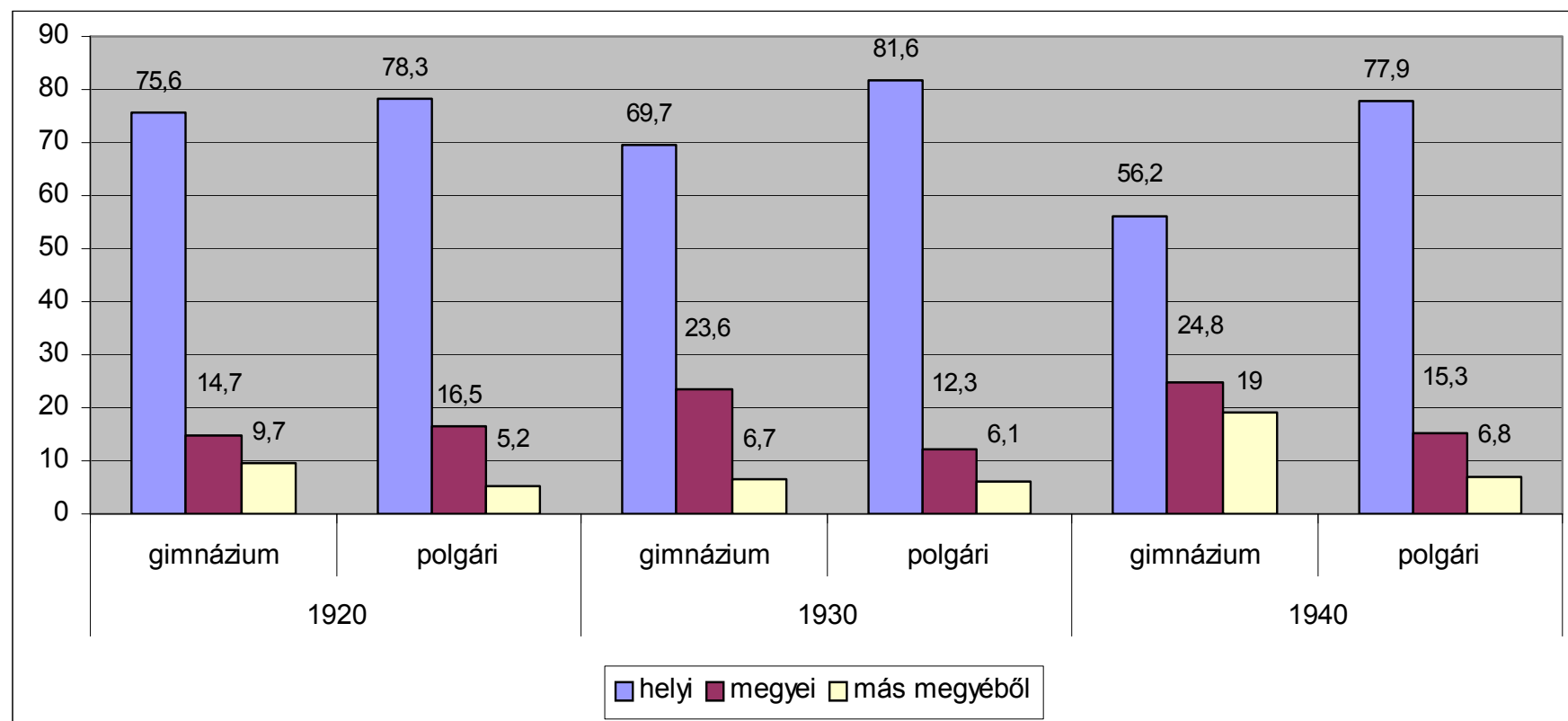
Forrás: Tanterv az elemi népiskola számára. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1925.

Diákok felekezeti megoszlása %-ban a békés vármegyei polgári és középiskolákban

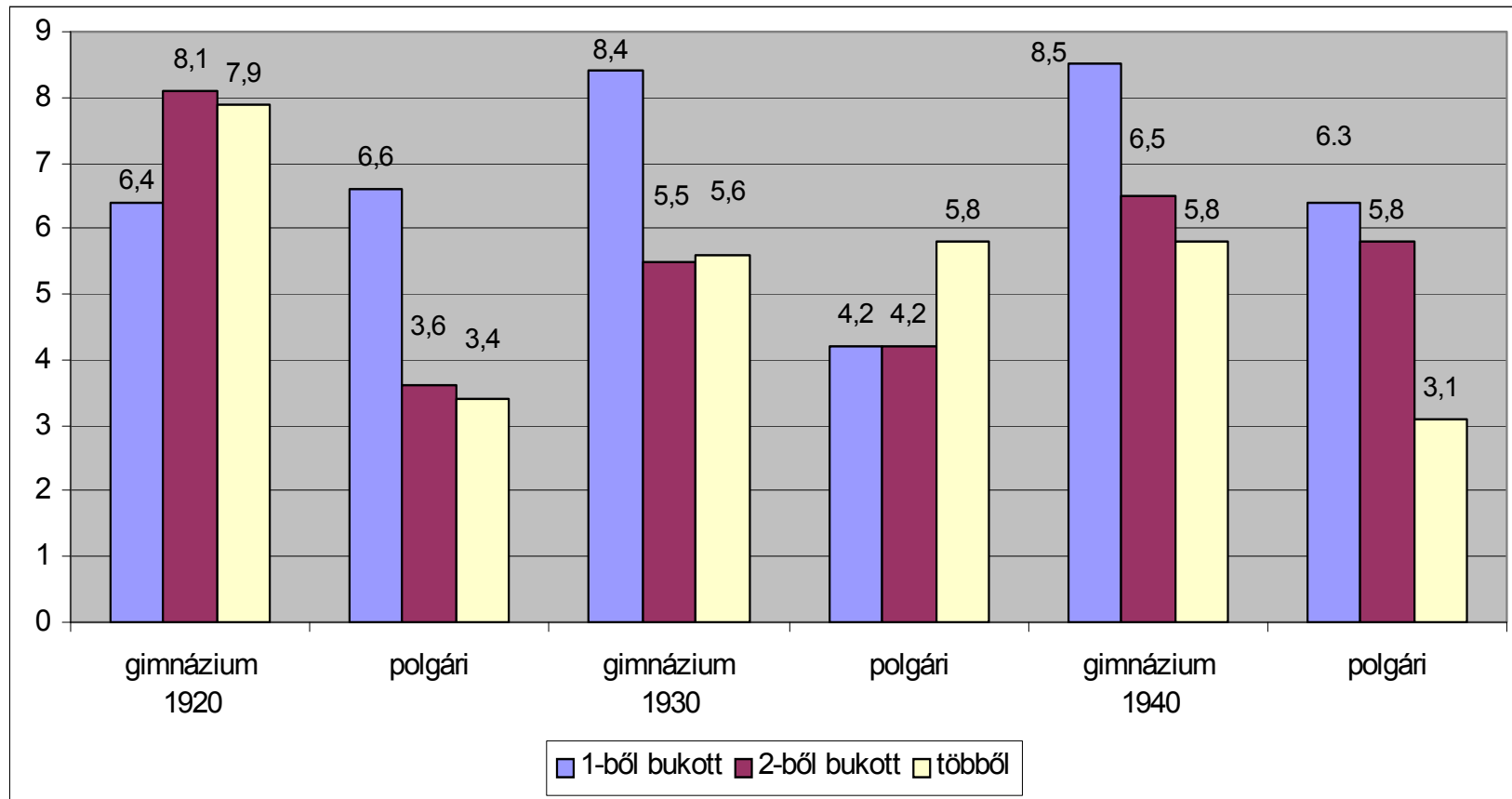
Forrás: Békés vármegyei polgári és középiskolák értesítői (2-3. számú melléklet)

Diákok lakóhely szerinti megoszlása a békés vármegyei polgári és középiskolákban

Forrás: Békés vármegyei polgári és középiskolák értesítői (2-3. számú melléklet)

Bukottak aránya a békés vármegyei polgári és középiskolákban

Forrás: Békés vármegyei polgári és középiskolák értesítői (2-3. számú melléklet)

17. számú melléklet

A vándorzászlóért 1930-31-es tanévben lefolytatott versenyek eredménye fiú polgári iskolák között

iskola neve	magasugrás			távolugrás			súlydobás			diszkoszdobás			gerelydobás			kötélhúzás		staféta		végső helyezés	
	á t l a g	h e l y	p o n t	á t l a g	h e l y	p o n t	á t l a g	h e l y	p o n t	á t l a g	h e l y	p o n t	á t l a g	h e l y	p o n t	h e l y	p o n t	h e l y	p o n t	h e l y	
Békéscsaba	149,5	I.	5	440,2	V.	1	9,18	III.	3	26,87	I.	5	30,17	VI.	0	III.	3	I.	5	22	III.
Elek	140	V.	1	451,2	III.	3	9,2	II.	4	26,17	II.	4	32,22	III.	3	VI.	0	IV.	2	17	V.
Gyula	132,5	VI.	0	412,4	VI.	0	8,62	VI.	0	22,73	VI.	0	30,56	V.	1	IV-V.	1,5	V.	1	3,5	VI.
Mezőberény	146	II-III.	3,5	469,4	II.	4	8,79	V.	1	25,83	III.	3	32,65	II.	4	II.	4	III.	3	22,5	II.
Orosháza	145	IV.	2	472	I.	5	9,09	IV.	2	24,38	V.	1	32,06	IV.	2	I.	5	VI.	0	17	IV.
Tótkomlós	146	II-III.	3,5	446	IV.	2	9,27	I.	5	25,52	IV.	2	34,22	I.	5	IV-V.	1,5	II.	4	22,5	I.

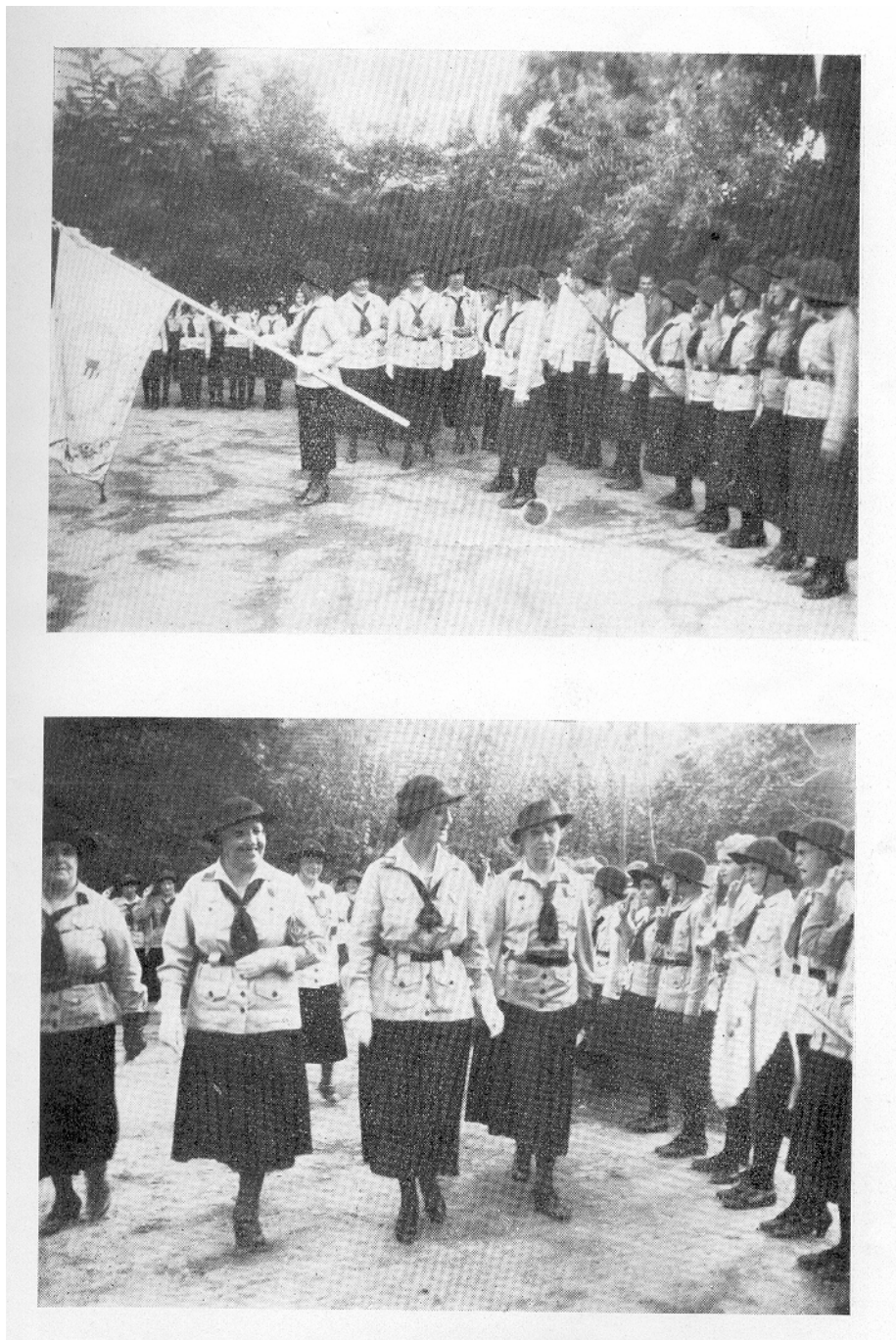
Forrás: Kirer Pál (szerk.) Tótkomlói M. Kir. Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola 1930-31. tanévi Értesítője. Gyömrei István Könyvnyomdája, Tótkomlós. 1931.

Kimutatás Békés vármegye területén 1921. évtől 1941. évig végzett népművelési tevékenység eredményeiről

A tárgykörök megosztása	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40	1940/41
Az ember lelki és erkölcsi világa	8	24	52	67	114	263	365	5110	647	716	677	638	777	682	662	765	849	760	760	757
Testtani és egészségtani ismeretek	6	36	86	93	107	247	463	534	522	698	607	436	420	385	478	521	578	677	537	501
a: Anya- és csecsemővédelem		3		8							161	129	132	166	184	284	283	158	221	176
b: Tuberkulózis ell. Véd., tejprop.		2										96	92	125	97	90	109	146	104	135
Szülőföld- és honism., elszak. Magyars.	17	24	52	50	69	112	347	471	486	374	395	363	389	379	445	406	547	517	494	557
Gazdasági ismeretek	44	60	105	103	208	392	682	935	870	822	872	608	691	927	808	847	825	741	723	700
a: Állategészségügy		4	2	8								129	168	183	128	132	159	167	107	99
b: Alföldfásítás												259	47	76	82	137	126	59	65	47
c: Gyümölcsstermesztés		5	14	31	42	34							249	284	220	269	218	210	224	153
Természettudományi ismeretek				10	22	97	274	285	303	291	255	211	181	225	311	267	296	224	202	230
Gyakorl. Számolás, mérés, fogalmazás												58	25	30	45	40	55	43	94	34
Társadalmi ismeretek												147	192	179	249	329	275	284	263	286
Jogi ismeretek, állampolg. Ismeretek			4	12	36		144	185	212	195	189	139	99	180	149	190	143	194	89	102
Nemzeti élet és művelődés															218	300	240	275	274	191
a: Történelmi	20	39	95	72	116	313	560	713	649	650	640	429	450	514	514	554	593	508	476	500
b: Irodalmi	4	16	40	38	92	176	237	385	320	320	396	210	216	542	244	273	296	211	284	272
Közgazdasági, hazai iparpártolás										156		74	84	172	125	126	167	163	35	39
Kedélyképző														123	174	97	132	145	115	103
Művészeti														70	91	75	92	86	50	47
nemzeti munkavédelem									56	286	111	62	56	86	95	104	471	641	129	80
Időszerű kérdések	12	8	17	20	24	91	329	334	461	624	354	218	220	227	408	635	37	108	400	436
Háziipar																		51	65	87
Összesen:	111	221	467	533	830	1725	3401	4252	4526	5132	4657	4206	4488	5555	5809	6517	6624	6431	6016	5713

Forrás: Tantó József (szerk.) 1943. Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkülső Népművelési Bizottságának IV. Évkönyve. Körösvidék RT. Nyomdája, Békéscsaba.

Anna királyi hercegasszony látogatása a Békéscsabai Községi Államilag segélyezett
Polgári Leányiskola Cserkészcsapatánál az 1935. október 20-án

Forrás: Mokosné Walthier Luiza (szerk.) 1936. Békéscsabai Községi
Államilag segélyezett Polgári Leányiskola 1935-36. tanévi Értesítője.
Körösvidék RT. Békéscsaba. 13.p.

20. számú melléklet

Az orosházi-úti iskola 1941-ben

Forrás: Kozák Ferenc magángyűjtő

Az Orosházi M. Kir. Áll. Mezőgazdasági középiskola 1940/41. tanévben végzett növendékei és tanári kara

AZ OROSHÁZI M. KIR. ÁLL. MEZŐGAZDASÁGI KÖZÉPISKOLA VÉGZETT 1940. NÖVENDEKEI ÉS TANÁRI KARA 1941.

